

КВИНТ КУРЦИЙ РУФ
АЛЕКСАНДЪР
МАКЕДОНСКИ

КВИНТ КУРЦИЙ РУФ ИСТОРИЯ НА АЛЕКСАНДЪР ВЕЛИКИ МАКЕДОНСКИ

Превод: Николина Бакърджиева

chitanka.info

Квинт Курций Руф живее през епохата на император Клавдий — първата половина на първи век от н.е., когато римската историография вече е изживяла своя възход. „История на Александър Велики Македонски“ е историческо повествование, в което са описани необикновените подвизи на героя, колебанията в характера му и в психологията на действащите лица.

Книгата е превод от латински на запазените до наше време части на съставената от немския учен Едмунд Хедике през 1931 г. „История на Александър Велики Македонски“. Прибавени са кратки извадки от книги първа и втора, които се намират в оригинал в съставеното от немския филолог Карол Таухницки стереотипно издание, отпечатано в Лайпциг още през 1829 г.

ПРЕДГОВОР

„История на Александър Велики Македонски“ не е историческо съчинение в научния смисъл на думата, а историческо повествование, в което вниманието на автора е насочено към необикновените подвизи на героя, към резките колебания в характера му, към чудесните пейзажи по местата, където той е пребивавал и воювал. В устата на героите, особено на Александър, са вложени много цветисти и задълбочени речи. Авторът обръща особено внимание на психиката на действащите лица и особено на Александър. Той внимателно следи как наклонностите и дарованията на този човек се изменят или извращават под влияние на изключителните и неочаквани успехи. На места авторът дава собствен коментар.

Животът на Александър Велики Македонски е бил описан в десет книги, от които до нас не са достигнали първа, втора, краят на пета, началото на шеста и краят на десета. Поради големия интерес, който образът на Александър Велики е предизвиквал през вековете, много учени, филолози и историци са обърнали внимание на съчинението на Квинт Курций Руф и са се постарали да издирят всички запазени и разпръснати текстове от него.

Настоящият труд представлява превод на останалите и запазени до наше време книги от „История на Александър Велики Македонски“. Преводът е направен по съкратено издание, съставено от немския учен Едмунд Хедике през 1931 г. и издадено в Лайпциг.

За да има все пак историческа яснота и последователност, преводачът добавя в началото като приложение кратко съдържание на книги първа и втора, откъси от които се намират в оригинал в съставеното от немския филолог Карол Таухницки стереотипно издание, издадено през 1829 г. в Лайпциг.

КНИГА ПЪРВА

ФИЛИП

Филип, цар на македонците, пръв от всички царе на този народ създал силна македонска^[1] държава. Той бил син на Аминта^[2], твърде умен мъж и най-способен измежду всички пълководци.

Аминта имал от жена си Евридика трима синове: Александър^[3], Пердика^[4] и Филип^[5] — баща на Александър^[6] Велики. Имал и дъщеря на име Евриона. Той щял да бъде най-коварно удушен от жена си Евридика, която имала любовни връзки със зет им. Тя възнамерявала да удуши мъжа си и като скрие истината за смъртта му, да предаде властта на любовника си. И щяла да успее, ако дъщеря ѝ не била разкрила пред баща си, че има за съперница майка си, както и замисленото престъпление.

По-късно, след смъртта на Аминта, властта поел Александър, най-големият им син. Още в началото на управлението, обременен от войните със съседни племена, той установил мирни отношения с тях и преди всичко с илирийците^[7] и тиванците^[8], с които сключил мирни договори и си разменили заложници. Това било от голяма полза за възпитанието на най-малкия от братята — Филип. Той бил предаден изцяло на грижите на Епаминонд^[9], син на Полемон — голям тивански държавник и пълководец и забележителен философ.

Епаминонд поел задължението да се грижи за повереното му момче, да го задържи при себе си, да го учи и възпитава, за да придобие знания и да усвои аристократични маниери. Случайно по това време Епаминонд имал за настойник на собствения си син учител питагореец^[10]. Под влияние на същия учител Филип напреднал много.

След време Александър станал жертва на интригите на майка си. Макар и да била разобличена в престъпни намерения, Аминта я пощадил заради децата, като не допускал, че и към тях тя ще прояви коварство. След смъртта на Александър властта поел вторият брат — Пердика. Той също станал жертва на семейни интриги. Неговият син, още невръстно момче, останал кръгъл сирак.

По това време Филип, като избягал от покровителството на опекуните си в Гърция, пристигнал в Пела^[11]. Без да се провъзгласява

за цар, той станал настойник на наследника сирак. Но когато заплаха от тежки войни надвиснала над Македония и не могло да се очаква много от невръстното дете, под натиска на народа, Филип застанал начело на македонската държава, която се намирала в голям упадък. Това станало в четиристотната^[12] година от основаването на град Рим, по време на сто и петата^[13] олимпиада.

Филип успял, защото владеел военното дело и много науки.

Още в самото начало на управлението си трябвало да се справя с безброй неща. Съседни племена нахлували отвсякъде в Македония като че ли по някакъв предварителен заговор, за да я завладеят. Нападали я и други, по-далечни и от всички страни едновременно.

Като размислил, Филип преценил, че не ще може изведнъж да си премери силите с всички. Затова с едни започнал преговори и сключил мирни договори. Други отблъснал, като предприел срещу тях походи, за да укрепи духа на още колебливата си войска и да премахне презрението на неприятелите към Македония.

Най-напред влязъл в сражение с атиняните^[14] и ги победил чрез засада. За да избегне по-тежка война (тъй като е можело да бъде убит), той ги освободил невредими и без да им налага данъци. Това му донесло голяма слава и благодарност и издигнало авторитета му. След това покорил пеоните^[15] и прехвърлил войските си към земите на илирийците. Като унищожил голяма част от тях, превзел град Лариса^[16]. Оттам се насочил към тесалийците — не от жажда за плячка, а защото желал да присъедини силната тесалийска конница към своята войска. Той ги изпреварил в нападението, победил ги и успял да ги привлече към себе си. Създал конни отряди от по тридесет души измежду най-храбрите конници и отделни отряди от най-храбрите пехотинци. Така създал непобедима армия^[17].

Филип се оженил за Олимпиада, дъщеря на Неоптолем, цар на молосите^[18], които живеели в най-вътрешните части на Епир...

Разказват, че веднъж по време на почивка Филип забелязал на корема на жена си някакво интересно очертание, което, доколкото можело да се долови, образувало фигура на лъв. Запитал гадателя какво означава това и той му отговорил, че тя е бременна и ще роди силно и храбро като лъв момче.

Когато Филип бил на поход и опустошавал град Метона^[19], загубил дясното си око, улучено от стрела. Въпреки това, след като жителите му поискали мир, той приел и дори проявил добро отношение към тях. Превзел и град Пегаса^[20] и го присъединил към царството си. Нападнал и трибалите^[21], и всички, които населявали земите около Македония, и ги победил като че ли с един удар. Като осигурил по този начин границите на Македония, той се завърнал в отечеството си. Олимпиада му била родила син — Александър, на VIII — Иди на месец април^[22], както казва Плутарх^[23]. А този, който го е превел на латински, пише, че Александър се е родил около Августовските Иди^[24]. Не се знае кое е истина и кое е невярно.

Филип сякаш от някаква наблюдателна кула започнал да крои планове срещу свободата на всички гърци, след като поставил под своя власт всички държавици, които смятали, че ще могат самостоятелно да се управляват. Той хитро настройвал демократите срещу аристократите. Дори тиванците събрали войски срещу лакедемонците^[25] и фокидците^[26] след ограбването на Аполоновия храм. След като си спечелил голяма слава сред народа на Гърция, наложило се Филип да бъде поканен и избран за повелител. Накрая се обявил за господар на всички и принудил да му се подчиняват еднакво и победените, и победителите в междуособните борби.

След това Филип прехвърлил войски в Кападокия^[27] и като пленил или избил съседните на нея владетели, подчинил цялата провинция под властта на македонците. Унищожил и Олинт^[28] и навлязъл в Тракия^[29]. Двама братя, тракийски царе, го поканили за съдия при разрешаването на спор за границите. Най-неочаквано и за двамата Филип пристигнал с войска и плячкосал царството и на единия, и на другия. Така им доказал, че съгласието е главното за запазване на властта и затова ги кани да се сплотят около него.

Синът на Филип, Александър, още дванадесетгодишен започнал да се увлича от военното изкуство и да проявява изключителни дарби. Когато някои негови връстници го питали не желае ли да се състезава на Олимпийските игри (защото се отличавал с бързината си), Александър отговарял: „На драго сърце, ако ми бъде предложено да се състезавам с царе.“

Веднъж, когато в отсъствие на Филип пристигнали пратеници на персийския цар^[30], той ги приел с обичайното гостоприемство и церемония и се сближил съвсем непринудено с тях. А те се учудвали, че той не се заинтересувал от това, което би интересувало един обикновен човек или едно момче, а ги разпитвал за дължината на пътищата им, докъде са достигали предишните им походи и за повече неща, отколкото самият цар би разпитвал: какъв противник имат, посилен ли е от персите, какви сили и каква мощ има. Пратениците дошли до заключение, че известният авторитет на Филип отстъпва пред способностите и величието на духа на сина му, още повече като се има предвид възрастта му. Колкото пъти пристигало известие за превземането на някой забележителен град или за спечелена победа след тежка битка, Александър не се радвал, но казвал на връстниците си: „Приятели мои, баща ми ще завладее всичко и аз заедно с вас не ще мога да извърша никакъв забележителен подвиг.“

Никакви съблазни, нито дори парите не привличали Александър. Единствено го блазнели храбростта и жаждата за слава. Даже смятал, че колкото повече получава от баща си, толкова по-малко той самият ще може да извърши. Горял от желание да участва в сражения и състезания, мечтаел за върховната власт, чрез която с храбростта си да придобие слава и безсмъртие (тази надежда никога не изоставила Александър). Възпитанието му било предоставено на много учители, педагози и наставници, но най-вече на Аристотел^[31], под чието ръководство той се учил около десет години.

По това време Филип проводил пратеници на остров Делос^[32] да запитат от негово име пророчицата за съдбата на наследника му. Казват, че получил такъв отговор: „Този ще заеме твоя престол и ще завладее целия свят, комуто Буцефал ще позволи да го възседне!“

Буцефал бил изключително красив, но буен кон. Филип го бил купил от един тесалиец на име Филоник за тринадесет таланта и бил заповядал да го държат затворен в обор с желязна преграда на вратата. Но конят си оставал все така див и никой не се осмелявал да го възседне. Поради това Филип заповядал да го изхвърлят от двореца. Но Александър казал: „Какъв кон погубват само защото са неопитни и не знаят да се отнасят внимателно с него.“ Той започнал да гали нежно коня, след това се затичал успоредно с него, а накрая го възседнал, като само леко подръпвал юздите, когато искал да го върне назад. Щом

слязъл от коня, баща му го целунал и със сълзи на очи казал: „Синко, търси си царство, което да отговаря на смелостта ти. Македония ще бъде тясна за тебе.“

Филип решил да обяви война на Гърция и затова сметнал, че ще е необходимо да превземе Византион^[33], прочут град на брега на морето. Понеже градът му се противопоставил, той го обсадил. В двореца оставил като заместник сина си Александър, който тогава бил на шестнадесет години.

Византион бил основан от спартански колонисти. По време на обсадата се изчерпали всичките припаси на македонците. Филип прибягнал до пиратство и ограбил сто и седемдесет кораба. За да не ангажира цялата си войска в обсадата само на един град, с най-храбрите нападнал и опустошил много градове в Херсон^[34]. След това извикал при себе си и сина си Александър, вече осемнадесетгодишен, за да започне военната си служба под надзора на баща си. С него заминал за Скития^[35] за плячка, за да набави средства за войната срещу Гърция. Филип опустошил Скития и пленил двадесет хиляди момчета и жени и много дребен добитък. Не взел никакво злато и сребро, но изпратил двадесет хиляди породисти коня, за да се развъди тази порода и в Македония. На връщане срещу Филип излезли трибалите, които не го пускали да мине през техните земи, ако не им даде част от плячката. Възникнало сражение, в което Филип бил тежко ранен в бедрото, а конят му — убит. Всички сметнали, че царят е убит, и изпуснали плячката. Едва когато раната му оздравяла, той обявил на атиняните толкова пъти отлаганата война...

Тиванците се присъединили към атиняните, страхувайки се, че ако атиняните бъдат победени, пожарът на войната ще се пренесе и към тях. След като двете държави, настроени преди това враждебно една към друга, се сплотили, по цяла Гърция тръгнали агитатори и оратори да приканват народа да се сплоти, тъй като общият враг можело да бъде спряно само с общи усилия. Някои държавици наистина се стреснали и се присъединили към Атина. Но други от страх пред войната минали на страната на Филип.

Завързало се голямо сражение. В него Филип поставил сина си Александър начело на левия фланг на конницата. Тук за първи път блеснала храбростта на този прославен герой. В това сражение той засенчил не само баща си, но и никому не позволил да изпъкне повече

от него. Дори по-късно се оплаквал, че победата му била отнета поради завистта на баща му.

И тъй, в битката при Херонея^[36] атиняните, въпреки че излезли с числено по-многобройна войска, били победени от македонците, които били много по-опитни поради продължителното, почти непрекъснато водене на войни. Но те паднали, без да забравят предишната си слава. През този ден бил сложен край на славата и господството им над цяла Гърция, край на най-свободолюбивата^[37] държава в Гърция.

Филип винаги бил добре разположен към Александър, но мащехата Клеопатра често предизвиквала раздори (Филип се развел с Олимпиада и взел за жена Клеопатра). За тези раздори често давал повод и вуйчото на Клеопатра — Атал. На сватбеното тържество Атал вдигнал наздравица и подканил македонците да молят боговете да дарят Филип и Клеопатра със законен наследник. Александър избухнал. „О, негодяй! — казал той. — Значи ти смяташ, че аз съм незаконно роден?!“ И хвърлил чашата си в лицето на Атал. Баща му, като се изправил срещу Александър, насочил към него остър нож. Александър избягнал удара с леко отклоняване на тялото си, но обиден, взел със себе си майка си Олимпиада и отишъл с нея в Епир.

Упрекван за тази свада от свои близки, по-късно Филип успял да го доведе отново в Македония след много молби и увещания.

Дошъл ден и за друга сватба — на дъщеря му Клеопатра и брата на Олимпиада, когото Филип поставил за цар на Епир. Тържествата били в разгара си. Филип се движел без телохранители между двамата мъже с имена Александър — сина и зетя. Павзаний, младеж, неподозирани от никого, проследил Филип, нападнал го и го заклал.

Павзаний бил претърпял тежка обида от Атал. По време на едно угощение бил наречен от него евтин блудник и прелюбодеец. Филип погледнал леко на неговото оплакване и не наказал Атал поради роднинството му с Клеопатра и заради това, че получавал от него подкрепа — Атал бил определен за пълководец на войските, които Филип възнамерявал да изпрати в Азия. Бил способен военачалник и твърде храбър. Филип се опитал да успокои Павзаний, като го обсипал с много дарове и дори го направил свой телохранител. Но младежът не могъл да успокои гнева си и решил да отмъсти на Филип, тъй като не наказал този, който го обидил.

Филип живял четиридесет и седем години. Управлявал Македония двадесет и пет години. Цар бил в продължение на двадесет и три години. Бил извънредно войнолюбив. Проявявал по-голямо усърдие в търсенето и трупането на богатства, отколкото в опазването им. Така че въпреки ежедневните грабежи той бил винаги беден. Ценял еднакво както милосърдието, така и вероломството. Никога не се замислял за пороците си.

Едновременно ласкав и коварен в словата, ловък в сериозната реч и в шегата, повече обещава, отколкото давал. Ценял приятелството според ползата, която му принасяло, а не според верността. Негова ежедневна привичка било да превръща благосклонността в омраза, да създава омраза между приятелите, да търси благодарността и на едните, и на другите. Притежавал красноречие, бил проникателен и остроумен, не му липсвало и умение да импровизира...

[1] Македонската държава се създава при неблагоприятни исторически и географски условия — суров климат, високи планини, непроходими вековни гори, голи и мрачни скали. Македонците са родствени на гърците и дори твърдели, че произхождат от гръцките богове и герои. Имали свой език. Населявали област, граничеща на юг с Тесалия, на югозапад с Епир, на северозапад с Дардания, на север с Пеония, на изток с древна Тракия. ↑

[2] *Аминта* — име на македонски царе и пълководци: а) *Аминта I* — 540–498 г. пр.н.е.; б) *Аминта II* — 389–369 г. пр.н.е., баща на Филип II. ↑

[3] *Александър* — брат на Филип II Македонски. ↑

[4] *Пердика* — име на трима македонски царе: а) *Пердика I* — около 700 г. пр.н.е.; б) *Пердика II* — 454–413 г. пр.н.е.; в) *Пердика III* — 365–360 г. пр.н.е. и на един пълководец, умрял през 321 г. пр.н.е. ↑

[5] *Филип II Македонски* — син на Аминта II и баща на Александър Велики, управлявал от 359 до 336 г. пр.н.е. ↑

[6] *Александър* — син на Филип II Македонски, роден през 356 г. пр.н.е. ↑

[7] *Илирийци* — жители на Илирия, област в западната част на Балканския полуостров. ↑

[8] *Тиванци* — жители на Тива — град-държава в областта Атика.

↑

[9] *Епаминонд* — тиванец, живял около 418–362 г. пр.н.е., прочут пълководец, победител в битката при Левктра в Беотия — 317 г. пр.н.е., паднал убит при Мантинея в Аркадия. ↑

[10] *Питагор* — гръцки философ от Самос. ↑

[11] *Пела* — главен град на Македония, западно от р. Аксий (дн. р. Вардар). Родно място на Александър Велики. ↑

[12] 400-ата година от основаването на Рим — град на брега на р. Тибър в Италия, основан от Ромул през 753 г. пр.н.е. ↑

[13] 105-ата олимпиада — първата олимпиада според преданието се отнася към 776 г. пр.н.е. Олимпиадите станали основа на гръцкото летоброене официално в епохата на Александър Велики. ↑

[14] *Атиняни* — жители на Атина, главен град на Атика в Средна Гърция. ↑

[15] *Пеони* — племе, населяващо Пеония (област в Македония).

↑

[16] *Лариса* — град в Тесалия, най-северната област на Стара Гърция. ↑

[17] Непобедима армия, основа на която била фалангата, най-голямата пехотна войска единица. Филип построява пехотата в съгъстен боен строй. ↑

[18] *Молоси* — племе в Епир, област в Северна Гърция. ↑

[19] *Метона* — пристанищен град на юг от Месена, най-южната част на Пелопонес. ↑

[20] *Пегаса* — пристанищен град в Тесалия, където бил построен корабът Арго, с който аргонавтите, водени от Язон, посетили Колхида (дн. Западна Грузия). В похода участвувал и Орфей. ↑

[21] *Трибали* — тракийско племе, населявало Северозападна Мизия и долината на р. Морава. ↑

[22] VIII — Иди на месец април — 13 април. ↑

[23] *Плутарх* — старогръцки писател, роден около 50 г. от н.е. в Херонея (Беотия). Учител на император Хадриан. Управител на римските доходи от Гърция (прокуратор). Умрял около 120 г. от н.е. в родния си град като жрец на бог Аполон. Написал около 46 биографии на велики личности, между които и на Александър Велики. ↑

[24] *Августовските Иди* — 13 август. ↑

- [25] *Лакедемонци* — спартанци, жители на Спарта. ↑
- [26] *Фокидци* — Жители на Фокида, област в Средна Гърция. ↑
- [27] *Кападокия* — област в Мала Азия. ↑
- [28] *Олинт* — град на Халкидическия полуостров. ↑
- [29] *Тракия* — название на земите, населени с траки между р. Дунав, р. Морава и р. Вардар, Егейско и Черно море. ↑
- [30] *Артасеркс III (Ох)* — 358–336 г. пр.н.е., царувал в Персия по време на Филип II Македонски. ↑
- [31] *Аристотел* — 384–322 г. пр.н.е., учен и философ в Стара Гърция, роден в гр. Стагира, ученик на Платон, учител на Александър Велики. ↑
- [32] *Делос* — остров в Егейско море. ↑
- [33] *Византион* — по-късно Константинопол (Цариград), днес Истанбул. ↑
- [34] *Херсон* — Галиполски полуостров. ↑
- [35] *Скития* — страна на скитите. ↑
- [36] *Херонея* — град в Беотия, забележителен с битката през 338 г. пр.н.е. между македонци и гърци. ↑
- [37] *Свободолюбива държава в Гърция* — става дума за Атинската демократична робовладелска република. ↑

КНИГА ВТОРА

АЛЕКСАНДЪР ВЕЛИКИ

След смъртта на Филип Македонски синът му Александър, наречен Велики поради величието на извършените от него дела, едва двадесетгодишен, наследил царството на баща си. Заобиколен от ненавист и опасности, той самият бил изпълнен с омраза.

Съседните провинции и народи, които ненавиждали македонското владичество, сега се надигнали, за да му отнемат дори и това, което бил получил като наследство от баща си — върховната власт.

Александър наказал най-тежко тези, които били заподозрени като съучастници в убийството на баща му. След това поел големите си задължения. Той укрепил властта си много по-бързо, отколкото всички очаквали. Въпреки че бил съвсем млад и заради това презиран от някои, той в непринудени разговори с хората така ги предразположил, че им вдъхнал не само надежда, но премахнал както страха, така и презрението им към него. Дал свобода на македонците във всяко отношение освен в носенето на военната служба. С това напълно ги привлякъл към себе си. И когато още в началото на царуването му срещу него се вдигнали въстания, смело и с невероятна упоритост той бързо ги потушил. След това отпътувал за Коринт^[1] в Пелопонес, твърдо решен да настоява войната срещу Персия да се обяви от името на цяла Гърция. Персийското царство по това време било най-голямо, а персите неведнъж били нападали Гърция и ѝ причинявали големи злини. Тук той бил избран за цар.

Когато се подготвял за война с персите, на Александър съобщили, че атиняните, тиванците и лакедемонците са се отметнали от него и са преминали на страната на персите и че вдъхновителят на това отцепване — ораторът Демостен — бил подкупен от персите с много злато и сребро.

С неимоверна бързина и с добре подготвена войска Александър се отправил срещу непокорните и подчинил почти цяла Гърция. При преминаването през Тесалия той спечелил тесалийците, като им напомнил благоденията, които баща му Филип им е правил.

Напомнил и за старото приятелство, с което били свързани от самия Херкулес. В най-сърдечни разговори ги убедил да разчитат преди всичко на него. Било взето решение, отнасящо се до цяла Тесалия — бил избран за върховен вожд на цялото племе и било решено да му предават всичките си данъци и приходите от всичко...

Този младеж действувал с такава бързина, бил толкова разумен, че ужасил всички, които се държали настрана от него и го презирали. Атиняните, които първи се отцепили, първи се и разкаjali. Момчешката му възраст, доскоро презирана, те издигнали над храбростта на старите пълководци. Изпратили пратеници и предотвратили войната...

Казват, че между пратениците бил и Демостен. Но той не се явил с тях пред Александър. Може би само е дошъл от Китерон^[2], или е бил изплашен от това, че твърде много нападал с речите си Филип и говорил в свободната Атинска република против македонците (или пък затова, както казват, че бил подкупен от персийския цар, за да осуети намеренията на македонците). Казват дори, че бил укоряван от Есхин, който заявил това в една своя реч.

След като потушил вълненията в Гърция, преди да се отправи за Азия, Александър решил да мине през Тракия, през земите на пеоните, трибалите, илирите и други гранични племена, които се опитвали отново да вдигнат въстания...

Александър тръгнал с войска от Амфипол^[3] към земите на траките (за които гърците казвали, че са автономни, защото не зачитали властта му и законите му) и на десетия ден стигнал до планината Хемус. Там в тесния планински проход го очаквала огромна „армия“ от местното тракийско население. Траките заели височините около прохода и го преградили с колите си, за да го отбраняват, ако се наложи. Но войниците на Александър, предварително подготвени, избягнали опасността: едни оставили проходи в бойния строй, а други приклекли и се покрили с щитовете си. След това със силни викове се нахвърлили срещу противника и го победили още при първото нападение.

След като завладял върха, Александър се отправил към земите на трибалите. Техен дар бил Сирм. Като разбрал, че Александър идва, той изпратил веднага жените, децата и останалото невъоръжено население на остров Певка на река Дунав, където се били оттеглили и траките,

границеци с трибалите. Не след дълго избягал там и Сирм. Останалото население на трибалите се оттеглило на друг остров — на мястото, откъдето Александър тръгнал един ден преди това.

Александър нападнал отново трибалите, предизвикал ги да слязат от планината в равнината и след като били избити три хиляди души, една част прогонил, а друга пленил. След това се отправил пак към река Дунав — към острова, на който било избягало мирното население на трибалите и траките. Варварите оказали голяма съпротива, тъй като били в по-благоприятно положение. Македонците разполагали с малко кораби, а и течението на реката било много силно. Поради това, след като изтеглил корабите си, Александър преминал през нощта реката с хиляда и петстотин конници и четири хиляди пехотинци. Той се отправил към земите на гетите^[4], чиито войски, строени на отсрещния бряг, били около четири хиляди конници и повече от десет хиляди пехотинци. Те не издържали дори и първото нападение, тъй като били изплашени от необикновено бързото преодоляване от македонските войски само за една нощ на река Дунав, една от най-пълноводните и дълбоки реки в Европа, без да търсят мост. След като те побягнали навътре в горите, Александър заварил града им празен, превзел го и го изравнил със земята. Тук при него дошли пратеници от останалото население по поречието на Дунав, от името на трибалския цар Сирм и от германците с предложение да му станат съюзници. Той приел тяхното предложение, а германците запитал кое най-много ги плаши. Той смятал, че известността на името му им е внушила страх. А те отговорили, че ги е изплашило преди всичко това да не би някога и върху него да рухне небето. Александър не се разгневил от високомерния им отговор, само заявил, че германците са много горди. И ги изпратил да си отидат.

Дал заповед походът да продължи към земите на агрианите^[5] и пеоните. След като покорил и тези племена, той получил известие, че в Гърция отново са избухнали бунтове и доста държавици и преди всичко Тива са се отметнали от него.

[1] *Коринт* — град на Коринтския провлак между Атика и Пелопонес. ↑

[2] *Китерон* — планина между Беотия и Атика. ↑

[3] *Амфипол* — град край устието на р. Струма в Егейско море (дн. Неохори в Гърция). ↑

[4] *Гети* — тракийско племе, населявало дн. Добруджа и земите на север от нея. ↑

[5] *Агриани* — племе, населявало поречието на р. Дунав в днешна Северна Югославия. ↑

ГЕРОИЧНА ТИВА

Тиванците обградили с дълбок ров и здраво укрепен вал крепостта на града, наричана Кадмейска^[1], и се опитали да изгонят от нея македонския гарнизон. Александър с цялата си войска спрял недалеч от града.

Тъй като били изненадани от неочаквано бързото му пристигане и не били сигурни, че ще получат помощ от съюзните държавици, тиванските военачалници се заели да обсъдят плана си за действие. Едно било ясно — настъпил е най-критичният момент от войната и затова те смятали, че е по-добре да не влизат в сражение. Но царят им настоявал да променят решението си. Смятал, че не трябва да се иска мир и че държавата му може и сама да се бори срещу многочислената македонска армия. Наистина той разполагал с повече от три хиляди пехотинци и около три хиляди конници, всички изпитани във военното дело, на които се бил доверил по време на войната с персите^[2].

Ако тиванците бяха поискали мир, Александър би приел предложението им благосклонно, защото много бързал да осъществи похода си срещу Персия. Но понеже те решили да не си служат с молби, а с оръжие, той предприел военни действия.

Тиванците се сражавали самоотвержено срещу противника, който далеч ги превъзхождал. Всички, които защищавали Кадмейската крепост, били избити от нахлулите в нея през задния вход македонци. Александър се надявал, че гърците, които станали свидетели на това клане и на този ужас, не ще надигнат глави, докато той отсъствува. И понеже силно желаел и тиванците да изпълняват волята му, накарал фокейците^[3] и платейците^[4] да ги укорят за упорството им. Загинали повече от шест хиляди души. Три хиляди той продал в робство. От тази продажба получил четиристотин и четиридесет таланта. Пощадил поета Пиндар^[5], като проявил най-голяма благосклонност към него — пример на почит спрямо големия поет и учен.

Струва ми се, че не би трябвало да се отмине и случката с Тимоклеа, знатна тиванка, за която разказват историците, описали подвизите на Александър.

Един от тракийските вождове опозорил знатната жена и накрая поискал да му предаде скъпоценностите си. Тя му отговорила, че всичко най-скъпо е скрила в сухия кладенец. Воинът се навел да види какво има в него. Тя го блъснала в кладенеца, след което го затрупала с камъни. Тя била доведена в окови пред Александър. Той я запитал коя е. Жената отговорила, че е сестра на Теаген, който като пълководец в борбата срещу Филип се е сражавал храбро за свободата на Гърция и умрял за нея. Царят се учудил на величието на духа ѝ и я пуснал на свобода заедно със сина ѝ.

Атиняните тежко понесли нещастieto, сполетяло тиванците, и им съчувствували, но си взели от него поука. Отворили вратите за всички, които искали да избягат против волята на царя им. Това засегнало много Александър. Когато те изпратили за втори път хора да молят да не им обявява война, той поискал да му предадат ораторите и пълководците, поради чиято самоувереност толкова пъти подновявали войната. Александър задържал ораторите, които му били предадени, а пълководците изпратил в изгнание. Те веднага отишли при Дарий, царя на персите.

Александър свикал гърците в Коринт, където било взето решение да се отправят в поход против персите. Проявил снисхождение само към Диоген^[6] — циник, който тогава пребивавал в Коринт. Той не обърнал никакво внимание на Александър и продължавал да си седи в бъчвата. Учуден, Александър дошъл при него и го попитал от какво има нужда. Диоген му отговорил: „Да отстъпиш малко, за да не ми закриваш слънцето.“ Казват, че Александър много се развеселил от този отговор и казал на своите войници: „Ако не бях Александър, бих желал да бъда Диоген.“

[1] *Кадмейска крепост* — името си носи от Кадъм, син на финикийския цар Агенор, строител на крепостта на Тива. ↑

[2] *Войната с персите* — става дума за Гръко-персийските войни (500–449 г. пр.н.е.). ↑

[3] *Фокейци* — жители на град Фокея и Йония. ↑

[4] *Платейци* — жители на Платея и Беотия. ↑

[5] *Пиндар* — прочут гръцки лирически поет от Тива — 522–422 г. пр.н.е. ↑

[6] *Диоген* — циник, прочут философ — 413–323 г. пр.н.е. ↑

НАЧАЛО НА ПОХОДА НА ИЗТОК. ЗАВЛАДЯВАНЕ НА МАЛОАЗИАТСКОТО КРАЙБРЕЖИЕ

След като усмирил Балканския полуостров и поверил цяла Гърция и Македония на Антипатер, комуто имал най-голямо доверие, с настъпването на пролетта Александър пристигнал при Хелеспонт. Оттук прехвърлил войските си на брега на Мала Азия. Като стъпили на азиатска земя, той пръв забил копие то си във враждебно настроената към него земя, а после заклал жертвено животно, молейки боговете да не допуснат той да бъде приетан тук като нежелан цар. След това предупредил войниците си да не опустошават Азия. Казал им, че трябва да пазят завладените богатства, да не унищожават това, което ще бъде тяхно.

Войските му наброявали тридесет и две хиляди пехотинци, не повече от пет хиляди конници и не повече от сто и осемдесет кораба. Трудно е да се каже кое е било повече за учудване — дали че възнамерявал да победи целия свят с толкова малка армия, или че се е осмелил да тръгне в поход с войска не от силни и здрави младежи, а от ветерани, повечето от които били отслужили военната си служба при баща му и чичо му. Те приличали на избрани за армията му началници, а не на войници. Никой нямал право да стои в първата бойна редица, ако не е навършил шестдесет години. Погледнат отпред, този боен ред приличал повече на сената на някоя стара република. Затова и по време на сражение никой не мислел за бягство, а всички се стремели да победят. Надявали се не на краката си, а на мишците си.

Александър извършвал жертвоприношения навсякъде, но преди всичко в Троя^[1], на гроба на Ахил^[2], от когото, казал, че води произхода си по майчина линия. Смиълът на тези обреди бил ясен: потомъкът на Ахил, продължавайки делото на своя працядо, бил застанал начело на гърците, за да завърши победоносно започнатата някога от тях война против азиатците. Защото на мястото на азиатците троянци сега били дошли персите...

Река Граник тече между Троя и Пропонтида^[3]. На отсрещния й бряг се била разположила войска около двадесет хиляди пехотинци и

не по-малко конници начело с най-отбрани персийски военачалници. Те с насмешка наблюдавали малочислената армия на Александър. Той също виждал голямата опасност, но бил сигурен, че ще победи, тъй като вярвал в щастието и храбростта си, както и в храбростта на своите войници. И победил, като преодолял буйната река и дързостта на гледащите го с насмешка и надменност перси.

В това сражение от персите паднали около двадесет хиляди пехотинци и двеста и петдесет конници. Македонците загубили не повече от тридесет и осем войници.

Победата на македонците при река Граник изиграла решаваща роля в устрема на Александър на Изток. След като превзел Сарди^[4], крепостта на морската империя на варварите, съседните ѝ народи и народа на Лидия, той ги оставил да живеят съобразно със своите закони и продължил нататък. Превзел Хефес^[5], за който воювал четири дена. В това време дошли пратеници от Магнезия и Трал^[6], които обещали, че техните градове ще се предадат. Александър изпратил при тях Парменион с две хиляди и петстотин наемници и толкова македонски войници, за да сключи мирните договори. В приятелски настроените градове изпратил двеста конници. След това опустошил град Милет^[7], който твърдо отстоявал свободата си. Оттук се отправил към Халикарнас^[8]. Александър превзел всички градове, които били на пътя му. Заварил обаче Халикарнас много добре укрепен. Водил за него ожесточено сражение и го превзел, но дал много жертви. Затова го изравнил със земята.

Като навлязъл в Кария^[9], царицата на тази страна на име Ада го посрещнала благосклонно. Тя била изгонена от престола от Оронтобат, изпратен тук от Дарий за управител, и била останала само с град Алинд. Тя предала този град на Александър и го осиновила. Царят, като оценил както свободолюбието на жената, така и осиновяването, я оставил да пази града, а след това, като покорил цяла Кария, не забравил благодеянието ѝ и предал под нейна власт цялата страна. Оттук потеглил за Ликия^[10] и Памфилия^[11] с намерение да продължи за Финикия^[12] и Киликия^[13]. Като победил невойнствените народи на Пизиди^[14], Александър с още по-голяма жар се насочил срещу Дарий, за когото бил чул, че приближава с многохилядна войска. Навлязъл във Фригия, през която смятал да преведе войската си.

- [1] *Троя* — град в Мала Азия. ↑
- [2] *Ахил* — герой от Троянската война. ↑
- [3] *Пропонтида* — Мраморно море. ↑
- [4] *Сарди* — главен град на Лидия, област в Мала Азия. ↑
- [5] *Хефес* — град на брега на Мала Азия. ↑
- [6] *Магнезия и Трал* — градове в Кария, Мала Азия. ↑
- [7] *Милет* — град в Кария, Мала Азия. ↑
- [8] *Халикарнас* — дорийски град в Кария. ↑
- [9] *Кария* — област в Мала Азия. ↑
- [10] *Ликия* — област в Мала Азия. ↑
- [11] *Памфилия* — област в Южна Мала Азия. ↑
- [12] *Финикия* — тясна ивица земя по ливанското и сирийското крайбрежие на източния бряг на Средиземно море. ↑
- [13] *Киликия* — област в Мала Азия. ↑
- [14] *Пизидида* — област в Мала Азия. ↑

КНИГА ТРЕТА

В МАЛА АЗИЯ. ПОДГОТОВКА ЗА ПРЕДСТОЯЩИТЕ БИТКИ

Александър изпрати Клеандър да набира наемна войска от Пелопонес, а той, като въдвори ред в Ликия и Памфилия, придвижи армията си към град Целена^[1]. През средата на този град тече река Марсий^[2], позната ни от гръцките легенди. Тя извира от най-високия връх на планината Тавър, водата ѝ с грохот пада върху скалата под него, а след това се разлива нашироко и оросява околните поля. Водата ѝ е съвсем спокойна и прозрачна. Затова цветът ѝ, подобен на цвета на спокойно море, вдъхновявал поетите. Оттук и преданието, че нимфите, сякаш влюбени в нея, дълго седели на онази скала. Впрочем, докато тече между стените на града, реката запазва името си, а щом излезе извън тях, става по-буйна и я наричат Лик^[3].

И тъй, Александър влезе в изоставения от жителите му град, готвейки се да превземе с пристъп крепостта, в която се бяха укрили. Все пак изпрати херолд^[4] да им предложи да се предадат, защото иначе ще претърпят големи злини. А те въведоха херолда в кулата и го накараха да я огледа — колко забележителна е и по местоположението, и по начина на строеж. Дори му предложиха да каже на Александър, че той и жителите на града не преценяват еднакво нещата: те знаят, че той е непобедим, но ако се наложи, ще умрат, верни на дълга си. Като видяха обаче, че крепостта е обсадена и припасите от ден на ден намаляват, те сключиха примирие за шестдесет дена с уговорка да предадат града, ако в този срок Дарий не им изпрати помощ. Не получиха помощ отникъде и затова в предвидения ден те се предадоха на Александър.

Пратеници от Атина настигнаха Александър с молба да им върне пленниците, взети при река Граник. Той отговори, че ще им бъдат върнати не само те, но и всички останали гърци, след като завърши войната с персите. И понеже бързаше да настигне Дарий, за когото беше разбрал, че още не е преминал река Ефрат^[5], събра отвсякъде войските си, за да влезе в един решителен бой с всичките си сили.

Фригия, страната, през която водеше войските си, имаше повече села, отколкото градове. Тук се намираше прочутата резиденция на Мидас^[6]. Гордий^[7] е името на града, покрай който протича река Сангар. Те са по средата между Понтийско и Киликийско море. Пространството между тези две морета е най-тясното място на Азия. Тази ивица земя е свързана с брега, но понеже в по-голямата си част е обградена от вода, прилича на остров.

След като установи властта си над града, Александър влезе в храма на Юпитер. Видя там колесницата, за която казват, че принадлежала на Гордий, бащата на Мидас. По външната си направа тя не се отличаваше дори от най-евтините и обикновени колесници, но яремът ѝ беше забележителен, стегнат здраво от много ремъци, преплетени така, че краят им не се виждаше. И когато жителите на града му разказаха за предсказанието на оракула, според което Азия ще завладее този, който развърже възела, го обзе силно желание да изпълни предсказанието.

Около царя се събра тълпа от фригийци и македонци — едните чакаха напрегнато, другите бяха обезпокоени от безразсъдната самоувереност на Александър. Ремъците бяха преплетени така, че не можеше да се види нито къде е началото, нито къде е краят. Александър се уплаши да не би един неуспех да се изтълкува от тълпата като лошо предзнаменование и затова, без да се колебае много, разреже загадъчния възел с меча си, като каза: „Не е важно по какъв начин ще се развърже.“ Така или надхитри оракула, или изпълни предсказанието му.

Александър беше решил да плени Дарий, където и да се намира, но за да си осигури тила, постави начело на флота си при Хелеспонт Амфотер, а начело на сухопътните войски — Хегелох. Те трябваше да освободят от неприятелските гарнизони островите Лесбос, Хиос и Кос^[8]. За водене на войната им даде петстотин таланта^[9]. На Антипатер^[10] и тези, които охраняваха гръцките градове, изпрати шестстотин. Според договора от съюзниците бяха изискани кораби, които да охраняват Хелеспонт. Той още не беше узнал, че Мемнон, който му създаваше големи грижи, не е вече между живите. Защото знаеше, че всичко ще завърши без затруднения, ако той не му попречи.

В град Анкира^[11] Александър преброи войските си и влезе в Пафлагония^[12]. В съседство на тази област живеят хенетите^[13], от

които, както смятат някои, водят произхода си венетите^[14]. Цялата област се подчини на царя, жителите ѝ дадоха заложенници и измолиха да не ги принуждава да плащат данък, какъвто не са плащали дори на персите. Начело на властта в Пафлагония той постави Калан^[15]. Александър се отправи за Кападокия^[16] заедно с войските, които неотдавна бяха дошли от Македония.

Дарий, като научи за смъртта на Мемнон, покрусен и загубил всякаква надежда, реши да води борбата сам. Като преценяваше всичко, което бяха извършили неговите пълководци, той дойде до заключението, че повечето от тях не са проявили никакво усърдие, а и на никого от тях не се беше усмихнало щастieto. И така, като разположи лагера си пред Вавилон, за да влязат войниците му с колкото се може по-висок дух в сражение, разгъна всичките си военни сили пред погледа им. Построи кръгъл вал, който да побере десет хиляди въоръжени войници, по примера на Ксеркс^[17] и започна да преброява войските си.

От изгрев-слънце до мръкване персийските пълчища навлизаха във вала, а след това излизаха от него и заемаха полята на Месопотамия — безбройна върволица от конници и пехотинци, които изглеждаха много повече, отколкото бяха. Персите^[18] бяха сто хиляди, от които тридесет хиляди конници. Медите^[19] — десет хиляди конници и петдесет хиляди пехотинци. Барканските^[20] конници бяха две хиляди, въоръжени с двуостри секири и леки щитове, подобни на кожените. Следваше ги десетхилядна пехота със същото въоръжение. Арменците^[21] бяха изпратили четиридесет хиляди пехотинци и седем хиляди конници. Хирканите^[22], както е обичаят при онези племена, бяха съоръжили шест хиляди отлични конници и хиляда конници тапури^[23]. Дербиките^[24] бяха въоръжили четиридесет хиляди пехотинци: повечето имаха копия с медни или железни върхове, а някои — пръти, закалени в огън. Придружаваше ги двехилядна конница от същото племе. Откъм Каспийско море бяха дошли осем хиляди пехотинци и двеста конници. Между тях имаше и войници от други неизвестни племена — две хиляди пехотинци и два пъти повече конници. Към тези сили се прибавяше и тридесетхилядна гръцка наемна армия от най-отбрани младежи.

Бързото развитие на събитията беше попречило на Дарий да набере войници от живеещите по брега на Черно море — бактриани^[25], зогдиани^[26], инди и други племена с имена, непознати дори на персите. Дарий съвсем не можеше да се оплаче, че му липсва голяма армия. При наличието на тази армия извън себе си от радост и обнадяден от обичайното ласкателство на придворните, той повика атинянина Харидем, опитен във военното дело и враждебно настроен към Александър, защото по негова заповед е бил изгонен от Атина.

Дарий започна да го разпитва смята ли, че е достатъчно подготвен, за да смаже врага. Гъркът, забравил и за своя жребий, и за царското високомерие, каза: „Може би не ще пожелаеш да чуеш истината, но ако не ти я кажа сега, друг път не бих я признал. Тази войска, облечена така великолепно, тази маса от хора, събрани от толкова племена от целия Ориент, може да бъде страшна за съседите. Тя блести в пурпур и злато, сватка с оръжието и е толкова многобройна, че човек не би могъл да си я представи, ако не я види с очите си. Македонският боен ред обаче е устойчив. Щитове прикриват гъстите редици на воините. Те наричат този боен ред от непоколебими пехотинци фаланга. Наредени са войник до войник, копие до копие и са научени по даден знак да следват знамената, като спазват бойния ред. Всички изпълняват заповедите да се съпротивляват, да обкръжават противника, да разчленяват бойния ред. Не по-лошо от пълководците умеят да променят хода на сражението. И да не помислиш, че подчинението им се поддържа със злато и сребро! Дисциплината им се поддържа, като ги приучват към лишение. Голата земя е легло за уморените, за храна им служи това, което заграбят от пленените. Часовете за сън са по-малко от дължината на нощта. А тесалийските конници! А акарнаните и етолийците! Те са непобедими във война. Нима ще бъдат отблъснати с прашки и копия, закалени в огън? Трябва да излезеш срещу тях със същите въоръжени сили. Трябва да ги търсиш в страната, която ги е създала. Изпрати там злато и сребро, за да ти бъде доведена тук такава войска.“

По характер Дарий беше тих и отстъпчив, но щастливото му царуване беше променило много вродените му качества. И сега не можа да понесе истината и заповяда да накажат със смърт предания му гост, който, паднал на колене, му даваше последни съвети и молеше за милост безпощадния си господар. Дори и тогава, не преставайки да

бъде откровен, гъркът каза: „Имам готов отмъстител за моята смърт! Човекът, за когото аз те предупредих, ще те накаже, задето си презрял моя съвет. Променил се така внезапно поради заслепението от царската власт, ти ще бъдеш за поколенията пример как хората, замаяни от щастие, забравят, че са хора.“ Още не бе доизрекъл думите си, и по заповед на царя слугите го удушиха. После, когато го обхвана разкаянието, Дарий заповяда да го погребат и призна, че му бе казал истината.

Тимонид^[27], син на Ментор, беше честен младеж. Дарий му беше възложил да приеме от Фарнабаз^[28] всички войници чужденци, опитни във военното дело, които се надяваше да използва във войната. На Фарнабаз даде същата власт, каквато беше дал преди това на Мемнон^[29].

Обхванат от постоянни грижи, Дарий вече и насън бе започнал да вижда тревожни видения, породени от трудностите или от пророческите свойства на душата. Ето, вижда как лагерът на Александър е осветен от блясъка на силен огън, а малко след това пред него е доведен Александър в същите одежди, в които той самият беше провъзгласен за цар. След това Александър минава на кон през Вавилон и внезапно изчезва от погледа му заедно с коня. На всичко отгоре и гадателите засилваха тревогата му с различните тълкувания на съня. Едни предсказваха, че сънят е благоприятен, тъй като лагерът на Александър е горял и понеже е видял Александър без царските си одежди да идва при него в обичайното за персите облекло. Други казваха, че сънят е неблагоприятен, тъй като осветеният лагер на македонците предсказва успех на Александър; няма съмнение, че той ще завладее Азия, понеже бил в одеждите, в които Дарий е бил провъзгласен за цар. Както става обикновено, безпокойството му предизвикваше спомени за стари пророчества. Припомни си, че в началото на царуването си той беше заповядал да направят ножницата на сабята му по гръцки образец. Тогава халдейските тълкуватели му бяха предсказали: персийското царство ще премине в ръцете на тези, на чието оръжие той подражава. Все пак Дарий бе зарадван донякъде от благоприятните тълкувания на съновиденията му, които се разпространяваха сред войската, и заповяда да придвижат лагера към река Ефрат.

Казват, че според персийския обичай може да се почне настъпление едва след изгрев-слънце. Когато напълно се разсъмна, от царската шатра прозвуча тръба. Над шатрата, която се виждаше отвсякъде, се издигна блестящият образ на слънце в кристален диск. Походният строй беше следният: най-отпред носеха на сребърен олтар огъня, който персите наричаха свещен и вечен. След него вървяха жреците, които пееха химни. Следваха ги триста шестдесет и пет млади момци в пурпурни наметала. Техният брой беше равен на дните на годината — тъй като и у персите тя има толкова дни. След тях бели коне теглеха колесница, посветена на Юпитер^[30], а зад нея вървеше огромен кон, наречен кон на слънцето. Кочияшите бяха в бели наметала, украсени със златни клончета. Съвсем близо до тях се движеха десет колесници, украсени с много злато и сребро.

Следваше ги конницата от дванадесет племена с различно оръжие и нрави. Непосредствено след нея вървяха около десет хиляди, наричани от персите безсмъртни. Никой друг не притежаваше такова по варварски пищно облекло: носеха златни огърлици, дрехи, обшити със злато и сребро, туники, украсени със скъпоценни камъни и прикачени със златни игли. На късо разстояние пред тях вървяха петнадесет хиляди души, които се наричаха роднини на царя. Тази тълпа с почти женския си разкош биеше на очи повече с изящното си облекло, отколкото с оръжието си. Най-близкият до тях отряд се наричаше отряд на копиеносците. Те обикновено пазеха царския гардероб и вървяха пред царската колесница, в която царят се извисяваше прав над всички. От двете страни колесницата беше украсена със златни и сребърни статуи на богове. Блестящи скъпоценни камъни украсяваха ярема, а над него се издигаха лакът високи две златни статуи на дедите едната на Нин^[31], другата на Бел^[32]. Между тях имаше златен орел с разперени криле.

Царските одежди надминаваха с разкоша си дрехите на всички останали: той носеше пурпурна туника, украсена по средата с втъкана бяла ивица. Два златни ястреба, готови сякаш да се клъвнат, украсяваха плаща, изпъстрен със златни нишки. От златния пояс се спускаше къс меч, ножницата на който беше обсипана със скъпоценни камъни. На главата си носеше виолетово-синя диадема, избродирана с бяла (характерна за царете) украса, наричана от персите тиара^[33]. Десет хиляди конници следваха колесницата. Техните копия и стрели бяха с

позлатени върхове и украсени със сребро. Отдясно и отляво царят беше придружен от около двеста най-знатни велможи. Тази свита пък се охраняваше от тридесет хиляди пехотинци, следвани от четиристотин царски коня. След тях на разстояние един стадий на друга колесница се возеше майката на Дарий — Сизигамбида, а в трета беше жена му. Свита от жени на коне придружаваше цариците. След тях пътуваха петнадесет товарни коли, в които бяха децата на царя и техните възпитатели, както и тълпа евнуси, които не будеха презрение у тези народи. По-нататък следваха 365 царски наложници, облечени също разкошно, по царски. Шестстотин мулета и триста камили с охрана от стрелци караха царското съкровище. Следваха ги жените на приятелите и близките на царя, продавачите и служителите в обоза. Последни вървяха леко въоръжените отряди със своите пълководци.

Ако някой погледнеше бойния ред на македонците, щеше да види съвсем друго нещо. Конете и хората блестяха не със злато и пъстро облекло, а с желязо и мед. Това не бе тълпа, претоварена с багажи и прислуга, а войска, готова за поход и да изпълни не само заповед на пълководеца, но дори и едно негово кимване с глава. За нея винаги се намираше и място за лагер и храна. Александър нямаше нужда от повече войници, а Дарий, повелител на такава огромна армия, беше принуден поради теснината на мястото, където щеше да се сражава, да намали броя ѝ — нещо, за което се надсмиваше на противника си.

[1] *Целена* — градът се е намирал на път, водещ към Източна Азия, по който е минавал Кир, а сега трябвало да мине Александър. ↑

[2] *Река Марсий* — според легендата Марсий е бил сатир от малоазиатска Фригия, бог на едноименна река, изкусен свирач на фригийска флейта. Предизвикал Аполон на състезание, но Аполоновата лира, надвила неговата флейта и за наказание богът му одрал кожата. От сълзите, които пролели за него полските божества, нимфи и пастири, бликвала едноименната река, приток на р. Меандър.

↑

[3] *Лик* — според Ксенофонт „Анабазис“ р. Марсий се влива в р. Меандър, която извира близо до гр. Целена. ↑

[4] *Херолд* — пратеник, който носел жезъл от лаврово или маслиново дърво с две змии, увити около него. ↑

[5] *Ефрат* — река, която извира от Арменските планини и се влива в Персийския залив. ↑

[6] *Мидас* — митически цар на Фригия. ↑

[7] *Гордий* — фригийски цар, вероятно баща на Мидас. ↑

[8] *Лесбос, Хиос и Кос* — острови в Егейско море. ↑

[9] *Талант*: а) мярка за тегло у гърците, равна на 25 кг; б) парична сума с различна стойност в отделните държави: атинският талант имал 60 мини, сребърната мина била равна на 100 драхми, а златната мина, била равна на 5 сребърни мини. ↑

[10] *Антипатер* — оставен от Александър за управител на Македония и Гърция. ↑

[11] *Анкира* — град в Голяма Фригия, по-късно Галатия, сега Анкара. ↑

[12] *Пафлагония* — област на северния бряг на Предна Азия, между Витиния и Понт. Областта Понт е в Мала Азия, на южния бряг на Черно море, между Витиния и Армения. ↑

[13] *Хенети* — племе в Пафлагония. ↑

[14] *Венети* — италиейско племе. ↑

[15] *Калан* — македонец, управител на Пафлагония. ↑

[16] *Кападокия* — област във вътрешността на Мала Азия. ↑

[17] Има се предвид персийският цар Ксеркс по времето на Гръко-персийските войни. Персийската монархия при него се е простирила от Индия до Егейско море и от планината Кавказ до Нилската долина. Влизащите в състава ѝ народи имали различно ниво на развитие и различни интереси. Сплотявала ги само силната войска на царя. Той правел проверката, като последователно въвеждал войниците в укрепление, което побирало 10 000 души. ↑

[18] *Перси* — дошли от областта Персида. ↑

[19] *Меди* — дошли от най-плодородната област на Азия — Мидия. ↑

[20] *Баркани* — племе, което живеело в съседство с областта Хиркания, на брега на Каспийско море. ↑

[21] *Арменци* — дошли от Армения, област в Азия по горното течение на р. Тигър, Ефрат и Аракс. ↑

[22] *Хиркани* — жители на Хиркания, област между Индия, Персия и Каспийско море. ↑

[23] *Тапури* — азиатско племе, обитавало областта, разположена между земите на дербиките и хирканите, край брега на Каспийско море. ↑

[24] *Дербики* — племе, населявало земите между Каспийско море и река Окс. ↑

[25] *Бактриани* — жители на Бактра, главен град на Бактрия, която се намира по средното течение на р. Окс. ↑

[26] *Зогдиана*, североизточна сатрапия на Персийското царство, заемала областта между р. Окс и Яксарт (днес Амударя и Сърдаря в Таджикиска и Узбекска ССР). ↑

[27] *Тимонид* — син на Ментор, вожд на гръцките наемници във войската на Дарий. ↑

[28] *Фарнабаз* — управител на Дарий по сирийското крайбрежие. ↑

[29] *Мемнон* (от о. Родос) — военачалник и управител на Дарий, командувал гръцките наемници при Дарий. ↑

[30] *Юпитер* — авторът нарича с това име персийския бог Ормузд. ↑

[31] *Нин* — легендарен цар на Асирия, съпруг на Семирамида. Основател на гр. Ниневия и на Асирийското царство. ↑

[32] *Бел* — вавилонски бог на земята. Основател на гр. Вавилон и Вавилонското царство, баща на Нин. ↑

[33] *Тиара* — конусообразна шапка, носена от персийските царе. ↑

В ПРОХОДИТЕ НА КИЛИКИЯ

Александър остави Сабистамен^[1] да управлява Кападокия и на път за Киликия пристигна с цялата си армия в областта, наречена Лагерът на Кир. Тук Кир се бил разположил на лагер, когато повел войските си към Лидия срещу Крез^[2]. Тази област отстоеше на петдесет стадия от прохода за Киликия. Местните жители наричат тесния проход „врати“, понеже напомня изкуствено укрепление. Затова Арзам^[3], управителят на Киликия, като си припомни какво ги бе съветвал в началото на войната Мемнон, реши, макар и късно, да последва полезния съвет: с огън и меч да опустоши Киликия, за да я превърне в пустиня за неприятелите. Той унищожи всичко, което можеше да им бъде от полза, и остави безплодна и гола земята, която не можеше да защити. А много по-полезно щеше да бъде, ако завардеше тесния проход към Киликия, като вземе височините над него със силна войска, да спре или да разбие нахлуващия неприятел, без да понесе загуби. Сега, като остави малки части от войската на стража по планинските пътеки, сам отстъпи назад, като опустоши земята, която трябваше да пази. Оставените войници сметнаха, че са предадени, не намериха сили да противостоят срещу какъвто и да е неприятел, макар че можеха въпреки малобройността си да задържат прохода. Киликия се обграждаше от непрекъснато скалисто и стръмно планинско било. То започва от морския бряг, описва сякаш някакъв залив и достига до отсрещния бряг. Там, където билото се врязва навътре в морето, минават три стръмни и твърде тесни прохода. През единия от тях можеше да се проникне в Киликия.

Киликия е равна откъм страната, която е разположена до морето, и е прорязана от много рекички. Тук текат прочутите реки Пирам^[4] и Кидън^[5]. Кидън е забележителна с бистрата си вода. Тя тече бавно от изворите си по твърда почва и няма бързо спускащи се притоци, които да мътят водата ѝ. И така, бистра и студена, тъй като е засенчена от обрасли с дървета брегове, тя се влива в морето толкова чиста, колкото е при изворите си. В тази страна времето беше разрушило много паметници, известни в легендите: наблизно се виждат основите на

градовете Лирнез^[6] и Тива^[7], пещерата на Тифон^[8] и Корикинският лес^[9], където расте шафран. Има и места, в които продължава да живее само славата.

Александър влезе в планинския проход, наречен „врати“. Казват, че като разгледал мястото, бил удивен от късмета си: признавал, че когато минавали отдолу, войските му са могли да бъдат затрупани с камъни, ако е имало кой да ги хвърля. По пътя можеха да минат едва по четирима войници. Планината надвисваше над пътя, който бе не само тесен, но и прорязан на много места от потоци, извиращи от нея. Все пак Александър заповяда на леко въоръжените траки да минат напред и да претърсят пътеките, за да не врџхлети върху тях скрит неприятел. Настани в планинския проход и отряд стрелци. Предупреди ги, че трѳгват на бой, а не на поход и войниците дѳржаха опѳнати лѳковете си. Така войската пристигна до град Тарз^[10], подпален от персите, за да не попадне богатството му в рѳцете на неприятеля. Александър изпрати Парменион с леко въоръжен отряд да потуши пожара. Като узна, че с идването на неговите хора варварите избягали, влезе в спасения от него град.

През града тече рече Кидѳн, за която вече се спомена. Беше лято и слѳнцето изгаряше земята на Киликия, както никѳде другаде. Настѳпваше най-горещото време на деня. Бистрата вода на реката привлече потѳналия в прах и пот цар да измие разгорещеното си тяло. Той свали дрехите си пред погледа на войниците, смятайки, че е достойно да им покаже колко малко грижи са нужни за тялото му, и влезе в реката. Но едва стѳпил вѳв водата, той започна да трепери и да се вцепенява. След това побледня и жизнените сили почти го напуснаха. Слугите го поеа полумѳртѳв и в безсѳзнание го отнесоха в шатрата.

Голямо безпокойство и скрѳб настѳпиха в лагера. Със сѳлзи на очи войниците се вайкаха, че при такѳв успех на похода загубват най-славния цар на всички времена, и то не в бой, не убит от неприятел, а по време на кѳпане; че Дарий излиза победител, преди да е видял врага, че отново ще владее земите, които прегазиха като победители и бяха опустошени от тях или от враговете.

През опустошените места, дори и никой да не ги преследва, те щяха да загинат от глад и недоимѳк. А кой ще ги поведе обратно? Кой ще се осмели да заеме мястото на Александър? Дори да стигнат с

бягство до Хелеспонт, който ще приготви флот, с който да го преминат? И отново започнаха да жалят царя, цъфтящ от младост, силен по дух. Забравили за себе си, те ридаеха от мъка, че един достоен цар и боен другар ги напуска.

Междувременно царят започна да диша по-свободно. Притворил очи, постепенно дойде в съзнание и започна да разпознава хората около себе си. Дали намалялата сила на болестта не се проявяваше само в това, че съзнаваше сполетялото го зло. Душевно безпокойство отново го връхлетя, защото съобщиха, че след пет дена Дарий ще бъде в Киликия. Александър се вайкаше, че е в ръцете на Дарий и му се изплъзва такава голяма победа, че ще умре в палатката си от безславна смърт. Извика приятелите си и лекарите и им каза: „Виждате до какъв поврат ме доведе съдбата. Струва ми се, че чувам шума на неприятелското оръжие. Аз, който започнах войната, не мога да участвувам в нея. Значи, когато Дарий е писал високомерното си писмо, е предвидил моята участ. И напразно ще бъдат всичките ми усилия, ако не ми се позволи да се лекувам. Положението ми не ми позволява да изчакам действието на слаби лекарства и нерешителни лекари. Предпочитам да умра бързо, отколкото да оздравявам бавно. Затова, ако лекарите имат способности и умение, нека да разберат, че аз търся лекарство не за да спася живота си, а да продължа войната.“

Неговото опасно безразсъдство хвърли всички в голяма тревога. Всеки според сана си започна да го моли да не увеличава опасността с бързането си, а да се довери на лекарите. Неизпитаните лекарства са подозрителни, тъй като, за да го погуби, неприятелят би подкупил хора и от собственото му обкръжение. Дарий беше заповядал да се разгласи, че ще даде хиляда таланта на убиеца на Александър. Смятаха, че никой не би се осмелил да опита лекарство, което поради това, че е ново, буди съмнение.

Сред известните лекари, последвали Александър от Македония, беше и акарнанинът^[11] Филип, особено предан на царя. Негов другар и телохранител още от детските му години, той го обичаше с най-нежна обич не само като свой цар, но и като свой възпитаник. Филип обеща да донесе лекарство, което ще действа бързо, но е силно, и заяви, че Александър ще оздравее от него. Това лекарство не се одобряваше от никого освен от този, за когото бе предназначено в онзи опасен момент. Александър можеше да понесе леко всичко друго освен едно

бавно лечение. Пред очите му бе войската и той смяташе, че ще победи, щом застане под знамената. Недоволствуваше, че по лекарско предписание лекарството ще трябва да се вземе след три дена.

Царят получи писмо от Парменион, най-верния от придворните му, с което го предупреждаваше да не поверява здравето си на Филип, защото той бил подкупен от Дарий с хиляда таланта и с обещание да го ожени за сестра си. Писмото го смути извънредно много и той тайно преценяваше дали да се поддаде на страха или на надеждата. „Да изпия ли лекарството? Ако наистина ми бъде дадена отрова, значи заслужавам това, което ще ми се случи! Да се съмнявам ли във верността на лекаря? Да допусна ли да ме умъртви в собствената ми палатка? По-добре да умра от чужда ръка, отколкото от собствения си страх!“ Дълго се колеба, но не събщи на никого съдържанието на писмото, а го запечата със собствения си печат и го мушна под възглавницата си.

В такива размишления изминаха двата дена. Настъпи определеният от лекаря ден. Той донесе чашата, в която беше налял лекарството. Като го видя, Александър се надигна в леглото си. В лявата си ръка държеше изпратеното от Парменион писмо, а с дясната пое чашата и изпи лекарството, без да трепне. После заповяда на Филип да прочете писмото, като не откъсваше очи от него, смятайки, че ще може по изражението на лицето му да долови някакъв признак на смущение. Но Филип, след като прочете писмото, прояви повече негодувание, отколкото страх. Той хвърли плаща си и писмото пред леглото и каза: „Царю, моят живот винаги е зависел от тебе, но сега разбрах, че зависи от твоята свещена и почитана дума. Обвинението в убийство, насочено против мене, ще бъде опровергано от твоето оздравяване. Излекуван от мене, ти ще ме върнеш към живота. Настоявам и те моля: остави страха и позволи лекарството да се разлее по вените ти! Успокой душата си, която верните и много ревностни приятели смущават с неуместното си безпокойство!“

Тези думи не само успокоиха царя, но го възрадваха и обнадеждиха. Той каза: „И така, Филипе, ако боговете ти позволяха да изпиташ духа ми както пожелаеш, то ти можеше да избереш и друг начин, но той несъмнено нямаше да бъде по-добър от този, който използва. Въпреки писмото аз изпих приготвеното от тебе лекарство. Сега, вярвай, аз съм не по-малко загрижен за доказването на твоята

вярност, отколкото за моя живот.“ Като изрече това, Александър подаде десницата си на Филип.

Това, което последва, сякаш потвърди клеветата на Парменион. Силата на лекарството веднага се прояви: дишането на царя стана затруднено. Филип опита всичко: налагаше тялото му с компреси, възбуждаше сетивата му ту с миризми на храни, ту с вино. А щом забеляза, че Александър идва в съзнание, започна да му говори непрекъснато за майка му, за сестрите му, за очакващата го голяма победа. Скоро лекарството се възприе от тялото и действието му се почувствува. Най-напред се възстанови духът на Александър, а после и телесните му сили, и то по-бързо от очакваното. Още на третия ден царят излезе пред войниците. Войската прие Филип така сърдечно, както и царя, всеки му стискаше ръцете и му благодареше като на бог. Не е лесно да се опише с думи колко са предани македонците на своите царе и особено на този цар. Те го обичаха повече, отколкото повелява вроденото у македонците чувство на уважение към царете. Струваше им се, че той не предприема нищо без помощта на боговете: щастието го съпътствуваше навсякъде, дори дързостта му го водеше към слава.

Възрастта на царя съвсем не беше достатъчно зряла за такива големи подвизи. Тя украсяваше всичките му дела. За войниците са важни и други неща, на които повечето хора не обръщат внимание — съревнованието с воините във физическите упражнения, държанието и облеклото му, които бяха като на обикновения боец, физическата му сила. Със своя природен дар и добродетелите на духа си Александър беше спечелил обичта и почитта им.

Като получи известие за болестта на Александър, Дарий потегли към река Ефрат толкова бързо, колкото му позволяваше неговата тежко натоварена войска. Той построи мостове и успя за пет дена да прехвърли войската си през реката, бързайки да завладее Киликия. Александър, вече с възстановени сили, достигна до град Соли^[12], превзе го, наложи му глоба от двеста таланта и постави гарнизон в крепостта. След това извърши жертвоприношение като благодарност за възстановеното си здраве и чрез игри и почивка показва колко много презира варварите, защото устрои състезания в чест на Ескулап^[13] и Минерва^[14].

Докато наблюдаваше игрите, дойде радостното известие, че при Халикарнас персите са победени в бой от негови войскове части. Покорени били дори миндите^[15] и кауните^[16] и по-голямата част от областта паднала под македонска власт. Като приключи различните игри, Александър вдигна лагера, прехвърли мост през река Пирам и през град Малос^[17] на другия ден пристигна в град Кастабал^[18]. Там го посрещна Парменион^[19]. Той беше изпратен напред да проучи планинските проходи, които водят към град Иса^[20]. Парменион заел планинските проходи и изоставения от варварите град, прогонил неприятелските войскове части във вътрешността на планината, завзел целия път и се укрепил. Така че той дойде и като изпълнител, и като вестител. Тогава и царят придвижи войските си към този град. Там се състоя съвещание, на което бе обсъдено дали да се върви по-нататък, или тук да се изчакат подкрепленията от Македония. Парменион заяви, че не вижда друго място, по-удобно за сражение. Тук двамата царе щяха да имат по равен брой войска, защото проходите не биха побрали повече. Те трябваше да избягват равнините и полетата, защото там биха могли да бъдат обкръжени и застрашени от двоен удар. Страхуваха се още, че могат да бъдат победени не от силата на неприятеля, а от преумората. Реши се да се изчака неприятелят в проходите на Киликия.

Във войската на Александър имаше персиец на име Сизина. Изпратен някога от управителя на Египет при Филип^[21], почетен с дарове и много уважаван, той беше заменил бащиното си огнище с изгнание, а след това последва Александър в Азия и се смяташе за един от верните му приятели. Един войник от Крит му беше предал писмо с печат, чийто знак не беше известен. Пращаше му го Набарзан, велможа на Дарий, и искаше от него да извърши нещо, достойно за произхода и знатността му, което щеше да му донесе големи почести от персийския цар.

Сизина, който беше невинен, се беше опитвал да покаже писмото на Александър, но като виждаше с какви грижи е отрупан царят в приготовленията си за войната, изчакваше по-удобен случай и така даде повод да го обвинят в измяна. Защото преди той да предаде писмото на Александър, то попадна в неговите ръце. Като го прочете и запечата отново с непознат на Сизина печат, Александър заповяда да му го върнат, за да изпита верността на варварина. Но той в

продължение на много дни не се яви при него и Александър го заподозря в предателство. По време на похода по заповед на царя той бе убит от критяните.

При Дарий пристигнаха най-после гръцките войници, които Тимонид получи от Фарнабаз — главната и почти единствена надежда на царя. Те настояваха Дарий да се върне обратно и да се отправи към обширните поля на Месопотамия или ако отхвърли това предложение, да раздели и без това многобройната си армия, за да не попадне цялата сила на царството му под един удар на съдбата. Този съвет не се хареса на царя, а още по-малко, на придворните му. Плашеха ги съмнителната вяност на гърците и предателството им, купено с пари. Страхуваха се, че те искат да разделят войската и като тръгнат в различни посоки, да издадат на Александър възложените им задачи. Дори предлагаха на Дарий да ги обкръжи с войска, да ги обсипе със стрели и да им докаже, че предателството не остава ненаказано.

Религиозен и тих, Дарий отказа да извърши подобно престъпление — да заповяда да бъдат избити войниците, които му се бяха доверили. Кое от чуждите племена после ще му довери съдбата си, ако опетни ръцете си с кръвта на толкова войници? Никого не наказва за неразумния съвет, тъй като никой не би се решил да дава съвети, ако това носи опасност! Та нали те идват всеки ден при него на съвет и изказват най-различни мнения? Той не смята, че му е най-верен този, който дава най-умни съвети. И нареди да съобщят на гърците, че им благодари за съвета, но ако започне да отстъпва, това би означавало да предаде царството си на неприятеля. Изходът от войната зависи и от бойната слава. Всеки, който отстъпва, се смята за беглец. Едва ли има основание да се протака войната. Наближава зима и може да не се намери достатъчно храна за голямата му армия в опустошената от неговите и от неприятелските войски страна. Дарий добави, че и според обичая на дедите му войските не могат да се разделят, тъй като винаги в най-решителния бой персите са противопоставяли всичките си сили заедно. И призоваваше боговете за свидетели, че Александър е изпаднал в неоправдана самоувереност. Сега, като е разбрал, че Дарий е наблизил, той е заменил безразсъдството си с предпазливост и се укрива в тесните планински проходи като див звяр, който, доловил човешки стъпки, бяга навътре в гората. Дори под предлог, че е болен, Александър мами войниците си. Не, Дарий повече няма да допусне да

се отлага сражението! Той ще притисне противника в същата дупка, в която се е скрил.

Това беше казано от Дарий повече като самохвалство, отколкото с увереност. Като изпрати с малък отряд всичките си пари и скъпоценности към Дамаск в Сирия, отведе останалите войски в Киликия, придружаван според обичая от жена си и майка си. Неомъжените му дъщери и малкият му син също го придружаваха.

Стана така, че през същата нощ Александър пристигна до прохода, водещ към Сирия, а Дарий — до Аманските врати^[22]. Персите не се съмняваха, че македонците бягат, след като са изоставили превзетия от тях град Иса. Те бяха пленили няколко ранени и сакати, които не могли да последват войската. Подтикнати от варварски жестоките царедворци, те им отсекли и обгорили ръцете. Дарий заповядал да ги разведат наоколо, за да ги огледат войниците му, след което да съобщят на своя цар каквото са видели. След това вдигна лагера и премина река Пинар^[23] с намерение да последва тези, които смяташе, че бягат. Осакатените пристигнаха в македонския лагер и съобщиха, че Дарий ги преследва с най-бърз ход.

Беше трудно да им се повярва. Затова Александър заповяда изпратените предварително в крайморската област съгледвачи да узнаят дали идва сам Дарий, или някой от сатрапите му е дал повод да се помисли, че идва цялата персийска войска. Още на връщане съгледвачите забелязаха в далечината персийските пълчища.

Из цялото поле горяха огньове и то приличаше на огромен пожар. Цареше безпорядък и войниците бяха разположили палатките по-нашироко от обикновено поради големия брой впрегатен добитък.

Александър заповяда помощниците му да определят точно на това място терен за лагер. Очакваше с най-голямо желание в тези проходи да се разиграе решителният бой. Впрочем, както обикновено става в решителния миг, увереността му се превърна в безпокойство. Страхуваше се от съдбата, по чието благоволение беше извършил толкова велики дела. И то не без основание. По това, което вече му беше донесла, той знаеше колко изменчива е тя. Оставаше една нощ до изхода от голямата битка. Убеждаваше се, че наградата е по-голяма от опасността, и макар и да се съмняваше дали ще победи, беше сигурен — ще умре честно и славно.

И така, нареди войниците да се подкрепят и отпочинат, а след третата смяна на нощната стража да бъдат строени и въоръжени. Той се изкачи на върха на високата планина и според бащиния си обичай при светлината на много факли принесе жертва на боговете, покровители на тази местност.

[1] *Сабистамен* — управител на Кападокия. ↑

[2] *Крез* — последен цар на Лидия (област в западното крайбрежие на Мала Азия) с главен град Сарди. Крез е победен от Кир Старий през 564 г. пр.н.е. ↑

[3] *Арзам* — сатрап на Дарий в Киликия. ↑

[4] *Пирам* — вавилонски юноша, помислил, че любимата му Тисба е разкъсана от лъвица, предпочел смъртта пред раздялата с нея. Също река в Киликия, в която се превърнал младежът. ↑

[5] *Кидън* — река в Киликия при планината Тарз. ↑

[6] *Лирнез* — град в Троада. ↑

[7] *Тива* — град в Мала Азия. ↑

[8] *Тифон* — гигант, убит от Юпитер и погребан под Етна. ↑

[9] *Корикински лес* — гора в Киликия близо до гр. Корик. ↑

[10] *Тарз* — град в Киликия. ↑

[11] *Акарнания* — област в Средна Гърция. ↑

[12] *Соли* — град в Киликия. ↑

[13] *Ескулап* (Асклепий) — син на Аполон, бог на лечителното изкуство. ↑

[14] *Минерва* — дъщеря на Юпитер, богиня на мъдростта, изкуствата и науките. ↑

[15] *Минди* — жители на гр. Минд, гръцка колония в Кария. ↑

[16] *Кауни* — жители на гр. Каун в Кария. ↑

[17] *Малос* — град в Киликия. ↑

[18] *Кастабал* — град в Киликия. ↑

[19] *Парменион* — пълководец на македонските царе Филип II и Александър Велики. Убит по заповед на Александър през 330 г. пр.н.е. ↑

[20] *Иса* — град на малоазийското крайбрежие на границата между Киликия и Сирия. Известен с победата на Александър Велики над Дарий през 333 г. пр.н.е. ↑

[21] *Филип* — Филип II, бащата на Александър. ↑

[22] *Амански врати* — Аман, разклонение на планината Тавър, което отделя Сирия от Киликия. ↑

[23] *Пинар* — река в Сирия. ↑

БИТКАТА ПРИ ИСА

Както беше наредено, при третия сигнал на тръбата войниците бяха готови за поход и бой и непрестанно насърчавани, достигнаха на разсъмване до прохода, който трябваше да заемат. Съгледвачите съобщиха, че Дарий се намира на тридесет стадия оттук. Тогава Александър заповяда на войската да спре и като сам взе оръжие, построи бойния ред.

Местните жители, уплашени от идването на неприятеля, известиха Дарий. Той не повярва, че срещу него са тези, които преследва. Ужас обхвана душите на персите, защото те бяха готови за поход, а не за бой. Но все пак веднага се хванаха за оръжието. Това суетене насам-натам и подвикванията им „На оръжие!“ предизвикаха още по-голяма суматоха: едни се изкачваха по билото на планината, за да видят оттам неприятелските войски, други оседлаваха конете си. Така тази пъстра по състав войска, която нямаше единно командване, изпадна в пълно безредие.

Отначало Дарий реши с част от войската си да заеме билото на планината, за да обгради неприятеля и отпред, и откъм тила; да прехвърли и откъм морето войски на десния фланг, тъй че да притисне противника от всички страни. Освен това изпрати напред войска от двадесет хиляди стрелци, като им заповяда да преминат река Пинар, която течеше между двете войски, и да нападнат предните бойни редици на македонската армия, а ако не успеят, да се върнат обратно в планината и скрито да нападнат противника откъм тила. Всесилната съдба обаче осуети така добре замисления план, тъй като едни войници, силно уплашени, не се осмеляваха да изпълнят заповедта; други пък напразно се мъчеха да я изпълнят, защото, след като отделните бойни части се разчлениха, се наруши целият строй. Персийският боен ред беше такъв: Набарзан с конница и с около още двадесет хиляди прашкари и стрелци охраняваше десния фланг. Тук най-отпред беше и Тимонид с тридесет хиляди гръцки пехотинци наемници. Това беше ядрото на войската, построено подобно на македонската фаланга. На левия фланг тесалиецът Аристомед

командуваше двадесет хиляди варвари пехотинци. В резерв бяха оставени най-войнствените племена. Три хиляди отбрани конници царски телохранители и конен отряд от четиридесет хиляди бяха на десния фланг, където Дарий щеше да се бие. Зад тях бяха построени хирканите и индийските конници, а отляво и отдясно на тях — останалите племена. Пред тази армия бяха построени шест хиляди копиеносци и прашкари. Целият проход се изпълни с войски, като единият фланг опираше в планината, а другият — в морето. В средата на бойния ред се намираха майката, жената и децата на царя, както и тяхната свита от жени.

Александър постави отпред фалангата, най-силната част на македонската армия. Десният фланг се командуваше от Никанор, сина на Парменион. Близко до него бяха Кен и Пердика, Мелеагър^[1], Птоломей^[2] и Аминта^[3] — всеки начело на своята част. На левия фланг, който достигаше до морето, бяха Кратер^[4] и Парменион. Кратер имаше заповед да се подчинява на Парменион. На двата фланга беше поставена конницата, десният беше охраняван от македонци и тесалийци, а левият — от пелопонесци. Пред тях Александър беше разположил прашкари и стрелци. Най-отпред вървяха леко въоръжени траки и критяни. Срещу изпратените предварително от Дарий по билото на планината Александър насочи агрианите, доведени неотдавна от Тракия. На Парменион заповяда да разгърне бойния ред колкото се може по-близо до морето, за да бъде по-далеч от планината, заета от варварите. Но варварите не се осмелиха да нападнат македонците, които преминаваха вече край тях. Изплашени от вида на прашкарите, те побягнаха. Това освободи Александър от страха, че от тази страна войската му може да бъде нападната откъм височината. Македонците вървяха по тридесет и двама в редица, тъй като проходът не позволяваше бойният ред да се разгърне по-нашироко. Но пътеките постоянно ставаха по-широки, макар и да криволичеха, и даваха възможност да се увеличат пехотинците в бойните редици, а конницата да прикрива фланговете им.

Двете войски стояха една срещу друга на разстояние малко повече от хвърлей на копие. Персите от първите редици започнаха да крещят диво. Македонците им отвърнаха, и то със сила, по-голяма от числеността на войската. Ехото отекна по билото на планината и дълбоко в лесовете: околните гори и скали връщаха звука многократно

по-силен. Александър вървеше пред знамената и многократно възпираше с ръка войниците си да не се хвърлят прибързано в бой така възбудени и запъхтени. Той обхождаше на кон бойните части и се обръщаше към всеки от войниците с различни думи според чувствата и мислите му. На македонците, победители в толкова войни в Европа, дошли до Азия не толкова по негова заповед, отколкото по своя воля, той напомняше, че сега трябва да покорят и тези народи и да достигнат до крайните предели на Ориента. Напомняше им за неувяхващата им слава: те ще станат освободители на света и като достигнат до стълбовете на Херкулес^[5] и татко Либер^[6], ще наложат властта си не само над персите, но и над всички народи; Бактрия и земите на индите ще станат македонски провинции; това, което те сега имат, е малко — една победа ще им даде всичко; далеч оставаше непосилният труд в стръмните планини на Илирия и Тракия; целият Ориент ще бъде техен и едва ли ще има нужда от мечове, защото ще могат да отблъсват само с щитовете си противника, обзет от ужас. Припомняше им за баща си Филип, победител на атиняните, и за покорената неотдавна Беотия, за сринатия до основи град Тива. Припомняше им победата при река Граник и многобройните градове, които превзеха или им се предадоха и станаха техни съюзници. Припомняше им, че всичко, което сега е зад гърба им, е тяхно и в краката им.

Когато минаваше покрай гърци, Александър им напомняше, че персите започнаха войната против Гърция поради високомерието на Дарий I, а след това на Ксеркс. Дошлите при тях да искат „вода и земя“^[7] те бяха хвърлили в кладенците. Припомняше, че персите два пъти са изгаряли и разрушавали храмовете им и са нарушавали човешките и божествените закони.

Траките и илирите, свикнали да живеят от грабеж, Александър подбуждаше, като им показваше обсипаните със злато и сребро неприятели, отрупани с плячка, а не с оръжие: нека те смело и мъжествено да изтръгнат златото от страхливите като жени племена, нека заменят стръмните била на своите планини и голите скали, настръхнали от вечен студ, с богатите поля и равнини на персите.

Двете армии бяха отдалечени на хвърлей копие, когато персийската конница внезапно врхлетя върху левия фланг на македонците. Дарий знаеше, че силата на македонската войска е във фалангата, и затова нанесе решителния удар с конницата си. Персите

започнаха да обхващат и десния македонски фланг. Като забеляза това, Александър заповяда на два конни отряда да останат по билото на планината, а насочи главния си удар срещу центъра на персийския боен ред. На командира на тесалийските конници заповяда скрито да заобиколи откъм тила войската и като се свърже с Парменион, да изпълни незабавно неговите заповеди. Вклинили се в центъра на персийския боен ред и заобиколени отвсякъде, македонците упорито се биеха, но застанали плътно един до друг, не можеха да размахват оръжието. А копията им, хвърляни едновременно по една и съща цел, се удряха едно в друго и повечето падаха на земята, а не върху неприятеля. Принудени да започнат ръкопашен бой, войниците извадиха мечовете. Проля се много кръв: двете войски бяха така настръхнали една срещу друга, че се удряха щит с щит, мечовете се насочваха в упор, нито ранените, нито малодушните можеха да отстъпят. Рамо до рамо войниците оставаха на едно и също място, докато си пробият път през вражите редици. И напредваха едва след като поваляха неприятеля мъртъв. Когато нов неприятел се нахвърляше върху тях, останали без сили, дори ранени, те не можеха да напуснат строя, тъй като отпред ги притискаше противникът, а отзад — собственият им боен ред.

Александър се сражаваше повече като войник, отколкото като пълководец. Искаше да се прослави, като убие царя, тъй като Дарий, изправен в колесницата, призоваваше своите войници да го защищават, а неприятелите — да го нападат. Брат му Оксатър забеляза, че Александър се е устремил към него, и изведе пред колесницата му конниците, които командуваше. Оксатър, който се отличаваше с физическата си сила и бе предан на царя, се прочу в този бой. Започна да поваля едни от враговете, които настъпваха непредпазливо, а други обърна в бягство. Македонците, заобиколили царя си, се насърчаваха взаимно и заедно с него нападناха конниците. Започна безогледно клане. Около колесницата на Дарий лежаха най-знатните му пълководци, загинали геройски пред очите му. Всичките лежаха по очи, тъй като бяха получили рани отпред. Между тях бяха Атиций и Реомитър, управител на Египет, Сабак, предводители на огромни войски. Около тях лежаха телата на неизвестни пехотинци и конници. От македонците имаше също убити, наистина не много, но измежду най-храбрите. Александър беше ранен леко в десния хълбок.

Конете, които теглеха колесницата на Дарий, прободени от много копия и побеснели от болка, започнаха да разтърсват юздите и изхвърлиха царя от колесницата. А той, уплашен да не попадне жив в ръцете на неприятеля, скочи и възседна приготвения за тази цел кон. Дарий захвърли позорно атрибутите на царското си достойнство, за да не го издадат по време на бягството му. След него ужасени се разпръснаха и другите. Побягнаха кой където свари и захвърлиха оръжието, което преди това бяха грабнали, за да се защищават. Толкова голяма беше паниката им.

Конницата, изпратена от Парменион, се спусна след бегълците и всички се насочиха към левия фланг. Откъм десния фланг персите притиснаха силно тесалийската конница и един отряд беше разпръснат. Но тесалийците обърнаха конете си пъргаво и се върнаха в сражението и в страшно клане започнаха да повалят разпръснатите и заслепени от увереността си в победата варвари. Конете, както и конниците на персите, са защитени с покривало, общито с метални плочки — те са тежки и им пречат да се придвижват бързо. Тъй че тесалийците ги обкръжаваха и пленяваха без загуби. Съобщиха на Александър за този успех. Дотогава той все още не се осмеляваше да преследва варварите, но като разбра, че е победител и на двата фланга, започна да притиска бягащите от две страни.

Не повече от хиляда конници следваха Александър, докато от персите отстъпваха много повече. Кой преброява войниците при победа или в бягство? Толкова много перси, обезумели от страх, бяха подкарани като добитък от македонците. Гърците във войската на Дарий начело с Аминта — някога пълководец на Александър, а сега беглец — успяха да се изплъзнат.

Варварите се разбягаха на различни страни: едни към Персида, други — по околни пътища към проходите и в планините и само малцина към лагера на Дарий. Но победителят беше нахлул вече и тук. Войниците на Александър разграбваха огромни товари злато и сребро, вещи не за бой, а за разкошен живот. И понеже заграбваха повече, отколкото можеха да носят, пътищата бяха задръстени от евтини вещи, захвърлени от тях. Достигнаха и до жените. Дърпаха и измъкваха накитите им толкова по-грубо, колкото по-скъпи бяха. Дадоха воля и на страстта си.

Лагерът се изпълни с ридание и глъч от тежката участ. Покъртителна беше картината на злощастieto. Жестокостта и разюздаността на победителя не се съобразяваше нито със сана, нито с възрастта на жертвите. Колко изменчива е съдбата! Тези, които се грижеха за шатрата на Дарий, потънала в разкош и богатства, сега я пазеха за Александър като неин стопанин. Според наследения обичай войниците я бяха оставили непокътната, за да я получи победителят на победения цар.

[1] *Мелеагър* — пълководец на Александър. ↑

[2] *Птоломей* — пълководец, по-късно, след смъртта на Александър, негов наследник в Египет (323–285 г. пр.н.е.), основател на династията на Птоломеите. ↑

[3] *Аминта* — пълководец на Александър. ↑

[4] *Кратер* — пълководец на Александър. ↑

[5] *Херкулесови стълбове* — т.е. Гибралтарският проток, където Херкулес издигнал стълбове. ↑

[6] *Либер* (Бакх) — син на Зевс и Семела, роден в Тива, бог на виното и на лозята, отъждествен по-късно с Бакх. ↑

[7] „*Вода и земя*“ — военната експедиция начело с персийския цар Ксеркс през 490 г. пр.н.е. била предшествувана от дипломатически преговори. Дарий I изпратил пратеници по всички градове да искат „вода и земя“. В Атина те били убити, а спартанците ги удавили в един кладенец. ↑

СЕМЕЙСТВОТО НА ДАРИЙ

Майката на Дарий, както и жена му привличаха вниманието на всички: едната достойна за уважение не само с достолепието си, но и с възрастта си, а другата — с красотата си, непомрачена от положението ѝ на пленница. Държеше на ръце сина си, още ненавършил шест години. Беше се надявала, че го очаква голямо щастие, но баща му току-що го беше загубил. В скута на усамотилата се старица се бяха сгушили две вече пораснали момичета — внучки, потънали в скръб не толкова за себе си, колкото заради баща си. Край тях стоеше голяма свита от знатни жени с разпуснати коси и разкъсани дрехи, забравили за предишното си достойнство. От време на време ги назоваваха ту царици, ту господарки. Истинските им титли бяха загубили вече значение. Разпитваха на кой от двата фланга се е намирал Дарий и какъв е бил изходът на сражението. Не искаха да се признаят за пленници, ако царят е жив. А той беше побягнал вече далеч.

В това сражение бяха убити сто хиляди пехотинци и десет хиляди конници от персийската армия. От македонците бяха ранени четири хиляди и петстотин. Триста и двама конници бяха изчезнали, а сто и петдесет бяха убити. С толкова малки загуби беше извоювана голямата победа. Александър беше уморен от напрегнатото преследване на Дарий. Тъй като нощта настъпваше и нямаше вероятност да го настигнат, той се отправи към лагера, превзет малко преди това от войниците му. Заповяда да извикат най-близките му приятели. Драскотината на хълбока не му попречи да участва в устроеното пиршество. Неочаквано от най-близката шатра долетя жален вик, примесен с плач и пляскане с ръце по варварски, който разтревожи пируващите. Кохортата, която охраняваше царските шатри, стресната да не би това да е начало на бунт, започна да се въоръжава. Оказа се, че майката и жената на Дарий и останалите знатни пленнички със силно ридание оплакваха царя, когото смятаха за убит. Един от евнусите, пленник, който стоеше пред тяхната шатра, бил видял у някого си плаща, захвърлен от Дарий по време на бягството му,

за да не го издаде с богатата си украса. Евнухът сметнал, че е снет от убития цар, и беше известил погрешно жените за смъртта му.

Казват, че Александър, като разбрал заблуждението на жените, заплакал от състрадание към съдбата на Дарий и трогнат от любовта на семейството му към него. Заповядал при тях да отиде Митрен, който се беше предал в Сарди и знаеше персийски, и да ги утеши. Но след това съобрази, че появата на предателя може да предизвика гнева и да усили скръбта на пленничките. Затова изпрати един от придворните си — Леонат — да им съобщи, че оплакват жив човек.

Придружен от няколко телохранители, Леонат дойде до шатрата и помоли да им съобщят, че е изпратен от Александър. Слугите, които стояха пред входа на шатрата, като видяха въоръжени хора, сметнаха, че е настъпил последният час на господарките им. Те се втурнаха в шатрата и крещяха, че са дошли войници да ги убият. Жените не можеха да им попречат, но не се осмеляваха да ги пуснат вътре. Стояха безмълвни и очакваха да се изпълни волята на победителя. Леонат почака някой да го въведе вътре и след като никой не се осмели, остави в преддверието телохранителите и влезе в шатрата. Жените се смутиха, тъй като им се стори, че е влезнал без разрешение. Майката и съпругата на Дарий коленичиха пред него и го молеха, преди да ги убият, да им бъде позволено да погребат Дарий според древния обичай. Заявиха, че са готови да посрещнат смъртта, след като окажат последна почит към него. Леонат им съобщи, че Дарий е жив и че никой не само няма да ги докосне, но ще им бъде запазено предишното положение и достойнство. Едва тогава майката на Дарий се изправи.

На следващия ден Александър, макар и да беше зает с погребението на загиналите войници, заповяда да се отдаде почит на най-знатните от персите и позволи на майката на Дарий да погребее по старинен обичай когото пожелае. Тя нареди да бъдат погребани скромно някои от роднините ѝ, като съобрази, че е неуместно устройването на тържествено погребение на перси, след като победителите изгориха останките на своите мъртви без всякаква пищност. След като отдаде последна почит към загиналите, Александър заповяда да известят пленничките, че ще отиде при тях. Освободи придружаващата го свита и влезе в шатрата само с Хефестион^[1].

Хефестион беше най-любимият приятел на царя. Заедно с него той бе възпитаван. Доверяваше му всичките си тайни. Никой не съветваше по-откровено Александър. Тази привилегия той използваше разумно като подарена, а не като присвоена. Беше връстник на царя, но го надминаваше по ръст. Затова и цариците, които помислиха, че той е царят, му оказаха почит по техния обичай. Когато пленници евнуси им казаха кой е Александър, Сизигамбида падна на колене пред краката му и започна да се извинява, че е сгрешила, тъй като никога преди не го е виждала. Александър ѝ помогна да стане и каза: „Не си сбъркала, майко, защото и този е Александър.“ Наистина, ако той беше останал до края на живота си така въздържан, вярвам, че щеше да бъде по-щастлив, отколкото, когато, подражавайки на Либер и триумфиращ над всички народи, премина от Хелеспонт до Океана. Така би надвил гордостта и гнева — пороци, които не можа да преодолее. Така по време на пировете не би извършил убийства на беззащитни приятели, отлични пълководци, покровители на толкова много народи. Щастието още не беше го възгордяло. Приемаше го разумно, но не съумя да го задържи при възхода си. По умереност и снизходителност надмина всички царе преди себе си. С девойките царици се държа така благоприлично, както към родни сестри. Съпругата на Дарий, с която никоя нейна връстница не можеше да се сравнява по красота, не само че не оскверни, но се погрижи никой да не се погаври с нея. Заповяда да се върнат всички скъпоценности на жените и да не липсва на пленничките нищо от предишния разкош освен това, че не са свободни. Сизигамбида каза: „Царю, ще се молим за тебе така, както някога сме се молили за нашия Дарий. Ти не заслужаваш омразата ни. Ти победи великия цар не само поради щастлива случайност, но и със справедливостта си. Ти ме наричаш твоя майка и царица, но аз се считам само твоя робиня. Приемам зачитането на предишното ми величие и ще изтърпя сегашното робство. Ти разполагаш с нас, но нека доказателство за силата ти да бъде не жестокостта, а снизхождението.“

Александър ободри жените и прегърна сина на Дарий. Макар и да го виждаше за пръв път, детето не се уплаши и го прегърна. Трогнат от тази искреност, Александър каза на Хефестион: „Колко бих желал Дарий да се поучи от това!“ След това излезе от шатрата.

Александър издигна на брега на река Пинар три олтара — на Юпитер, на Херкулес и на Минерва. После се отправи за Сирия. Напред изпрати Парменион в Дамаск, където се намираше царската хазна. Парменион узна, че го е изпреварил сатрапът на Дарий. Понеже се опасяваше да не би малобройността на войниците му да окуражи противника, реши да потърси подкрепление. Случайно сред изпратените напред съгледвачи попадна някакъв човек, по народност мард^[2], който предаде писмо на Парменион, изпратено от управителя на Дамаск до Александър. Мардът добави, че управителят ще му предаде цялата съкровищница. Парменион заповяда да го задържат под стража и разпечати писмото, в което управителят предлагаше на Александър да изпрати някой от пълководците с малко войници, за да му предаде всичко, което Дарий му е поверил. Парменион изпрати с придружители марда при предателя. По пътя той се отскубна от стражата и преди разсъмване влезе в Дамаск. Това нещо смути Парменион. Страхуваше се от коварство и не смееше да тръгне по непознатия път без водач. Но като вярваше в щастливата звезда на своя цар, заповяда да заловят селяни за водачи по пътя. С тяхна помощ на четвъртия ден пристигнаха пред града.

Сатрапът^[3] на Дамаск беше започнал вече да се страхува, че няма да му се доверят. Загубил сякаш вяра в непристъпността на градската крепост, още преди изгрев-слънце заповяда да изнесат царските пари — персите ги наричат хазна — и най-скъпите неща, като се преструваше, че бяга. Всъщност, възнамеряваше да ги предложи на македонците като плячка.

Хиляди мъже и жени вървяха след него в привидното му бягство — жалка тълпа, достойна за съжаление от всекиго освен от сатрапа, на когото тези хора се бяха доверили. Защото, за да бъде наградата за предателството по-голяма, той подготвяше за врага плячка, много по-скъпа от каквито и да са пари — знатни мъже, жените и децата на Дариевите пълководци, както и пратениците на гръцките градове, които Дарий, считайки, че там ще бъдат в безопасност, беше оставил в ръцете на предателя. Персите наричат „гангаби“ хората, които носят на раменете си товари. Но тези носачи не можаха да издържат внезапно разразилата се буря и последвалата я виелица, както и скованата от студ земя. Те започнаха да навличат искрящите от злато и пурпур дрехи, които носеха. Никой не ги спря, след като съдбата позволяваше

на най-низвергнатите това своеволие. Парменион прецени, че това не трябва да се допуска. Той подкани войниците си като при предстоящо сражение да пришпорят конете и да препуснат към града. Носачите, прегънати под товарите си, подплашени започнаха да ги изоставят и да бягат. Даже и войниците, които ги придружаваха, също уплашени, захвърлиха оръжието и започнаха да се укриват. Сатрапът, който се преструваше също на уплашен, увеличаваше страха им.

По цялото поле се търкаляха царските богатства, парите за заплатата на войниците, облеклото на знатни мъже и жени, скъпи вази, златни юзди, богато украсени шатри, препълнени със скъпи вещи колесници, изоставени от собствениците им — гледка, печална даже за македонците, ако нещо можеше да възпре алчността им. Натрупаното в продължение на много години поради една невероятно злощастна случайност сега беше или изпокъсано от клоните на дърветата, или затънало в тиня. Македонците не смогваха да заграбят всичко. Застигнаха челните бегълци. Бяха жени, повечето от които с деца на ръце. Между тях имаше три девойки, дъщери на Ох, който беше царувал преди Дарий, загубили бащиното си величие поради изменчивостта на съдбата, а сега с още по-тежка участ. Сред тази тълпа бяха жената на Ох и дъщерята на Оксатър — брата на Дарий. Тук бяха жената и синът на най-знатния от придворните — Артабан. Името на сина му беше Хистан. Пленена бе заедно със сина и съпругата на Фарнабаз, комуто Дарий бе поверил върховната власт по крайбрежието. Тук бяха и трите дъщери на Ментор и съпругата на знатния пълководец Мемнон. Едва ли имаше незасегнат дом на някой от придворните при това голямо клане. Пленени бяха и спартанци и атиняни, последвали персите след нарушаването на съюзния договор: Аристокитон, Деропид и Ификрат — знатни по произход и прославени между атиняните; спартанците Пасип и Ономасторида заедно с Ономант и Каликрат — също от знатен род. Монетите възлизаха на две хиляди и шестстотин таланта, а теглото на сребърните предмети се равняваше на петстотин фунта. Пленени бяха тридесет хиляди души и седем хиляди глави впрегатен добитък. Боговете отмъстители бързо наказаха този, който предаде това голямо богатство. Един от неговите съмишленици, предан на царя, занесе на Дарий главата на убития предател — известно утешение за предателството, тъй като беше

отмъстил и искаше да го увери, че споменът за неговото величие още не е изчезнал в съзнанието на хората.

[1] *Хефестион* — най-близкият приятел на Александър. ↑

[2] *Марди* — племе край Каспийско море. ↑

[3] *Сатрап* — персийски управител на една област. ↑

КНИГА ЧЕТВЪРТА

ЗАВЛАДЯВАНЕТО НА СИРИЯ И ФИНИКИЯ

Доскоро повелител на огромна войска, Дарий, който бе влизал в сражение гордо изправен в колесницата си и си беше спечелвал славата на победител, бягаше през места, неотдавна изпълвани от безчислените му войски, а сега запустели и почти безлюдни. Следваха го малцина, защото не всички перси бягаха по един и същи път. Конете се изморяваха и не можеха да догонват тези, които царят неколkokратно беше подменял. Накрая пристигна до град Онха^[1], където го очакваха четирите хиляди гърци. Веднага се отправи с тях към река Ефрат, като се надяваше да запази това, което успее бързо да завземе.

Александър заповяда на Парменион да пази старателно със стража плячката и пленниците и го назначи управител на Сирия, наричана от жителите ѝ Целесирия^[2]. Въпреки пораженията сирийците се чувствуваха все още силни и презираха новата власт. Но след като за кратко време бяха покорени, започнаха послушно да изпълняват заповедите на Александър. Предадоха се даже и жителите на остров Арад^[3] заедно с царя им Стратон, който тогава владееше не само крайбрежието, но и много области навътре в сушата. Александър сключи с него съюз за вярност и устрои лагера си в град Маратон^[4]. Тук му беше предадено писмо от Дарий, написано горделиво, от което се почувствува засегнат. Особено го възмути, че Дарий беше прибавил титлата „цар“ към своето име, а не към неговото и по-скоро искаше настоятелно, а не молеше Александър да върне майка му, жена му и децата: щял да получи срещу тях толкова пари, колкото би събрал от цяла Македония. Пишеше още, че ако Александър желае, той го кани да си премерят в бой силите за правото на равностойна власт; и още, ако може да се вслуша в тези разумни предложения, да се задоволи с бащиното си царство, да напусне чуждата земя, да му стане съюзник и приятел, срещу което той е готов да даде честната си дума и да приеме неговата.

Александър отговори на писмото така: „Цар Александър пише на Дарий III: Дарий I, чието име ти си приел, разори най-жестоко гърците,

които живеят по брега на Хелеспонт и по йонийските острови, а след това премина морето с голяма войска и обяви война на Македония и Гърция. След него с огромни варварски пълчища дойде Ксеркс, за да завладее отново Македония и Гърция. Победен в морско сражение, той остави в Гърция Мардоний^[5] с войски, за да опустошава градовете, да изгаря нивята. А кой не знае, че моят баща Филип бе убит от хора, подкупени от вас с много пари? Вие предприемате грабителски войни и макар да имате оръжие, обещавете пари за главите на противниците си. Така и ти, повелител на толкова голяма войска, неотдавна беше се опитал да подкупиш с хиляда таланта човек да ме убие. Тъй че аз ти се отплащам, а не ти обявявам война. Пък и боговете са на страната на правдата: аз поставих под своя власт голяма част от Азия, а тебе те победих в бой. И макар и да не заслужавах никакво снизхождение, тъй като не спазваше правилата на войната, все пак, ако ми се покориш, обещавам, че ще ти върна без какъвто и да е откуп майка ти, жена ти и децата ти. Аз зная и да побеждавам, и да щадя победените. Ако се страхуваш и не ми вярваш, аз ти давам честната си дума: ще си отидеш невредим. За в бъдеще, когато ми пишеш, запомни: пишеш не на «някой си» цар, а на «твоя» цар.“

Терзап беше изпратен да занесе отговора.

Александър се отправи за Киликия и зае град Бибъл^[6], който му се предаде доброволно. Оттам достигна до Сидон^[7] — град, прочут със своето древно минало и със славата на основателите си. Неговият цар се казваше Стратон и беше поддържан от Дарий. Той предаде града повече по волята на народа, отколкото по своя воля. Затова Александър сметна, че е недостоеен да запази властта, и нареди на Хефестион да постави за цар на сидонците човек, който той прецени, че е най-достоеен за тази чест.

По това време на Хефестион гостуваха двама млади мъже, известни с доброто си име. Те отказаха да поемат управлението на града, тъй като според техните обичаи цар може да стане само човек, който произлиза от царски род. Учуден от безкористието им, тъй като не се съблазниха от властта, към която други се стремят с огън и желязо, Хефестион им каза: „Хвала на доблестта ви! Вие разбрахте колко по-достойно е да се презре властта, отколкото да се приеме. Доведете някого от царско потекло, който да не забрави, че е посочен от вас за цар.“

Младежите разбраха, че много от приятелите на Александър го ласкаят поради голямата си жажда за власт. Те решиха, че никой не е по-достоеен за тази чест от Абдаломин, свързан чрез далечно кръвно родство с царски род. Сега поради бедност той обработваше зеленчукова градина в околностите на града срещу скромно заплащане. Причина за бедността му, както е у мнозина, беше честността му. Залисан в ежедневните си грижи, той не бе чул дори звъна на оръжието, разтърсил цяла Азия.

Двамата младежи влязоха в градината, която Абдаломин почистваше от плевели. В ръцете си те държаха атрибутите на царската власт. Поздравиха го, както подобава на цар. Единият от тях заговори: „Ти трябва да замениш скъсаната си дреха с тази, която виждаш в ръцете ми! Измий тялото си, замърсено от калта и плевелите, почувствувай се цар и запази скромността си и в това щастие, за което си достоен! А когато седнеш на царския трон и станеш господар на живота и смъртта на всички граждани, внимавай да не загубиш тези качества, заради които поемаш властта!“

Абдаломин помисли, че сънува. За момент се усъмни дали са с ума си тези, които така дръзко го подиграват. Но след като му свалиха окъсаната дреха и му наметнаха пурпурна, обшита със злато, и всички присъстващи положили пред него клетва, той вече като цар се отправи към двореца. Мълвата бързо се разнесе по целия град: у едни тя предизвика умиление, у други — негодувание. Богаташите започнаха да злословят пред приятелите на Александър, че е от долен произход и бедняк. Царят заповяда да го извикат, наблюдава го дълго и каза: „Външният ти вид не противоречи на това, което се говори за произхода ти. И все пак кажи ми как си понасял бедността?“ Абдаломин отговори: „Дано с такава твърдост на духа успея да изпълнявам и задълженията си на цар! Тези ръце са ми помагали с труд да се препитавам. Нищо не ми е липсвало, макар че не съм притежавал нищо.“ Александър разбра, че придворните са го наклеветили. И заповяда не само да му предадат имуществото на Стратон, но и част от плячката, заграбена от персите. Постави под негова власт и земите около града.

В това време Аминта, който беше избягал от Александър и беше преминал на страната на персите с четири хиляди гърци, пристигна в Трипол^[8]. Той ги натовари на кораби и ги прехвърли на остров Кипър.

Като смяташе, че има законно право да владее това, което сам завоюва, реши да завземе властта в Египет, неприязнено настроен и към двамата царе. Успя да насърчи войниците си, вдъхна им надежда за голям успех и ги увери, че управителят на Египет Сабак е убит в сражение; че войските на персите са слаби и без предводител; че египтяните винаги са били враждебно настроени към своите управители и ще посрещнат гърците не като врагове, а като съюзници.

Необходимостта подтикна войниците да се съгласят. И тъй като съдбата не оправда първите им надежди, те сметнаха, че бъдещето може да бъде по-благоприятно от настоящето. Те се развикаха да ги води, където пожелае. Аминта прецени, че трябва да използва повишеното им настроение, и ги доведе чак до Пелусий, в устието на река Нил. Там се представи като пратеник на Дарий, завзе града и придвижи войските си към Мемфис. Щом се разпространи мълвата за неговото пристигане, египтяните, народ лекомислен и по-склонен към преврати, отколкото към стабилно управление, се събраха от всички градове и села, за да изгонят персийските гарнизони. Персите, ако и изплашени, не губеха надежда, че ще задържат Египет. Но Аминта ги победи, затвори ги в града, а сам се разположи на лагер и започна да поощрява своите „победители“ да опустошават посевите. Имуществото на противника се разграбваше и всеки си вземаше каквото му е нужно. Мазак, управителят на Дарий в Мемфис, макар и да беше разбрал, че духът на войниците му е сломен от неуспешното сражение, все пак призова разпръснатите и загубили вяра в успеха жители на Мемфис без колебание да излязат от града, за да си възвърнат загубеното имущество. Този съвет се оказа разумен и резултатен: всички врагове заедно с вождя им бяха убити. Така Аминта заплати с живота си измяната спрямо двамата царе: и спрямо този, при когото беше избягал, и спрямо онзи, когото беше напуснал.

Военачалниците на Дарий, оцелели в битката при Иса, заедно с войската, последвала бягащите, събраха още младежи от Кападокия и Пафлагония и се опитаха да си възвърнат Лидия. Антигон, управител на тази област, поставен от Александър, макар и да беше изпратил по-голямата част от войските си на царя, все пак безстрашно се отправи с останалите срещу персите. Станаха три сражения на различни места. Победени, персите се разпръснаха.

В същото време и македонският флот, повикан от Гърция, нанесе поражение на Аристомен, изпратен от Дарий да възвърне персийската власт по крайбрежието на Хелеспонт. Персийските кораби бяха потопени или взети в плен. Началникът на персийския флот Фарнабаз, след като взе пари от жителите на град Милет, постави гарнизон в град Хиос на едноименния остров. След това нападна със сто кораба островите Андрос и Сифнос, завладя ги и им наложи паричен данък.

Големият размах на войната, която се водеше от най-великите царе на Европа и Азия с намерението да завладеят целия свят, подтикна както хората в Гърция, така и на остров Крит да се хванат за оръжието.

Спартанският цар Агид привлече на своя страна осем хиляди гърци, които бяха побягнали от Киликия и се връщаха по домовете си. С тяхна помощ реши да започне война срещу Антипатер, оставен от Александър за управител на Македония. Критските стрелци се сблъскваха ту с едни, ту с други войскове части и биваха обграждани ту от спартански части, ту от македонски. Но сблъскванията между тях бяха незначителни, докато съдбата не подготви едно решително сражение, което щеше да предопредели изхода на борбата. Цяла Сирия и Финикия, с изключение на град Тир, бяха в ръцете на македонците. Александър беше разположил войската си на лагер на сушата, от която град Тир беше отделен чрез тесен проток. Той прецени, че е по-добре да сключи съюз с този град, който надминаваше и по големина, и по слава останалите градове на Сирия и Финикия, отколкото да го превземе със сила. Пратеници на града му поднесоха златен венец и щедро и гостоприемно докараха провизии от града. Александър заповяда да се приемат даровете и като поведе разговор с тях, благосклонно каза, че желае да принесе жертва на Херкулес^[9], особено почитан от тирийците, защото и македонските царе вярват, че водят произхода си от него, а и самият оракул му е подсказал да стори това. Пратениците му отговориха, че храм на Херкулес има извън града, на склона Палетир: там царят може да извърши жертвоприношение, както е обичаят.

Александър не можа да се овладее и разгневен каза: „Понеже живеете на недостъпен остров, вие не се страхувате от моята пехота, но аз скоро ще ви докажа, че сте на континента! И знайте, че аз или ще вляза в града с ваше съгласие, или ще го унищожа.“ Пратениците

започнаха да убеждават сънародниците си да приемат и те царя, както го бяха приели Сирия и Финикия, и да му отворят вратите на града. Но жителите му, уверени в непристъпността на острова, вярваха, че ще удържат обсадата.

Проток, широк четири стадия, отделяше града от сушата. Африканският вятър предизвикваше силно вълнение в него.

Този вятър пречеше най-много на македонците, които започнаха да изграждат насип до острова. Едва смогнали да нахвърлят камъни и пръст в затихналото море, африканският вятър надигаше вълни, които разбиваха насипа. Освен тази имаше и друга, не по-малка трудност: под бойните кули и крепостните стени на града морето беше дълбоко. Обсадните машини можеха да действуват от корабите, но под стените не можеха да се поставят щурмови стълби. Отвесна крепостна стена, която се издигаше над морето, преграждаше пътя на пехотата. Царят не разполагаше с кораби и дори да успееше да набави, те можеха да бъдат отблъснати даже с метателно оръжие. Това разпали увереността в успеха у тирийците, макар силите им да бяха малки.

[1] *Онха* — град в Сирия. ↑

[2] *Целесирия* — Сирия между р. Ефрат, Арабия, планината Тавър и Средиземно море. ↑

[3] *Арад* — остров, разположен близо до брега на Финикия. ↑

[4] *Маратон* — град във Финикия. ↑

[5] *Мардоний* — персийски пълководец, победен при Платея през 479 г. пр.н.е. ↑

[6] *Бибъл* — град във Финикия. ↑

[7] *Сидон* — най-старият град във Финикия (дн. Сайда). ↑

[8] *Трипол* — град във Финикия. ↑

[9] *Херкулес* — съответствува на тирския герой Мелкарт и картагенския Баал. ↑

ОБСАДАТА НА ГРАД ТИР

От Картаген дойдоха пратеници, за да извършат по стар обичай ежегодното жертвоприношение: защото тирийците бяха основали Картаген и бяха почитани като родоначалници. Пуните^[1] започнаха да ги насърчават непоколебимо да удържат обсадата, тъй като скоро ще им дойде помощ от Картаген. По това време картагенските кораби господствуваха над повечето морета.

И тъй, след като решиха да се сражават, тирийците поставиха бойни каменни ядра по крепостните стени и кулите, разпределиха оръжието между младежите, а занаятчиите изпратиха в работилниците, каквито имаше много в града. Всички се приготвяха за бой. Изработваха се железни пръти с куки накрая — наричат ги харпаги, — които да бъдат хвърляни върху вражеските кораби. Изработваха се и куки за издърпване на корабите. Приготвяха и други защитни съоръжения. Казват, че когато желязото било поставено на наковалнята и огънят бил раздухван с мехове, от пламъците бликнали потоци кръв. Тирийците изтълкували това като предзнаменование за гибелта на македонците. Когато някакъв македонски войник започнал да чупи хляба, забелязал капки кръв. И тъй като и царят се изплашил, Аристандър, най-опитният от гадателите, казал, че ако кръвта тече от кората, това предвещава гибелта на македонците. И обратно — ако тя изтича от средината на хляба, предвещава гибел за града, който царят е обсадил.

Александър знаеше, че дългата обсада ще забави осъществяването на по-нататъшните му планове, тъй като флотът му беше далеч. Затова проводи пратеници, които да поведат преговори за мир. Противно на международните обичаи тирийците ги заклаха и ги хвърлиха в морето. Разярен, Александър реши да превземе града.

Преди всичко трябваше да се изгради насип, който да съедини града със сушата. Отчаяние обхвана войниците, като гледаха протока, който би могъл да се напълни едва ли не само с помощта на боговете. Къде ще намерят толкова големи камъни, толкова дълги стебла на дървета? Трябва да се опустошат цели области, за да се запълни

протокът. Защото вълните все ще се издигат и колкото повече насипът наближава острова, толкова морето по-силно ще бушува. За да успокои войниците, царят разгласи, че насън му се явил Херкулес с протегнатата десница и воден от него, той влязъл в града. Съобщи им след това за убийството на пратениците, за вероломното нарушаване на обичаите. Тир бе единственият град, който се беше осмелил да се противопостави на победителя. След това възложи на военачалниците да ободрят войниците си. Убедени, всички се заловиха за работа. Наблизо имаше огромна маса камъни — развалините на стария Тир. От ливанските планини започнаха да докарват материал за направата на салове и обсадни кули. Насипът започна постепенно да се издига от дъното на протока, но все още не се изравняваше с повърхността на водата: Тирийците, качени на малки корабчета, се подиграваха на македонците, че след като са се прочули в боевете, като добитък носят товари на гърбовете си. Даже иронично питаха дали Александър е посилен от Нептун. Обаче подигравките само разпалваха упоритостта на македонските войници. Насипът се издигна над водата, стана поширок и приближаваше града. Тирийците, стреснати от нарастването на насипа, изграждането на който бяха сметнали за невъзможно, започнаха да приближават с леките си корабчета още незавършените части на строежа и да обсипват със стрели македонските войници. Мнозина бяха ранени, без врагът да се излага на опасност, тъй като своевременно се отдалечаваше с корабите си. Македонските войници изоставиха работата си, за да се отбраняват. Колкото повече насипът се отдалечаваше от брега, толкова повече дълбокото море поглъщаше насипните материали. Александър заповяда да опънат кожи върху скели от дъски, за да се предпазват от стрелите. Издигнаха и две дървени кули върху насипа, от които хвърляха стрели върху приближаващите се корабчета. Тогава тирийците скрито започнаха да приближават с корабчетата си брега и ненадейно започваха да избиват тези, които носеха камъни. В ливанските планини пък селяни араби нападнали неподготвените за бой македонски войници и избии тридесет души, а други пленили. Това принуди Александър да раздели армията, като главните сили останаха пред Тир, обсадата на който възложи на Пердика и Кратер, а той потегли с леко въоръжена пехота към Арабия.

Тирийците докараха голям кораб, натоварен в задната част на палубата с камъни и пясък така, че да може носът му да се повдигне по-нависоко. Заляха го със смола и сяра и когато платната се издуха от вятъра, бързо го обърнаха към строежа на насипа. Когато носът на кораба пламна, гребците наскочаха в предварително приготвените лодки и отплуваха. Преди да бъде ограничен, пожарът на кораба обхвана кулите и машините върху насипа. Тирийците в малките лодки разпалваха пожара със запалителни вещества и факли. Не само върховете на македонските кули, но и основите бяха обхванати от огъня. Войниците, които бяха в тях, изгоряха или захвърлиха оръжието, се хвърлиха в морето. Тирийците предпочитаха да ги хващат живи, отколкото да ги избиват: с колове и камъни те разраняваха ръцете на плаващите, хващаха ги и омаломощени, без да им оказват съпротива, ги качваха на лодките.

Не само пожарът унищожаваше съоръженията, но и силният вятър, който предизвикваше голямо вълнение. Сглобовете на съоръженията се разхлабиха и нахлулата вода разсече насипа по средата. След като се сринаха куповете от камъни, пръстта, която беше нахвърляна между тях, потъна в морето. Когато се завърна от Арабия, Александър не намери даже следа от насипа. И както става при несполука, започнаха да прехвърлят вината един на друг, докато всъщност можеха да се оплакват единствено от непостоянството на морето.

Царят заповяда да се започне строежът на нов насип, но сега срещу, а не по посока на африканския вятър, така че да играе ролята и на заслон. Увеличи и широчината му, тъй че дървените кули, издигнати по средата, да са далеч от ударите на стрелите. Хвърляха в морето и цели дървета с огромни клони, след това ги засипваха с камъни и отново хвърляха други дървета, а след това прибавяха и пръст. Върху тях натрупваха ред камъни и ред дървета. Тирийците правеха всичко възможно, за да затруднят строежа. Далеч от погледа на неприятеля те се промъкваха под водата, незабелязано достигаха до насипа, закачаха с куки стърчащите клони на дърветата и ги повличаха след себе си. След това се потапяха в морето. Освен това разклащаха стеблата и клоните на дърветата в основата на насипа и така го разрушаваха.

Ядосан, Александър се колебаеше да се оттегли ли, или да продължи обсадата, когато пристигна флот от остров Кипър и

Клеандър с гръцките наемници, неотдавна доведени в Азия. Раздели сто и деветдесетте кораба на две групи: лявата командуваше царят на кипърците Питагор заедно с Кратер, а в челния кораб на дясната група бе самият той. Тирийците не се осмеляваха да влязат в морско сражение. Под крепостните стени бяха пуснали котва три кораба. Царят ги нападна и ги потопи.

На следващия ден Александър придвижи флота до крепостните стени и започна да ги руши с каменохвъргачките и най-вече с тараните. Тирийците запушваха незабавно дупките с камъни. Започнаха да издигат и вътрешна крепостна стена, та ако външната не издържи, да се укрият зад нея. Но злощастieto ги дебнеше отвсякъде. Насипът достигна на разстояние хвърлей на копие. Флотът обгради крепостните стени. Заплашени бяха от гибел едновременно и по суша, и по вода. Македонците навързаха по две квадриремите^[2], така че носовете им да се допират, а кърмите им да са раздалечени колкото е възможно повече. Опънаха между кърмите въжета и здраво завързани за тях греди, отгоре поставиха плотове, които да издържат войската. Подкараха квадриремите към града. Вече защитени, започнаха да засипват със стрели бранителите на крепостните стени.

В полунощ царят заповяда така подготвеният флот да обкръжи града. Към Тир се придвижваха отвсякъде кораби. Тирийците бяха загубили надежда за спасение, когато неочаквано гъсти облаци забулиха небето и всякаква светлинка угасна. Морето се развълнува. Високи вълни започнаха да блъскат корабите един в друг. Връзките, с които бяха скачени квадриремите, се късаха, плотовете рухваха и със страшен трясък повличаха със себе си в морето войниците. Завързаните един за друг кораби не можеха да се управляват в бурното море: войниците пречеха на моряците, гребците пречеха на войниците и както обикновено става в такъв случай, опитните се подчиняваха на невежите. Кормчиите, свикнали да управляват корабите по свой начин, сега уплашени се подчиняваха на чуждите заповеди. Най-послед след усилено гребане морето отстъпи на опитните моряци, които сякаш изтръгнаха от дъното му корабите. То изхвърли на брега много от тях, и то повечето разтрошени.

По това време пристигнаха тридесет картагенски пратеници — по-скоро да изкажат съчувствие, отколкото да помогнат на обсадените. Те съобщиха, че и пуните са заети във война, но те се борят не за

властта, а за спасението си. Сиракузяните бяха нападнали Африка и недалеч от стените на Картаген бяха разположили войските си на лагер. Тирийците не паднаха духом и макар да бяха почти загубили надежда за спасение, не дадоха жените и децата си да бъдат отведени в Картаген. Така по-смело щяха да посрещнат нещастieto, след като близките им споделят участта им. Един от гражданите каза, че насън му се явил Аполон, когото почитаха изключително много. Той напуснал града, а насипът, изграден от македонците, се превърнал в огромен лес. Макар и да считаха, че не трябва да се вярва на това съновидение, изплашени от предзнаменованието, завързаха статуята на бога със златна верига за жертвеника на Херкулес. Той беше покровител на града и искаха чрез него да задържат Аполон.

Някога картагенците бяха донесли тази статуя от Сиракуза и я поставили в Тир, откъдето водеха своето родословие. С плячката от други превзети от тях градове те украсяваха не само Картаген, но и Тир. Даже някои предлагаха обред, който не вярвам да е бил по волята на боговете и не беше прилаган от векове — да се пренесе в жертва на Сатурн момче от знатен род. Това бе по-скоро светотатство, отколкото свещенодействие. Самите жреци се противопоставиха. Картагенците казваха, че този обичай им е завещан от прадедите и те са го спазвали дълго. Ако старейшините, на които всички се подчиняваха, не се бяха противопоставили, дивото суеверие би надвило човешината.

Заставени от необходимостта, която е по-изобретателна от всяко бойно изкуство, тирийците създадоха нови бойни средства. Те завързваха дебели греди с въжета, придвижваха ги с макари и ги прехвърляха върху корабите, които идваха под крепостните стени. Куки и коси, закачени на тези греди, или нараняваха войниците в корабите, или пък разтрошаваха самите кораби. Нагряваха на силен огън медните си щитове, напълваха ги с горещ пясък и вряща смола и ги хвърляха от стените надолу. Нямаше по-страшна от тази гибел: проникнеше ли горещият пясък между ризницата и тялото, не можеше с нищо да се изхвърли и изгаряше всичко. Като захвърляха оръжието и всичко, което можеше да ги предпази, македонските войници получаваха тежки рани, без да могат да отмъстят. А железните куки, спускани с макари, сграбчваха мнозина от тях.

Уморен, Александър се канеше вече да вдигне обсадата и да се отправи за Египет. Защото след като беше прекосил Мала Азия толкова

бързо, той се бавеше под стените на един град и пропускаше благоприятната възможност да извърши други големи подвизи. Срамуваше се не толкова, че ще отстъпи без успех, колкото, че се бави. Но ако изоставеше Тир, той щеше да засенчи славата, която беше постигнал с оръжието си. Затова заповяда да докарат още по-големи кораби и да натоварят в тях отбрани войници.

Случайно някакво невиджано по големина животно се показва над повърхността на водата и допря огромното си тяло до насипа, издигнат от македонците. Животното, което цепеше вълните, бе забелязано и от македонците, и от тирийците. То ту се потапяше във водата, ту се издигаше над вълните и накрая недалеч от брега изчезна. Появата му зарадва и македонците, и тирийците. Македонците изтълкуваха появата на животното като предсказание за успех, а тирийците сметнаха, че Нептун, повелителят на моретата, е отвлякъл звяра и насипът скоро ще рухне. Зарадвани от това предзнаменование, те устроиха пиршество. Замаyani от изпитото вино, при изгрев-слънце те се качиха на салове, обкичени с цветя и венци. Повярваха, че този случай е предзнаменование за победа, и дори се поздравяваха помежду си.

Александър беше заповядал да откарат флота на отвъдната страна на града, а тридесет малки кораба бяха оставени откъм северната страна срещу пристанището. Тирийците плениха два от тях. В останалите настъпи суматоха. Царят, дочул глъчката, подкара флота си към брега, откъдето идеше този шум. Пръв се притече на помощ един петвеслов кораб, който бе най-бързият. Тирийците насочиха два от своите кораби откъм двете му страни. Единият от тях с голяма сила заби тарана на носа си в петвесловия кораб. Другият се насочи бързо към неговия борд. Тогава една трирема от флота на Александър връхлетя върху тирийския кораб, който заплашваше петвесловия, с такава сила, че кормчията му отхвъркна от кърмата в морето. Пристигнаха след това и други македонски кораби. Дойде и царят. Тирийците с големи усилия измъкнаха своя кораб, пробил петвесловия. И останалите им кораби потеглиха към пристанището. Македонските кораби ги последваха, но не можаха да влязат в пристанището. Задържаха ги стрелите, с които ги обсипваха от крепостните стени. Все пак потопиха или завладяха почти всичките им кораби.

Александър даде на войниците си два дена почивка. След това заповяда да приближат към града и флота, и обсадните съоръжения. Искаше да притисне от всички страни обсадените, които бяха много изплашени. Самият той се изкачи на най-високата кула, като прояви изключителна смелост, тъй като с царските си одежди и блестящото си оръжие стана прицелна точка за противниковите стрели. Александър прояви възхитителна доблест: прободe с копие то си мнозина защитници на крепостните стени. Други в ръкопашен бой с меч и щит хвърли надолу презглава, тъй като обсадната кула, на която стоеше, почти допираше до градските стени. Крепостните стени, разкъртени от ударите на тараните, се рушаха. Флотът беше влязъл в пристанището и някои от македонските войници се бяха изкачили на бойните кули, напуснати от врага. Тирийците, сполетени едновременно от толкова много злини, започнаха да бягат — едни търсеха помощ от боговете в храмовете, други се самоубиваха пред затворените им врати, трети се втурваха срещу неприятеля, за да умрат, след като си отмъстят. Преобладаващата част от жителите на града се бяха качили на покривите на къщите и оттук хвърляха долу върху македонците всичко, каквото им попаднеше под ръка.

Александър заповяда да бъдат избити всички освен тези, които се бяха укрили в храмовете, и да се подпалят къщите. Това беше разгласено чрез глашатаи. Никой не търсеше вече помощ от боговете. Момчета и девойки изпълваха храмовете. Мъжете стояха всеки в преддверието на своето жилище, готови да посрещнат смъртта от свирепия враг. Мнозина бяха спасени от сидонците, които се сражаваха сред частите на македонската армия. Те влязоха в града заедно с победителите. Помнейки, че и двата града бяха основани от един и същ праотец, те отведоха тайно много от жителите на Тир на своите кораби, а след това ги откараха в Сидон. Така петнадесет хиляди души бяха спасени от страшна смърт.

Проляха се потоци кръв. Само между двете стени на града бяха изклани шест хиляди войници. След това гневът на царя стана причина за още по-печално зрелище. Две хиляди души, за избиването на които яростта не беше достигнала, приковани на кръстове, увиснаха по протежение на цялото крайбрежие. Пратениците от Картаген Александър пощади, но ги заплаши с война, която засега отложи.

Тир, град, който заслужава да се запомни от поколенията заради древния произход и променливостта на съдбата му, падна на седмия месец от началото на обсадата. Основан от Агенор, дълго време той е владеел не само околното море, но и моретата, до които са достигнали неговите кораби. Ако може да се вярва на мълвата, този град или пръв е измислил писмото, или пръв е започнал да го разпространява. Неговите колонии са били разпръснати по целия свят: Картаген в Африка, Тива в Беотия, Гадес^[3] при океана. Предполагам, че като пътували често по моретата и достигали непознати за останалите народи земи, те ги заселвали със своите синове. Или пък земеделците, измъчвани от честите земетръси, са се принуждавали да търсят с оръжие земи за обработване в по-далечни места. И тъй, преживял много злощастия, възобновявал се многократно, сега обновен след дълъг мир, градът процъфтява под защитата на римската благосклонност.

[1] Пуни — картагенци, финикийци. ↑

[2] Квадрирема — кораб с четири реда весла. ↑

[3] Гадес — финикийска колония в Испания (дн. гр. Кадикс). ↑

ПРЕВЗЕМАНЕТО НА ГАЗА

По това време пристигна писмо от Дарий, отправено най-после до Александър като до цар. Дарий му предлагаше да се ожени за дъщеря му Сатира. Добавяше, че ще ѝ даде като зестра цялата област, разположена между Хелеспонт и река Халид^[1], и да се задоволи с тези земи в Азия. И да не се колебае да приеме това, което му се предлага, защото щастието е изменчиво. Дарий пишеше, че хората, колкото и да са щастливи, един ден привличат завистта на боговете; че той се страхува да не би Александър като птиците, които се издигат чак до звездите, да се увлече от безразсъдна младежка смелост; че няма нищо по-рисковано от това на неговата възраст да получи толкова голямо щастие; че той и сега има много земи и че невинаги ще може да се справя с трудностите: предстои му да премине реките Ефрат и Тигър, Аракс^[2] и, Хоасп^[3] — прегради, защищавали персийското царство; че ще стигне в земи, където ще се срамува от малочислеността на войската си — Мидия^[4], Хиркания^[5], Бактра. А кога смята да достигне до индите и до жителите на океанското крайбрежие, до зогдианите, арахозите^[6] и останалите племена в Кавказ и край река Танаис^[7]. Та той ще остарее, преди да обходи толкова много земи дори и без да се сражава. И нека престане да го кани при себе си, защото дойде ли той, това ще бъде гибелно за Александър.

Александър отговори на Дарий чрез пратеници, че той му предлага чужди неща и че иска да разделя с него онова, което е загубил; че му дава като награда Лидия, йонийските градове, Еолида, брега на Хелеспонт — а това той вече владее като победител, защото законите на войната гласят, че условията се диктуват от победителите, а се приемат от победените; че той е преминал морето не за да завладее Киликия и Лидия. Твърде малка е придобивката за понесените жертви във войната, но е решил да завземе Персепол, столицата на персийското царство, и след това Бактра, Екбатана и бреговете на Ориента; че където и да избяга, той ще го преследва; да престане да заплашва с реки този, за когото знае, че е преминал морета.

Такива писма си размениха царете. Междувременно родосците предадоха своя град и пристанището му на Александър. Той беше поверил Киликия на Сократ, а на Филота^[8] беше заповядал да охранява областта около Тир. Парменион предаде на Андромах^[9] Сирия, наричана Целесирия^[10], а сам той щеше да продължи да участва в предстоящите сражения. Царят заповяда на Хефестион да охранява с флот брега на Киликия и с цялата си войска пристигна в град Газа.

През тези дни се проведеха традиционните Истмийски игри^[11], за които бяха дошли гости от цяла Гърция. Гърците, които зорко следяха събитията, решиха да изпратят при Александър петнадесет души със златен венец като дар за подвизите, извършени от него за свободата и спасението на Гърция. Малко преди това те бяха усетили полъха на несигурната слава и затова се съобразяваха с капризите на съдбата.

Впрочем, не само Александър влизаше в градове, които все още не признаваха властта му, но и неговите служители и отлични пълководци, които бяха проникнали в Азия: Калан в Пафлагония, Антигон^[12] в Ликаония; Балакър^[13] победи Хидарн^[14], управител на Дарий, и превзе Милет за два дена, а Амфотер^[15] и Хегелох^[16] с флот от сто и шестдесет кораба върнаха под властта на Александър островите между Ахея^[17] и Азия. След като превзеха отново остров Тенедос^[18], те решиха да завземат и остров Хиос, още повече че жителите му сами ги повикаха.

Но Фарнабаз, управител, поставен от Дарий, излови гражданите, които бяха на страната на македонците, и отново предаде града на Аполонид^[19] и Атенагор^[20], негови привърженици. Даде им малък отряд войска. Военачалниците на Александър продължиха да обсаждат града, като се надяваха повече на волята на обсадените жители, отколкото на собствените си сили. И надеждата не ги излъга: възникналото разногласие между Аполонид и неговите военачалници стана удобен повод македонците да нахлуят в града. Те разбиха вратата, за да влезе македонската кохорта. Гражданите, които отдавна бяха решени да се предадат, се присъединиха към Амфотер и Хегелох. Избиха войниците от персийския гарнизон предадоха Фарнабаз заедно с Аполонид и Атенагор в окови. Пленени бяха още дванадесет триреми с войниците и кормчиите. Освен тях плениха и тридесет напуснати от

екипажите кораба и петдесет пиратски бързоходни кораба, както и три хиляди гърци, наемници на персите. С тях те попълниха своите войски. Пиратите наказаха със смърт, а пленниците откараха на корабите като гребци.

Аристоник^[21], тиранин в Метимна^[22], който не беше разбрал какво е станало на остров Хиос, по време на първата нощна стража пристигна с пиратски кораби до затвореното пристанище. Стражите го запитаха кой е. Отвърна им, че е Аристоник и идва при Фарнабаз. Отговориха му, че Фарнабаз вече почива, но го увериха, че пристанището е отворено винаги за съюзници и гости и че на другия ден може да види този, когото търси. Аристоник не се усъмни и сутринта влезе пръв със своя кораб в пристанището. Бързоходните пиратски кораби го последваха, но докато ги привързваха на кея, стражите ги обкръжиха. Никой не се осмели да се съпротивлява. Всички бяха оковани и предадени на Амфотер и Хегелок. Оттук македонците се отправиха към град Митилин. Неотдавна този град беше завзет от Хар^[23], който го държеше в покорство с помощта на две хиляди персийски войници. Той не можа да издържи обсадата и примирен, предаде града, като преди това издействува да му се разреши да се оттегли невредим. Отправи се към остров Имброс^[24]. Македонците пощадиха предалите се.

Загубил всякаква надежда за мир, който се надяваше да постигне чрез писмото, Дарий се постара да възстанови силите си, за да поднови позорната война. Заповяда всички военачалници да се съберат във Вавилон, а Бес, управител на бактрианите, да събере колкото може повече войска и да дойде при него. Бактрианите са племе свирепи и диво, чуждо на персийския разкош. Те живеят недалеч от най-войнственото племе — скитите — и свикнали да се препитават от грабеж, са винаги под оръжие. Бес, макар и да заемаше второ място след царя, все пак не се ползуваше с доверието на Дарий, който го подозираше във вероломство. Действително той се стремеше към върховната власт, но предателството, с което единствено можеше да я постигне, го плашеше.

Александър положи големи усилия да издири Дарий, но не можа да узнае накъде се е отправил. Имаше обичай у персите да не издават тайните на царете си. Нито заплахите, нито обещанията можеха да ги съблазнят. Традиционното подчинение беше превърнало в свещено

мълчанието за живота на царете. По-тежко се наказваше несдържаността на езика, отколкото каквото и да е друго провинение. Магите^[25] вярваха, че не може да се довери нещо важно на този, който не умее да мълчи. А за човек това е най-лесно. Александър, който не знаеше какво става у неприятелите, продължаваше да обсажда град Газа.

Бетид^[26], известен с голямата си преданост към Дарий, управляваше град Газа и го охраняваше с малък гарнизон. Александър прецени местоположението на града и заповяда да започнат да прокопават подземен проход и да го покриват с пръст. Морето тук изхвърля много пясък и няма подводни скали и камъни, които да пречат.

Работата започна откъм тази страна, откъдето жителите на града не можеха да ги забележат. За да отклони вниманието им, царят заповяда да придвижат обсадните кули към крепостните стени. Но песъчливата почва се свличаше и пречеше на придвижването на обсадните кули. Движението на колелата се забавяше и горните етажи на кулите се отчупваха. Много войници се нараняваха, без да се сражават, защото на една и съща опасност се излагаха тези, които крепяха кулите отзад, както и тези, които ги придвижваха напред. Ето защо Александър даде заповед да се оттеглят назад, а на следващия ден заповяда войниците да се разположат около обсадните кули. На разсъмване, преди да поведе войниците си на пристъп, направи жертвоприношение по бащиния си обичай и призова боговете на помощ.

Случайно прелитащ гарван изпусна буцата пръст, която носеше в ноктите си. Тя падна точно на главата на царя и се разтроши, а птицата кацна на най-близката обсадна кула, която бе намазана със смола и сяра. Гарванът напразно размахваше криле и се опитваше да литне. Войниците го хванаха. За този случай Александър сметна, че трябва да се посъветва с гадателите, защото беше суеверен. Аристандър^[27], на когото вярваха най-много, каза, че случката предсказва гибел за града, но че има опасност царят да бъде ранен. Предупреди го през този ден да не предприема нищо. Александър, който се гневеше, че единствено този град го спира, за да влезе в Египет, се подчини на гадателя и даде знак за оттегляне. Това повдигна бойния дух на обсадените. Те излязоха от вратите и настъпиха след оттеглящите се македонци с

надежда, че ще постигнат успех. Влизаха в бой по-скоро стремглаво, отколкото в стегнат боен ред. Щом видяха, че македонските войски ги обхождат, спряха настъплението.

До царя достигнаха крясъците на сражаващите се. Забравил за предсказаната му опасност, той пристигна в първите бойни редици, като по молба на приятелите си бе облякъл ризница. Някакъв арабин, войник на Дарий, добил неочаквана смелост, прикри меча си под щита и се хвърли като беглец в краката на царя. Той му заповяда да се изправи, за да го приеме сред своите войници. Варваринът прехвърли бързо меча в дясната си ръка и го насочи към врата на царя. Александър избягна удара, като се наведе и отсече със своя меч ръката, отпуснала се вече, без да е успяла. Така той преживя предсказаната му опасност.

Аз съм убеден, че съдбата е неизбежна. Защото Александър, докато се биеше в първите бойни редици, беше улучен от стрела, която проби ризницата му и увисна на рамото му. Лекарят му Филип я извади. Започна да тече изобилно кръв. Всички се изплашиха, тъй като не знаеха колко дълбоко се беше забило острието, прикрито под ризницата. А царят, без да промени дори цвета на лицето си, даде да превържат раната и да спрат кръвоизлива. Още дълго участва в боя като или скриваше, или надмогваше болката. Поради разхлабване на превръзката кръвта започна да тече по-обилно и раната се поду. Зави му се свят и коленете му започнаха да се подкосяват. Тези, които бяха най-близо до него, го поеха и го отнесоха в лагера. Бетид помисли, че Александър е убит, и ликуващ от победата, се затича към града.

Преди още напълно да заздравее раната, по заповед на Александър издигнаха насип до върха на крепостните стени и изкопаха под тях няколко подкопа. Жителите на града издигнаха нови укрепления, но и те не можеха да се изравнят с поставените върху насипа обсадни кули. Така че и вътрешността на града беше изложена на ударите на врага. Крепостната стена под подкопите се срути и македонците проникваха през развалините ѝ в града. Сам царят предвождаше войниците, които настъпваха пред знамената. Той напредваше още по-непредпазливо отпреди и бе ранен в бедрото. Облегнат на копие си, продължаваше да се сражава между първите. Даже беше разгневен, че е получил две рани при обсадата на един град. Когато започна най-ожесточеното сражение, съгражданите на

Бетид, получил вече много рани, го напуснаха. Той продължаваше да се сражава с копие, почервенияло както от неговата кръв, така и от кръвта на неприятеля. И тъй като отвсякъде към него се насочиха копия, той, изчерпал докрай силите си, падна жив в ръцете на македонците. Доведоха го пред обхванатия от необичайна ярост млад цар. Удивлявал се и друг път на такава храброст, проявена от неприятел, Александър каза: „Не ще умреш тъй, както си желал, и запомни, че ще изтърпиш всичко, което може да се измисли срещу един пленник.“ Бетид гледаше царя не само безстрашно, но и дръзко и не отвърна на неговите заплахи. Александър изкрещя: „Не виждате ли колко упорито мълчи? Нима е подложил колене? Нима е помолил за милост? Но ще победи мълчанието му и ако не друго, ще изтръгна от него поне последен стон!“ Гневът му се превърна в ярост. С проврени през глезените ремъци привързаха живия още Бетид към колесница и конете го повлякоха около града. Царят, измислил такова наказание за противника си, се хвалеше, че подражава на Ахил, от когото води потеклото си.

Общо загинаха около десет хиляди перси и араби, но не остана неокървавена победата и за македонците. Тази обсада се запомни не толкова с известността на града, колкото с двойното премеждие на царя. А той, бързайки да тръгне за Египет, изпрати в Македония Аминта^[28] с десет триреми, за да набира нови войници. Защото даже и при тези успехи войските му все пак намаляваха, а на верността на войските от победените племена можеше да се разчита по-малко, отколкото на своите.

[1] *Халид* — река в Азия между областите Левкосира и Пафлагония. Влива се в Черно море. ↑

[2] *Аракс* — река в Армения. ↑

[3] *Хоасп* — река в Персия. Със същото име има и река в Индия.

↑

[4] *Мидия* — най-плодородната област в Азия. ↑

[5] *Хиркания* — област между Мидия, Персида и Каспийско море. ↑

[6] *Арахози* — жители на областта Арахозия в Азия. ↑

[7] *Танаис* — река в Скития, сега река Дон в Европейската част на СССР. ↑

[8] *Филота* — наместник на Александър в град Тир и околността му. ↑

[9] *Андромах* — управител на Целесирия. ↑

[10] *Целесирия* — тази част на Сирия, която граничи с Финикия (Асирия). ↑

[11] *Истмийски игри* — на всеки две години на тесния Коринтски провлак се устройвали игри в чест на бог Посейдон. ↑

[12] *Антигон* — управител на Ликаония. ↑

[13] *Балакър* — управител на Александър в Милет. ↑

[14] *Хидарн* — управител на област при Дарий. ↑

[15] *Амфотер* — командущ македонския флот. ↑

[16] *Хегелок* — управител на област при Александър. ↑

[17] *Ахей* — област в Пелопонес, има и остров със същото име. ↑

[18] *Тенедос* — остров в Егейско море срещу гр. Троя. ↑

[19] *Аполонид* — управител на област при Дарий. ↑

[20] *Атенагор* — управител на област при Дарий. ↑

[21] *Аристоник* — тиранин в гр. Метимна на о. Лесбос (Егейско море). ↑

[22] *Метимна* — град на о. Лесбос (Егейско море). ↑

[23] *Хар* — атинянин, военачалник при Дарий. ↑

[24] *Имброс* — остров в Егейско море. ↑

[25] *Маги* — персийски жреци. ↑

[26] *Бетид* — управител на гр. Газа (Палестина) при Дарий. ↑

[27] *Аристандър* — гадател на Александър. ↑

[28] *Аминта* — телохранител на Александър, син на Андромен.

↑

В ЕГИПЕТ

Египтяните отдавна бяха настроени враждебно към персийската власт, тъй като нейните представители се държаха високомерно и ги ограбваха. Вестта за пристигането на Александър ги обнадежди. Дори приеха с радост беглеца Аминта^[1], който се настани тук с изпросена власт. Към град Пелусий^[2], където се очакваше да дойде Александър, прииждаше много народ. На седмия ден след като потегли с войските си от Газа, царят пристигна в тази област на Египет, която сега наричат Александров лагер. Заповяда на пехотата да се придвижи към град Пелусий, а той с отбран отряд тръгна по течението на река Нил. Изплашени, персите не оказаха съпротива. Александър пристигна недалеч от Мемфис. Дарий беше оставил Мезак за управител на този град. И когато царят премина река Оронт^[3], той му предаде доброволно осемстотин таланта и царското съкровище. От Мемфис Александър се отправи за вътрешността на Египет по течението на река Нил. Той с нищо не наруши бащините обичаи на египтяните. Накрая реши да отиде при оракула на Юпитер Амон.

Казаха му, че до оракула може да се отиде по път, достъпен само за опитни и малко на брой хора. Никъде нямало вода, навсякъде се разстинал само пясък — щом го нагреело слънцето, настъпвала непоносима жегата и ходилата на хората обгаряли; борбата трябвало да се води не само с непоносимата горещина и липсата на вода, но и с твърдия и остър чакъл, от който краката се наранявали. Вероятно египтяните преувеличаваха трудностите, но силното желание подтикваше Александър, който отиваше при Юпитер недоволен от величието си на смъртен и считаше, че Юпитер е родоначалник на рода му или поне искаше да го смятат за такъв. Затова с малцина спътници се отклони от течението на реката и тръгна към Мереотийското езеро. Тук пратеници на Кирена^[4] му поднесоха дарове и го молеха да посети и техните градове. Той прие даровете и установи съюзни отношения с тях. След това продължи към светилището на оракула.

През първия и втория ден негодите все още изглеждаха поносими. Още не бяха стигнали до пустинята, но вече вървяха по безплодна и суха почва. Когато пред тях се разстлаха равнините, засипани с дебел слой пясък, те, сякаш навлезли в широко разляло се море, трябваше да се взират, за да открият истинска земя: не се виждаше нито дърво, нито следи от обработваема почва. Не стигаше вече и водата, която камилите носеха в мехове, нямаше го и едрият пясък, нито пък горещия чакъл. Слънцето беше изсушило всичко. Гърлата им съвсем пресъхнаха. Изведнъж като дар от боговете или по случайност облаци закриха слънцето. Това бе голямо облекчение за уморените от жегата дори и ако не завалеше. Излезе буря и заваля пороен дъжд. Всеки, както можеше, гледаше да си събере дъждовна вода, а някои, изнемощели от жажда, я поемаха направо с отворени нагоре уста.

Четири дена вървяха през безкрайна пустиня. Вече бяха недалеч от светилището на оракула, когато ги пресрещна ято гарвани. Бавно птиците ту се снижаваха до земята, тъй като отрядът се движеше бавно, ту се издигаха леко нагоре като водачи, показващи пътя. Най-после стигнаха до оазиса, където беше светилището на бога. Невероятно за разказване: беше разположен сред пустинята, но палещото слънце едва проникваше тук поради клоните на дърветата, които от всички страни го обграждаха и правеха плътна сянка; много извори с чиста вода оросяваха всичко наоколо и напояваха гората; климатът бе удивително мек, подобен на пролетния.

Най-близки съседи на тази свещена обител от изток са етиопците. На юг са арабите — презимето им е трогодити^[5]. Тяхното царство достига чак до Червено море. От запад живеят също етиопци, наричани сими^[6]. На север са назамоните^[7], сиртско^[8] племе, което се препитава от морско разбойничество. Те наблюдават бреговете и след като престане вълнението, пленяват корабите, навлезли в познатите им заливи.

Жителите на оазиса, наричани амонийци^[9], живеят в разпръснати колиби. В средата на оазиса расте гора. Обградена е от тройна крепостна стена. Вътрешната стена служи за защита на господарите и обгражда стар дворец. В средата живеят жените с децата и наложниците. Тук е и оракулът на бога. В най-крайните укрепления са жилищата на роднините им и на стражата. Има и друг оазис на

Амон. В средата му има извор — наричат го слънчев. При изгрев-слънце водата му тече топла, през деня, когато жегата е най-силна, същата вода тече студена, при залез-слънце се затопля, посред нощ кипи от горещина, а когато нощта вече е към своя край, тя изпуска много от нощната топлина и приема обикновената си температура. Почитат го като божество, но изворът няма едно постоянно лице — такова, каквото ваятелите обикновено придават на боговете. Прилича на морски охлюв, украсен със смарагди и скъпоценни бодли. Когато ще се допитват до него, жреците го качват на малък позлатен кораб, от двете страни на който окачват посребрени паници за жертвоприношение. След този кораб следва друг с жени и девойки, пеещи някаква неблагозвучна старинна песен. Вярват, че така ще склонят Юпитер да каже истината на оракула.

Най-възрастният жрец, който вървеше до Александър, го нарече „син“, твърдейки, че с това е узаконил родството му с Юпитер. Забравил, че е смъртен, царят отговори, че приема благоволенията на бога. След това запита дали му е предопределено да установи властта си над целия свят. Със същото ласкателство оракулът отговори, че ще стане господар на всички земи. Александър продължи да разпитва дали всички убийци на баща му са били наказани. Жрецьт отговори, че неговият баща не би могъл да бъде осквернен с каквото и да е убийство и че всички са изкупили престъплението си спрямо Филип. И прибави, че той, Александър, ще бъде непобедим, докато се изкачи на престола на боговете. След това беше извършено жертвоприношение, на жреците и на бога бяха поднесени дарове. Жреците разрешиха на приятелите на Александър да се допитат до Юпитер. Те попитаха оракула само едно — дали да отдават на своя цар почести като на бог. Гадателите отговориха, че това ще бъде угодно на Юпитер.

При това искрено засвидетелствуване на вяност те биха могли да доловят, че отговорите на оракула са несъстоятелни. Но съдбата често превръща тези, които разчитат само на нея, в хора, по-скоро жадни, отколкото достойни за слава. Александър не само позволи да го наричат син на Юпитер Амон, но дори заповяда да му отдават почести като на бог. Така сам унищожи славата си, заслужена с извършените подвизи, като всъщност желаше да я увеличи. Македонците бяха свикнали да живеят под царска власт, но при по-голяма свобода, отколкото у другите народи, покорени от него. Сега те се отвърнаха от

него, обладания от стремеж към безсмъртие с настойчивост, която не му подхождаше и която ги смути.

На връщане от оракула на Юпитер Амон Александър пристигна при Мереотийското езеро^[10], недалеч от остров Фарос^[11]. Той огледа местността и реши да основе нов град на острова. После прецени, че островът не е удобен за голямо селище, и избра място за град там, където сега е град Александрия. Александър пресметна колко е разстоянието между езерото и морето и нареди да бъде оградено с крепостна стена, дълга осемдесет стадия. Той остави хора, които да ръководят работата по построяването на града, и се отправи за Мемфис. Беше го обхванало желание — напълно естествено, но сега ненавременно — да навлезе не само навътре в Египет, но да разгледа и Етиопия. Желанието да види прочутите дори извън границите на земята със своята старина дворци на Мемнон^[12] и Титон^[13] го теглеше едва ли не извън пределите на самото слънце. Но все още незавършената война не му позволяваше да странствува. Ето защо постъпи така: постави начело на Египет Есхил^[14] от остров Родос и македонец Певцест^[15], като им даде за защита на тази област четири хиляди войници; заповяда Полемонт^[16] да пази устието на река Нил, като за тази цел му бяха дадени тридесет триреми; начело на тази част на Африка, която е свързана с Египет, постави Аполоний^[17], а за отговорник по събирането на данъците от същата област на Африка и от Египет назначи Клеомен^[18]; заповяда да заселят в Александрия част от жителите на съседните градове и така изпълни новия град с многобройно население. Казват, че когато царят очертавал с ечемик линията на бъдещата крепостна стена според македонския обичай, ято птици долетели и изкълвали ечемика. Това се изтълкувало от повечето присъстващи като неблагоприятно знамение, но гадателят обяснил, че новият град ще бъде посещаван от много чужденци и че той ще предоставя духовна храна на много народи.

Синът на Парменион Хектор, младеж в цветуща възраст и един от любимците на Александър, искаше да догони царя, качи се на малка лодка и я изпълни с повече хора, отколкото побираше. А тя потъна и всички се издавиха. Хектор дълго се бори с водата, но мокрото облекло и стегнатите в сандали крака му пречеха да плува. Полумъртъв се измъкна на брега и макар да беше в съзнание, изтощен от страх и

напрежение, издъхна, тъй като не получи помощ от никого — всички бяха излезли на срещуположния бряг. Александър скърбеше безкрайно за него. Намери тялото му и нареди тържествено да бъде погребано. Към тази скръб се прибави и известието за смъртта на управителя на Сирия Андромех, когото самаряните^[19] бяха изгорили жив. За да отмъсти за това убийство, царят се отправи натам с най-голяма бързина и като пристигна, наказа предадените му извършители на това престъпление. На мястото на Андромех постави Менон^[20]. Осъди на смърт убийците на управителя и предаде на народната партия тираните, между които Аристоник^[21] и Стезилай^[22] от Метимна. Заради извършените от тях неправди ги убиха, като ги хвърлиха от крепостните стени.

Александър изслуша и пратеници от Атина, Родос и Хиос. Атиняните го поздравиха с победата и помолиха да бъдат върнати на близките им гръцките пленници. Дорийците и хиосците молеха да им бъдат изпратени помощни войски. Изпълни всички молби, тъй като прецени, че са справедливи. Поради изключителната вярогност на митиленците не само им изплати парите, които бяха похарчили във войната, но им подчини и области от съседните земи. Според заслугите възнагради и кипърските царе, отцепили се от Дарий, които своевременно му бяха изпратили флот за превземане на Тир.

Началникът на флота Амфотер^[23], изпратен да освободи остров Крит, обсаден от персийски и спартански войски, получи заповед най-напред да очисти морето от пиратите, тъй като, докато двамата царе воюваха, разбойниците станаха господари на морето. Александър поднесе в дар на Херкулес Тирийски златен кратер^[24] и тридесет златни чаши. След това заповяда да разгласят началото на похода към река Ефрат, за да продължи преследването на Дарий.

Като научи, че неприятелят е тръгнал от Египет навътре към Африка, Дарий се колебаеше дали да се спре в околностите на Месопотамия, или да продължи към по-вътрешните области на царството си: сам лично по-лесно би привлякъл във войската си отдалечените племена които трудно обуздаваше чрез управителите си. Освен това научи от най-достоверен източник, че Александър ще го преследва с цялата си войска където и да се намира. И понеже вече знаеше с колко упорит човек има работа, заповяда въоръжените сили на всички племена да се съберат около Вавилон.

Вече бяха дошли бактриани, скити и инди. Пристигаха и войските на останалите племена. Войската беше два пъти по-многочислена, отколкото в Киликия, но много от войниците нямаха оръжие. То се набавяше трудно. Конниците имаха покривала с пришити металически плочки. Който не разполагаше с нищо друго освен с копие, получаваше щит и меч. На пехотинците раздадоха неоседлавани коне, за да ги укротят и конницата да стане по-многочислена от предишната. Двеста бойни колесници с прикрепени към тях отвесни и напречни острия бяха ужас за неприятелите. Тукашните племена възлагаха големи надежди на тях. От ока на колесниците стърчаха железни острия, от двете страни на ярема бяха поставени по три меча, от главините на колелата стърчаха много извити острия, едните насочени встрани, а другите — към земята, за да режат всичко, което би попаднало под копитата на конете. След като приготви и въоръжи войската си, Дарий я изведе от Вавилон. Отдясно течеше река Тигър. Река Ефрат пък прикриваше левия фланг.

Войската на Дарий изпълни полята на Месопотамия. След като премина река Тигър и разбра, че неприятелят не е далеч, той изпрати напред командира на конницата Сатропат^[25] с хиляда отбрани конници. На Мазей^[26] даде шест хиляди войници, с които да попречи на неприятеля да премине реката. Нареди му още да изгори храните и да опустоши областта, към която Александър настъпваше. Смяташе, че само чрез лишение може да принуди Александър да прекрати войната, след като не разполага с нищо друго освен с това, което си доставеше с грабеж. А на него щяха да му доставят припаси и по суша, и по река Тигър. Дарий достигна до Арбела, неизвестно дотогава селище, което той щеше да прослави с поражението си.

Като остави тук по-голяма част от обоза, построи мост над река Лик и в продължение на пет дена преведе войската си така, както преди през Ефрат. После продължи още около осемдесет стадия и разположи войската на лагер при река Бумел^[27]. Местността предоставяше добри условия за разполагане на бойния ред: широка равнина, удобна за бойни действия с конницата, никакви дървета или ниски храсти не покриваха земята; откриваше се отличен обзор надалеч, а разпръснатите тук-там по полето храсти той заповяда да изсекат и да го изравнят.

Македонските съгледвачи, доколкото бе възможно отдалеч, пресметнаха числеността на Дариевата войска. Те трудно увериха Александър, че въпреки големите загуби Дарий е събрал още многочислена армия. Александър презря всички опасности и пристигна до река Ефрат след единадесет прехода. Нареди по построения мост най-напред да преминат конниците, а след тях фалангата. Мазей, изпратен срещу него с шестте хиляди конници, не се осмели да премери силите си с македонците и да попречи на преминаването им. Царят даде няколко дена почивка на войниците за потягане и ободряване. След това продължи да следва отблизо неприятеля, тъй като се страхуваше да не би Дарий да се оттегли към вътрешността на царството си и да се наложи да го преследва през безлюдни и запустели земи. На четиринадесетия ден, минавайки покрай Армения, която остана от лявата му страна, стигна до река Тигър.

Цялата област отвъд реката димеше от неотдавнашен пожар. Където беше минал, Мазей беше опожарил всичко така, както не би го направил дори и неприятел. Димът намаляваше видимостта. Възникна опасност от изненада. Чак когато изпратените напред съгледвачи известиха, че всичко е проверено, Александър изпрати напред малък конен отряд, който трябваше да издири и да огледа речните брегове. Дълбочината на реката отначало беше до гърдите на конете, но когато достигнаха до средата, се изравни с вратовете им. Няма друга река на Изток, която влачи не само водите си, но и камъни. И заради бързината, с която тече, ѝ е дадено името Тигър — на персийски език „тигрис“ значи стрела.

Пехотата, разпределена на отряди около конницата, с оръжие, вдигнато над главите, без затруднения навлизаше в реката. Начело на пехотинците царят, излязъл вече на брега, показваше с ръка на войниците плитките места, тъй като гласът му не можеше да се чуе. Те напредваха трудно и бавно, тъй като се подхлъзваха на подводни камъни или пък ги повличаше силното течение. Особено трудно се придвижваха тези, които носеха товари на раменете си: те биваха понасяни от силните водовъртежи заедно с товара им. И докато се мъчеха да спасят багажа си, сами се объркваха повече, отколкото ги объркваше реката. Купчините товари, носени от водата, спъваха хората. Царят ги предупреждаваше преди всичко да запазят оръжието

си, а другото ще се възстанови. Но кой можеше да чуе съвет или заповед? Вцепеняваше ги страхът и невъобразимият кръсък на блъскащите се един в друг войници. Най-после излязоха на плитчина, където реката течеше по-бавно. Оказа се, че бяха загубили малко товари. Македонската войска можеше да бъде унищожена, ако някой се беше осмелил да я нападне. Но щастieto, съпътстващо винаги Александър, отклони и оттук противника. Така той беше преминал река Граник пред погледа на хиляди конници и пехотинци, които стояха на отвъдния бряг. По същия начин в тесните проходи на Киликия надви огромната неприятелска армия. А и разумът му тук можа да надделее над смелостта, защото никога при опасност не бе си задавал въпроса, дали не постъпва необмислено. Ако Мазей ги беше нападнал внезапно, когато преминаваха реката, без съмнение щеше да ги свари неподготвени. Но той препускаше в галоп покрай брега срещу вече готовите за бой части на македонците. Беше изпратил напред хиляда конници. Като узна за тяхната малочисленост, Александър заповяда на командира на пеонската конница Аристон бързо да ги нападне. Между двете конници този ден стана ожесточено сражение. Аристон промуши право в гърлото командира на персийската конница Сатропат, свали го от коня и отсече главата му. След това самодоволен я постави пред Александър.

[1] *Аминта* — някога управител на област при Александър, след това беглец, решил да превземе Египет. ↑

[2] *Пелусий* — град в Египет. ↑

[3] *Оронт* — река в Сирия. ↑

[4] *Кирена* — гръцка колония в Северна Африка. ↑

[5] *Трогодити* — африканско племе, живеещо в пещери. ↑

[6] *Етиопци сими* — живели на запад от светилището. ↑

[7] *Назамони* — северноафриканско племе. ↑

[8] *Сирти* — северноафриканско племе. ↑

[9] *Амонийци* — от Амон, египетски бог, почитан и отъждествяван в Рим с Юпитер. ↑

[10] *Мереотийско езеро* — между него и най-западния ръкав на Нил и Средиземно море е основан гр. Александрия. ↑

[11] *Фарос* — остров срещу Александрия (Египет) с прочут фар.

↑

[12] *Мемнон* — египетски цар, син на Аврора и Титон, убит от Ахил при Троя. ↑

[13] *Титон* — съпруг на Аврора (богиня на зората) и баща на Мемнон. ↑

[14] *Есхил от о. Родос* — поставен от Александър начело на Египет. ↑

[15] *Певцест* — македонец, също поставен начело на Египет. ↑

[16] *Полемонт* — поставен да пази устието на река Нил. ↑

[17] *Аполоний* — поставен начело на тази част от Африка, в която се намира Египет. ↑

[18] *Клеомен* — отговорник по събирането на данъци. ↑

[19] *Самаряни* — племе в Самария, област в Палестина. ↑

[20] *Менон* — поставен начело на Сирия. ↑

[21] *Аристоник* — управител на област при Александър. ↑

[22] *Стезилай* — тиранин на Метимна, град на о. Лесбос. ↑

[23] *Амфотер* — командущ флота на Александър. ↑

[24] *Кратер* — съд, в който смесвали вино с вода. ↑

[25] *Сатропат* — командир на конницата. ↑

[26] *Мазей* — управител на област при Дарий; който предава гр. Вавилон на Александър и е оставен от него за сатрап на града. ↑

[27] *Бумел* — река в Асирия. ↑

ЛУННОТО ЗАТЪМНЕНИЕ

Александър остана два дена в лагера. На третия заповяда да оповестят, че предстои настъпление. Около първата нощна стража обаче започна лунно затъмнение. Отначало Луната помрачи блясъка си и се скри, след това се появи цялата обляна с кървавочервени петна. Суеверен страх обхвана хората, неспокойни и без това пред предстоящото сражение. Започнаха да негодуват, че са доведени тук против волята на боговете; че вече и реките не можеха да се преминават, а и звездите не можеха да запазят предишния си блясък; че са тръгнали към запустели и изоставени от всякакъв живот земи; че за каприза на един се заплаща с кръвта на хиляди; че е забравил отечеството си и се е отрекъл от баща си и като цар се подхранва с илюзорни надежди. Едва ли не се стигна до бунт, когато неумолимият цар заповяда пълководците и старейшините да дойдат при него. Заповяда на египетските жреци, които познават най-много небесните светили, да изтълкуват това явление. Жреците знаеха, че годишните времена се сменят закономерно и че на определени интервали Луната се затъмнява, когато или попадне в сянката на Земята, или Земята е между нея и Слънцето, но пазеха това в тайна от обикновените хора. Те отговориха, че Слънцето е светило на гърците, а Луната — на персите. Затъмнението на Луната означавало, че гибел ще сполети персите. Припомниха случаи, при които затъмнението на Луната е предсказвало на персийските царе, че водят война против волята на боговете.

Нищо не влияе по-силно на тълпата, отколкото суеверието. Често слаба, свирепа, променлива, щом като бъде обхваната от суеверие, тя по-лесно се подчинява на жреците, отколкото на пълководците.

И така, известен на войниците, отговорът на египетските жреци им върна отново надеждата и вярата. Александър прецени, че трябва да използва ободряването на войниците, и при втората нощна стража вдигна войските от лагера. Отдясно беше река Тигър, отляво — планини, наречени Гордиеи^[1]. По пътя Александър получи известие от изпратените напред съгледвачи, че на разсъмване македонците ще

настигнат Дарий. Александър построи войската си в боен ред и отиде при първите бойни редици. Пред тях се появи персийски отряд от около хиляда войници, който преследваше спекулантите и изкупвачите на храни. На съгледвачите отрядът изглеждаше като цяла армия, защото от страх всичко се преувеличава. Разбрал истината, с малко войници царят подгони тази тълпа, като едни съсече, а други плени. След това изпрати напред конници да разузнават и същевременно да гасят запалените от варварите села. По време на бягството си те хвърляха запалени факли под покривите, а хамбарите още не бяха обхванати от огъня отвътре. Така че когато конниците загасваха огъня, намираха в хамбарите запазено голямо количество храни. Откриваха в изобилие и други неща. Плячката подтикваше войниците да преследват противника по-енергично. Тъй като той изгаряше и опустошаваше всичко, трябваше да се бърза, за да се спаси от пожара, което е възможно. Необходимостта ги насочи към разумни действия. А и Мазей, който преди имаше време да пали селата, сега, когато бягаше, оставяше много нещо непокътнато. Александър беше разбрал, че Дарий се намира на не повече от сто и петдесет стадия от него, но необходимостта да си набави припаси го задържа на това място два дена.

В ръцете на Александър попаднаха писма на Дарий, с които той подканваше войниците гърци или да го убият, или да му го предадат жив. Той не ги извика на разпит пред войнишкото събрание, тъй като бе уверен в благоразположението и верността на гърците към него. А и Парменион го убеди, че не трябва да насочва вниманието на войниците към такива съблазни, тъй като царят не е защитен от измяна и за алчността няма нищо забранено. Като го послуша, Александър вдигна войските от лагера.

Един от пленниците евнуси, който придружаваше жената на Дарий, пресрещна задъхан току-що тръгналия на път Александър и му извести, че тя е припаднала. А след това добави, че уморена от трудностите на дългото пътуване и от душевния тормоз, тя припаднала в ръцете на свекърва си и на двете си дъщери и веднага издъхнала. След него пристигна и друг със същата вест. Царят простена, както ако беше чул за смъртта на собствената си майка. И като зарони сълзи, каквито би пролял Дарий, влезе в палатката, в която беше майката на Дарий до тялото на мъртвата. Скръбта му се поднови, като видя

мъртвата, просната на земята. Съкрушена от нещастieto и спомнила си и за преживяното, Сизигамбида беше прегърнала внучките си — невинни девойки, утешение в нямата ѝ скръб. Тук беше и невръстният ѝ внук, който още не чувствуваше нещастieto, което щеше да се стовари и върху него. Изглеждаше като че ли Александър плаче между свои роднини и не ги утешава, а сам се нуждае от утешение. Отказа даже да се нахрани и нареди да се отдадат при погребението почести по персийски обичай. О, богове, той бе достоен за похвала заради милосърдието си. Веднъж само беше виждал съпругата на Дарий — когато беше пленена, — а беше дошъл да посети майката на Дарий. Изключителната красота на жената на Дарий тогава беше предизвикала у него не страст, а гордост.

Тириот, един от евнусите, които бяха около царицата, се измъкна през вратата, която Александър беше оставил отворена и която се пазеше по-слабо. Дойде в лагера на Дарий. Вайкащ се и с разкъсани дрехи, той беше въведен в шатрата на персийския владетел. А Дарий, като го видя развълнуван, разбра, че го очаква страшна вест, и каза: „Не зная какво голямо зло ми носиш, но ти недей да ме щадиш! Аз вече свикнах с нещастieto си, а утешение бих получил да узная съдбата си. Аз подозирам, че идваш да ми известиш за погребални игри на мои сродници, които може би са принудени на колене да просят милост?“ Тириот отговори: „Не допускай такава мисъл! Каквато почит се полага на царици от подчинените им, такава им се отдава от победителя. Но преди малко съпругата ти напусна този свят.“ И тогава не стенание, а бурно ридание се разнесе по целия лагер. Дарий не се усъмни, че е убита, понеже не е могла да понесе хулите, и обезумял от скръб, говореше: „Какво толкова ти направих, Александре? Кого от твоите близки убих, за да ми отвърнеш така жестоко? Ти ме намрази, без да съм те предизвикал. Но премисли справедлива ли е тази война, след като трябва да я водиш с жени?“ Тириот го уверяваше в името на отечествените богове, че не ѝ било сторено никакво зло, че и Александър е простенал при вестта за смъртта ѝ и че ридаете не по-малко от него. При тези думи любящият съпруг започна да подозира, че мъката по пленничката се е проявила, тъй като е била подложена на безчестие. Той изгони всички и задържа само Тириот. Въздишайки дълбоко, каза: „Виждаш ли, Тириоте, няма вече място за лъжа! Тук може да бъдат докарани и уредите за

измъчване, но по-добре в името на боговете и ако уважаваш своя цар, кажи ми това, което искам да зная и ме е срам да попитам: дали той се е осмелил да посегне на нея и като господар, и като млад мъж?“

Евнухът заяви, че не се бои от изтезание, но призовава боговете за свидетели, че царицата е останала непокътната и неосквернена. Най-после Дарий се увери, че евнухът казва истината. Той наведе глава и дълго плака. А после вдигна лице към небето и каза: „О, бащини богове! Моля ви най-напред да укрепите царството ми, а след това, ако сте решили аз да си отида вече, моля ви нека цар на Азия да стане този толкова справедлив неприятел, толкова милостив победител!“

И така, макар два пъти да се беше стремил напразно към мир, а го завладяваха войнолюбиви мисли, победен от благородството на неприятеля, Дарий изпрати десет души пратеници първенци измежду роднините си с нови условия за сключване на мир. Александър свика съвета и заповяда да ги въведат. Най-възрастният от тях каза: „Нищо друго не е подтикнало Дарий за трети път да се стреми към мир освен твоята справедливост. Майка му, съпругата му и децата му не са третирани като пленници. Ти се грижиш за тяхното целомъдрие, което единствено им е останало, като че ли си им родител. Наричаш ги царици и даваш възможност да водят предишния разкошен живот. Виждам, че и твоето лице е като това на Дарий, когато бяхме изпратени от него. Но все пак той жали съпруга, а ти — пленничка. Ти щеше да бъдеш вече в бойния строй, ако не те забавяше нейното погребение. И чудно ли е, че Дарий иска мир от такъв неприятел. Защо трябва да се прибегва до оръжието там, където няма омраза? Преди Дарий определи като граница на твоята власт река Хал, границата на Лидия. Сега ти предлага земите между Хелеспонт и река Ефрат. Предлага ти ги като зестра на дъщеря си, която е съгласен да ти стане съпруга. Задръж сина му Ох, който е в ръцете ти, като залог за мир и вяност, върни майка му и двете му дъщери девици. Умолява те да приемеш откуп за трите жени тридесет хиляди златни таланта. Тъй като познавам твоята умереност, смятам, че сега е моментът не само да приемеш мирното предложение, но сам да се стремиш към мир. Погледни колко много си оставил зад гърба си! Взири се напред колко далеч искаш да отидеш! Голямата власт е тежка, защото е трудно да задържиш това, което не можеш да обхванеш. Не знаеш ли, че и корабите, когато превишат скоростта си, не могат да се управляват?

Може би и Дарий загуби толкова много, защото големите богатства са застрашени от големи загуби. По-лесно е да завладееш, отколкото да задържиш завладяното. Кълна се в Херкулеса, човешките ръце могат да грабят по-лесно, а по-трудно да задържат. Смъртта на Дариевата съпруга може да ти подсказва, че вече можеш да оказваш по-малко милосърдие, отколкото си могъл досега.“

Александър помоли пратениците да излязат от шатрата и постави на разискване предложението им. Дълго никой не се осмеляваше да каже какво мисли, тъй като не знаеше волята на царя. Най-после Парменион каза, че той и преди го е убеждавал да върне пленените при Дамаск срещу откуп и че би могъл да получи много пари за тези, които поради многочислеността си изискват голяма охрана. И би трябвало да вземе предвид, че за една старица и две девойки — всъщност само бреме в похода — му предлагат тридесет хиляди златни таланта и че може да завладее това богато царство, като приеме условията, а не чрез война. Никой друг не е владеел земите между реките Истър^[2] и Ефрат — толкова отдалечени една от друга — и е по-добре да помисли за Македония, отколкото да се стреми да подчини Бактрия и индите.

Речта на Парменион не се понрави на царя. Той го прекъсна и каза: „И аз бих предпочел парите пред славата, ако бях Парменион. Но аз съвсем не мисля за липсата на пари и запомни, че аз не съм търговец, а цар и нямам нищо за продаване. Не бих продал и щастието си. Ако решите, че е по-добре да му върнем пленничките, ще му ги върнем с почит и дарове, а не като ги оценяваме с пари.“

Въведоха пратениците и той им отговори така: „Съобщете на Дарий, че това, което аз правя доброволно, се дължи не на приятелско чувство към него, а на моя характер. Войни с пленнички и жени аз нямам навик да водя: само въоръжения смятам за враг! Ако ли пък се стреми към мир, ще помисля дали да му го дам. След като той подбужда с писма войниците ми към предателство, а приятелите ми се стреми да подкупи, за да вземат главата ми, аз трябва да го преследвам, за да го убия, и да го смятам не за справедлив приятел, а за подстрекател към убийство. Ако приема условията, които ми предлага за сключване на мир, значи да призная, че той е победител. Великодушно ми предава земите, които са отвъд Ефрат. А къде ме настигнахте? Вие сте забравили. Вече съм отвъд Ефрат. Моите войски вече преминаха земите, които така щедро обещава като зестра. Гоните

ме оттук, за да призная, че е ваше това, което вече сте отстъпили. Със същата щедрост ми дава и дъщеря си. Аз знам, че той се готви да я омъжи за един от своите подчинени. Наистина голяма чест ми прави, като ме предпочита за зет пред Мазей. Съобщете на вашия цар, че и това, което е загубил, и това, което още притежава, ми е награда от войната. Той може да управлява земите и на едното, и на другото царство. Но аз имам намерение да завладея и това, което все още има, и съдбата ми го е предопределила.“

Пратениците отговориха, че той постъпва така, защото предпочита войната и се бои да не би предложението за мир да му попречи. Затова помолиха колкото може по-скоро да ги отпрати при царя им, за да може и той да се подготви за война. Пратениците съобщиха на Дарий, че му предстои да води война.

Дарий изпрати незабавно Мазей с три хиляди конници да заеме пътищата, по които неприятелят можеше да се придвижи. Александър, след като отдаде погребални почести на Дариевата жена и остави в лагера най-тежкоподвижната част от армията си, под охраната на малък отряд се отправи срещу противника.

[1] *Гордиеи* — планини в Армения. ↑

[2] Река Дунав в долното ѝ течение. ↑

БИТКАТА ПРИ АРБЕЛА

Александър раздели пехотата на две фаланги, а на фланговете им разположи конница. Обозът вървеше след войската, а напред изпрати Менид^[1], за да разузнае къде е Дарий.

Мазей не беше много далеч и затова Менид не се осмели да отиде напред, а само съобщи на царя, че е дочул глъчка от хора и цвилене на коне и че и Мазей, като ги забелязал отдалече, се прибрал в лагера, за да извести за идването на противника.

Дарий, който предпочиташе да се сражава в равнина, заповяда войската да се въоръжи и да се построи в боен ред. На левия фланг разположи хиляда бактриански конници, толкова дахи^[2] и по четири хиляди арахозии и сузенци^[3]. Следваха ги сто дрепанефори^[4], а след тях вървеше Бес с осем хиляди и сто бактриански конници. Масагетите^[5] охраняваха фланговете на войската му с две хиляди войници. Пехотинците от различните племена не се смесваха. По-нататък Ариобарзан^[6] и Оронтобат^[7] предвождаха персийски части заедно с марди^[8] и зогдиани. Всеки командуваше отделна част от армията, като начело на най-голямата стоеше Орзин^[9], по произход от рода на седемте персийци, дори от рода на най-славния цар Кир. Следваха ги други племена, малко известни дори и на съюзниците им. След тях Фрадат^[10] с войска, събрана от племената по Каспийското крайбрежие, стоеше начело на петдесет квадриги. Индите и жителите покрай Червено море, извикани повече заради числеността им, отколкото заради бойното им майсторство, вървяха след квадригите. Този строй се обграждаше от дрепанефорите, към които Дарий присъедини чуждестранни войски. След тях вървяха арменците от т.нар. Малка Армения^[11], след тях вавилонците, а отстрани и на едните, и на другите — белитите^[12] и племената, които живеяха при Косейските планини^[13]. След тях вървяха гортуйците^[14], всъщност еврейско племе, някога последвало медите^[15], но вече забравило бащините обичаи. До тях беше поставил фригийците^[16] и катаоните^[17]. По-нататък беше племето на партиетите^[18], населяващи

земите, които сега владеят партите^[19], дошли от Скития — те бяха на фланга на армията му. Такава беше картината на левия фланг. На десния беше разположил войските от Голяма Армения, кадузите^[20], кападокийците, сирийците и медите. При тях също имаше петдесет дрепанефори. Общата численост на войската беше следната: конница — четиридесет и пет хиляди, пехота — двеста хиляди. В посочения боен ред те напреднаха десет стадия и по дадена команда спряха в очакване на противника.

Неизвестно по каква причина войската на Александър беше обхваната от внезапно безпокойство. Сякаш обезумели, войниците започнаха да треперят от страх.

През горещите летни нощи звездите, проблясвайки от време на време, създаваха илюзия за пожар. Войниците помислиха, че лагерът на Дарий е обхванат от пожар поради невнимание на охраната. И ако Мазей, който се намираше на същия път, по който се движеха македонците, ги нападнеше, можеше да им нанесе голямо поражение. Но той оставаше в бездействие на хълма, зает от него още от сутринта, доволен, че не го нападат.

Като узна за страха на войниците си, Александър заповяда да се даде сигнал войската да спре. Нареди всеки да сложи оръжието пред себе си и да си почине. Уверяваше ги, че няма причина да се страхуват, тъй като врагът е далеч. Благодарение на неговата намеса те си възвърнаха самообладанието. Никой не виждаше по-удобно място за лагер от това, до което бяха стигнали.

На следващия ден Мазей с отбраната си конница слезе от възвишението, от което се виждаше целият македонски лагер, може би от страх или за да разузнае и да се върне при Дарий. Македонците завзеха напуснатия от него хълм, защото там се чувствуваха по-сигурни, отколкото в равнината. Оттам можеше да се наблюдава и бойният ред на неприятеля, който се беше разположил в равнината.

Мъглата, спуснала се от влажните планини, не закриваше напълно персийския лагер, но все пак пречеше да се наблюдават отделните части на бойния ред. Множеството беше заляло равнината. Глъч от хиляди хора достигаше и до най-отдалечените македонски войници. Александър се замисли върху предложението на Парменион и у него възникна съмнение не беше ли то за предпочитане. Защото беше се стигнало дотам, че можеше да запази войската си само като

победи. Той затаи вълнението си и заповяда наемната конница от Пеония да излезе най-отпред. Беше разгърнал две фаланги, както се каза по-горе. На двата си фланга беше разположил конни отряди. След като се разпръсна мъглата и през дрезгавината се очерта бойният ред на неприятеля, македонците, напрегнати от дългото очакване или възбудени от предстоящото сражение, нададоха силни бойни викове. Отвърнаха им и персите. Бойните викове изпълниха лесовите и околните планини със страшен екот. Нищо не можеше да спре македонците да не се втурнат срещу неприятеля. Царят реши да укрепи на хълма още два лагера. Затова заповяда да направят насип. И едва след това се оттегли в шатрата си, откъдето се виждаше противниковият боен ред.

Картината на предстоящата битка сега се разкри пред очите му: коне и войници искряха с блестящото си оръжие; възбудата на командирите, които яздеха между отрядите, показваше, че и противникът подготвя всичко най-грижливо; много дребни на вид неща — гълчавата на хората, цвиленето на конете, блясъкът на оръжието — вълнуваха войниците, възбудени от дългото чакане.

Може би Александър все още се колебаеше и за да изпита своите пълководци, ги събра и започна да ги разпитва как според тях е най-добре да постъпят. Най-опитният във военното изкуство Парменион пръв изказа своето мнение. Заяви, че трябва да се прибегне до хитрост, а не до сражение; че неприятелят може да бъде притиснат още през нощта. Смяташе, че тези войници с различни нрави и език не ще се съвземат лесно от една внезапно възникнала опасност, като ги нападнат, докато спят. През деня Александър ще срещне най-напред страшните скити и бактриани с космати лица, дълги коси и големи, груби тела. Войниците често се вълнуват повече от маловажни и несъществуващи причини, отколкото от действителната заплаха. Освен това голямото множество може да надделее над по-малкото, тъй като сега ще се сражават в открита равнина, а не в тесните и непроходими горски пътеки на Киликия.

Почти всички одобриха предложението на Парменион. Полиперконт^[21] смяташе, че в този план несъмнено е заложена победата. Но царят, като погледна изкосо Парменион, когото неотдавна се беше въздържал да порицае, задето му беше отвърнал по-остро, отколкото можеше да се допусне, каза: „Тази хитрост, която ми

препоръчвате, е присъща на крадците и разбойниците. Единствено те могат да си служат с измама. Не ще постигна слава било поради отсъствието на Дарий, било поради неудобството на терена или под закрилата на нощта. Решил съм да настъпя на разсъмване. Предпочитам щастието да ми измени, отколкото да се срамувам за победата си.“ И прибави: „Разбрах, че у варварите стражите бдят, за да не бъдат нападнати внезапно. И така, пригответе се за бой.“

Като ги насърчи така, освободи ги, за да си починат.

Дарий предполагаше, че неприятелят ще направи точно това, в което Парменион беше убеждавал Александър. Затова беше заповядал да не разпрягат конете и голяма част от войската да бъде готова за бой, а стражите да бъдат по-бдителни. По същата причина лагерът беше осветен от много огънове. А той, придружен от пълководците и приближените си, обхождаше въоръжените отряди, призоваваше Сол^[22] и Митра^[23] и вечния свещен огън да им вдъхнат храброст, достойна за старата слава и завета на дедите им.

И наистина, ако човешкият разум беше в състояние да предвиди благоразположението на боговете, персите биха разбрали, че боговете са на тяхна страна. Защото неотдавна те бяха вселили в душата на македонците страх, а само преди малко свикналите да действуват само с оръжие македонци бяха го захвърлили, макар да очакваха заслужено наказание заради безумието си. Така боговете, защитници на персите, направляваха нещата. Защото и вождът на македонците не е разумен от своите войници: като див звяр налита за плячка. И така щеше да попадне в клопката, поставена пред него.

Подобно беше положението и у македонците. И те прекарваха нощта в страх, породен от предстоящата битка. Александър, който не бе изпитвал друг път по-голям страх, заповяда да извикат Аристандър да извърши гадание и молитви. В бяла дреха, вдигнал нагоре зелени клончета, с покривало на главата, жрецът започна да произнася молитви за царя, да умилюва Юпитер, Минерва и Виктория^[24]. След свещенодействието царят се завърна в шатрата си, за да отпочине. Но не можеше нито да почива, нито да заспи. Обмисляше дали да насочи войските си към десния фланг на персите, или да се впусне срещу левия неприятелски фланг. Двоумеше се дали да съсредоточи главните сили на армията си на левия фланг. Най-после, уморен от напрежение, той се унесе в дълбок сън.

Разсъмна се. Военачалниците дойдоха, за да получат заповедите. Изненадани бяха от необичайната тишина около шатрата на Александър. Друг път царят сам ги викаше и мъмреше закъснелите. А сега те не само се учудваха, че в най-критичния момент на борбата той още не е станал и не си е отпочинал, но се опасяваха, че и него може да го е обхванал страх. Никой от телохранителите не се осмеляваше да влезе в шатрата. Времето течеше, а никой нямаше право да вземе оръжие и да влезе в строя без заповед на пълководеца. Парменион се колеба известно време и сам даде нареждане войниците да се нахранят.

Едва тогава опитният пълководец влезе в шатрата. Като назова няколко пъти по име Александър и не успя да го събуди, той го докосна с ръка. „Денят напредва — каза той, — неприятелят поведе строената си войска, а твоите войници, още невъоръжени, чакат заповед. Къде е силата на духа ти? Нима нямаш обичай ти да събуждаш стражите?“ На това Александър отговори: „Вярваш ли, че можех да заспя, преди да се разтоваря от грижите, които прогонваха съня ми?“ И заповяда да дадат сигнал за бой. А когато Парменион учуден го запитва от какви грижи се е разтоварил, за да може да заспи, Александър каза: „Какво чудно! Когато Дарий изгаряше земята, когато опожаряваше селата и унищожаваше храните, аз не бях този, който съм в действителност. А сега от какво да се страхувам, след като той се реши да влезе с мене в бой? Херкулес ми е свидетел, изпълнява се моето желание! Но отчет за решението си ще дам после. Нека всеки от вас да отиде при частите, които командува, а аз ще дойда и ще кажа как да се действа.“

Твърде рядко — повече по настояване на приятелите, отколкото от страх пред опасностите — Александър използваше ризницата. Но тогава я облече и отиде при войниците. Не бяха виждали друг път царя си толкова бодър. От лицето му, върху което не виждаха никакъв признак на страх, те предугаждаха предстоящата победа.

И така, след като отвориха проходите на вала, заповяда войските да започнат да излизат. Същевременно подреждаше бойния ред. На десния фланг постави конниците от гвардията си. Началник им беше Клит^[25]. Към него прибави отряда на Филота и постави в негово разпореждане командирите на другите конни отряди. Най-накрая постави отряда на Мелеагър^[26] и след него фалангата. До нея разположи войниците с посребрените щитове. Началник им беше

синът на Парменион — Никанор. В резерв постави войските на Кен и отрядите на орестите^[27] и линцестидците^[28]. Зад тях — Полиперконт и чуждестранните войници. Командирът на тази войска Аминта отсъствуваше. Командуваше ги синът на Балакър^[29] — Филип, неотдавна привлечен като съюзник. Това бяха войските на десния фланг.

На левия фланг беше Кратер с конница от пелопонесци и отряди ахейци, локрийци и малиени^[30]. Тесалийски конници, командувани от Филип, ги охраняваха. Строят на пехотинците се прикриваше от конницата. Такъв беше съставът на левия фланг. Но за да не бъде обкръжен, Александър остави още войски в резерв, които разположи отстрани тъй, че ако неприятелят се опита да обкръжи бойния ред, всички да могат да вземат участие в сражението. Тук бяха агрианите^[31] начело с Атал^[32] и придадените в негово подчинение критски стрелци. Целия боен ред беше подготвил за кръгова отбрана, като в тила му разположи илирийци и наемници. Прибави и леко въоръжени траки. Разположи така бойните редици, че тези, които бяха най-отпред, да могат да се изтеглят назад, за да не попадат в плен. Първите бойни редици не бяха по-защитени от крилата, нито пък крилата бяха по-защитени от тила. Александър разположи така бойните редици, че ако варварите насочат срещу тях дрепанефорите, македонците да могат да оставят в тях проходи, през които те да преминат, без да засегнат някого. А македонците да подплашат с викове конете им и да ги обсипят със стрели от двете страни. Командирите на двата фланга получиха заповед да не допуснат да бъдат обходени и да изложат на опасност тила. Обозът с пленниците, между които бяха майката и децата на Дарий, остави недалеч от бойния ред на висок хълм под охраната на малък отряд. Левият фланг беше поверен на Парменион, а Александър възглави десния.

Двете страни още не се бяха придвижили на хвърлей на копие, когато някой си Бион^[33], беглец, дотича до Александър и му съобщи, че Дарий е зарил железни шипове в земята, където предполага, че Александър ще насочи конницата си, и е обозначил със специални знаци тези места, за да може тази клопка да се избегне от персийската войска. Царят заповяда да се задържи беглецът, след това свика военачалниците, направи им достояние съобщението на беглеца и ги

предупреди да избягнат посочените места и да уведомят конницата за опасността.

Впрочем, войската не можеше да чуе предупрежденията му поради големия шум, който вдигаха двете армии. Той заглушаваше всичко. Яздейки начело на пълководците, Александър заговаряше всекиго, който беше близо до него. Подчертаваше, че след като са преминали толкова земи, окриляни от надеждата да извоюват победа, за която си струваше да се сражават, сега е настъпил най-критичният момент. Припомняше им река Граник, планините на Киликия, Сирия и Египет, ограбвани от всички, които са минавали през тях с надежда да придобият слава. Говореше им, че персите, настигнати в бягството им, ще бъдат принудени да се сражават, тъй като няма накъде да бягат; че вече трети ден, уплашени и изтощени под тежестта на оръжието си, стоят на едно място; че няма по-голямо доказателство за тяхното отчаяние от това, че палят градовете и нивите си, с което признават, че което не успеят да унищожат, ще попадне в ръцете на неприятеля. Александър предупреждаваше войниците си да не се страхуват от непознатите племена. Защото за резултата от боя няма да има значение кого персите наричат скити и кого — кадузи. Поради това, че са непознати, те са недостойни за слава: защото храбрите мъже са известни, а страхливците, измъкнати от техните убежища, не оставят след себе си нищо освен името си. Казваше им, че трябва да се гордеят, че с храбростта си са станали прочути в целия свят. Посочваше им безпорядъка във войската на варварите: у едни само копие, други хвърлят камъни с прашки и само малцина притежават пълно въоръжение. Така че у персите има мнозина, които не ще принесат полза, а македонците жадуват за бой. И че и той не би ги подтиква да влизат смело в сражение, ако с храбростта си не им бъде за пример. Казваше им, че ще се сражава в първите бойни редици. Казваше, че всяка негова рана ще бъде доказателство за силата му: защото те знаят, че плячката не отива в неговите ръце, а се разпределя между тях; че той говори на храбри мъже и че ако те не бяха здраво сплотени, би им говорил друго; та нали вече са стигнали дотам, откъдето не могат да отстъпят. След като са оставили зад гърба си толкова много реки и планини, ще трябва със собствените си ръце да прокарат пътя и към отечеството си до Пенатите. Така насърчаваше и войниците, и пълководците.

Дарий беше на левия фланг, заобиколен от отряд избрани конници и пехотинци в сгъстен строй. Той гледаше с презрение неприятеля, смятайки, че поради своята малочисленост бойният строй на македонците е разреден. Той се изправи в колесницата, огледа строените до него и сочейки с ръка към македонците, заговори: „На вас, доскоро господари на земите, които отсам мие Океанът, а оттатък затваря Хелеспонтът, се налага да се сражавате не за слава, нито за собственото си спасение, а за това, което стои по-високо — за свободата. Днешният ден или ще възобнови, или ще сложи край на царството, по-обширно от което никой още не е виждал. При Граник се бихме с неприятеля с малка част от нашите сили. Победени в Киликия, нас ни прие Сирия. Сигурна защита за нас бяха реките Тигър и Ефрат. Днес достигнахме дотук, откъдето, ако ни победят, няма накъде да бягаме. Всичко зад гърба ни е разорено от продължителната война. В градовете вече няма граждани, в полята — земеделци. Даже и жените и децата следват армията ни и са готова плячка за неприятеля, ако не ги защитим. Аз подготвих войска, която обширната равнина едва побира. Разпределих конете, оръжието, осигурих храна за толкова много хора. Избрах място, удобно за разполагане на бойния ред. Останалото е във вашите ръце. Бъдете смели, за да победите, и не се доверявайте на мълвата, която е безнадеждно оръжие срещу силните мъже. Безразсъдство е било това, което вие в страха си сте сметнали за храброст. И което още при първото нападение като някакво насекомо, забило жилото си, губи и силата си. Равнината тук разкрива малочислеността на македонската армия, която планините на Киликия скриваха. Вижте: бойните редици са редки, крилата — отдалечени едно от друго, центърът — празен, а най-крайните вече обръщат гърбове. Кълна се в Херкулес, можем да ги стъпчем с копитата на конете си дори ако изпратя срещу тях само дрепанефорите. Ще спечелим войната, ако спечелим тази битка. Защото и те няма къде да бягат: отсам е Ефрат, оттатък — Тигър. Това, което преди беше в тяхна полза, сега се обръща против тях. Нашата войска е подвижна и готова за бой, а тяхната е натежала от плячка. Ще ги съсечем, претоварени от нашите богатства. Това е гаранция за победата. Ако пък някой се плаши от славата на македонския народ, нека има предвид, че срещу нас има само македонско оръжие, но не и македонци. Защото и те загубиха немалко хора, а винаги загубата при малобройност е по-

тежка. Защото Александър може да изглежда колкото щете велик за ленивите и страхливите, но, повярвайте ми, той е само едно безразсъдно и вероломно човешко същество, досега по-щастливо поради нашия страх, отколкото поради храбростта си. Нищо не може да бъде трайно, ако не е подчинено на разума. Да допуснем, че щастието го вдъхновява, но все пак необуздаността и безразсъдството му не могат да продължават безкрайно. Съдбата е променлива и щастието никога не е напълно снизходително. Може би боговете така са наредили, че царството на персите, което в продължение на двеста и тридесет години щастливо се развива и се издигна до най-голям възход, да бъде разтърсено от силен удар, но не от опасност да загине. С това те ни напомнят за човешката преходност, която най-много се забравя, когато хората са щастливи. Неотдавна ние обявихме война на гърците. Сега сме принудени да браним застрашените си домове. Съдбата е променлива. Понеже две сили се стремят да владеят едно и също царство, едната не ще го получи. И дори надеждата да ни е напуснала, необходимостта трябва да ни подкрепя. Александър държи като пленнички майка ми, двете ми дъщери, Ох, в когото е надеждата ми за продължение на царската ми власт, принцове — издънки от моя род и ваши пълководци. Ако аз не се надявах на вас, щях да бъда повече от пленник. Изтръгнете сърцето ми от оковите, върнете ми близките, заради които не бихте отказали да умрете — майка ми и децата ми. Защото съпругата си загубих, докато беше в плен. Повярвайте, всички те сега протягат ръце към вас, молят бащините богове за вашата помощ и състрадание, надяват се да им вдъхнете вяра, да ги освободите от оковите на робството, от жалкото съществуване. Нима равнодушно ще слугуваме на тези, над които се гнусим дори да властвуваме?“

„Виждате как неприятелската войска се раздвижи. Но колкото повече приближава опасността, толкова по-малко бих могъл да бъда доволен от това, което казах. Заклевам ви в името на бащините богове и вечния огън, който гори в олтарите, в блясъка на слънцето, огряващо земите на моето царство, във вечната памет на Кир, който пръв присъедини към персийците царството на мидийци и лидийци: защитете името на персите от позор! Тръгнете напред смели и въодушевени, за да завещаете на поколенията такава слава, каквата сте получили от прадедите си. В ръцете си носите свободата,

могъществото и надеждата за бъдещето. Избягва смъртта този, който я презира. Тя поражда винаги най-страхливите. Самият аз ще се бия на колесница не толкова поради нашия обичай, но за да можете да ме виждате и да преценявате дали ще ви давам пример за храброст или за малодушие.“

Междувременно, за да заобиколи посочените от беглеца места с шиповете и за да може да се срещне с Дарий, който командуваше левия фланг, Александър заповяда войската да започне да настъпва в отстъп на него. Дарий също обърна войската си натам, като напомни на Бес да даде нареждане масагетските конници да обхванат левия фланг на македонците. Пред него бяха дрепанефорите. По дадена команда ги насочи срещу неприятеля.

Кочияшите подкараха на кариер конете на дрепанефорите, за да стъпчат колкото се може повече войници, неочакващи такова нападение. Остриетата, стърчащи от ока, пробождаха едни, а тези на главините на колелата от двете страни разсичаха други. Македонците, които побягнаха, предизвикаха паника. Мазей също предизвика у тях голям страх, тъй като заповяда хиляда конници да нападнат откъм тила лагера и да разграбят обоза на неприятеля. Той се надяваше, че пленниците ще разтрошат оковите си, като видят, че техните приближават. Но се излъга. Парменион изпрати бързо Полидамант^[34] да съобщи на царя за надвисналата опасност и да запита какво да предприемат. След като го изслуша, Александър каза: „Иди кажи на Парменион, че ако победи, не само ще си възвърнем нашето, но ще завладеем и това, което принадлежи на неприятеля. И че нищо не може да ни отклони от боя и това, което е достойно за мене, а беше достойно и за баща ми Филип, е: като прежали загубата на обоза, да се сражава храбро...“

Персите нападнаха обоза, а пленените разкъсаха оковите си, убиха много от стражите и заграбиха каквото им попаднеше подръка. И така, въоръжени, те се присъединяваха към персийската конница и нападаха изпадналите в беда македонци.

Зарадвани от тази победа, намиращите се около Сизигамбида перси й съобщиха, че неприятелите след тежък бой са разбити и са изоставили заграбените богатства. Те мислеха, че навсякъде персите са постигнали такъв успех и като победители вече събират плячката. Пленниците убеждаваха Сизигамбида да се съвземе и успокои, но тя

остана в същото положение. Нито проговори, нито пък промени цвета на лицето си. Седеше неподвижно, тъй като се страхуваше да не предизвика съдбата с преждевременната си радост. Приближените ѝ не бяха сигурни какво ще пожелае.

Междувременно командирът на македонската конница Менид^[35], който с няколко отряда се притече на помощ на обоза, може би по собствено решение или пък по заповед на царя не удържа нападението на кадузите и скитите. Едва влязъл в сражение, той се върна при царя, за да съобщи за загубата на обоза, без да е положил усилия да го защити. Някакво предчувствие беше накарало Александър да промени плана си. Основателно той се опасяваше, че грижата по запазване на обоза може да отклони войниците от сражението. Той изпрати срещу скитите Арет^[36], командир на копиеносците — наричаха го македонския копиеносец. По същото време дрепанефорите, които бяха разбъркали бойния строй в челните отряди, бяха увлечени към фалангата. Запазили самообладание, македонците ги увличаха все по-навътре. Бойният им ред наподобяваше крепост. Бяха доближили копията си едно до друго и от две страни пробождаха в корема втурналите се към тях коне. След това обграждаха дрепанефорите и поваляха кочияшите. Настана страхотно клане на коне и кочияши. Конете не можеха да бъдат управлявани. Вбесени от честите удари и поради бързото и рязко дърпане на юздите, те не само разкъсваха впряга, но обръщаха и дрепанефорите. Ранените коне повличаха и убитите заедно с дрепанефорите и не можеха да се спрат, а после сами спираха уплашени. Само няколко дрепанефори стигнаха до последните редове на бойния строй, като причиниха ужасна смърт на тези, върху които бяха минали: насечени тела на войници лежаха по земята и понеже болките от пресните рани бяха все още тъпи, някои, макар и сакати, не изпускаха оръжието от ръцете си, докато накрая, загубили много кръв, се просваха мъртви на земята. В този момент Арет, след като беше убил вожда на скитите, разграбили обоза, се изправи пред тях още по-страхотен. Но на помощ им дойдоха изпратените от Дарий бактриани и промениха хода на сражението. Много македонци бяха погубени още при първото нападение, а повечето избягаха при Александър. Тогава персите нададоха победни викове и се втурнаха към неприятеля, за да го унищожат, като го обкръжат. Александър укоряваше уплашените, насърчаваше ги, сам разпалваше вече

затихващата битка и най-после, като възвърна увереността им, заповяда да настъпят.

На десния фланг на персите бойният строй беше оредял, тъй като бактрианите бяха отстъпили оттам, за да нападнат обоза. Александър нападна оределите бойни редици и унищожи голяма част от тях. Персите от левия фланг се придвижваха към него откъм тила, за да го пленят. Голяма опасност надвисна над центъра, но конниците агриани пришпориха конете и тръгнаха към варварите, които бяха заобиколили царя, и ги принудиха да помислят за собствената си защита. Двете войски се размесиха. И пред, и зад Александър се появиха неприятели. Те се готвеха да го нападнат в гръб, но сами бяха притискани от агрианските конници. Бактрианите, след като разграбиха неприятелския обоз, отблъснати, не можаха да възстановят бойните си редици. Повечето от отрядите се сражаваха кой където беше попаднал. Двамата царе разпалваха ръкопашния бой. Повече убити падаха от персите, а почти еднакъв бе броят на ранените от двете страни. Дарий се взе на колесница, Александър яздеше кон. Отбрани войници пазеха и единия, и другия, без да мислят за себе си, тъй като, ако изгубеха царя, нямаше да имат вече желание и възможност да се спасяват, нито пък щяха да могат да го преживеят. Всеки смяташе, че смъртта пред очите на царя е най-славна. Все пак на най-голяма опасност бяха изложени те двамата, тъй като всеки от тях се стремеше да убие царя на неприятеля.

Не зная дали беше измама на очите, или истинско явление, но приближените на Александър твърдяха, че са видели над главата на царя спокойно летящ орел. Без да се плаши от звъна на оръжието и от стоновете на умиращите, той дълго време кръжал около Александър, издигал се нависоко и пак се спускал над него. Гадателят Аристандър, облечен в бяла дреха и с лаврово клонче в дясната ръка, показвал на войниците, увлечени в боя, птицата като сигурно предзнаменование за победа. Голяма възбуда и увереност в изхода на борбата обхвана разколебаните войници, още повече че кочияшът на Дарий беше прободен с копие.

И перси, и македонци сметнаха, че Дарий е убит. Първи телохранителите с жално вайкане смутиха бойния строй, в който се бяха сражавали като с равностойни. А левият фланг, обърнат вече в бягство, изостави царската колесница, която, притисната от

сражаващите се, ту се понасяше надясно, ту се устремяваше към центъра. Казват, че Дарий, като извадил меча си, се колебаел дали да избегне позора на бягството с честна смърт. Но след това се изправил в колесницата, засрамен, че е помислил да изостави войската си, която продължаваше да се сражава. И докато се колебаел между надеждата и отчаянието, персите отстъпили и се разпръснали. Александър смени коня си (беше вече уморил няколко коне). Той забиваше копие то си в гърдите на тези, които се изправяха пред него, а на бягащите — в гърба. Сражението се превърна в истинско клане, когато и Дарий обърна колесницата си и побягна. Победителите се впуснаха след него, но облаците прах, които се вдигаха до небето, не позволяваха да се виждат ясно бягащите. Гонеха ги като в мъгла и се събираха по звука на познат глас вместо по сигнал. Дочуваше се все пак цвиленето на конете, които теглеха колесницата. Това бяха единствените следи от бягството на Дарий.

На левия фланг на македонците, командуван от Парменион, боят се водеше при други обстоятелства. Мазей, връхлетял с цялата си конница, която превишаваше македонските части, ги притисна силно. Беше започнал вече да ги обкръжава, когато Парменион изпрати конници да известят на Александър за грозящата го опасност. Съобщаваше му, че ако не му изпрати веднага помощ, не ще може да избегне общото бягство.

Царят преследваше бягачия враг, когато дойде тревожното известие от Парменион. Заповяда да спрат. Александър негодуваше, че му се изтръгва победата и че Дарий се оказва по-щастлив в бягството си, отколкото той в преследването. Междувременно до Мазей беше стигнало известието за поражението на Дарий. И макар че в момента беше по-силен, все пак, уплашен за съдбата на частите, които бяха отблъснати, започна да настъпва по-бавно.

Парменион не знаеше причината за отслабването на натиска, но побърза да се възползува от това. Заповяда да извикат при него тесалийските конници и им каза: „Виждате ли как тези, които преди малко се сражаваха храбро, бягат, обхванати от внезапен страх? Без съмнение, щастието се усмихна на нашия цар. Земята наоколо е покрита с избити перси. Защо се бавите? Или няма да се справите с бегълците?“ Стори им се, че казва истината, и дори и колебливите бяха обнадеждени. Те пришпориха конете и се спуснаха напред. А Мазей

отстъпваше бързо и никой от войниците му не беше далеч от мисълта за бягство. Като не знаеше още каква беше съдбата на царя на десния фланг, Парменион възпираше войниците си... а Мазей, като му се удаде случай да напусне сражението не по правия, а през по-широк и поради това и по-сигурен път, премина река Тигър и с останките от разгромената войска влезе във Вавилон.

Дарий с малко придружители се беше отправил към река Лик^[37]. След като я премина, той се колебаеше дали да вдигне след себе си моста, тъй като очакваше, че неприятелят скоро ще се появи. Но същевременно прецени, че хиляди хора, които още не бяха стигнали до реката, с разрушаването на моста щяха да станат плячка на неприятеля. Казват, че той оставил моста непокътнат и казал, че предпочита да даде път на преследващия го неприятел, отколкото да затвори пътя за бягащите. Като измина, бягайки, голямо разстояние, посред нощ пристигна в град Арбела^[38].

Кой може да изрази с думи толкова многото промени в съдбата на вождовете, многократното клане не само на отделни войскове части, но и на цели побягнали отряди? Съдбата струпа в един ден събития, които остават в паметта на хората с векове. Едни бягаха по най-краткия път, други — към усамотени горички и непознати на македонците пътеки. Конници и пехотинци, разпръснати, без вожд, невъоръжени, смесени с въоръжени, слаби и изтощени — със здрави и читави. След като страхът надделееше над състраданието, изнемощелите биваха изоставяни и стоновете им постепенно заглъхваха. Жажда изгаряше и ранените, и уморените. Те лягаха край многобройните потоци и се мъчеха да наквасят пресъхналите си устни. След като поемаха жадно мътната вода, стомахът им тутакси се подуваше от тинята и краката им се подкосяваха. А настигнеше ли ги неприятелят, получаваха нови рани. Ако не успееш да се доберат до най-близките потоци, отдалечаваха се по пътя, за да търсят скрита влага. Не остана нито една локва неоткрита.

От крайпътните села се дочуваше жалното ридание на жените и на старците, които по варварски обичай призоваваха този, когото считаха все още за цар.

След като задържа устрема на войската си, Александър наближи река Лик. Тълпата бегълци беше претоварила моста. Мнозина преследвани се хвърляха в реката, останали без сили и от сражението,

и от бягството. Под тежестта на оръжието те попадаха във водовъртежите.

Вече не само мостът не можеше да ги побере, но и реката стана тясна за тях, тъй като бяха обхванати от паника.

По настояване на войниците Александър им разреши да преследват бягащия противник. Не им пречеха нито притъпеното оръжие, нито отмалелите ръце, нито умората от бързото препускане. Но денят вече преваляше. Всъщност, когато Александър узна за отстъплението на левия фланг, той реши да се върне, за да подпомогне своите. И вече беше обърнал знамената, когато изпратени от Парменион конници му съобщиха за победата и на техния фланг.

Най-голяма опасност Александър преживя, когато отвеждаше войската си към лагера. Те вървяха пред него без ред, ликуващи от победата, тъй като вярваха, че враговете са се разпръснали или са избити в боя. Но внезапно отсреща се появи отряд конници, които първоначално забавиха ход, а след това, като видяха малобройността на македонците, се насочиха срещу тях. Царят вървеше пред знамената, по-скоро прикрил, отколкото преодолял страха си. Но и тук не го изостави съпътстващото го в такива моменти щастие. Той прободе с копие си командира на конницата, жаден за бой и поради това непредпазливо устремил се към него. И след като той падна от коня, Александър прободе със същото копие най-близкия до него, а след това още мнозина. Нахвърлиха се върху тях и телохранителите му. Но и персите не падаха, без да си отмъстят. В голямото сражение нямаше толкова ярост, както в тези стълкновения на малки отряди. Варварите, като видяха, че със залеза на слънцето бягството им е по-сигурно от сражението, се разпръснаха. Царят преодоля тази така неочаквана опасност и отведе войниците си в лагера невредими.

От персите паднаха, както победителите смятаха, четиридесет хиляди. От македонците бяха изчезнали по-малко от триста души. Александър дължеше тази си победа повече на храбростта си, отколкото на щастливия случай. Сега победи благодарение на пълководческото си изкуство, а не както преди, на местността, защото и бойния строй подреди изкусно, и сам се сражаваше умело. Прояви и проницателност, като прежали загубата на обоза и товарите с плячка, тъй като прецени, че изходът от сражението ще се реши в борбата между основните сили на двете армии. При още неясния изход от

битката той действуваше като победител: обърна в бягство разбития враг и продължи да преследва бягащите благоразумно, което малко отговаряше на неговия буен характер. Защото, ако беше продължил с част от войската си да преследва отстъпващите, докато тук боят продължаваше, щеше да бъде или победен по негова вина, или победил благодарение на чужда храброст. А след това, ако се беше уплашил от многочислеността на атакувалите го конници, като победител трябваше да се спасява с жалко бягство или окаяно да падне.

Военачалниците на отделните войскове части също не посрамяха своята слава. Раните, които всеки един от тях получи, са доказателство за храбростта им: китката на Хефестион беше прободена от копие. Пердика, Кен и Менид бяха пронизани от стрели. И ако искаме да преценим македонците, ще признаем, че и царят е бил достоен за такива воители, а и те бяха достойни за толкова славен цар.

[1] Менид — командир на конницата. ↑

[2] Дахи — скитско племе край Каспийско море. ↑

[3] Сузенци — жители на областта Сузиана. ↑

[4] Дрепанефора — бойна колесница с прикрепени на ока, на главините на колелетата и отдолу на колесницата извити острия (коси). Квадрига — колесница, теглена от четири коня. ↑

[5] Масагети — скитско племе край Каспийско море. ↑

[6] Ариобарзан — управител на област при Дарий. ↑

[7] Оронтобат — управител на област при Дарий. ↑

[8] Марди — племе край Каспийско море. По всяка вероятност това не е етническото им наименование, а прозвище със значението „мъжествени“. ↑

[9] Орзин — пълководец на Дарий. ↑

[10] Фрадат — управител на област при Дарий, командир на войската на тапурите. ↑

[11] Малка Армения — планинска страна по горното течение на реките Ефрат, Тигър и Аракс. В древността Армения е разделяна от р. Ефрат на Северна (Голяма Армения) и Южна (Малка Армения). ↑

[12] Белити — азиатско племе. ↑

[13] Косейски планини — отделят Сузианската област от Мидия.

↑

[14] *Гортуи* — племе от о. Евбея (Егейско море), доведено някога от персите в Сузиана. ↑

[15] *Меди* — мидийци, жители на Мидия. ↑

[16] *Фригийци* — жители на Фригия в Мала Азия. ↑

[17] *Катаони* — жители на Катаония, област в Кападокия. ↑

[18] *Партиети* — скитско племе на югоизток от Каспийско море. ↑

[19] *Парти* — жители на Партия. ↑

[20] *Кадузи* — мидийско племе край Каспийско море. ↑

[21] *Полиперконт* — управител на област. ↑

[22] *Сол* — бог на слънцето. ↑

[23] *Митра* — персийски бог на светлината. ↑

[24] *Виктория* — богиня на победата. ↑

[25] *Клит* — управител на област при Александър, който по време на битката при р. Граник го е защитил от нападението на Розак, персийски военачалник. По-късно Клит е убит от Александър по време на пир. ↑

[26] *Мелеагър* — управител на област при Александър. По-късно, след смъртта на Александър, подбужда войската срещу посочения приживе от Александър за наследник Пердика и поставя на престола Архидей, син на Филип от наложница. ↑

[27] *Орести* — македонско племе. ↑

[28] *Линцестидци* — македонско племе, съседно на илирийците.

↑

[29] *Балакър* — управител на област при Александър. ↑

[30] *Малиени* — тесалийско племе. ↑

[31] *Агриани* — тракийско племе, служило като леко въоръжена наемна войска при Александър. ↑

[32] *Атал* — командир на агрианската конница. ↑

[33] *Бион* — беглец от персийската войска. ↑

[34] *Полидамант* — управител на област при Александър, приятел на Парменион. По-късно по заповед на Александър убива Парменион. ↑

[35] *Менид* — управител на област при Александър, командир на конницата, получил тежка рана. ↑

[36] *Арет* — военачалник. ↑

[37] *Лик* — река в Асирия, която се влива в р. Тигър. ↑

[38] *Арбела* — град в Североизточна Асирия (дн. Армения) на 60 км югоизточно от Гавгамела. Битката е станала на 1 октомври 331 г. пр.н.е. ↑

КНИГА ПЕТА

БЯГСТВОТО НА ДАРИЙ

Ако започна да разказвам всичко, което стана през това време в Гърция, Илирия и Тракия под ръководството на Александър, като спазвам хронологията, ще трябва да прекъсна разказа си за събитията в Азия. Но аз смятам, че е необходимо да представя точно тези събития така, както са ставали поне до смъртта на Дарий. И така, започвам с това, което е свързано с битката при Арбела.

Почти посред нощ Дарий пристигна в Арбела, където съдбата беше прогонила и повечето от привържениците му, много военачалници и войници. Той ги събра и сподели с тях, че Александър сигурно ще се насочи към най-гъсто населените и богати градове и земи. Защото както той, така и войниците му са се устремили към богатата плячка. А за персите сега ще е най-добре самият той да се оттегли с войската си, която му е останала, в най-крайните области на царството си, за да събере нови войски и да продължи войната. Тези области са все още непокътнати. Нека, казваше той, този алчен народ да завладее и царското съкровище и да насити отколешната си жажда за злато! Скоро той ще стане жертва на това злато. Казваше, че от опит се е убедил, че дори и най-скъпоценните вещи, и наложниците, и тълпата от евнуси не са нищо друго при поход освен товар. И когато Александър помъкне след себе си всичко това, ще се окаже по-слаб именно в това, чрез което по-рано е побеждавал.

Тази реч се стори на всички безнадеждна, след като виждаха, че най-богатият град Вавилон се предава, че победителят ще превземе Суза и всичко, което е гордост за царството и е причина за войната. А Александър продължаваше да говори на своите, че при поражение трябва да се мисли за живота, а не за скъпоценностите; че войната трябва да се води с оръжие, а не със злато и не под покривите на къщите и в градовете; че всичко трябва да бъде подчинено на оръжието. Дарий казваше, че и неговите предшественици отначало понасяли поражения, а след това бързо възстановявали предишното си величие.

Приближените на Дарий го последваха може би ободрени, а може би просто подчинили се на заповедта му, макар и да не споделяха мнението му. Достигнаха с него до земите на Мидия.

Малко по-късно Арбела се предаде на Александър с цялото царско имущество и изключително богатата съкровищница. В нея имаше четири хиляди таланта и много скъпи дрехи, защото, както казахме по-горе, тук беше прибрано всичко, донесено от войската на Дарий като плячка. Тъй като се появиха болести, които гниенето на разпръснатите по цялото поле трупове разпространяваше, Дарий вдигна лагера по-рано от предвиденото.

Когато се излиза от Арбела, отляво^[1] остава Арабия, земя, прочута с благоухания и подправки. В равнината между Тигър и Ефрат има полски път. Земята тук е толкова плодородна, че, както казват, гонели добитъка от пашата, за да не умре от преяждане. Източник на това плодородие е водата, идваща от реките от двете ѝ страни и разнасяна по прокопани канали. Тези реки се спускат от Арменските планини и се раздалечават в низината на голямо разстояние една от друга. Отмерени са две хиляди и петстотин стадия, най-голямото разстояние помежду им в района на Арменските планини. А щом започнат да пресичат Мидия и Гордиите, постепенно се приближават една до друга. И колкото текат по-нататък, толкова по-тясна ивица земя остава между тях. Най-близки са в равнината, която местните жители наричат Месопотамия, защото я затварят от двете страни. Накрая те се насочват към Червено море^[2] през земите на вавилонците.

Александър вдигна за четвърти път лагера и пристигна в град Менид^[3]. Тук има пещера, от която някакъв извор изхвърля толкова земно масло, колкото е достатъчно да бъдат намазани крепостните стени на Вавилон.

Срещу Александър, който вече приближаваше до Вавилон, излезе Мазей заедно с двамата си вече възмъжали синове. Той беше избягал от бойното поле и предаде себе си и града. Тази среща зарадва много Александър. Обсадата на този силно укрепен град щеше да му коства много усилия. А и този знатен мъж, прочул се в последните сражения, поставил се доброволно в негово подчинение, щеше да подтикне и останалите жители на града да се предадат. Той го прие благосклонно заедно със синовете му, но заповяда на войската да продължи към града, готова за бой.

Голяма част от вавилонците, любопитни да видят новия цар, се бяха изкачили на крепостните стени. Повечето бяха излезли да го посрещнат по улиците. Между тях беше и Богофан, комендант на крепостта и пазител на царското съкровище. И за да не остане назад от Мазей в угодничеството си, беше обсипал целия път с цветя и зеленина. Беше издигнал и сребърни олтари, от които се разнасяше благоухание на тамян и други благовония. Пригответни за дар стада добитък и коне вървяха пред него, а в клетки возеха лъвове и пантери. След тях вървяха магите, пеещи песни по техния обичай, а подир тях халдейците — вавилонски гадатели, музиканти със специални инструменти.

Обикновено магите възхваляват царете, а халдейците познават движението на звездите и смяната на годишните времена. Накрая пристъпваха вавилонски конници, и те, и конете им разкошно украсени, но без особени военни качества.

Александър, обкръжен от своята гвардия, нареди гражданите да вървят след последните пехотинци. А той на колесница влезе в града, а след това в царския дворец. На другия ден започна да разглежда имуществото и хазната на Дарий. Красотата на града и миналото му величие привлякоха вниманието не само на царя, но и на всички останали. Беше го основала Семирамида^[4], а не Бел, както повечето считаха, макар че там се намираше негов дворец. Крепостната стена, изградена от печени тухли, споени със смола, бе широка тридесет и две крачки. Казват, че върху нея могат да се разминат две квадриги, без да се блъснат. Височината на крепостната стена е 50 лакътя. Тя се вижда отдалеч. Бойните кули са с десет стъпки по-високи от нея. Обиколката на целия строеж обхваща триста шестдесет и пет стадия. Според преданието изграждането на всеки стадий на крепостната стена е ставало за един ден. Постройките не са прилепени до самата стена, а са почти на един югер разстояние от нея. И градът не е изпълнен целият с постройки. Жилищата са на осемдесет стадия навътре от стената и сградите не са долепени една до друга. Смятам, че са намирали за по-безопасно да са разпръснати. Останалата територия се засява и обработва тъй че, ако бъдат нападнати, да има храна за обсадените.

През средата тече река Ефрат и се обуздава от солидни крайбрежни съоръжения. Най-забележителни са басейните, изкопани

по дължината на реката, за да поемат водата, ако повдигне нивото си, защото водата, щом като достигне до височината на стената, би отвякла къщите на града, ако ги нямаше тези басейни. Те са облицовани с печени тухли, споени със смола. Каменен мост свързва двете части на града. И той се причислява към чудесата на Ориента. Ефрат влачи дебел пласт тиня и едва след като я изгребали, намерили под нея твърда почва, върху която положили основите. Насипаният пясък и плътно зазиданите камъни, които поддържат моста, забавят течението на реката, която след това се устремява още по-силно.

Тук се издига и крепост с обиколка двадесет стадия. Основите на бойните кули са вкопани в земята на тридесет стъпки, а над земята крепостта се издига до осемдесет стъпки. Над крепостта се намират прославените в гръцките легенди Висящи градини, издигнати на височината на крепостните стени, приятни със сянката на много дървета. От камък са построени и стълбовете, които поддържат градините. Над вратите върху четвъртити камъни са настлани каменни плочи, засипани с пръст, която се полива. Тук виреят такива големи дървета, обиколката на които достига осем лакътя, а височината — до петдесет стъпки. Те са така плодовити, както, ако бяха засадени на родна почва. И въпреки че с времето не само направеното от човешка ръка, но и създаденото от природата подлежи на развала, насипаната пръст, притисната от корените на толкова много дървета, почти цяла гора, продължава да съществува невреждима и досега. Поддържат я стени, широки двадесет стъпки, разположени на единадесет стъпки една от друга. Когато се гледат отдалеч градините, струва ти се, че гората расте на родна почва. Казват, че това е дело на един^[5] асирийски цар, управлявал Вавилон, влюбен в жена си, която изпитвала голяма мъка по родните лесовете. Затова създал тук, в равнината, тези градини.

Царят се задържа в този град по-дълго, отколкото се бе задържал някъде другаде, противно на изискванията на военната необходимост. Никъде не е имало повече съблазни за поквара на нравите, отколкото в този град.

Никъде не е имало повече възможности за разпалване на необуздани страсти. Бащите и съпрузите позволяваха на дъщерите и жените си срещу заплащане да се събират с чужденци. Забавленията, придружени с пиршества, са приятни на царете и благородниците по

цяла Персия. Но вавилонците се отдадоха всецяло на виното и на това, което идва след пианството. В началото на гуляите облеклото на жените, които присъствуваха, беше прилично, след това започваха да събличат най-горната си дреха и постепенно да загубват срама си дотам, че накрая хвърляха и последната дреха от тялото си. И на този позор се подлагаха не някакви блудници, а матрони и девойки, които смятаха за любезност да предлагат телата си. И войската, покорителка на Азия, след като прекара така тридесет и четири дена, би се оказала в един критичен момент съвсем слаба, ако имаше насреща си истински противник.

Впрочем, за да се попълнят загубите, войската се попълваше с новобранци. Синът на Андромен — Аминта доведе шест хиляди македонски пехотинци, изпратени от Антипатер. С тях пристигнаха и петстотин конници македонци, шестстотин конници траки и още три хиляди и петстотин пехотинци траки. От Пелопонес беше дошла четирихилядна наемна войска пехота заедно с триста и осемдесет конници. Аминта беше довел за телохранители петдесет младежи, синове на македонски благородници. По време на гуляите те прислужваха на царете и подкарваха конете им, когато влизаха в бой. Придружаваха ги и когато ходеха на лов, а когато царят спеше, бдяха на смени пред спалнята му. Така се обучаваха и възпитаваха висшите държавни служители и пълководци. Царят заповяда Агатон^[6] да охранява Вавилонската крепост със седемстотин македонци и доведените триста наемници. Остави за управители на Вавилонската и Киликийската област Менета^[7] и Аполодор^[8]. На тях даде по две хиляди войници и по хиляда таланта. Възложи им да си наберат войници за попълване на загубите. Предателят и беглецът Мазен за награда стана управител на Вавилон. Богофан, който беше предал крепостта, получи заповед да следва царя, а Митрен^[9], който му беше предал Сарди^[10], получи Армения. Накрая, след като Вавилон беше напълно в ръцете на македонците, от парите бяха дадени, както следва: по шестстотин денара^[11] на македонските конници, всеки конник чужденец получи по петстотин денара, по двеста получиха семейните пехотинци, а на наемниците бяха заплатени две заплати.

[1] Допусната е грешка в текста. Арабия в случая е оставала вдясно. ↑

[2] *Персийски залив* — тогава смятан за Червено море. ↑

[3] *Менид* — град във Вавилония. ↑

[4] *Семирамида* — легендарна асирийска царица, съпруга на цар Нин, основател на Асирийското царство. След смъртта на мъжа си тя управлявала вместо сина им Ниней. Извършила много завоевания. Основала гр. Вавилон и го украсила с чудни строежи, т.нар. Висящи градини. ↑

[5] Става дума за цар Нин, основател на Асирийското царство. ↑

[6] *Агатон* — поставен от Александър за комендант на Вавилонската крепост. ↑

[7] *Менета* — управител на област при Александър. ↑

[8] *Аполодор* — управител на област при Александър. ↑

[9] *Митрен* — сатрап на Дарий, предал на Александър гр. Сарди. Поставен от Александър за сатрап на Армения. ↑

[10] *Сарди* — главен град на Лидия, разположен в долините на р. Пактол и на северния бряг на р. Тмол. Сега с. Сардкьой. ↑

[11] *Денар*: а) римска сребърна монета, която се равнявала първоначално на 10 аса, после на 16 аса, или на 4 сестерции; б) ас — медна монета първоначално с тегло от един фунт (327,45 грама) мед, после цената му спаднала. Асът се разделял на 12 унции, една унция била равна на 1/12 от аса. ↑

ПРЕВЗЕМАНЕТО НА ГРАД СУЗА

Като уреди така нещата, Александър пристигна в областта Ситацена^[1], плодородна земя, изобилна на всякакви храни. Там остана по-дълго време. За да не би почивката да отслаби останалите в бездействие войници, предложи награди за проявена войнишка храброст. Първите осем избраници щяха да получат право да командуват отряд от хиляда души и да бъдат произведени в чин „хилиарх“^[2]. Такова деление във войската сега се въвеждаше за първи път. Защото преди това кохортите бяха от по петстотин войници и командването им не се получаваше като награда за храброст.

Събраха се много войници, за да участвуват в това забележително състезание. Те щяха да бъдат не само ценители на подвига на всеки участник, но и съдници, тъй като всички трябваше да преценяват дали е заслужена наградата или не.

Първ от всички беше награден за храбростта му по-старият Атархий^[3], който след загубената от по-младите битка при Халикарнас беше успял отново да повдигне духовете на македонците. Непосредствено след него наградиха Антигон^[4], трето място зае Филота^[5] от Егея, четвърта почетна награда беше дадена на Аминта, след него на управителя на област Антигон^[6] и после на Аминта^[7] от Линцестида. Седмо място зае Теодот^[8], последното — Хеланик^[9].

Александър направи много полезни нововъведения във военната дисциплина, като промени много неща, завещани от дедите. Докато преди конниците се разпределяха всеки в своето племе, той премахна разликата в народностите и започна да ги причислява към най-добрите части на армията си. Когато реши да вдигне лагера, по-рано даваше сигнал с тръба. Но поради вдигащия се от дрънкането на оръжието шум сигналът, даден с тръба, не се чуваше добре. Той издигна над преторията прът със знаме, което се виждаше отвсякъде. Там през цялата нощ се поддържаха огън, а през деня — дим.

Канеше се да тръгне към Суза^[10], когато управителят на тази област Абулит^[11] може би по заповед на Дарий, за да възпре Александър от грабеж, или по своя воля изпрати при него сина си с

обещание, че ще му предаде града. Александър прие благосклонно младежа и воден от него, достигна до река Хоасп^[12], за която казваха, че има много пивка вода. Абулит го посрещна тук с много дарове, издаващи царския разкош. Между даровете имаше бързи товарни камили и дванадесет слона, докарани от Дарий от Индия. Македонците не се страхуваха от тях, както той смяташе, а ги прие като подкрепа, след като съдбата предаваше силата на победения в ръцете на победителя. Щом влезе в града, Александър взе невероятно голяма сума от съкровищницата — петдесет хиляди таланта сребро на малки кюлчета.

Много царе са натрупвали богатства едва в дълбока старост, като са смятали, че ще ги оставят на децата и внуците си. Тези богатства само в един миг преминаха в ръцете на царя чужденец. След това Александър седна на царския трон, много висок за неговия ръст. И тъй като краката му не можеха да достигнат долното стъпало, един от царските служители постави под краката му масичка. Царят забеляза, че евнухът, служещ на Дарий, се вайка, и го запитва коя е причината за неговата скръб. Евнухът обясни, че на тази масичка се е хранил Дарий и че той не може без сълзи да гледа как тя служи за подигравка. Уважението към боговете на гостоприемството трогна царя и той се канеше да заповяда да я отместят, когато Филота каза: „В никакъв случай не върши това, царю. Приеми го като предзнаменование, че масата, на която твоят неприятел е устройвал пиршества, сега е под краката ти!“

Царят, който възнамеряваше да продължи от Суза към границата на Персида, предаде града с гарнизон от три хиляди войници на Архелай^[13]. На Ксенофил^[14] възложи охраната на крепостта с хиляда македонски ветерани. Пазенето на съкровищницата повери на Каликрат^[15]. Сузенската област възвърна на Абулит. В този град остави майката и децата на Дарий. При това заръча да предадат на Сизигамбида, към която се отнасяше със синовна почит и любов, македонски одежди и пурпурна боя, които му бяха изпратени от Македония като подарък.

Изпрати ѝ и шивачките, които бяха изработили дрехите. Заповяда да ѝ кажат, че ако дрехите ѝ харесат, те могат да научат и внучките ѝ да ги шият.

Думите на Александър предизвикаха изобилни сълзи и обида от този подарък. Защото за персийските жени няма нищо по-оскърбително от това да работят с вълна. Тези, които бяха занесли подаръка, му съобщиха, че Сизигамбида е много опечалена и заслужава да бъде утешена. Той отиде при нея и ѝ каза: „Майко, виж тази дреха, която съм облякъл. Тя е не само дар от сестрите ми, но е изработена от техните ръце. Подвели са ме нашите обичаи. Заклевам те, недей да взимаш за оскърбление моето незнание. Това, което съм научил за вашите обичаи, надявам се, че съм го спазил. Зная, че у вас не е позволено на сина да седи в присъствието на майката освен с нейно разрешение. Колкото пъти съм идвал при тебе, съм стоял прав, докато си ми давала знак да седна. Често си искала да падаш на колене пред мене в знак на уважение. Аз съм се противопоставял. Аз се обръщам към тебе с думите, с които се обръщам към скъпата ми майка Олимпиада.“ След като успокои царицата, царят за четири дена достигна до река Тигър. Жителите я наричат Паситигър. Тя извира в планините, в които живее племето укси^[16], и като тече по протежение на петдесет стадия в местности, обрасли с гори, се спуска стремглаво надолу между големи скали. След това навлиза в равнината и през нея тече спокойна, достъпна е дори за кораби. После по протежение на шестстотин стадия^[17] тече в тинесто русло и бавно се влива в Персийско море^[18].

Александър премина реката с девет хиляди пехотинци и агриански стрелци, с три хиляди наемници гърци и с хиляда траки и пристигна в земята на уксите. Тази област е съседна на Суза и се спуска към предна Персида. Между нея и Суза има тесен проход. Управител на тази област беше Медат^[19], който не се съобразяваше с обстановката. Беше решил да остане верен на дълга си дори и под заплахата на най-големи страдания.

Хора, които познаваха тези места, уведомиха Александър, че до Суза може да се стигне скрито от противника по потайни пътеки. Ако изпрати малък отряд от леко въоръжени войници, те ще могат да нападнат внезапно противника. Понеже този съвет му хареса, Александър ги нае за водачи.

Хиляда и петстотин наемници и почти хиляда агриани, които бяха подчинени на управителя Таврон^[20], получиха заповед да извършат нападение след залез-слънце. Те потеглиха при третата

нощна стража и преди да се разсъмне, достигнаха превала. Насякоха материал и направиха плет за навес. Александър заповяда да го обвият с кожи, за да може войниците, които ще придвижат обсадните кули, да бъдат запазени от стрелите. Около тях — стръмни скали и големи камъни. Много от войниците се нараняваха, тъй като трябваше да водят борба не само с противника, а и с местността. Въпреки това напредваха, тъй като царят беше сред първите и ги питаше дали те завоювали толкова много градове, ще се посрамят да обсаждат едно незначително укрепление. Напомняше им също, че Таврон скоро ще се притече на помощ. Самият той беше прицелна точка. Войниците направиха костенурка^[21] и го пазеха внимателно, но не можаха да го убедят да се оттегли. Най-после Таврон с отряда си се показва пред крепостта. С идването му духът на противника се разколеба, а македонците засилиха натиска.

Двойна беда притисна жителите на Суза. Те едва устояваха на силата на неприятеля. Малцина се решаваха да се бият до смърт. Голяма част бяха склонни да бягат, а повечето се бяха скрили в крепостта. Оттук изпратиха тридесет души посредници при царя да молят милост, но той отговори, че няма място за милост. И така, страхувайки се, че ще бъдат изтезавани, по таен път, непознат за неприятеля, те изпратиха при Сизигамбида, майката на Дарий, хора, които да я помолят да омилостиви Александър. Защото знаеха добре, че той я обича и почита като собствена майка. А и Медат беше женен за дъщерята на нейната сестра и имаше с Дарий близко родство.

Сизигамбида отхвърли молбите на пратениците. Казваше, че нейното положение не ѝ позволява да се моли, а освен това се страхува да не злоупотреби с милостта на победителя. Защото не биваше да забравя, че ако по-рано е била царица, сега е робиня. Накрая склонена, тя изпрати писмо на Александър. Първо молеше да я извини за вмешателството ѝ, а след това да прояви милост не толкова към обсадените, колкото към нея. Накрая добави, че най-смирено го моли да подари живота на близък и скъп за нея човек, който вече не му е враг, а смирен просител.

Това, което стана, е свидетелство за умереността и снизходителността на царя. Той не само прости на Медат, но дари свободата на всички, които се предадоха доброволно. Остави града непокътнат и им позволи да обработват земите си без данъци.

Майката не би могла да измоли нещо повече дори и ако беше победил Дарий.

[1] *Ситацена* — област от Месопотамия. ↑

[2] *Хилиарх* — военачалник на отряд от 1000 пехотинци. У македонците същата титла се е давала и на управител на град; у персите — велик везир. ↑

[3] *Атархий* — хилиарх. ↑

[4] *Антигон* — управител на област при Александър. ↑

[5] *Филота* (от Егея) — награден за храброст по време на състезания във Вавилон. ↑

[6] *Антигон* — висш служител, награден по време на състезания. ↑

[7] *Аминта* (от град Линцестида в Македония) — награден по време на състезания. ↑

[8] *Теодот* — хилиарх, получил награда на състезанията във Вавилон. ↑

[9] *Хеланик* — македонец, участник в състезанието. ↑

[10] *Суза* — главен град в Персида, в областта Сузиана (дн. Хузистан), източно от Вавилон. ↑

[11] *Абулит* — управител на Сузиана. ↑

[12] *Хоасп* — река в Персида. ↑

[13] *Архелай* — управител на град Суза, назначен от Александър. ↑

[14] *Ксенофил* — поставен от Александър за комендант на Сузианската крепост. ↑

[15] *Каликрат* — назначен от Александър за пазител на съкровищницата в Суза. ↑

[16] *Укси* — племе в Сузиана. ↑

[17] *Стадий* — мярка за дължина, равна на 600 стъпки, около 190 метра. ↑

[18] *Персийско море* — Персийски залив. ↑

[19] *Медат* — роднина на Дарий и военачалник на уксите. ↑

[20] *Таврон* — управител на област при Александър. ↑

[21] Дървен навес, под чиято защита обсаждащите се приближавали до крепостните стени; покрив от щитове, който образували войниците, като издигали щитовете над главите си. ↑

КЪМ ПЕРСИДА

Александър причисли покореното племе към сатрапията на сузенците. Той раздели войските си с Парменион и му заповяда да продължава по полския път, а той с отбрана част тръгна по разклоненията на планините, които навлизаха навътре в Персида^[1]. След като опустоши цялата област, на третия ден влезе в Персида, а на петия — в прохода, наричан Сузенски врати. Ариобарзан^[2] вече го беше заел с двадесет и пет хиляди пехотинци.

Отвсякъде се издигаха стръмни и високи скали, върху които варварите стояха далеч от попаденията на стрелите, притихнали, сякаш уплашени, докато войската на Александър не навлезе в прохода. Като видяха, че македонците не им обръщат внимание, започнаха да търкалят отгоре огромни камъни. Камъните смачкваха със страшна сила не само отделни хора, но и цели отряди. Засипваха македонците със стрели и камъни от прашки. Това не беше най-жалкото за храбрите мъже, а другото: те биваха избивани, без да могат да отвърщат, като диви животни, попаднали в ловна яма. Но след като гневът се превърна в ярост, започнаха с мъка да се катерят по стръмните скали, помагайки си един на друг, за да достигнат до противника. Скалите, обхващани едновременно от много ръце, се откъртваха и падаха върху тези, които стояха отдолу. Македонците не можеха да останат на едно място, нито да се катерят, нито да се покрият с щит, тъй като варварите търкаляха надолу големи и тежки камъни. Не само болка, но и срам угнетяваше царя, че толкова безразсъдно беше вкарал войската си в прохода. Непобедим само един ден преди това, никога не предприемал нещо напразно, навлязъл без загуби в проходите на Киликия, открил дори нов път по море за Памфилия, днес той допусна щастieto да му изневери. Не му оставаше нищо друго, освен да се върне там, откъдето беше тръгнал.

Той даде знак за отстъпление и заповяда да отстъпят от прохода в гъсти редици с щитове над главите. Наложил се да се върнат тридесет стадия назад. Като разположил лагера на открито място, започнал не само да се съветва какво трябва да прави, но поради суеверие се

обърна и към гадателите. Но какво можеше тогава да предскаже Аристандър, комуто Александър вярваше повече, отколкото на когото и да е друг? Той се отказа от ненавременните жертвоприношения и заповяда да се извикат хора, които познават областта. Те му казаха, че пътят е открит и сигурен през Мидия. Съвестта не му позволяваше да изостави непогребани войници по бащиния му обичай, тъй като едва ли имаше по-голямо и тържествено задължение във военната служба от това да погребеш своите.

Заповяда да се извикат пленниците, които неотдавна беше заловил. Между тях имаше един, който знаеше гръцки и персийски и твърдеше, че Александър напразно води войската си към Персида по билото на планините; че планинските пътеки били гористи и едва проходими за малцина; че земята, покрита с шума, и сплетените клони на дърветата правят гората непроходима.

И от двете страни Персида се обгражда от непрекъснати планински била. Тези била се простират на дължина хиляда и шестстотин, а на широчина сто и седемдесет стадия, с разклонение от Кавказките планини и достигат до Червено море... Там, където планината свършва, има друго защитно средство — морският залив. В подножието на планината се простира равнина — плодородна земя, осеяна с много села и градове. Река Аракс^[3], която протича през равнината, поема водите на много притоци и ги отнася в река Мед^[4]. Тази река, по-малка от Аракс, достига на юг до морето. Тя е толкова благодатна за растенията, че цялата равнина, напоявана от нея, е покрита със зеленина. Бреговете ѝ, обрасли с явори и тополи, отдалеч изглеждат като гъсти гори. Засенчена от дърветата, реката тече в дълбоко корито. Над нея се издигат хълмовете, също потънали в зеленина, тъй като влагата достига до корените им. Смята се, че в цяла Азия няма по-здравословна област от тази: от едната ѝ страна е гористо и сенчесто било, а от другата — духащият откъм морето топъл вятър, който създава благоприятен климат.

След като пленникът завърши своя разказ, царят го попита дали е чул или видял всичко, за което разказва. Пленникът отговори, че е бил овчар и е пребродил тези пътечки и че на два пъти е бил пленяван: веднъж от персите в Ликия, втори път — от него. Александър си спомни за едно предсказание на оракула: водач по пътя за Персида ще му бъде ликийски жител... Той обеща да го възнагради богато.

Подтикван от необходимостта и предоставения му щастлив случай, царят заповяда да го въоръжат. Подготвен по македонски обичай, за да тръгнат благополучно нещата, го убеди да му показва пътя, колкото и стръмен и неудобен да е. Защото и той щеше да се изкачва с малък отряд. Водачът не трябваше да си въобразява, че Александър, увенчан с голяма слава, не ще може да върви там, където той самият е вървял със стадото си. Пленникът все още продължаваше да му доказва колко труден е пътят, особено за въоръжени хора. Царят му каза: „Уверявам те, че никой от тези, които ме следват, не ще откаже да върви след мене натам, накъдето ни водиш.“

Остави Кратер да охранява лагера с подчинените му пехотинци и с войските, които Мелеагър беше довел. Прибави още хиляда конници и заповяда да се поддържат повече огньовете, та лагерът да запази вида, който е имал в присъствието на царя, и така да заблудят варварите. Добави, че ако Ариобарзан узнае, че царят е навлязъл в дебрите на планината, и се опита да му прегради пътя с част от войските си, Кратер да предизвика смут, да го задържи и да го застави да насочи войската си към по-близката опасност. А ако той сам успееше да завземе прохода, Кратер, щом чуе звъна от оръжието на изплашените варвари, да последва царя по същия път, от който преди бяха отблъснати. Този път ще бъде свободен, след като неприятелите са се насочили към царя.

При третата нощна стража Александър, без да дава сигнал с тръба, при пълна тишина потегли нагоре по посочените от водача пътеки. Беше заповядал на леко въоръжените войници да си носят храна за три дена. Недостъпни канари и огромни каменни лавини затрудняваха напредването. Войниците затъваха като че ли във вълчи ями и когато другарите им се мъчеха да ги изтеглят, сами падаха при тях, вместо да ги издърпат към себе си. А нощната тъмнина, непознатата местност и недоверието към водача увеличаваха страха им. Ако водачът ги подведеше, щяха да бъдат изловени като диви животни. От верността на водача зависеше и неговият живот, и животът на царя. Най-после се изкачиха на седловината. Отдясно беше пътят, който водеше към Ариобарзан. Тук Александър остави Филота и Кен с Аминта и Полиперконт с отряд леко въоръжени войници. Предупреди ги да бъдат внимателни, тъй като конницата и пехотата са смесени, и че се движат в места с богата почва, изобилна с храна. За

водачи им бяха дадени пленници. А той, телохранителите и гвардията продължиха по стръмната пътека далеч от стражите на неприятеля.

Настана пладне, време за почивка. Оставаше им толкова път, колкото бяха изминали, но не така стръмен и уморителен. Като възстанови силите на войниците с храна и сън, при втората нощна стража тръгна отново. Преодоля много други препятствия освен една огромна пропаст, която им се изпречи в подножието на планината. Издълбана от водите на много потоци, тя преграждаше пътя им. При това и клоните на дърветата, вплетени един в друг и надвиснали в нея, им се изпречиха като непреодолима стена. Обхвана ги голямо отчаяние. На войниците дори им се плачеше. А и тъмнината ги плашеше, защото, дори и да имаше някакви звезди, дърветата ги закриваха. Не можеха да се ръководят и по слух, тъй като вятърът люлееше клоните на дърветата и се получаваше силен шум.

Най-после дневната светлина разсея всичко, което през нощта изглеждаше страшно. Пропастта можеше да се избегне с малко заобикаляне и всеки започна да си избира пътя. Излязоха на високия връх, откъдето видяха как се е разположил противникът. Веднага го нападнаха в тил, което той съвсем не очакваше. Малцината, които се осмелиха да им се противопоставят, паднаха убити. Стоновете на умиращите там, изплашените лица на бягащите накараха да побегнат и останалите, преди още да се е започнала истинската битка. Когато шумът от битката се пренесе в лагера, където бе оставен Кратер, Александър поведе войниците си, за да завземат прохода, в който предишния ден бяха попаднали като в клопка. Филота заедно с Полиперконт, Аминта и Кен, получили заповед да тръгнат по обратния път, още веднъж предизвикаха смут у варварите. Макар объркани, те се биха геройски.

Струва ми се, че необходимостта прави и ленивия находчив, а отчаянието поражда надежда. Така стана и тук. Невъоръжените с голи ръце се хвърляха върху въоръжените и като ги поваляха на земята, пронизваха много от тях със собственото им оръжие. Ариобарзан, обкръжен от около четиридесет хиляди конници и пет хиляди пехотинци, сред много кръв, пролята от неговите хора и от македонците, си проби път през средата на македонския боен строй и се отправи към град Персепол, главен град над тази област. Отблъснат от гарнизона на града, беше убит заедно с всички, които го

придружаваха в бягството. Кратер също успя навреме да пристигне с войската си.

- [1] *Персида* — област, населена с перси. ↑
- [2] *Ариобарзан* — управител на област при Дарий. ↑
- [3] *Аракс* — река край Персепол в Персида. (дн. р. Бунд Амир). ↑
- [4] *Мед* — река в Персида (дн. р. Полвар). ↑

ГИБЕЛТА НА ГРАД ПЕРСЕПОЛ

Царят устрои лагер на същото място, където беше разбил пълчищата на противника. Макар и бягството на противника да беше поголовно, трябваше да се напредва, предпазливо, за да не се попадне на засада, а и пресечената местност криеше опасности. По пътя на Александър беше предадено писмо от Тиридат^[1], пазител на царската хазна, с което му съобщаваше, че тези, които са останали в града, са разбрали за неговото пристигане и искат да разграбят съкровищницата. Подканваше го да побърза да прибере съкровищата, преди да бъдат разпилени. Добавяше, че пътят е лесно проходим, макар и да се налага да се премине река Аракс.

От всички положителни качества на македонския цар най-похвалното беше бързината в действията. Той остави пехотата, през цялата нощ препуска с конниците и макар и уморени от дългия път, на разсъмване пристигнаха до река Аракс. Наблизо имаше села. Разрушиха къщите и с материали от тях построиха мост, като го подпряха с камъни.

Вече бяха близо до града, когато тълпа хора пресрещна царя. И в този случай имаше пръст съдбата. Това бяха гърци пленници, около четири хиляди, които персите бяха осакатили чрез различни начини на изтезание. На един бяха отрязали крак, на друг — ръка, на трети — ушите. Бяха ги дамгосали с варварски букви и дълго бяха издевателствували над тях. Като разбрали, че са попаднали под чужда власт, персите не им бяха попречили да отидат при царя.

Лицата им бяха неузнаваеми. Не можеше да се долови у тях нищо човешко освен гласа им. Повече сълзи проляха тези, които ги гледаха, отколкото осакатените. Макар и съдбата на всекиго да беше различна, нещастията им се струваха еднакви по сила, ако и различни на вид. Не можеше да се определи кой е най-нещастен. Те се развикаха, че Юпитер, който е отмъстил за Гърция, е проявил благоволение към тях. Царят изтри сълзите си, които ронеше обилно, и им каза да се успокоят. Той им обеща, че ще видят своите градове и жени. Устрои за тях лагер на два стадия от града.

Гърците се оттеглиха отвъд вала и започнаха да разискват какво да поискат от царя. Едни предлагаха да поискат място за заселване в Азия, други — да им се помогне да се върнат по домовете си. Казват, че Евктемон^[2] от град Кима в Еолида заговорил така: „Ние, които току-що изпитахме срама да се явим пред хората, за да потърсим от тях помощ, сега бързаме да покажем в Гърция нашите рани, които не е известно какво ще ни донесат: страдания или срам. Аз смятам, че потвърдо понасят нещастieto тези, които го скриват, и за нещастниците, жадуващи да видят родината си, няма по-голяма утеха от усамотението и забравата на предишния живот. Тези, които очакват много от състраданието на близките, не знаят колко бързо пресъхват сълзите. Никой не може да обича истински този, от когото се гнуси. Еднакво тежи както нещастieto, така и високомерното щастие. Всеки мисли за своята съдба, когато разсъждава за чуждата. Ако ние всички не бяхме нещастни, скоро щяхме да станем противни един на друг. Няма нищо чудно в това, че и облагодетелствуваните от съдбата търсят приятели като тях. Заклевам се, ние ще търсим място, където биха могли да заровят полуизгнилите ни тела след смъртта ни. Ще ни бъдат ли благодарни жените, за които се оженихме, когато бяхме млади? Децата ни в разцвета на силите си биха ли признали бащите си, обезобразени от изтезания? А кои от нас имат сили да преминат през толкова земи? Далеч от Европа, накрая на Ориента, немощни, сакати старци, ще издържим ли пътя, който изморява дори въоръжените и победителите? И накрая, тези жени, които съдбата даде на пленниците като единствено утешение, и малките деца — да ги поведем ли със себе си, или да ги изоставим тук? Да отидем с тях — никой в родината не ще поиска да ги признае. Да изоставим ли това, след като не е сигурно дали ще видим онова, към което се стремим? Ние трябва да си останем между тези, които са започнали да ни обичат в сегашното ни нещастие.“ Това каза Евктемон.

Изправи се атинянинът Теетет и заговори: „Никой честен човек няма да оценява своите близки по физическото състояние, след като свирепостта на неприятеля ги е направила нещастни, а не природата. Заслужава всякакво зло този, който се срамува от съдбата си. Нещастният таи у себе си мисълта за смъртта и не очаква никакво състрадание, а сам го проявява към другия. Боговете ни изпращат това, което ние самите никога не бихме се осмелили да пожелаем:

възможност да видим отечеството, жените и децата си и всичко, което хората ценят в живота и за което се излагат на смъртна опасност. Защо да не излезем от този мрак? В родината се диша по-свободно и слънцето свети по-силно. Варварите се борят да запазят нравите си, свещените образи, родния език, а ние се готвим да се откажем от всичко родно, макар и да сме нещастни, само заради това, че сме го загубили. Аз самият ще се върна при своите Пенати в родината и ще се възползвам от милостта на царя. Ако някого го задържат любовта към новото съжителство и към децата, които робството го е задължило да признае, нека си остане тук, макар и за него да няма по-мило от отечеството.“

Малцина се съгласиха с Теетет. Останалите ги надви привычката, по-силна от самата природа. Решиха да поискат от царя да им определи място за заселване. Избраха за тази цел сто пратеници.

Александър очакваше, че ще го молят за това, което и той самият смяташе за най-добро, и им каза: „Вече заповядах да се отпуснат впрегатен добитък и коли, на които да се возите, и на всекиго да се дадат по хиляда денара. Когато се върнете в Гърция, ще се погрижа никой да не смята своето положение за по-добро от вашето, ако не беше, разбира се, осакатяването...“ Те зарониха сълзи, наведоха очи и не се осмеляваха нито да вдигнат лица, нито да заговорят. Когато царят ги запитва коя е причината за тяхната скръб, отговори му Евктемон с думи, подобни на тези, които вече беше казал. А царят, като се съжали не само над съдбата им, но и над душевното им състояние, заповяда да се дадат на всекиго по три хиляди денара. Прибавиха и по десет чифта облекло, дадоха им и дребен и рогат добитък и семена, за да може определената земя да се обработи и да се засее.

На следващия ден Александър свика военачалниците на отделните родове войски и каза, че няма за гърците по-омразен град от столицата на старите царе на Персида; че оттук е потеглила огромната войска срещу Гърция. Оттук Дарий I, а след това и Ксеркс са обявили на Европа нечестна война и че този град с гибелта си трябва да увековечи паметта на дедите. Варварите напускаха града, от който страхът прогони всички, и се разбягаха кой накъдето очите му видят. Без да се бави, царят въведе в града фалангата.

Беше унищожил вече много градове, преизпълнени с царско великолепие. С други беше установил съюзни отношения, но

богатствата на този град надминаваха всичко завладяно. В него варварите бяха събрали съкровища от цяла Персида. Имаше натрупано злато и сребро, огромно количество дрехи и вещи, приготвени не за използване, а за показ на разкоша. Затова между победителите възникнаха въоръжени стълкновения. Смяташе се за неприятел този, който е заграбил по-скъпоценна плячка. Понеже не можеха да отвлечат всичко, което намираха, борбата започна да се води не просто за грабеж, но преценяваха какво да вземат. Разкъсваха царски одежди, като дърпаха към себе си парчета плат, с кирки разсичаха вази и други произведения на изящното изкуство. Нищо не остана непокътнато, нищо не се запази цяло. Влачеха отчупени части от торсовете на статуите така, както ги бяха сграбчили.

В превзетия град се прояви не само алчността, но и жестокостта. Претоварени със злато и сребро, победителите съсичаха пленниците, от които нямаше какво да вземат. Съсичаха всеки срещнат, ако се окажеше беден. Много от жителите на града обличаха най-скъпите си дрехи и се хвърляха от стените надолу заедно с жените и децата си. Някои хвърляха огън под покривите на домовете си, което по-късно щеше да направи неприятелят, и изгаряха в тях живи. Накрая царят заповяда на войниците си да се въздържат от насилие над жените.

Говори се, че е било завладяно такова голямо съкровище, че не е за вярване. Не зная дали да вярвам, или да се съмнявам, но казват, че съкровището в този град възлизало на сто и двадесет хиляди таланта. Царят реши да го вземе със себе си за военни нужди и заповяда да докарат рогат добитък и камили от Суза и Вавилон, за да се превози. Македонците завзеха още шест хиляди таланта в пари, след като беше овладян град Персагада^[3]. Кир беше основал този град, а сега управителят му Гобар го предаде на Александър. Царят остави Никархид^[4] да пази Персеполската крепост с три хиляди македонски войници. На Тиридат, който му беше предал съкровищницата, запази почетната длъжност, която е имал при Дарий. Остави под командуването на Парменион и Кратер голяма част от войската си, както и припаси. А той с хиляда конници и отбрана част от пехотата се отправи към вътрешността на Персия, разположена под съзвездие Виргилиада^[5]. Без да обръща внимание на проливните дъждове и силните бури, той продължаваше да следва целта си.

Достигна до път, засипан с вечен сняг и заледен. На македонците им се струваше, че са стигнали края на света. Смутени, те наблюдаваха околната пустота, където не бе стъпвал човешки крак. Настояваха, преди още да са почувствували липсата на светлина и въздух, да се върнат назад. Царят не наказва разколебаните, но слезе от коня си и продължи пеша сред снеговете и леда. Засрамирах си, че не го следват — първо приближените му, след това командирите и накрая войниците. А той пръв с кирка в ръка, пробивайки леда, си проправи път. Последваха примера му и останалите. Накрая, като излязоха от гъстите гори, откриха слаби следи от хора и скитащ се дребен добитък.

Хората, които живееха тук в разпръснати колиби и смятаха, че са защитени от непроходимите гори, като видяха неприятелските войници, избиха близките си, които не можеха да ги придружават, и побягнаха към недостъпните планини, покрити със сняг. А после, когато македонците влязоха в преговори с пленниците, преодоляха своята дивотия и се предадоха на милостта на царя. Към предалите се царят не прояви никаква жестокост. Македонците опустошиха полята на Персида, покорила много селища и достигнаха до племето на мардите.

Племето на мардите е много войнствено и се отличава по начина си на живот от останалите племена в Персия. Мардите издълбават пещери в планините, в които се укриват с жените и децата си. Хранят се с месото на дребен рогат добитък или дивеч. Жените не притежаваха нищо повече от това, което им бе дала природата: косите им бяха щръкнали, дрехата — над коленете, главата — превързана с връвта на прашка. Това бе украшение на главата и оръжие. Покорено беше и това племе. На тринадесетия ден, откакто беше тръгнал от Персепол^[6], Александър се върна отново в него. Раздаде дарове на близките си и на останалите според заслугите. Почти всичко, което беше взел от този град, беше раздадено.

Впрочем, изключително благородния си характер, вроденото дарование, чрез което се издигаше над всички царе, изключителното постоянство и бързина в преодоляването на опасностите и трудностите, верността на дадената дума, снизходителността към пленниците, сдържаността в обичайните наслаждения — всичко това той опетни с непреодолимата си страст към виното. Докато неприятелят или съперникът подновяваше войната, а покорените от

него се отнасяха с пренебрежение към новата власт, той започна още от зори да участва в гуляи, на които присъствуваха и жени. Разбира се, не почтените, а тези, които бяха свикнали да живеят с войниците по-свободно, отколкото е прилично. Една от тях, Таис, съвсем пияна, му внуши, че всички гърци ще му бъдат благодарни, ако запали двореца на персийските царе. Това очакват тези, чиито градове варварите бяха унищожили. Към това злодейско предложение на пияната блудница се присъединиха двама-трима пируващи, също пияни. Царят, като прояви повече жажда към виното, отколкото търпение, каза: „А защо всъщност да не отмъстим за Гърция и да не запалим града?“ Всички пияни се втурнаха към двореца, за да го запалят, след като самите те, като врагове, го бяха пощадили. Пръв царят внесе огън в двореца, а след това придружаващите го служители и наложници. Дворецът беше облицован с кедрово дърво. Пожарът бързо взе големи размери. Войскава част, разположена недалеч от града, като видя пожара, се притече на помощ. Но щом стигнаха до преддверието на двореца и видяха, че царят сам хвърля факли, те захвърлиха съдовете с вода и започнаха и те да хвърлят в огъня каквото им попаднеше.

Това беше краят на столицата на целия Ориент, откъдето преди толкова племена чакаха справедливост, дом на толкова царе, някога навявали ужас на Гърция. Оттук беше тръгнал флот от хиляда кораба и войска, с които персите заляха Европа, бяха изграждали мостове през протоци и прокопавали подземни ходове в планините. Но нямаше да мине много време от неговата гибел, и той отново щеше да се възроди.

Македонски царе бяха опустошавали и други градове, но сега те принадлежат на партите. Нямаше да открие и той пътя към този град, ако реката Аракс не беше го насочила, защото тя тече близо до стените му, и населението в околностите допуска, че градът е бил далеч от нея с двадесет стадия повече, отколкото са знаели.

Македонците се срамуваха, че царят им, напил се на гуляй, разруши този красив град. Все пак се мъчеха да си внушат, че точно така е трябвало да постъпи. Като изтрезня, Александър заяви, че съжaliaва, но добави, че персите са щели да нанесат още по-големи щети на гърците, ако бяха видели как той седи на трона на Ксеркс в двореца му. На следващия ден подари тридесет таланта на ликиеца водач, който го беше довел в Персида. След това навлезе в земите на

Мидия. Там го посрещна попълнение от нови войски от Киликия. Пехотинците бяха пет хиляди, конниците — хиляда. Начело и на двата отряда стоеше атинянинът Платон^[7]. След като получи тези подкрепления, Александър реши да продължи преследването на Дарий.

[1] *Тиридат* — ковчезник на хазната в Персепол. ↑

[2] *Евктемон* — от град Кима в Еолида. ↑

[3] *Персагада* — град между Персида и Кармания, недалеч от Персийския залив, основан от Кир. ↑

[4] *Никархид* — получил заповед от Александър да пази Персеполската крепост. ↑

[5] Съзвездие от седем звезди, Плеяди. Според автора това става в началото на зимата — месец ноември. Според други източници Александър е достигнал до Персепол през втората половина на януари. ↑

[6] *Персепол* — една от по-късните столици на Персия. Основан от цар Кир и разкрасен от Дарий I. Дворецът му е изгорен от Александър Велики през 331 г. пр.н.е. ↑

[7] *Платон* — управител на област при Дарий. ↑

ВЕРОЛОМСТВОТО НА БЕС И НАБАРЗАН

Междувременно Дарий беше пристигнал вече в Екбатана^[1]. Този град е столица на Мидия. Сега го държат партите и той е лятна резиденция на техните царе. Беше решил да отиде след това в Бактра^[2], но тъй като се страхуваше Александър да не го изпревари и да превземе този град, промени решението си. Александър се намираше на разстояние хиляда и петстотин стадия от него. Но при бързината, с която действуваше, никое разстояние не можеше да изглежда голямо. Затова реши, че е по-сигурно да се подготви за битка, отколкото за бягство. Следваха го тридесет хиляди пехотинци, между които четирите хиляди гърци наемници, които му бяха предани. Само стрелците и прашкарите наброяваха четири хиляди войници. Освен тях имаше три хиляди и триста конници, повечето бактриани. Командуваше ги Бес^[3], управител на Бактрия. С тези войски Дарий се отклони от главния път, като заповяда готвачите и охраната на обоза да вървят пред войниците. След това ги събра и им каза: „Ако съдбата ме беше свързала със страхливци и с такива, които повече ценят жалкия живот пред честната смърт, бих мълчал и не бих говорил напразно. Но аз изпитах вашата доблест и преданост в много по-решителен момент, отколкото съм очаквал. Считам се задължен да се постарая и аз да бъда достоен за такива сподвижници, а не да се съмнявам дали вие още сте ми верни. От хилядите, които бяха под моя власт, само вие ме следвате, макар войските ми да бяха разбити и обърнати в бягство два пъти. Вашата вяност и постоянство ми дават увереност, че все още съм цар. Предатели и бегълци управляват моите градове в името на Херкулес не защото са достойни за тази чест, а за да смущават духовете ви с обещанията си. Ако аз не успея да ви се отплатя за това, че вие, най-достойните, предпочетохте да споделите моята съдба, а не щастието на победителя, то боговете ще ви отдадат заслужена благодарност. Кълна се, ще ви отдадат! Никое поколение не ще бъде толкова неблагодарно, че да не ви издигне със заслужени похвали чак до небето. Ако и да съм ви говорил някога за бягство, то сега съм далеч от такова намерение. Защото съм решил, като се облегна на вашата храброст, да срещна

отново неприятеля. Докога ще бъда изгнаник в собственото си царство и в неговите предели ще бягам от цар, дошъл от чужда земя, след като съм в състояние да опитам щастието си във война — или да си възвърна това, което загубих, или по-добре да умра от честна смърт. Нима по примера на Мазей и Митрен ще чакам волята на победителя, за да получа като изпросен дар управлението на някое племе, а той да продължава да се бие повече за слава, отколкото поради омраза? Не, дано боговете не позволят някой да се осмели да свали от главата ми короната или пък да ми я подари! Не ще загубя жив царството си, но последният ми дъх ще бъде и неговият край. Ако вие запазите своя дух и своя закон, то никой от вас не ще загуби свободата си. Никой не ще бъде принуждаван да търпи коварството или надменността на македонците. Всеки със собствената си десница или да отмъсти за толкова многото злини, или да им сложи край. Аз самият съм пример колко променлива е съдбата и не без основание очаквам тя да стане по-благоклонна. Но ако боговете се отвърнат от справедливите и честни воители, все пак за храбрите мъже смъртта ще бъде честна. Заклевам ви вас, гордостта на прадедите ни, които са управлявали царствата на целия Ориент с голяма слава, в името на онези герои, на които някога Македония е платила данък, в името на толкова потопени кораби в Гърция, в името на толкова трофеи на вашите царе, моля ви и ви заклевам: извисете благородните си духове, достойни за народа ни, за да можете със същото постоянство, което сте имали досега, да посрещнете и това, което би ви донесла съдбата! Мене сигурно тя ще удостои завинаги или със славни победи, или с честна смърт.“

Докато Дарий говореше така, предстоящата опасност беше сковала в страх сърцата и душите на всички и те останаха безмълвни. Накрая Артабан, най-старият от приближените на царя, за когото казахме по-горе, че е бил гост на Филип, каза: „Наистина ние, облекли най-скъпите си дрехи и с най-скъпото оръжие, те следваме като цар с надежда да победим, но и без да се боим от смъртта.“ Другите приеха с одобрение този призив. Но Набарзан^[4] и Бес, след като бяха сключили престъпен съюз, бяха решили с помощта на подчинените им войници да заловят жив царя и да го поставят в окови, та ако Александър ги настигне, да заслужат благодарността му, като му предадат жив своя цар. Възнамеряваха да поискат висока цена за това, че му го предават

жив. Ако пък успееш да се отскубнат от Александър, след като убият Дарий, сами да вземат властта и да подновят войната.

Те дълго обмисляха престъплението. Накрая Набарзан, подготвяйки вече осъществяването му, каза на царя: „Съзнавам, че може би ще чуеш мнение на пръв поглед не толкова приятно за тебе. Лекарите лекуват тежките болести с горчиви лекарства, а кормчиите, когато са застрашени от корабокрушение, изхвърлят товарите от корабите. Аз не ще те съветвам да извършиш нещо пагубно, но нещо разумно, за да запазиш и себе си, и царството. Водим война при неблагоприятно отношение на боговете към нас и упоритата съдба не ни позволява да преминем в нападение. Необходимо е да припомним до нови средства. Предай за известно време върховната жреческа и царска власт на друг, който да се нарича цар дотогава, докато неприятелят не напусне Азия. А след това, като победител, той ще ти върне властта. Разумът ни убеждава, че това ще стане бързо: Бактрия е непокътната, индите и саките са под твоя власт, много народи и войски, хиляди конници и пехотинци са подготвени за война, по-дълга от тази, която водихме досега. Защо да се подлагаме на гибел като дивите зверове, когато не е необходимо? На храбрите мъже е присъщо да презират смъртта, но не и да мразят живота. Поради това, че презират труда, ленивите напълно се обезличават. Храбростта не остава нещо неизпитано. За всички, разбира се, смъртта е край, но достатъчно е да я посрещнеш спокойно. Щом сме се насочили към Бактрия като към най-сигурно убежище, нека поставим за цар управителя на областта — Бес. След възстановяване на реда и мира той ще ти върне като на законен цар дадената му временно власт.“

Не е чудно, че Дарий не се въздържа, ако и още да не знаеше колко голямо е безчестието на този човек, и избухна: „Най-долния ли роб избра, за да осъществи измяната ти в очаквания от тебе момент?“ И може би щеше да го убие с острия си къс меч, ако Бес и бактрианите бързо не бяха го заобиколили, като се преструваха на разтревожени. Възнамеряваха обаче да го оковат, ако упорствува. Междувременно Набарзан, а след него и Бес успяха да се измъкнат. Готвейки се тайно да осъществят плана си, заповядаха на войските си да се отделят от другите. Артабан^[5] започна да успокоява Дарий и непрекъснато му повтаряше, че обстоятелствата са изключителни. Съветваше го да понася спокойно каквото и да е, било то глупост или заблуждение от

своите хора, защото Александър вече е насреща му, страшен дори и да му се покорят. Нима те при бягството си ще се отчуждят от царя си? Дарий с мъка се подчини на Артабан и макар че беше решил да вдигне лагера, при настъпилото смущение остана на мястото си. Потънал в скръб и безнадеждност, той се затвори в шатрата си. А в лагера, където настъпи безвластие, имаше различни настроения и липсваше предишното съгласие. Вождът на гръцките войници Патрон^[6] заповяда да се въоръжат и да бъдат готови да действуват по заповед. Бес беше с бактрианите и се стараше да увлече след себе си персите. Обещаваше им Бактрия, незасегната от войната, и същевременно подчертаваше опасностите, които ги очакват, ако останат тук. Всички бяха обаче единодушни в едно: безбожно е да се изостави царят. Артабан беше поел всичките задължения на пълководец: той не преставаше да обхожда палатките на персите, да насърчава, да напомня дълга им било поотделно, било на всички едновременно. Не преставаше, преди да се е уверил, че това, което е наредил, ще се изпълни. Той трудно убеди Дарий да се нахрани и да обърне погледа си към предстоящите трудности.

Бес и Набарзан, подтикнати от жаждата за власт, решиха да извършат замисленото престъпление. Не можеха обаче да постигнат целта си, докато Дарий е жив, тъй като у онези народи верността към царете е изключителна. Варварите се обединяват около царя и го почитат както при благополучие, тъй и в нещастие. А увереност за успех Бес и Набарзан добиваха от обстановката в областта, която управляваха. Тя не отстъпваше на никоя друга както във военно отношение, така и по територия. Обхващаше една трета от Азия и с част от младежите, годни да носят оръжие, би се попълнило мястото на тези, които Дарий беше загубил. Затова те презираха не само Дарий, но и Александър. От тази област щяха да възстановяват мощта си, ако им се удадеше да хванат царя жив.

След като обмисляха дълго време всичко, решиха, че е най-добре с помощта на войници бактриани, които им са най-покорни, да хванат царя, а после да съобщят на Александър, че ще му го предадат жив. Ако ли пък той ги обвини в предателство, решиха да убият Дарий и да завладеят Бактрия с войски от своите племена. Не беше възможно Дарий да бъде заловен открито, тъй като хилядите персийски войници

щяха да му се притекат на помощ. Страхуваха се и от верността на гърците.

Не можейки да осъществят плана си със сила, те се опитаха да постигнат това с измама. Решиха да се престорят, че се разкайват, и да искат от царя прошка за своето непокорство. Същевременно изпратиха хора, които да подстрекават персите. Едни с обещания, други със заплаха, те разколебаваха войниците. Казваха им, че ги очаква клане, че отиват към гибел, докато в Бактрия, която ще ги приеме, ги очаква такова изобилие от блага, каквото не биха могли да си представят. Докато те убеждаваха така войниците, дойде Артабан и съобщи, че Дарий вече се е успокоил и е готов да им окаже доверие, както и преди. Със сълзи на очи те започнаха да се извиняват и да молят Артабан да им окаже съдействие и да предаде молбата им на Дарий. Прекараха така нощта, а на разсъмване дойдоха с бактриански войници в преторията, прикривайки с обещания престъпния си замисъл. Дарий се беше качил на колесницата, с която се готвеше да тръгне. Бес и останалите убийци, проснати на земята пред този, когото само след малко щяха да поставят в окови, започнаха да му се кланят и даже проливаха сълзи — признак на разкаяние. Дотолкова лицемерието е присъщо на хората. Най-после коленопреклонните им молби накараха Дарий, скромнен и тих по характер, не само да им повярва, но и да плаче заедно с тях. Заговорниците и сега не се отказаха от намерението си, макар че виждаха какъв цар мамят. А той, като че ли наистина освободен от страха от заплашващата го опасност, започна да бърза, за да избяга по-далеч от войските на Александър, от когото единствено се страхуваше.

[1] *Екбатана* — столица на Мидия, по-късно лятна резиденция на персийските царе от Партия. Днес град Хамадан. ↑

[2] *Бактра* — главен град в областта Бактрия. ↑

[3] *Бес* — управител на бактрианите. ↑

[4] *Набарзан* — управител на област при Дарий. Заедно с Бес замислял убийството на Дарий. ↑

[5] *Артабан* — най-видният от близките на Дарий. ↑

[6] *Патрон* — вожд на гръцките войници, служещи при Дарий като наемници. ↑

СМЪРТТА НА ДАРИЙ

Командирът на гърците Патрон даде нареждане на войниците си да вземат оръжието, което се взеше в обоза, и да бъдат готови за изпълнение на всяка негова заповед. Самият той тръгна след царската колесница, търсейки удобен момент да заговори царя, тъй като предчувствуваше готвеното от Бес престъпление. Бес го заподозря и по-скоро като пазач, отколкото като придружител вървеше успоредно с колесницата. Патрон твърде често беше отклоняван от опита му да заговори царя, но все пак не го изпускаше от очи. Когато най-после доближи до него, царят помоли евнуха Бубак, който вървеше най-близо до колесницата, да го запита дали не желае да му каже нещо. Патрон му отговори, че желае да говори, но без свидетели. Дарий, който владееше добре гръцки, му нареди да се приближи без преводач. Тогава Патрон заговори: „Царю, от петдесетте хиляди гърци сме останали малцина спътници на съдбата ти, другари и в сегашното ти положение, и когато си бил щастлив. Които земи и да си заемал, ние също сме ги признавали за наше отечество. Твоето щастие и нещастieto ти е свързано с нашето. В името на тази непоколебима вяроност те моля и те заклевам: постави шатрата си в нашия лагер, позволи ни да станем твои телохранители! Загубихме Гърция, в Бактрия нямаме нищо, надеждата ни е в тебе. Това се отнася за всички. Няма да говоря повече. В никакъв случай не бих те молил аз, чужденецът, да бъда покровител на живота ти, ако бях уверен, че друг може да ти предложи това.“

Макар че не разбираше гръцки, Бес беше уверен, че Патрон е съобщил за намеренията им. След като гръцкият преводач му предаде разговора, всичките му съмнения изчезнаха.

Доколкото можеше да се съди по лицето му, Дарий съвсем не беше изплашен и запита Патрон за какво става дума. Патрон каза: „Бес и Набарзан, като се възползват от нещастieto ти, имат срещу тебе тайни замисли. Съдбата и животът ти са в най-голяма опасност. Този ден ще бъде последен или за убийците ти, или за тебе.“ Патрон се прочу заради тези грижи за царя. Нека да осмиват верността му тези,

които вярват, че човешките дела се извършват случайно, а не във връзка с определени причини и всеки на свой ред се сблъсква с неизменимия закон. Дарий отговори, че колкото и скъпа да му е верността на гръцките войници, никога не би се отделил от своите; че му е трудно да осъжда когото и да било и е по-добре да се остави да бъде измамен; че каквото и да му донесе съдбата, предпочита да го посрещне между своите, отколкото да бъде считан за беглец. Защото той и по-късно би загинал, ако войниците му не пожелаят да го пазят. Патрон загуби всякаква надежда за спасението на царя и се върна при войниците си, готов да направи всичко, за да докаже верността си.

Бес беше решил още сега да убие царя. Но после прецени, че може да не заслужи благодарността на Александър, ако не му го предаде жив. Затова отложи изпълнението на убийството за през нощта. Междувременно започна да благодари на Дарий, че не се е доверил на един вероломен човек, очакващ награда от Александър; че гъркът е щял да поднесе като дар на неприятеля главата му и че нямало нищо чудно, че човек, доведен със заплата, е продажен. Без близки, без Лари и Пенати, чужд на целия свят, той му се представя като приятел и като неприятел, според случая. Дарий се съгласяваше с този, който му се извиняваше и призоваваше боговете като свидетели за верността си, и сега, когато вече не се съмняваше, че гърците му бяха казали истината. Вече беше еднакво опасно и на своите да се доверява, и на лъжците. Тридесет хиляди бяха посветените в престъплението и от тях трябваше да се страхува. Патрон имаше само четири хиляди. Ако се довереше на тях, като пренебрегне доверието към съотечествениците си, струваше му се, че би оправдал собственото си убийство. Така че предпочете да изпита несправедливи насилия, отколкото да бъде опетнен справедливо. Все пак отговори на Бес, който продължаваше да се оправдава поради обвиняването му в измама, че според него по-характерна черта на Александър е справедливостта, отколкото храбростта; че се лъжат тези, които чакат от него награда за предателство; че никой друг няма да бъде по-жесток защитник и отмъстител на накърнената вяроност, отколкото Александър.

Наближаваше нощта, когато персите свалиха оръжието си и се пръснаха по околните села за провизии. Бактрианите, предупредени от Бес, стояха въоръжени. Дарий заповяда да извикат Артабан. След като му съобщи за предупреждението на Патрон, у стареца не остана

никакво съмнение, че Дарий трябва да отиде в лагера на гърците. Каза му, че и персите ще го последват, щом научат за заговора. Но Дарий, предрешил своята съдба, не слушаше вече никакъв спасителен съвет, прегърна за последен път стареца, единствената му утеха в този момент. Проливайки тихо сълзи, той го помоли да го остави. След това, навел глава, за да не вижда как Артабан си отива с плач, като че ли на погребение, легна на земята. Телохранителите му, длъжни да се грижат за живота на царя дори с риск на живота си, се разбягаха. Те сметнаха, че не ще се справят с въоръжените войници, които може би вече не бяха далеч.

В шатрата беше тихо. Само неколцина евнуси, като нямаше къде да отидат, стояха около Дарий. Той отхвърляше всякакви съвети и вземаше ту едно, ту друго решение. Накрая излезе от усамотението, към което малко преди това се стремеше за успокоение, заповяда да извикат Бубак и му каза: „Идете и се погрижете за себе си, след като запазихте докрай верността си към своя цар. Аз ще чакам тук съдбата си. Може би се учудваш, че не слагам край на живота си. Предпочитам да умра от чужда, престъпна ръка, отколкото от ръката на своите.“ След тези думи евнухът изпълни с вайкания не само шатрата, но и целия лагер. Нахълтаха и другите и с разкъсани траурни дрехи и варварско виене започнаха да оплакват царя.

Уплашени, персите не грабнаха веднага оръжие, за да нападнат бактрианите, а не се и осмеляваха да останат в бездействие, за да не се помисли, че нечестно изоставят царя. Силен шум изпълни лагера, лишен вече от своя вожд. На Бес и Набарзан съобщиха, че царят им сам е сложил край на живота си. Плачът беше излъгал околните. Те полетяха с бързите си коне, а след тях — натоварените да извършат престъплението. Когато влязоха в шатрата и евнусите им съобщиха, че царят е жив, те заповядаха да бъде окован. Поставиха в окови царя, доскоро возил се в колесница, пазен от благоразположението на боговете и от светостта на своя сан, станал без намесата на враждебни сили пленник на своите подчинени. Скъпоценностите и царското имущество, както се полага по военния закон, бяха разграбени и претоварените с плячката, придобита чрез такова страшно престъпление, се спуснаха да бягат.

Артабан заедно с тези, които все още признаваха царската власт, и с гръцките войници се отправи към Партия^[1], смятайки, че всякъде

другаде би бил в по-голяма безопасност, отколкото пред очите на убийците. Персите, примамени от обещанията на Бес и понеже нямаха друг предводител, тръгнаха след бактрианите и на третия ден ги настигнаха. За да не остане царят без почести, оковаха го в златни окови, след като съдбата го беше изложила на подигравките им. За да не бъде познат по царското му облекло, покриха колата с кожи. Хора, които не го познаваха, подкараха воловете. А за да не отговарят на любопитните, поставиха охрана, която да наблюдава отдалеч колата. Александър, като чу, че Дарий се е изтеглил от Екбатана, изостави пътя, по който беше тръгнал, и се отправи за Мидия, преследвайки упорито беглеца. Пристигна в Таб — най-крайния град на Паретицена^[2]. Там бегълци му съобщиха, че Дарий бяга към Бактрия. Но от вавилонца Багистан узна по-точно, че царят е жив, но се намира в смъртна опасност или е в окови.

Александър събра пълководците си и им каза: „Останала ми е най-голямата и изискваща най-бързо изпълнение работа. Дарий е недалеч оттук или изоставен от своите, или окован. В него е заложена нашата победа. Награда за бързината ни ще е да го хванем жив.“ Всички в един глас се развикаха, че са съгласни да го следват: нека той да не щади силите им и да не се бои от опасности.

И така, веднага поведе войската повече в бяг, отколкото в обикновен ход, като и нощната почивка не намали усилията им. Така измина петстотин стадия и пристигна в селото, в което Бес беше заловил Дарий. Там заловиха Мелон, преводача на Дарий: той беше болен, не можеше да следва войската и сега, застигнат от войската на Александър, се преструваше на беглец. От него Александър узна истината.

За уморените войници беше необходима почивка. Затова отбра шест хиляди конници и присъедини към тях и триста т.нар. двоеборци. Те носеха по-тежко оръжие, но обикновено яздеха коне. Когато условията и местността налагаха, ставаха пехотинци.

По време на тези приготовления при Александър пристигнаха Орзин и Митрак. Отвратени от престъплението на Бес, те избягали от него. Съобщиха му, че персите са на петстотин стадия и че ще му покажат най-краткия път. Царят остана доволен от пристигането на бегълците. Още същата вечер, воден от тях, с отбрана част от конницата тръгна по посочения път, като заповяда и фалангата да

върви след него с бърз ход. Той така ръководеше похода, че авангардът да може да поддържа връзка с ариергарда.

Бяха изминали триста стадия, когато ги пресрещна синът на Мазей — Брохобел, бивш управител на Сирия, също беглец. Той каза, че Бес е на не повече от двеста стадия и че войската, както винаги жадна за плячка, настъпва в пълен безпорядък; че по всяка вероятност са се насочили към Хиркания^[3]. И ако побърза да ги преследва, ще ги настигне разпръснати. Съобщи също, че Дарий е още жив.

Думите на беглеца още повече разпалиха желанието на Александър да продължи преследването. Македонците пришпориха конете си и се впуснаха в галоп. Вече се чуваше гълчавата на неприятеля, но облаците прах пречеха да се види. Александър забави преследването, докато улегне прахта. И варварите ги бяха забелязали.

Александър прецени, че не биха могли да застигнат бягащите, ако Бес беше толкова смел в битките, колкото в престъпленията. Варварите надминаваха македонците и по численост, и по сила. При това те бяха отпочинали, а щяха да се сражават с уморени. Името и славата на Александър в този критичен момент подплашиха страхливите и те побягнаха. А Бес и останалите му съмишленици настигнаха колата на Дарий и започнаха да го подканят да възседне коня и да се изтръгне от ръцете на неприятеля. Той вярваше, че има богове отмъстители, а и познаваше справедливостта на Александър, затова отказа да продължи пътя с убийците. Разярени, те започнаха да го обсипват със стрели и го изоставиха с много рани по тялото му. Даже нараниха и добитъка, та да не може да ги последва. Убиха и двамата роби, които го придружаваха. След това престъпно деяние, за да заличат следите на бягството си, се отправиха в различни страни — Набарзан към Хиркания, а Бес към Бактрия, — придружавани от малък брой конници.

Варварите, изоставени от вождовете, се разпръснаха кой накъдето го водеше надеждата или пък го гонеше страхът. Само петстотин конници се бяха събрали на едно място. Те се колебаеха дали да останат тук, или да бягат. Александър узна за уплахата на неприятелите. Той изпрати напред Никанор с част от конниците да ги спре, а той с останалите продължи след тях. Изби почти три хиляди неприятели, а другите бяха подкарани като добитък, тъй като царят заповяда на македонците да се въздържат от кланета. Нямаше нито

един пленник, който да може да покаже колата на Дарий. Отделни войници се опитваха да го разпознаят, но нямаше никаква следа от бягството му. Само три хиляди конници следваха Александър, а и тези, които го следваха по-бавно, се натъкваха на групи от разпръсналия се по време на бягството противник. Пленниците бяха повече от тези, които ги бяха пленили. Страхът дотолкова ги беше лишил от разсъдък, че не забелязваха нито малочислеността на неприятеля, нито своето болшинство. Междувременно воловете, които теглеха колата на Дарий без водач, се бяха отклонили от пътя и се лутаха на разстояние от четири стадия. Изтощени и от жегата, и от раните, те се бяха спрели в някаква падина. Недалеч имаше изворче. Тук беше слязъл македонецът Полистрат, измъчван от силна жажда и насочен натам от хора, които познаваха местността. Докато пиеше водата, нагребал я в шлема си, той съзря стрелите, забодени в телата на издъхващите животни. Докато се учудваше, че са останали неизвадени, долови стенание на умиращ човек. Подтикнат от присъщото на човека любопитство, отдръпна кожата, с която беше покрита колата, и видя Дарий, целия в рани. Царското облекло и златните окови не оставяха място за съмнение.

Дарий знаеше добре гръцки и започна да отправя благодарности към боговете, че след толкова злини се бяха смилили да не го оставят да умре сам. И каза: „Който и да си от смъртните, заклевам те в името на човешката съдба, в съществуването на която ще се увериш от това, което виждаш, и от която не остават незасегнати дори и най-великите царе. Моля те най-настойтелно предай на Александър следното: «Нищо от злото, което от дълго време изтърпявам, нито този нещастен край не са ме огорчили толкова, колкото това, че след благодеянията към мене и моите близки аз трябва като неблагодарник да посрещна най-милостивия победител. Ако боговете са в състояние да проявят милост към нещастниците, когато те произнасят молитви и оброци, и понеже при последния дъх божеството чува думите на умиращия, нека той здрав и незасегнат от съдбата, издигнал се над жребия на моето нещастие и над завистта на боговете, като седне на трона на Кир, да възобнови някогашното славно време и остави вечен спомен за своята храброст; нека да има милост към майка ми и децата ми, която те ще заслужат с вяност. А убийците ми да ги преследва докрай ако не като неприятел от съжаление към нещастните, то поне от омраза заради

престъплението. Нека те да бъдат наказани не от който и да е друг цар, а от него!»“

Дарий, изгарящ от жажда, беше подкрепен с вода от Полистрат. След това той продължи: „И тъй, трябваше да се достигне до този край на това голямо нещастие, че да не съм в състояние да му отвърна със заслужена благодарност, но нека Александър да отвърне...“ Дарий протегна десницата си, молейки и заповядвайки на Полистрат да отнесе на Александър благодарността му като залог за царска вяност и... издъхна.

Не е известно дали Александър го е заварил жив. Друго е известно: че като намерил този прекрасен цар, завършил така трагично живота си, пролял много сълзи. Свалил хламидата от плещите си, покрил мъртвия, заповядал да го отнесат при близките му, с големи почести да го погребат по обичая на персийските царе и да го поставят в гробницата на прадедите.

Пролича вероломството на хората, от които Дарий понесе най-жестока смърт въпреки благодеянията му към тях. А едно диво и свирепо, но надарено с вяност куче, след като Дарий беше изоставен от всичките му близки, остана до него и отдаде на умиращия същите ласки като към жив.

Такъв беше краят на този, на когото зли хора нанесоха само оскърбления. И отново беше доказано, че никой не може да понесе от съдбата повече, отколкото този, който, облагодетелствуван от нея, понася всичко, което му е отредено.

[1] *Партия* — страна на партите, на югоизток от Персийско море. ↑

[2] *Паретицена* — област в Азия, между Мидия и Персида, с главен град Таб. ↑

[3] *Хиркания* — област между Мидия, Персида и Каспийско море. ↑

КНИГА ШЕСТА

СМЪРТТА НА ЦАР АГИД

През време на тези събития в Азия в Гърция и в Македония също не беше спокойно.

Цар на спартанците беше Агид^[1], синът на Архидам^[2], който дойде на помощ на тарентинците^[3] и падна убит в деня, когато Филип победи атиняните при Херонея. Агид, който съперничеше на Александър по храброст, подбуждаше сънародниците си да не търпят повече македонската власт. Казваше им, че ако не вземат навреме мерки, ще изпаднат напълно под тяхно робство. Затова да напрегнат сили, докато все още и персите са в състояние да им оказват съпротива. След като бъдат покорени, напразно ще се вдигат срещу голямата им мощ и ще си спомнят за предишната свобода. Той успя да ги насърчи и започна да търси удобен момент, за да обяви война на македонците. За да постигнат успех, спартанците решиха да използват и Мемнон^[4]. Поканиха го като съюзник, но неочакваната му смърт прекъсна щастливото начало на това начинание. Впрочем, те съвсем не се обезкуражиха. Агид отиде при Фарнабаз^[5] и Автофрадат^[6] и получи от тях тридесет сребърни таланта и десет триреми. Изпрати ги на брат си Агезилай, за да отплува на остров Крит, чиито жители поради различните им интереси бяха разединени между спартанците и македонците.

Изпратени бяха пратеници и при Дарий, които да измолят пари и кораби за водене на войната. Битката при Иса^[7], която стана точно по това време, не само че не им попречи, но даже им помогна. Александър, увлечен в преследване на бягация Дарий, навлизаше от ден на ден все по-навътре в Азия и голяма част от наемниците веднага след битката се бяха завърнали в Гърция. Агид нае от тях срещу заплащане осем хиляди души и с тяхна помощ превзе повечето от градовете на остров Крит. Малко по-късно Мемнон^[8], изпратен от Александър в Тракия, беше подбудил варварите и те се отцепиха от него. Антипатер пък беше довел войски от Македония и Тракия, за да смаже въстаниците. Спартанците използваха благоприятния случай и привлякоха на своя страна целия Пелопонес, с изключение на някои

крайбрежни градове. Те сформираха войска от двадесет хиляди пехотинци и две хиляди конници и предадоха върховната власт на Агид.

Антипатер, като научи това, веднага прекрати войната в Тракия и се завърна в Гърция. Той потърси помощ от приятелски и съюзнически държавици.

Много от гръцките държавици му изпратиха помощ и той събра до четиридесет хиляди войници. Знаеше, че тяхната вяръност е съмнителна, но скри подозренията си и им изказа благодарност за готовността да защитят достойнството на Александър срещу спартанците. Добави още, че ще пише за това на царя, който няма да закъснее да им отвърне с благодарност; че в момента няма нужда от по-голяма войска и затова те могат да се върнат по домовете си, след като са изпълнили съюзническия си дълг. След това изпрати вестители при Александър, за да го осведомят за вълненията в Гърция. Те настигнаха царя чак при Бактра, когато с победата на Антипатер и със смъртта на Агид в Аркадия въстанието в Пелопонес беше потушено.

Александър знаеше още преди това за безредиците в Пелопонес и беше взел мерки, доколкото голямото отдалечение на полуострова позволяваше. Беше заповядал Амфотер^[9] да отплува за Пелопонес с кипърски и финикийски кораби, а Менета да отнесе на Антипатер лично три хиляди таланта, защото беше узнал, че се нуждае от тях. Беше предвидил колко голямо значение в тази борба има неговата подкрепа, макар че по-късно, след известието за победата, сравнявайки я със своите подвизи, се шегуваше, че тази война е била битка на мишки.

Началото на въстанието беше благоприятно за спартанците. Близко до македонското укрепление Корхаг те се сблъскаха с войските на Антипатер и излязоха победители. Славата на извършения подвиг допринесе и тези, които бяха скептично настроени, да се присъединят към тях като съюзници.

Единствен от гръцките градове Пелена^[10] в Ахея презря съюза, както и град Мегалопол^[11] в Аркадия. Те останаха верни на македонците, тъй като бяха получавали благодеяния от Филип. Но и този град, обсаден от спартанците, щеше да се предаде, ако Антипатер^[12] не му беше дошъл на помощ. Той устрои лагера си недалеч от противниковия лагер и разбра, че по брой на войниците и

по тяхната подготовка е по-силен. Тогава реши да встъпи в сражение колкото се може по-скоро. Спартанците също не искаха да отлагат сражението. Разигра се бой, който до голяма степен сломи спартанската държава.

Спартанците се бяха разположили в тесен проход и сражението се водеше там. Вярвах, че неприятелят не ще може да навлезе навътре в прохода поради многочислеността си. Бяха се укрепили добре и нападаха от укрепленията македонците, които упорито се отбраняваха. Проля се много кръв. Антипатер незабавно попълваше загубите с нови свежи войски. Спартанците бяха отблъснати и постепенно се оттеглиха. Агид се хвърли в най-опасното място на боя с гвардията си, попълнена с отбрани войници. Нараняваше яростно всички, които му се изпречеха, и обърна голяма част от враговете в бягство.

Победителите започнаха да отстъпват и да увеличат в равнината преследващите ги македонци. Но загиваха, без да могат да отмъстят. Щом се озоваваха на място, където да могат да се спрат, отново като равностойни съперници подновяваха боя. Сред спартанците най-много изпъкваше царят им. Той беше ненадминат не само с блясъка на оръжието си и мъжката си сила, но и със силата на духа. Сражаваше се навсякъде и дълго не изпусна от ръка оръжието. Върху него се сипеха стрели. Той успяваше или да ги отбегне, или да ги отблъсне с щита си. Накрая копие забило се в бедрото му, спря смелия му устрем. Изтече много кръв. Телохранителите го положиха на собствения му щит. Болките му бяха непоносими. Спартанците все още не прекратяваха сражението. Когато успяваха да изпреварят неприятеля и да заемат удобна позиция, събираха разпръснатите се войници и съгъстяваха бойните редици.

Не знам дали някога е имало друго по-ожесточено сражение. Сражаваха се почти с еднакъв успех войските на двата най-силни народа. Спартанците се вдъхновяваха от предишната си бойна слава, а македонците — от настоящите успехи. Първите се биеха за свободата си, вторите — за господство. Спартанците нямаха вожд, македонците — удобно място за сражение. Променливите обстоятелства увеличаваха ту надеждата, ту страха на всяка от страните. Като че ли самата съдба се опитваше да уравни борбата между най-силните. Теснините, където се разиграваше сражението, не позволяваха то да се разгърне нашироко. Повечето от войниците наблюдаваха боя, вместо

да участвуват в него, а тези, които бяха извън обсега на стрелите, с виковете ободряваха своите.

Спартанците започнаха да отпадат. Те едва държаха изплъзващото се от ръцете им оръжие и започнаха постепенно да отстъпват. При едно силно нападение на неприятеля направо побягнаха. Победителят ги подгони, както бяха разпръснати. Македонците преминаха устремно позицията на спартанците и продължиха да преследват и самия Агид. А той, като видя, че неговите хора бягат, а врагът е вече съвсем близо, заповяда да го положат на земята. Опипа краката си, за да провери състоянието им, и след като почувствува, че са съвсем отмалели, се повдигна на колене, наложи шлема си и като се закри с щита си, размахна копието си високо, за да предизвика неприятеля — дали някой ще се осмели да отнеме доспехите на умиращия върху щита си.

Никой не се осмели да влезе в ръкопашен бой с Агид. Хвърляха срещу него отдалеч копия, а той ги връщаше обратно върху неприятеля, докато накрая едно от тях прониза гърдите му. Когато го измъкнаха от раната, Агид, съвсем обезсилен, крепеше главата си на щита. След това загуби едновременно и кръвта, и съзнанието си и умря, легнал върху щита. В тази битка паднаха убити пет хиляди и триста спартанци и не повече от хиляда македонци. Почти никой не се върна в лагера си без рана.

Тази победа сломи не само Спарта и съюзниците ѝ, но и всички, които се надяваха на някаква облага от тази война.

Антипатер не се лъжеше, че думите на възхваляващите го войници не отговарят на мислите им. Но той желаше да се сложи край на тази война и трябваше сам да се заблуждава. Защото, макар и щастieto в тези събития да го радваше, все пак се страхуваше от завистта: тези успехи бяха по-големи, отколкото позволяваше правото му на управител. Александър, макар и да желаше неприятелят да бъде победен, не беше особено доволен от успеха на Антипатер и открито говореше, че славата му засенчва неговата. Антипатер познаваше добре характера на царя и затова не се осмели сам да се разпорежда след победата. Той свика съвет от представители на гръцките държави, за да решат как да се действа по-нататък. Спартанците получиха само правото да изпратят пратеници за преговори при Александър. Жителите на Тегея^[13] измолиха прошка за отцепничеството си, с

изключение на инициаторите. Ахейците и елеите^[14] получиха заповед да заплатят сто и двадесет таланта на жителите на Мегалопол, чийто град беше обсаден от метежниците.

Това беше краят на войната, която възникна внезапно и завърши, преди Александър да победи Дарий при Арбела.

[1] *Агид I* — спартански цар от рода на Агидите. Царувал от 338 до 331 г. пр.н.е., паднал убит по време на македонското владичество в Гърция в борба с Антипатер. ↑

[2] *Архидам* — име на петима спартански царе, от които първият е царувал по време на Втората месенска война, а последният — около 230 г. пр.н.е. Тук става дума за Архидам III, убит от тарентинците през 338 г. пр.н.е. ↑

[3] *Тарентинци* — жители на гр. Тарент (Южна Италия). ↑

[4] *Мемнон* (от о. Родос) — управител на област при Дарий. ↑

[5] *Фарнабаз* — управител на област при Дарий. ↑

[6] *Автофрадат* — управител на област при Дарий. ↑

[7] *Иса* — град в Киликия. ↑

[8] Военачалник на име Мемнон. ↑

[9] *Амфотер* — командущ флота на Александър. ↑

[10] *Пелена* — град в Ахея. ↑

[11] *Мегалопол* — град в Южна Аркадия, основан през IV в. пр.н.е. от Епаминонд и разрушен от спартанския цар Клеомен през 332 г. пр.н.е. ↑

[12] *Антипатер* — управител на Македония и Гърция. ↑

[13] *Тегея* — град в Аркадия. ↑

[14] *Елеи* — съюзници на спартанците. ↑

НЕДОВОЛСТВО СРЕД МАКЕДОНЦИТЕ

Александър, склонен повече към военни подвизи, отколкото към отдих и бездействие, освободил се от неотложни грижи, се отдаде на удоволствия. Персийското оръжие не можа да го срази, но той стана жертва на пороците. Непрекъснати пиршества, гуляи и безсъние, забавления и оргии с блудници — всичко тръгна според чуждите обичаи. Като ги приемаше като родни, той оскърбяваше чувствата и разбиранията на своите сънародници. Много от предишните му приятели се настроиха враждебно към него, защото беше тласнал своите дисциплинирани войници, привикнали на скромно преживяване и задоволяване на желанията им, да се увличат от чуждото и от пороците на покорените народи. Все по-често бяха подготвяни заговори срещу живота му, недоволството сред войниците растеше и те все по-свободно го изявяваха. Те предизвикваха у него гняв и подозрения, както и неоснователен страх, за които по-нататък ще разкажа.

И така, Александър гуляеше по цели дни и нощи, а понякога заменяше угощенията с игри. Веднъж, недоволен от групата актьори, които беше довел от Гърция, той започна да кара пленничките да пеят песни по техен обичай. Но тези песни не се харесаха на македонците.

Когато ги извеждаха от залата, царят забеляза между тези пленнички една по-тъжна и срамежлива. Тя се открояваше с хубостта си, облагородена от срамежливост. Беше навела към земята очи и закриваше лицето си. У царя възникна подозрение, че е от знатен род и не трябва да бъде довеждана на тези гуляи. Запита я коя е и тя отговори, че е внучка на Ох, бивш цар на Персия, дъщеря на неговия син. Каза още, че е била жена на Хистасп, роднина на Дарий и командир на голяма войска.

В душата на царя все още съществуваша следи от предишното му благородство. От уважение пред жената от царски род и толкова известното име на Ох той заповяда не само да бъде освободена, но и да ѝ се върнат вещите. Заповяда още да се издири мъжът ѝ и като го намерят, да му върнат съпругата. На следващия ден той нареди на

Хефестион да въведе всички пленници в царския дворец. Там проучи произхода на всекиго от тях и отдели тези, чийто род беше по-знатен. Бяха хиляда души, между които и Оксатър^[1], брат на Дарий, известен не толкова с произхода си, колкото със своето благородство.

Последната плячка от двадесет и шест хиляди таланта беше раздадена. Дванадесет хиляди таланта царят предаде като награда на войниците. Но стражите укрива също такава сума за себе си. Повери Мидия на Оксидат^[2], знатен персиец, осъден от Дарий на смърт който досега беше държан в окови. Прие в кохортата на хетайрите брата на Дарий, и запази почитта към знатния му род.

Александър достигна до Партия — земя, населявана дотогава от неизвестно племе, а сега средище за всички народи, които живеят отвъд Тигър и Ефрат до Червено море. Скитите, считани за страшни съседи, бяха заели равната и плодородна област. Владееха земи и в Европа, и в Азия. Тези, които живееха отвъд Боспора^[3], се причисляваха към азиатците, а тези, които живееха в Европа, достигаха до земите наляво от Тракия до река Бористен^[4] и след това надясно до река Танаис^[5]. Река Танаис тече между Европа и Азия. Няма съмнение, че скитите, от които произлизат партите, бяха проникнали не през Боспора, а откъм европейската част.

По това време беше прочут град Хекатонпил^[6], основан от гърците. Царят прекара там няколко дена, тъй като тук отвсякъде докарваха храни. Между войниците се разпространи слух — слабост на останалия без работа войник, — че царят, задоволен от постигнатото, е решил да се върне в Македония. Те се втурнаха като обезумели в палатките и започнаха да подготвят вързопите за път. Сякаш бе дадена заповед да съберат имуществото на целия лагер. Крясъците им при прибирането на багажа и товаренето му в колите достигна до ушите на царя. Впрочем, за това бяха допринесли гръцките войници, които бяха разпуснати да си отидат по домовете. Всеки гръцки конник беше получил по шест хиляди денара, а пехотинците по хиляда и сега останалите бяха помислили, че е дошъл и за тях краят на войнишката служба. Разтревожен, царят, който възнамеряваше да достигне до индите и до крайния Ориент, свика командирите и със сълзи на очи започна да се оплаква, че му се налага на върха на славата да се връща в отечеството си по-скоро като победен, отколкото като победител; че го спират не само малодушието

на войниците, но и завистта на боговете, които са предизвикали у най-храбрите мъже внезапен копнеж към отечеството. Казваше им, че по-късно те ще могат да се върнат там, но с още по-голяма слава.

Пълководците му отговориха, че в такъв момент всеки войник би му се подчинил, ако Александър се обърне към тях с подходяща за случая реч. Защото войниците му никога не са падали духом и не са отстъпвали, когато са били вдъхновявани от неговата бодрост и величие. Александър отговори, че и той самият е имал намерение да постъпи така, но все пак помоли и те да повлияят на войниците си да го изслушат.

Всичко беше подготвено. Пълководците събраха войската. Александър се обърна към нея със следната реч: „Ако вие, войници, си припомните какви подвизи сме извършили, то няма защо да се чудим, че у всекиго от нас се поражда желание за почивка и удовлетвореност от славата. Като пропускам илирите, трибалите, Беотия, Тракия, Спарта, ахейците и Пелопонес, част от които усмирих било сам, било по моя заповед и под мое ръководство, ето че като започнахме война, тръгнахме от Хелеспонт и освободихме от робството на слабо варварско племе йонийците, Еолида. Под наша власт са Кария, Лидия, Кападокия, Фригия, Пафлагония, Памфилия, Армения, Пизидя, Киликия, Сирия, Финикия, под наша власт са медите и партите. Аз превзех повече страни, отколкото са градовете, завземани от други пълководци, и не зная дали не съм забравил някои от тях при изброяването им поради многочислеността им. Но, войници, ако бях уверен, че ни е достатъчно сигурна властта над земите, които покорихме така бързо, аз наистина пръв бих се върнал при моите Пенати^[7]. Бих се върнал при майка си, сестрите и сънародниците си, дори и да ме задържате, за да се наслаждавам там на придобитата слава и величие. Бих се върнал, и то заедно с вас там, където ни очаква най-голямата награда за победите: радостта на децата, жените и родителите, почивката на мирния живот, безгрижното притежание на придобитите чрез храброст богатства.“

„Но за новата и, нека си признаем, придобита чрез насилие власт, която покорените понасят с протести, е нужно време, за да се успокоят и да облагородят грубите си нрави. Плодовете също очакват зрелостта си в определено време и даже лишените от всякакво чувство явления с време затихват по свой закон. А тук? Смятате ли, че толкова много

племена, привикнали да живеят при друга власт и закони, различни от нас по религия, нрави, бит и език, са укротени в момента, в който са победени с оръжие? Държи ги вашето оръжие, а не собственото им благоразположение. И ако те във ваше присъствие се страхуват от вас, във ваше отсъствие ще ви станат врагове. Имаме работа с диви зверове, които, макар и хванати и затворени, ще ги укротява времето, а не собствената им природа. И аз сега се държа така, като че ли всичко, което е било на Дарий, е предадено под моята власт по силата на оръжието. Но ето че Набарзан окупира Хиркания, убиецът Бес не само че владее Бактрия, но даже ни заплашва. Зогдианите, дахите, масагетите, саките^[8], индите са още независими. Всички те, ако видят гърбовете ни, ще ни подгонят. Защото те принадлежат на един народ, който живее тук, а ние сме чужденци и преселници. Всеки се подчинява доброволно на свой, даже ако го управлява такъв, който му внушава повече страх. Следователно или ще трябва да загубим това, което вече сме завладели, или да завладеем онова, което още нямаме. И както лекарите не оставят у болните нищо, което би могло да им навреди, така и ние ще премахнем всичко, което се противопоставя на властта ни. Понякога и най-малката незагасена искрица предизвиква голям пожар. Нищо не трябва да бъде пренебрегнато у врага: когото отменим с небрежността си, ще го направим по-силен. И Дарий не е получил по наследство властта над персите, а на престола на Кир е бил издигнат с помощта на Багоан — един евнух. А смятате ли, че на Бес ще му е трудно да заеме освободения престол? Ние сме направили грешка, ако сме победили Дарий само за това, за да предадем властта му на този, който се осмели да извърши най-голямото престъпление спрямо своя цар, и то в такъв момент, когато той бе изпаднал в най-голяма беда и дори се нуждаеше от чужда помощ. Ние като победители сигурно бихме пощадили този цар, ако го имахме като пленник, а той го окова и го уби, за да не го хванем жив. Вие ще допуснете ли да управлява страната този, когото аз искам колкото се може по-скоро да видя прикован на кръст — заслужено наказание за нарушената клетва за вярност към царя и народа.“

„В името на Херкулес, ами ако ви съобщят, че този същият опустошава градовете на Гърция и Хелеспонт? Нима без болка ще приемете вестта, че Бес си е присвоил облагите от вашата победа? Тогава ще побързате да повторите вече извършеното, тогава ще

грабнете оръжието. Но колко по-добре ще е да го стъпчем сега, докато още е изплашен и объркан. Остава ни четиридневен поход, на нас, които сме прегазили толкова много преспи и преминали толкова реки и планини. Нас не можах да ни спрат нито морето, което загражда пътя ни с вълните си, нито проходите на Киликия. Пред нас сега се простира равнина или се издигат малки възвишения. Ние сме на прага на победата. Останало ни е да догоним и смажем малкото бегълци и убийци на своя господар. О, богове, изключителен и достоен да се предаде на поколенията факт е, че след като омразата след смъртта на Дарий е изчезнала, вие, като убиете изменника, ще отмъстите за него. И никой мерзавец не ще убегне от ръцете ви. Колко покорни ще ви бъдат персите, като разберат, че сте започнали справедлива война и сте разгневени на Бес заради престъплението му, а не заради името му.“

Речта на Александър беше изслушана от войниците с изключителен ентусиазъм. Започнаха да го подканват да ги води накъдето желае. Той не се забави и още на третия ден тръгна от Партия към границите да Хиркания. Остави тук Кратер с войските, които му бяха подчинени, с тази войска част, която водеше Аминта. Прибави още шестстотин конници и толкова стрелци да пазят Партия от нападенията на варварите. Заповяда Еригий^[9] с малко войници да води обозите по полския път. Той измина с фалангата и конницата петстотин стадия и се установи на лагер в долина, през която се минава за Хиркания.

Тук се намираше гора от стари и нагъсто израсли дървета. Плодородната почва на долината се напояваше от безброй потоци, които се спускаха между скалите. От подножието на планината извира река Стибоет^[10]. Течейки почти три стадия в едно корито, тя се натъква на скала, която разделя надве водите ѝ. Оттук, като се спуска още по-буйно поради стръмнината на скалите, внезапно се скрива под земята. На разстояние от тридесет стадия тече скрита, а после отново се показва, като че ли излиза от друг извор. Прокопава си и ново корито, един път и половина по-широко от предишното, тъй като се разлива на широчина от тринадесет стадия. По-нататък продължава обуздавана от по-близо разположени брегове. Най-после се влива в река Ридагно^[11].

Жителите там разказваха, че каквото и да се пусне в дупката, която е близо до извора, излиза от новото ѝ устие. Александър

заповяда да хвърлят два вола там, където водите се скриват под земята. Хората, изпратени да ги хванат, отново видели труповете им, изхвърлени от реката там, където тя отново излиза изпод земята.

На четвъртия ден на това място беше дадена почивка на войниците. Тук царят получи писмо от Набарзан, който заедно с Бес беше пленил Дарий. В писмото се казваше, че той не е бил враг на Дарий, напротив — бил му дал полезен съвет. И че за този искрен съвет той едва ли не е бил убит. Упрекваше Дарий, който решил да се довери на чужденци против законите и обичаите и беше отхвърлил предаността на своите, преданост към царете си, която персите свято пазели в продължение на двеста и тридесет години. И че той самият, като чувствувал, че е на хлъзгава и несигурна почва, е взел мерки, продиктувани от необходимостта. Пишеше, че Дарий убил Багоан и се оправдавал пред своите хора, че той бил организиран заговор против него; че за нещастните смъртни няма нищо по-скъпо от живота и че от любов към живота той е бил принуден да прибегне до крайност. Набарзан подчертаваше, че той е действувал повече по необходимост, отколкото по свое желание; че при общата беда всеки си има своя съдба. Набарзан настояваше Александър да му позволи да се яви при него и ако му заповяда, той ще дойде без страх. Защото не се страхува, че такъв велик цар може да наруши обещанието си: един бог не може да лъже боговете. И че ако Александър го сметне недостоеен за доверие, има много места за изгнание. Което място му избере най-храбрият човек, там ще бъде и родината му.

Александър, без да се колебае, даде обещание по обичая на персите и заповяда, като дойде Набарзан, никой да не го докосва. Все пак той продължи да се движи в боен строй. Изпращаше навсякъде съгледвачи.

Леко въоръжените войници се движеха начело. Следваше ги фалангата, след нея пехотата и накрая — обозът. Войнствеността на племето и труднопроходимата местност държаха царя в напрежение. Защото долината, която се простираше чак до Каспийско море, се спускаше към него с две разклонения, между които имаше залив, подобен на рогата на луната, когато още не се е изпълнила. Племената на церцетите^[12], мосините^[13] и халибите^[14] оставаха от лявата страна, а от другата се простираха земите на левкосирите^[15] и на

амазонките^[16]. Към първите луната гледа с този рог, който е обърнат на север, а към вторите — с обърнатия на запад.

В Каспийско море, което е по-сладко от останалите, се въдят много големи змии. Рибите в него се различават от тези в останалите морета по цвета на люспите. Някои го наричат Каспийско, други — Хирканско. Има и такива, които смятат, че в него се влива Меотийското езеро, и за доказателство сочат водите му, които са по-малко солени, отколкото в другите морета. Откъм север то се разлива нашироко и образува голям басейн. При прилива се връща със същата сила, с която се е разляло при отлива, и изтласква пясъка на мястото му. Има и такива, които вярват, че това не е Каспийско море, но че от Индия си пробива път в Хиркания Океанът.

Царят продължи да върви около двадесет стадия по страничен, почти непроходим път, от двете страни на който се надвисваше гора. Ручей и водопади забавяха пътя на войската. Като не срещна никакъв неприятел, Александър успя да достигне до по-плодородни места. Освен житните храни, с каквито тази област изобилствуваше, тук имаше най-различни овощни дървета, както и лозя. Расте в изобилие особен вид дърво, огромно и подобно на дъб, чиито листа се наливат с мед и ако хората не го съберат до изгрев-слънце, той се разтопява от топлината.

Александър беше изминал още тридесет стадия, когато насреща му излезе Фратаферн^[17]. Той се предаде заедно с тези, които бяха избягали след смъртта на Дарий. Царят ги прие благосклонно и се отправи към град Арва^[18]. Тук го срещнаха Кратер и Еригий. Доведоха и Фрадат, вожд на племето на тапурите. Александър прие благосклонно и него и благодарение на това мнозина се увериха в милосърдието на царя. След това назначи за сатрап на Хиркания Апинасп, който като изгнаник по времето на Ох бе идвал при Филип. Върна на Фрадат и племето на тапурите.

Беше навлязъл вече в най-вътрешните области на Хиркания, когато насреща му излезе Артабан. Той, както казахме по-горе, е бил най-доверен на Дарий. Водеше със себе си близки на Дарий и децата си, както и малък отряд гръцки войници. Царят му подаде десницата си, тъй като и този като изгнаник при управлението на Ох беше намерил гостоприемство при Филип. Сега обаче запазената докрай вярност към неговия цар беше по-важна за Александър от

гостоприемството. Приет любезно, Артабан заговори: „Моля боговете, царю, да преживяваш във вечно щастие! А аз, зарадван от всичко, което стана, се измъчвам единствено от мисълта, че достигнал вече преклонна възраст, не ще мога да се радвам дълго на добрината ти.“ Беше на деветдесет и пет години. Деветте му синове, всички родени от една майка, придружаваха баща си. Артабан ги доведе пред царя и ги благослови и закле да живеят дотогава, докогато биха били полезни на Александър.

Царят обикновено вървеше пеша. Но сега заповяда да доведат коне за него и за Артабан, за да не притеснява стареца, че язди на кон, докато царят ходи пеша.

Щом като разположи войската в лагер, Александър заповяда да доведат гърците, които Артабан беше довел. Те му отговориха, че сами ще размислят как да постъпят, защото се опасяваха, че той може да прояви недоверие към спартанците и синопенците^[19], изпратени от спартанците при Дарий, а след неговото поражение присъединили се към гърците, воюващи като наемници при персите. Като пренебрегна всякакви доказателства и обещания за доверие, царят заповяда те сами да дойдат и да чуят неговото решение за съдбата им.

Колебаха се дълго време и накрая повечето от тях обещаха да дойдат. Атинянинът Демократ, който винаги най-много от всички се беше противопоставял на македонската власт, загуби надежда, че ще получи прошка, и се прободде с меч си. Другите минаха под властта на Александър. Бяха хиляда и петстотин войници, а освен тях имаше и още деветдесет души, изпратени при Дарий. Войниците бяха причислени към запасните части, останалите бяха разпуснати да се върнат по домовете си. Заповяда да задържат под стража само спартанците.

Племето на мардите, диво и привикнало да живее от грабеж, беше съседно на Хиркания. То единствено не беше изпратило пратеници. Беше ясно, че няма намерение да се подчини. Царят, възмутен, че някакво племе може да го лиши от славата му на непобедим, придружен от силна войска, продължи пътя си, като остави обоза под охрана. Извървя пътя нощем и на разсъмване се появи пред противника. Не се стигна до сражение. По-скоро настъпи суматоха. Прогонени бяха от хълмовете, които бяха заели. Македонците завзеха най-близките села, напуснати от жителите им.

Чужда войска трудно можеше да проникне във вътрешността на тази област. Високи гори и непристъпни скали се извисяваха над билата на планините, а варварите укрепяваха равнините. Насаждаха колкото се може по-гъсто дървета или извиваха младите им клони надолу към земята, за да се забият в нея. Оттук като че ли от друг корен израстваха нови, и то по-дебели дървета. И тях не ги оставяха да растат, накъдето ги насочва природата, а ги преплитаха един в друг като плет. Обрасли в гъста шума, те напълно закриваха земята. Преплетените клони преграждаха пътя като плътна стена. Единствена възможност за проникване в равнината беше да се изсече проход, но това изискваше много труд. Дънерите бяха много твърди, а клоните на дърветата осуetyаваха удара със своята жилавост. Хората като диви животни се бяха изпокрили под дърветата и изневиделица се прицелваха със стрели в неприятеля. Подобно на ловците, които издирват скривалищата на дивеча и го излавят, Александър заповяда на войниците да обградят гората и да избиват где когото видят. Войниците му обикаляха без полза тези непознати места, а някои бяха и пленени. Заловен беше и конят на царя — Буцефал. Този кон Александър ценеше много повече от другите коне. Буцефал не търпеше друг да го възсяда, а когато царят пожелаеше да го възседне, той падаше на колене. Царят много се натъжи и разгневи. Заповяда да се търси конят. Чрез преводач разгласи, че ако не го върнат, никой не ще остане жив. Уплашени, варварите доведоха коня заедно с много дарове. Все още неспокоен, Александър заповяда да се изсекат дърветата, да се докара пръст от планините и да се засипят дънерите.

Загубили всяка надежда, че ще задържат областта, варварите се предадоха. Царят взе заложенници и заповяда да минат под властта на Фрадат. Оттук на петия ден се завърна в постоянния си лагер. Изпрати за дома му Артабан с двойно по-голяма почит, отколкото е имал при Дарий. След това пристигна в този град на Хиркания, където беше дворецът на Дарий. Тук го посрещна Набарзан със скъпи дарове в знак на вяруност. Между даровете беше и Багоан^[20] — евнух с изключителна външност, към който Дарий е бил привързан. Трогнат от неговите молби, прости на Набарзан.

[1] *Оксатър* — брат на Дарий. ↑

[2] *Оксидат* — знатен персиец. ↑

[3] *Боспор* — проток между Меотийското езеро и Черно море (дн. Керченски). ↑

[4] *Бористен* — река в Сарматия (дн. р. Днепър). ↑

[5] *Танаис* — река и град в Скития, (дн. р. Дон). ↑

[6] *Хекатонпил* — град в Партия, който имал сто врати. ↑

[7] *Пенати* — домашни божества, покровители на семейството и на държавата. В преносен смисъл — дом, къща. ↑

[8] *Саки* — скитско племе. ↑

[9] *Еригий* — военачалник. ↑

[10] *Стибоет* — река в Партия. ↑

[11] *Ридагно* — река в Партия. ↑

[12] *Церцети* — племе по крайбрежието на Каспийско море. ↑

[13] *Мосини* — племе по крайбрежието на Каспийско море. ↑

[14] *Халиби* — племе по крайбрежието на Каспийско море. ↑

[15] *Левкосири* — племе близо до земите на амазонките. ↑

[16] *Амазонки* — някои ги наричат амазониди. Войнствено племе, състоящо се от жени (митологично предание), между планината Кавказ и брега на р. Термодонт в Понт, откъдето са предприемали военни походи към Фригия, Ликия, Скития и др. ↑

[17] *Фратаферн* — сатрап на Дарий. ↑

[18] *Арва* — град в Хиркания. ↑

[19] *Синопенци* — жители на Синоп, град в Пафлагония, на южния бряг на Черно море. ↑

[20] *Багоан* — евнух, даден на Александър от Набарзан (не този, който е възкачил Дарий на престола при преврата и после е бил убит от Дарий). ↑

СРЕЩА С АМАЗОНКИТЕ

Племето на амазонките, както се каза по-горе, живееше в съседство с Хиркания и населяваше полята на Темискира^[1] от двете страни на река Термодонт^[2]. Имаха царица на име Талестрида, властуваша над племената, които живееха между Кавказките планини и река Фазид^[3]. Талестрида, която искаше да види царя, беше излязла от границите на царството си и изпрати вестители да му съобщят, че желае да се запознаят. Александър веднага ѝ разреши да дойде при него. Тя заповяда на своите да останат назад и да я чакат, а придружена само от триста жени, продължи нататък. Щом я съгледа, Александър скочи от коня си, като държеше в десницата си две копия.

Дрехата на амазонките не покрива напълно тялото им. Лявата страна до гърдите е гола, останалите части се покриват. Полата, чиито гънки завързват с колан, не пада по-долу от коленете. Лявата гърда се пази недокосната и с нея кърмят децата от женски пол. Дясната се обгаря, за да опъват лесно лъка и изстрелват стрелите.

Без страх Талестрида гледаше царя и отмерваше с поглед ръста му, съвсем неотговарящ на славата за подвизите му: варварите благоговейт само пред величествената външност и смятат, че достойни за велики дела са само тези, които природата е надарила с изключителна красота. Запитана дали иска нещо, царицата не се поколеба да признае, че е дошла да се събере с царя и да създаде деца и че тя е достойна от нея той да има наследници на царството; че ако детето е от женски пол, тя ще го задържи за себе си, а ако е мъжко, ще го даде на бащата. Александър я запита дали желае да се сражава на негова страна. А тя, като се оправдаваше, че е оставила царството си без охрана, настояваше да не я остави да си отиде с неизпълнени надежди. Страстта на жената, копнееща за любов повече, отколкото царят, го застави да остане. Отдели ѝ тринадесет дена. И след това тя се отправи към своето царство, а той — към Партия.

Той вече явно даде воля на своите страсти, а въздържанието, умереността и получените от съдбата най-възвишени добродетели превърна във високомерие и разврат. Родните обичаи, умереността на

македонските царе и тяхното национално облекло считаше вече неподходящи за величието си, равно на величието на персийските царе. Съперничеше с властта си на властта на боговете. Започна да изисква победителите на толкова народи, когато го поздравяват, да падат по очи пред него. Постепенно ги приучваше да се държат като роби и се отнасяше с тях като с пленници. Постави на главата си пурпурна чалма, общита с бяло, каквато носеше Дарий, и облече персийска дреха, без да вижда в това някакво предзнаменование, че е заменил отличителните знаци на победителя с дрехите на победения. Казваше, че само носи персийски дрехи, но всъщност с тях възприемаше и персийските обичаи. А с великолепието на дрехата идваше и високомерието на духа. Изпращаните в Европа писма той започна да подпечатва със стария си пръстен, а тези, които отправяше в Азия, с пръстена на Дарий, за да покаже, че съдбата не позволява един човек вечно да царува. Даже облече хетайрите и войсковите командири против волята им в персийско облекло. Те не се осмеляваха да протестират. Триста шестдесет и пет наложници, колкото бяха и у Дарий, изпълниха двореца му. Следваше ги тълпа от евнуси, свикнали да понасят женските прищевки. Потънали в разкош и чужди обичаи, старите войници на Филип, мъже груби и неподатливи на прелюбодеяния, явно ги отблъскваха. По целия лагер се говореше, че са загубили от победата повече, отколкото бяха спечелили от войната. Говореха, че щом са се оставили да възприемат чужди нрави, те са вече победени. И как ще се върнат по домовете си в облеклото на своите роби? Срам ги беше за техния цар, повече заприличал на победен, отколкото на победител, превърнал се от цар на Македония в сатрап на Дарий.

Александър добре знаеше, че и първите му приятели, и войниците са оскърбени, и се стараеше да спечели благосклонността им с щедри дарове. Аз обаче смятам, че тази цена за робството обиждаше свободните хора. За да не стигнат нещата до бунт, Александър трябваше да прекъсне бездействието на войниците с нова война, причина за която възникна тъкмо сега. След като се облече в царски дрехи, Бес беше заповядал да го наричат Артаксеркс^[4] и гледаше да привлече на своя страна скитите и останалото население по брега на река Танаис. Това Александър научи от Сатибарзан^[5], когото беше направил свой съюзник и го беше поставил начело на областта,

завладяна преди това. Тъй като натежалата от плячка и трофеи войска се движеше бавно, царят реши да отстрани най-напред тази пречка.

Заповяда да съберат на едно място неговите вързопи, а след това вещите на всичките войници, като отделят само най-необходимото. На обширна равнина докараха претоварените с плячка коли. И докато всички очакваха какво ще им заповяда, царят нареди да разпрегнат добитъка. След това пръв втъкна запалена факла под своите вързопи. После предаде на огъня и останалите. Изгорени бяха от собствениците им съкровища, заради които често са гасели пожари и са ги изнасяли неповредени от къщите на града. Никой не се осмеляваше да оплаква ценната загуба, след като този огън унищожаваше и царските богатства. След това с кратка реч ги успокои. Макар и наскърбени, те все още бяха готови да му служат и се радваха, че са загубили само излишен товар, а не дисциплината си.

И така, тръгнаха към Бактрия. Внезапната смърт на сина на Парменион — Никанор — причини на всички голяма скръб. Царят, опечален повече от всички, желаше много да присъствува на погребението, но липсата на храни го караше да бърза. Затова, като остави Филота с две хиляди и шестстотин войници да отдаде почит на брат си, тръгна да догонва Бес.

По време на този поход на Александър бяха предадени писма от съседните сатрапи, от които узна, че Бес идва с войска насреща му като неприятел и че Сатибарзан, когото той беше оставил като сатрап на арианите^[6], се е отцепил от него. Макар и да беше тръгнал срещу Бес, реши първо да усмири Сатибарзан. Поведо леко въоръжена пехота и конница и като вървя в ускорен марш през цялата нощ, пристигна в областта на изменника. Сатибарзан вече беше узнал за неговото идване и с две хиляди конници — повече не можа да събере — беше избягал към Бактрия, а останалото население избяга в близките планини.

Там се издигаше скала, твърде стръмна откъм западната ѝ страна и по-полегата откъм изток. Обрасла с гъста гора, тя криеше непресъхващ извор, от който течеше изобилно вода. Обиколката на скалата беше тридесет и два стадия, а отгоре ѝ имаше тераса, обрасла с трева. Тук Сатибарзан беше заповядал да се прибере мирното население. Останалите натрупаха откъм отвесната страна на скалата дънери и камъни. Бяха тринадесет хиляди въоръжени. Александър остави Кратер да ги обсажда, а той продължи да гони Сатибарзан. Но

като узна, че е доста далеч, върна се, за да се справи с тези, които бяха заели билата на планините.

Заповяда най-напред да разчистят пътеките, по които биха могли да се катерят. Изпречваха им се все по-непристъпни скали и остри камъни. Започнаха да се съмняват дали не е безполезно да се борят с природата, след като тя самата им се противопоставя. Александър, който не се спираше пред никакви трудности — в случая тежко за изкачване и опасно за връщане място, — вземаше ту едно, ту друго решение. Обикновено преценяваше дали дадено нещо е разумно и когато не го одобряваше, отново го обмисляше. В затруднението частиято му донесе това, което разумът не можа.

Задуха силен западен вятър. Войниците бяха насекли и натрупали много дървен материал, за да прокарат път през скалите. Нагрят силно от слънцето, този материал се запали. Царят заповяда да натрупат и други дървета и да поддържат огъня. После, след като натрупаха и цели дървета, бързо достигнаха до върха на скалата. Огънят, понесен от вятъра, обхвана целия лагер. Вятърът носеше пламъка в лицето на врага. Огромни облаци дим закриха небето. Горите запращяха от пожара и даже и това, което войската не беше подпалила, пламна. Варварите се помъчиха да избягнат мъчителната смърт и побягнаха натам, където огънят затихваше. Но тук ги пресрещна неприятелят. Тъй че загиваха по най-различен начин: едни изгаряха сред огъня, други се хвърляха от скалата, трети попадаха в ръцете на врага, а някои от тях бяха полуизгорели.

Оттук Александър се върна при Кратер, който обсаждаше град Артакана^[7]. Той очакваше идването на царя. Беше приготвил всичко, но сметна, че е справедливо да му предостави той да превземе града. Царят заповяда да придвижат обсадните кули. Още щом го видяха, изплашени, варварите вдигнаха ръце и започнаха да го молят да насочи гнева си върху Сатибарзан, автор на отцепничеството, и да пощади тези, които с молба му се предават. Той не само че им прости, но вдигна обсадата и върна на жителите цялото им имущество. След като напусна този град, Александър получи подкрепления: Зоил^[8] беше довел от Гърция петстотин конници, Антипатер изпращаше три хиляди от Илирия, сто и тридесет тесалийски конници дойдоха с Филип^[9]. От Лидия бяха дошли две хиляди и шестстотин войници, а след тях — още триста конници от същата страна. С тази войска

достигна до земите на дрангите^[10]. Те са войнствено племе. Сатрап им беше Барзент, съмишленик на Бес в престъплението срещу Дарий. Той избяга в Индия от страх пред наказанието, което заслужаваше.

Александър девети ден беше на постоянен лагер във всяка опасност от вражески сили и непобедим, докато сред своите беше изложен на опасност от неочаквано злодеяние.

[1] *Темискира* — град в Кападокия. ↑

[2] *Термодонт* — река в Понт, област на южния бряг на Черно море, царство на Митридат, по-късно римска провинция. ↑

[3] *Фазид* — река в Колхида, вливаща се в Черно море (дн. р. Рион). ↑

[4] *Артаксеркс* — име на трима персийски царе, третият от които е царувал от 358 до 337 г. пр.н.е. с прозвище Ох, когото Дарий е свалил от престола чрез преврат през 336 г. пр.н.е. ↑

[5] *Сатибарзан* — сатрап на племето на арианите. ↑

[6] *Ариани* — жители на област на юг от Бактрия (дн. Иран). ↑

[7] *Артакана* — град в областта Ариа. ↑

[8] *Зоил* — управител на област при Александър. ↑

[9] *Филип* — вожд на тесалийските конници. ↑

[10] *Дранги* — жители на областта Дрангия. ↑

ПРОЦЕСЪТ СРЕЩУ ФИЛОТА

Димн се ползуваше с уважението на Александър и разчиташе на благосклонността на придворните му. Той беше пристрастен към Никомах, предан единствено на него. Никомах гореше от любов към развратника. Като се престори, че е разтревожен, и като отстрани всякакви свидетели, Димн завлече юношата в храма. Каза му, че ще му открие голяма тайна. Като заинтригува юношата, той започна да го моли да даде клетва в името на тяхната взаимна любов и да обещае, че ще запази в тайна това, което ще чуе. Никомах не предполагаше, че това, което ще чуе, ще го доведе до престъпна клетва, и се закле в името на всички богове. Тогава Димн му разкри, че е организиран заговор срещу царя, който ще се осъществи след три дена, и че той е съучастник в заговора заедно с много храбри и славни мъже.

Младежът започна да отказва упорито да стане съучастник в заговора. Заявяваше, че никаква клетва не може да го спре да разкрие престъплението. Димн, обезумял от любов и страх, хванал десницата на младежа, със сълзи на очи го молеше да вземе участие в съзаклатието. После се принуди да иска от него поне да не го издаде, тъй като той му е доказал любовта си. Подчертаваше, че освен всичко друго доказателство още е и това, че му е поверил живота си. Накрая го заплаши със смърт, тъй като младежът настояваше да се разкрие замисленото престъпление. Димн казваше, че с убийството на царя те ще извършат едно прекрасно дело, и като го наричаше ту слабохарактерен, ту страхлив като жена, ту предател на любимия си, му обещаваше не само богатство, но даже и царството. Тъй като Никомах упорито отказваше да участва, Димн продължаваше да го измъчва — допираше острия си меч ту в неговия, ту в своя врат, падаше на колене и го заплашваше, докато най-после измоли от младежа да обещае не само да мълчи, но и да помогне.

Уравновесен и честен, младежът не беше променил нищо от предишното си решение. Престори се все пак, че поради любовта си към Димн не може да му откаже. Започна да го разпитва с кои е влязъл в съюз за това голямо начинание. Интересуваше се най-много кои са

тези толкова славни мъже, които щяха да му подадат ръка. А Димн, обезумял от престъпния стремеж, му отправяше благодарности и същевременно го поздравяваше, че не се е поколебал да се свърже с най-храбрите от младежите, като телохранителите Деметрий, Певколай и Никанор. Прибави към тях Афобет, Йолай, Феоксен, Архепол и Аминта.

След разговора Никомах побърза да разкаже на брат си Цебалин това, което беше научил. Решиха той да си остане в палатката, за да не би, ако влезе, без това да е обичайно, в царската шатра, съзаклятниците да разберат, че са предадени.

Цебалин застана на входа на царската шатра, защото нямаше право да влиза в нея, и зачака някого от приятелите си от първа кохорта да го въведе при царя. Случайно, след като другите се бяха разотишли, само Филота, синът на Перменион, неизвестно защо беше останал при царя. Обърквайки думите от силното възмущение, Цебалин му съобщи какво беше узнал от брат си и го помоли да го разкаже на царя. Филота му изказа похвала и веднага влезе при царя. Но не му каза нищо от това, което беше узнал от Цебалин. Надвечер Цебалин отново дойде при шатрата и попита Филота дали е изпълнил заръката. Той се оправда, че царят не е имал време за разговор с него, и се отдалечи. На следващия ден, когато Филота отиваше при царя, Цебалин го пресрещна и му напомни какво му е съобщил. И този път Филота не съобщи на царя. Цебалин започна да подозира Филота. Реши, че повече не трябва да се бави, и разкри заговора на един от знатните младежи — Метрон, началник на оръжейната. Метрон скри Цебалин в оръжейната и веднага отиде и разказа на царя всичко, което му беше съобщил Цебалин.

Александър изпрати телохранителите си да заловят Димн, а той влезе в оръжейната. Цебалин с радост му заговори: „Виждам те здрав и недокоснат от ръцете на нечестивците.“ Царят го разпита подробно за всичко и запита колко дена има оттогава, откакто Никомах го е известил за заговора. Като разбра, че това е станало преди два дена, прецени, че един истински приятел не може толкова дълго да мълчи, и заповяда да оковат Цебалин. А той започна да вика, че веднага е дотичал при Филота и нека царят го запита. Царят продължи да пита дали е ходил при Филота повторно и дали е настоявал да бъде пуснат при него. Цебалин продължаваше да твърди това, което беше казал.

Тогава Александър вдигна ръце към небето и със сълзи на очи започна да се оплаква, че е получил такава „благодарност“ от най-скъпия си приятел.

Между това Димн, като се досети защо царят го вика, се нарани тежко с меча, който случайно беше до него. Но подкрепен от телохранителите, които го пресрещнаха, тръгна към шатрата. Царят му каза: „Какво зло съм ти сторил, та Филота ти се вижда по-достоеен за цар на македонците?“ Гласът на Димн вече беше затихнал, той простена още веднъж, отвърна лицето си от царя, падна по гръб и издъхна.

Царят извика Филота в шатрата и му каза: „Цебалин заслужава най-голямо наказание за това, че два дена не ме е уведомил за готвения срещу живота ми заговор. Но и ти, Филота, имаш същата вина, тъй като, както той твърди, на тебе той веднага е разказал за заговора. Колкото по-силно е приятелството между нас, толкова по-престъпно е лицемерието в твоята постъпка. Това би подходило повече на Цебалин, отколкото на тебе. Но ти засега имаш благосклонен съдия, ако все още би могло да се опровергае това, което не е трябвало да се допусне.“ Филота не се уплаши, доколкото можеше да се съди по израза на лицето му, и каза, че наистина Цебалин му е предал думите на блудника, но той не им е обърнал внимание. Опасявал се е, че ще предизвика смях, ако започне да разказва за кавгата между влюбения и развратника. Но понеже Димн се е самоубил, все пак не трябва да се премълчава това, което е станало. Филота прегърна царя и започна да го моли да съди за него повече от предишния им живот, отколкото от грешката му, която се състои в премълчаване, а не в действие.

Трудно ми е да кажа дали царят му повярва, или потисна гнева дълбоко в душата си. Но вдигна десницата си, залог за възобновената дружба, и каза, че според него той е пренебрегнал доноса, а не го е премълчал.

Царят събра на съвет най-близките си приятели. Филота не беше поканен. Заповяда да въведат и Никомах. Юношата изложи подред всичко, което брат му беше разказал на царя.

Кратер беше много близък приятел на царя, един от малкото приятели, които му останаха. Поради съперничеството той не обичаше Филота, което беше в разрез с достойнството му. Той виждаше, че Филота често се натрапва на царя, хвали храбростта си и заслугите си

и с това предизвиква подозрение ако не за престъпление, поне за лицемерие. И като сметна, че няма да му се удаде по-удобен случай да унищожи съперника си, той, придавайки си повече благочестив, отколкото злорадствуващ вид, започна: „Защо не сподели с нас това още в началото? Ние бихме те убедили, дори ако искаше да си снизходителен към Филота, че досега не си го познавал така, както трябва. И едва сега, изложен на смъртна опасност, започна да мислиш повече за опасността, на която си изложен, отколкото за снизхождението си. Той винаги ще може да устройва заговори против тебе. Но ти невинаги ще можеш да му прощаваш. Нито пък имаш основание да смяташ, че като му простиш, ще промениш човек, който е отишъл толкова далеч. Той знае, че тези, които веднъж са злоупотребили със снизхождението ти, не могат повече да се надяват на нищо. Дори и сам — било от разкаяние, било сломен от твоето благородство — да пожелае да се оттегли, то баща му Парменион, вожд на толкова голяма войска, с непреходен авторитет сред войниците си и постигнал величие, не по-малко от твоето, не ще остане равнодушен, ако ти е задължен заради живота на сина си. Ние ненавиждаме каквито и да са благодеяния. На него ще му е трудно да признае, че Филота заслужава смърт. Остава той сам да разбере, че е по-добре да получи възмездие, отколкото пощада. Знай, че ти трябва да се бориш с тях за запазване на живота си. Достатъчно врагове има пред нас. Пази се от вътрешните. Ако отстраниш тях, аз не ще се боя от който и да е външен враг.“

Това каза Кратер. И другите не се съмняваха, че Филота нямаше да скрие известието за заговора, ако сам не беше автор или съзаклятник. Защото кой честен и разумен приятел, та дори човек от простия народ, чувайки това, което беше казано на Филота, не би се затичал право при царя, за да му го съобщи? А той, синът на Парменион, командир на конницата, довереник на царя, не се е повлиял даже от примера на Цебалин, който му е съобщил, каквото беше чул от брат си. И защо трябва да се преструва, че царят нямал време за разговори с него. Никомах, обвързан с клетва пред боговете, беше побързал да облекчи съвестта си. А Филота, прекарал почти целия ден в игра и шегички, е бил затруднен да каже на царя няколкото думи, отнасящи се до живота му? Не бил повярвал на момчетата. А защо се е бавил цели два дена? Изглежда, че им е повярвал! Ако не е

повярвал на донесението на Цебалин, трябвало е да го изгони. Всеки в момент на опасност трябва да прояви смелост. А когато е застрашен животът на царя, трябва да бъдем нащрек дори когато ни съобщават измислици!

Всички се убедиха, че трябва да се заведе съдебно разследване срещу Филота, за да се принуди да посочи съучастниците в заговора. Царят ги разпусна, но ги предупреди, че решението трябва да се пази в тайна. За да не се разбере взетото решение, заповяда да разгласят, че на следващия ден ще продължат похода. А същата вечер устрои угощение, на което беше поканен и Филота.

Филота седеше до царя, а царят не само че яде с него, но разговаря интимно с този, когото вече беше осъдил на смърт.

По време на втората нощна стража угасиха всички светлини. В шатрата на царя влязоха няколко души. Това бяха Хефестион, Кратер, Кен и Еригий — от приятелите му, а от телохранителите Пердика и Леонат. Те заповядаха на всички, които бяха на стража пред преторията, да бъдат под оръжие. Поставиха конници на всички изходи и им заповядаха да завардят пътищата да не би някой тайно да се измъкне и да отиде при Парменион, който тогава управляваше Мидия и разполагаше с голяма войска.

Атархий, в пълно въоръжение, дойде с триста войници при царя. Дадох му в помощ още десет, като след всеки един вървяха още по десет телохранители. Те бяха разпратени да заловят другите заговорници, а той с тристата и придружен от още петдесет от най-отбраните младежи, бе изпратен за Филота. На останалите беше наредено да обкръжат дома на Филота, за да не може той да се измъкне от таен изход.

Филота, който може би се смяташе в пълна безопасност или пък защото беше уморен, се беше унесъл в дълбок сън. Атархий го залови, както спеше. Като му поставяха оковите, Филота сънлив продума: „Жестокостта на приятелите ми, царю, победи твоята добрина.“ Без да проговори нещо друго, беше отведен в царската шатра.

На другия ден царят даде заповед да се съберат всички с оръжие в ръка. Бяха дошли около шест хиляди войници.

Множество продавачи и коняри изпълниха царската шатра. Въоръжени войници закриваха Филота, за да не го види тълпата, преди царят да се обърне с реч към войниците.

По стар македонски обичай при углавни дела следствието водеше сам царят, а войската определяше присъдата. В мирно време това е право на народа и царете нямат никаква власт, освен ако преди това не е взел надмощие авторитетът.

Най-напред внесоха трупа на Димн. На мнозина от присъстващите не беше известно какво е извършил и как е умрял. След това царят излезе напред с явно изразена на лицето му душевна мъка. Скръбните лица на приятелите му също допринесоха да се очаква нещо извънредно. Дълго с наведено лице царят стоеше като вцепенен и потресен от скръб. Най-после събра сили и започна: „Войници, почти бях изтръгнат от вашите редове поради престъпните намерения на няколко души и живея още благодарение на предвидливостта и мъдростта на боговете. Като гледам вашето събрание, достойно за уважение, трябва да изпитвам по-силен гняв към своите убийци. Защото това е главното и единствено удоволствие в живота ми, че ще мога да отправя благодарност към вас, толкова храбрите и с големи заслуги спрямо мене мъже.“ Възклицанията и стоновете на войниците прекъснаха речта му и всички заплакаха. А царят продължи: „А колко по-голямо външение в душите ви ще предизвикам, когато ви разкрия авторите на това престъпление! Само споменаването им ме ужасява и аз се въздържам да кажа имената им, като че ли това би могло да ги спаси. Но трябва да надвия спомена за предишната ми обич към тях и да разкрия съзаклятието на нечестните ми сънародници. Как да премълча толкова голямо безчестие? Парменион на такава възраст е получавал толкова благоденствия от мене и от баща ми! Сега той, най-старият от всичките ми приятели, е станал инициатор на това голямо престъпление. Неговото оръдие, синът му Филота, тайно подтикна към престъпление Певколай, Деметрий и този Димн, чието тяло виждате тук. Подтикна и други да участвуват в неговото безумие.“

Роптание премина по цялото събрание, както обикновено става сред тълпата, особено сред многочислената войнишка маса, когато е възбудена или от усърдие, или от гняв.

Въведоха Никомах, Метрон и Цебалин. Те изложиха каквото знаеха. В показанията на нито един от тях не се спомена Филота като съучастник в заговора. Като затихнаха гласовете на негодувание и след като беше въдворена тишина, царят продължи: „Според вас какво е

отношението към мене на този, който премълчава известието за такъв факт? И този факт — самоубийството на Димн го разкрива — не е бил без значение. Макар и да е съобщавал нещо, в което не е бил съвсем сигурен, Цебалин не се е изплашил от наказание, а Метрон, развълнуван от известието, дотича и нахлу при мене, когато се къпех. Единствен Филота от нищо не се стресна, на нищо не повярва. Каква сила на духа! Да не се развълнува от угрозата за царя, да не промени цвета на лицето си или пък да пожелае да изслуша този, който му съобщава такова нещо! Без съмнение, мълчанието му прикрива престъпни замисли. Силната жажда за власт го е тласнала към най-голямо злодеяние. Баща му управлява Мидия, предпочитан е от мене пред другите ми военачалници. Затова и Филота е решил да заграби повече, отколкото може да задържи. Той се надсмива даже над моето бездетство. Но той греши. Аз виждам във вашето лице моите деца, родители и сродници. Докато вие сте с мене, аз не мога да се смятам нито за бездетен, нито за сирак.“

След това Александър прочете заловеното от него писмо на Парменион, изпратено до Никанор и Филота. В него обаче не се долавяше замисъл за престъпление. Съдържанието му беше следното: „Най-напред се погрижете за себе си, а след това за своите. Така ще постигнем това, което желаем.“ Александър добави, че писмото е написано така, че ако достигне до синовете му, да го разберат правилно, а ако бъде заловено, да заблуди неосведомените. „А, ще кажат, защо Димн, когато е посочвал останалите съучастници в престъплението, не е споменал Филота? Та това е доказателство не за невинността му, а по-скоро за вината му. Защото толкова се страхуват от него тези, от които може да бъде издаден, че ако дори признаят себе си за виновни, него да укрият. Пък и целият му живот потвърждава това. Той стана съюзник и съмишленик на Аминта, който ми е братовчед и в Македония подготви коварен заговор срещу живота ми. Той даде сестра си за жена на най-големия ми враг — Атал. Той, макар че му бях писал като на роднина и приятел, отговори, че ме поздравява за определената ми от Юпитер Амон чест да бъда приет сред боговете, но накрая добавяше, че съжaliaва тези, които трябва да живеят под властта на човек, излязъл вече от границите на човешкото. За мене това вече са белези за отчуждението му и за завистта му към мене поради славата ми. Всичко това, войници, доколкото беше по силите

ми, аз потисках в душата си, защото чувствувах, че бих загубил част от тялото си, ако подценя тези, на които най-много вярвах. Но сега на наказание подлежат не само дръзките речи. Безразсъдството премина от думите към мечовете. Тях, ако ми вярвате, Филота отпрати срещу мене. И след като той ги насочи към мене, към кого да се обърна, войници? Кому да поверя живота си? Поставил съм го начело на конницата, най-прекрасната част от войската ми. Здравето, надеждата, победата си поверих на неговата вяност и защита. Баща му издигнах до тази висота, на която вие поставихте мене самия. Дадох му да властвува над Мидия, от която няма по-плодородна област, и поставих под негова власт хиляди хора и съюзници. А сега? Откъдето бих потърсил защита, оттам възникна опасността. Колко по-щастлив бих бил да падна в боя като жертва на неприятеля, отколкото да стана жертвено животно на свой сънародник! Сега обаче, излязъл от опасностите, от които единствено се страхувах, попаднах на това, от което не трябваше да се страхувам. Войници, вие настоявахте да пазя здравето си. Сами сте имали възможност да правите това, което е полезно за мене и което и аз съм изпълнявал с радост. Сега обаче прибягвам до вас, до вашето оръжие. Ако вие не искате, и аз не бих желал да живея против волята ви. Но след като вие желаете това, аз трябва да бъда отмъстен.“

Александър заповяда да въведат Филота. Ръцете на обвиняемия бяха извити назад и в окови, а главата му бе покрита с овехтял плащ. Лесно можеше да се разбере как се развълнуваха от мизерното му облекло тези, които доскоро го гледаха със завист. Та нали вчера го бяха видели като командир на конницата и знаеха, че е присъствувал на угощението у царя. А сега изведнъж го виждат подсъдим, и при това окован. Вълнуваше ги и съдбата на Парменион, толкова голям пълководец, толкова прекрасен гражданин. След като бе загубил вече двама синове — Хектор и Никанор, — сега щеше да загуби и този. Него задочно щяха да съдят заедно с последния му син, закрилян досега от съдбата.

Царският управител Аминта с остра реч против Филота отново възбуди обхванатото от състрадание войнишко събрание. Каза, че са предадени на варварите; че никой не ще се върне в отечеството при жена си и родителите си; че както тялото, след като му се отнеме

главата, е мъртво, така и те в чуждата земя, без вожд, ще бъдат играчка в ръцете на неприятеля.

Речта на Аминта съвсем не се понрави на царя, защото щеше да направи припомните си за отечеството и за жените си по-мудни при изпълнение на предстоящите им задачи. Кен, макар и да беше оженен за сестрата на Филота, се нахвърли върху него, и то много по-остро, отколкото който и да е друг. Крещейки, че е убиец на царя, предател на отечеството и войската, той грабна голям камък, който случайно беше в краката му, и се опита да го отправи към Филота с намерение, както повечето сметнаха, да го избави от изтезания. Царят обаче спря ръката му. Той каза, че по-напред трябва да се даде възможност на виновника да се изкаже и че не ще допусне да бъде съден по друг начин.

Царят заповяда на Филота да говори. Дали съзнаваше престъплението си, или пък, обезумял и занемял от голямата опасност, той не се осмеляваше нито да вдигне очи, нито да заговори. После заплака, облегна се на войника до него, който го подкрепи, и загуби съзнание. Изтриха очите му с плаща, а като дойде в съзнание, гласът му се възвърна. Даде знак, че иска да говори. Царят, като го гледаше втренчено, каза: „Ще те съдят македонците! Питам те на бащиния си език ли ще им говориш?“ Филота отговори: „Освен македонците тук присъствуват и много други, които, смятам, ще разберат по-лесно това, което ще кажа, ако си послужи със същия език, на който ти им говори, за да може речта ти да се разбере от повечето от тях.“ Тогава царят каза: „Ето, виждате ли, Филота даже се отвращава от бащиния си език. И се срамува да говори на него. Нека каже сега какво е на сърцето му! Но знайте едно: той пренебрегна и обичаите ни така, както и езика.“ Като каза това, Александър се оттегли от събранието.

Филота започна: „Аз, като невинен, лесно ще намеря думи. Трудно е за нещастника да има мярка в думите си. Защото, след като съвестта ми е чиста, принуден от обстоятелствата, аз не зная как да свържа чувствата с положението си. Отсъствува обаче от събранието най-главният ми обвинител. И не мога да проумея защо той не желае да ме изслуша. О, Херкулесе, ако изслуша и двете страни, може както да ме съди, така и да ме оправдае. Но изслушан в негово отсъствие, аз не мога да бъда оправдан, след като вече съм осъден от него. Защитата на човек в окови е не само излишна, но и противна. Защото той не ще убеждава съдията, а по-скоро ще го обвинява. Все пак, след като ми е

позволено да говоря, не ще премълча и не ще пропусна нищо, за да не се помисли, че аз сам съм се осъдил.“

„И тъй, не виждам в какво ме обвиняват. Никой не ме споменава в числото на заговорниците. Никомах не каза нищо. Цебалин не можеше да знае повече от това, което беше чул. А царят смята, че аз съм начело на заговора. Нима Димн е могъл да пропусне този, след когото е вървял, особено тогава, когато на въпроса за заговорниците е трябвало, макар и противно на истината, да ме обвини, за да може да убеди този, който го е разпитвал. Нима той пропусна моето име преди разкриване на заговора, за да изглежда, че е искал да пощади съмишленика си? Когато се е доверил на Никомах, за когото е бил сигурен, че ще запази тайната, и е посочил поименно другите, мене не ме е споменал. Питам ви, другари по оръжие, ако Цебалин не беше дошъл при мене и аз не знаех нищо за съзаклатието, щях ли днес да стоя пред вашия съд, след като никой не ме е споменавал? Само Димн, ако беше жив, можеше да ме избави от обвинението. Какво ще ми помогнат останалите? Които решат да се признаят за виновни, не ще кажат за мене нищо. Но в нещастieto човек е зложелателен и виновният, измъчван заради своята вина, е равнодушен към мъченията на другите. Нима измежду толкова многото заговорници никой не ще каже истината даже и по време на изтезанията? Никой не щади обречения на смърт, а според мене и той самият никого не жали.“

„Аз трябва да се върна към единственото справедливо обвинение: защо съм премълчал полученото от мене известие? Защо го изслушах толкова равнодушно? Но нали за това нещо, Александре, след като осъзнах грешката си, ти ми прости? Хванал здраво десницата ти, залог за спечелено отново благоразположение, аз бях и на пиршеството. Ако си ми повярвал, аз съм въвн от подозрение. Ако ли пък си ме пощадил, не променяй своето решение. Какво направих през тази нощ, след като напуснах трапезата ти? Какво ново престъпление ти беше докладвано, което те застави да промениш решението си?“

„Спах дълбоко, забравил грешките си, когато ме събудиха враговете ми, за да ме оковат. Как може един убиец и един предател така спокойно да спи? Разкритите престъпници не могат да спят. Терзаят ги фуриите^[1] не само преди убийството, но и пред мисълта за убийство. Моето безгрижие доказва невинността ми, а още повече — твоята десница. Не съм се опасявал, че ти, Александре, ще се

подчиниш на чуждата жестокост, а не на собственото си снизхождение. Ти щеше да се разкаеш, да си недоволен, че аз съм повярвал. За заговора ми извести момче, което не можеше да посочи нито свидетел, нито каквото и да е доказателство. Всеки, който би се съгласил да го изслуша, би се уплашил. Не обърнах внимание на кавгата между влюбения и блудника. Не му повярвах, защото не той носеше известието, а беше упълномощил брат си. Уплаших се да не би да отрече какво е казал на Цебалин и в мене да се усъмнят мнозина от приятелите на царя. И така, ако и да не съм засегнал никого, открих, че има човек, който повече желае гибелта ми, отколкото да се докаже, че съм невинен. Колко бих спечелил от клеветата, ако обвиня невинния? А ето че Димн се самоуби!... Дали можех да предвидя, че той ще направи това? Ни най-малко. Повярвал на донесението, царят не е могъл да го отхвърли по отношение на мене, след като вече бях говорил с Цебалин. О, Херкулесе, ако бях съучастник на Димн в това голямо престъпление, аз нямаше цели два дена да крия от него, че сме издадени. Та самият Цебалин можеше да бъде премахнат от Димн, и то без труд.“

„И най-последно, след като известието, заради което аз трябва да умра, беше предадено на царя, сам влязох в спалнята му с меч в ръка. Защо отложих злодеянието? Или без Димн не съм се осмелил? Значи, той е бил инициаторът на престъплението. Под неговата ли сянка съм се криел в стремежа си към македонската власт? Има ли някой от вас, подкупен с дарове? Кой вожд, кой управител съм предпочитал повече? Обвиняват ме също, че презирам бащината си реч, че пренебрегвам македонските нрави и обичаи. Значи, домогвам се до власт над тези, които презирам? Още преди, едва създадена се, родната ни реч престана да се употребява в търговията с другите народи. Победителите са длъжни повече, отколкото победените да изучават чуждия език. Наистина това ме оскърбява по-малко, отколкото другото — че Аминта, синът на Пердика, е бил участник в заговор против царя. Понеже с него ме свързва приятелство, не ще откажа да го защитавам.“

„Дали е трябвало да се сближавам с братовчедата на царя? Ако ли пък не е трябвало да се уважава човек с такъв ранг, виновен ли съм за това, което не съм предвидил, и трябва ли да умират и приятелите на престъпниците, ако са невинни? Ако това е така, защо живея още? Ако

е несправедливо, защо сега все пак не ме съсечете? Аз действително писах, че съжалявам тези, които ще трябва да живеят под скиптъра на човек, който се смята за син на Юпитер. О, ти, вярност към приятелството и към честната дума, вие ме измамихте. Признавам, че написах това, но на самия цар, а не за него. Защото не съм искал да предизвиквам срещу него завист, а се страхувах от това. Александър щеше да ми се види по-достоеен, ако мълчаливо беше признал произхода си от Юпитер, а не да си служи с хвалебствия. И понеже всички вярват в оракула, нека неговият бог ми е свидетел в обвинението. Задръжте ме в окови, докато се допитате до Юпитер Амон дали аз съм замислял тайно престъпление. Този, който е признал нашия цар за достоен да се нарече негов син, не ще допусне да останат скрити тези, които са замисляли заговор против сина му. Ако смятате, че изтезанията са по-сигурно средство, отколкото оракулът, то аз не ще се откажа от тях, за да се установи истината.“

„При обвинения в такива престъпления обикновено се призовават и роднините. Неотдавна загубих двамата си братя. Не се осмелявам да протегна ръка към баща си, нито да го призова, тъй като и него ще го обвинят като съучастник в това голямо злодеяние. И не е ли това най-голямото нещастие — бащата на толкова синове, който се утешаваше в старостта си от един-единствен, да загуби и него, освен ако и той заедно с него не бъде положен на кладата? Скъпи ми татко, заради мене ще умреш и ти. Аз те лишavam от живота. Защо си ме създал такъв нещастник?“

„Защо си ме създал, след като боговете са толкова зложелателни? Дали за да разбереш чрез мене това, което те очаква? Не зная дали моята младост е по-нещастна, или твоята старост: ти ще ме загубиш в разцвета на силите ми, а палачът ще изтръгне от тебе дъха, който самата природа вече иска да ти отнеме, дори ако съдбата би пожелала да изчака.“

„Споменаването на баща ми ме убеждава колко предпазливо е трябвало да съобщя за донесението на Цебалин. Нали Парменион, когато узна, че лекарят Филип готви за царя отрова, уплашен, реши да го предупреди и му написа писмо, в което го молеше да пие по-малко от лекарството. Оказа ли това писмо някакво влияние? Повярвах ли на баща ми? И аз, колкото пъти съм чувал нещо и съм го съобщавал, с жестокост и с подигравка съм бивал отблъскван. Ако когато

предупреждаваме, биваме ненавиждани, а когато мълчим, биваме подозирани, какво тогава трябва да правим?“

Тогава един от стоящите наблизко извика: „Ще спечелите доверие, като не правите заговори.“ А Филота му отвърна: „Право казваш, който и да си. Но дори и да съм заговорник, не бих се молил да се отмени наказанието и затова повече няма да говоря. Виждам, че последните ми думи ви се сториха неприятни.“ След това Филота беше изведен.

Между пълководците на Александър имаше един на име Болон — чужд на градските съблазни в мирно време, стар войник, излязъл из средите на простолудията и достигнал до този висок пост. Докато останалите мълчаха, той необуздано и дръзко започна да припомня колко пъти хората на Филота са изгонвали когото и да било от тях от странноприемниците, за да може той да смъкне нечистотията от робите си там, откъдето изгонваше войниците. Казваше, че колите му са спирали, претоварени от злато и сребро, по всички села и че никой от другарите му по оръжие не е бил приеман в съседство със странноприемниците, заети от него. Изгонвала ги е стражата, за да не нарушават съня на този разглезен човек. Бдяла е да не достига до него не само какъвто и да е шум, но и едва доловим шепот. Подигравал се със селяните, които наричал фригийци и пафлагонци. Той, роденият македонец, не се е срамувал да ги изслушва на родния си език чрез преводач. А сега иска да се допитва до Амон. Той обвинява Юпитер в лъжа, когато е признал Александър за свой син, сякаш наистина се е страхувал, че даровете на боговете ще предизвикат завист. Болон говореше, че когато Филота е заговорничел срещу царя, не се е допитвал до съвета на Юпитер, а сега иска да се изпратят хора до оракула, за да може баща му да подготви войските в Мидия и с подкуп да привлече разни негодяи за съучастие в престъплението. Казваше, че трябва да бъдат изпратени хора не да се допитат до Юпитер за това, което вече сами са узнали от царя, но да му благодарят и да му пренесат жертва за това, че най-добрият цар е останал жив.

Цялото събрание изпадна във възбуда. Първи телохранителите започнаха да настояват да им се предостави убиецът да го разкъсат със собствените си ръце. За Филота това не беше най-жестокото, тъй като той очакваше мъчителни изтезания. Но царят се върна отново и отложи събранието за следващия ден, за да наблюдава сам

изтезаването или да проучи всичко по-старателно. И въпреки че вече се мръкваше, заповяда приятелите му да дойдат при него.

Почти всички бяха на мнение Филота да бъде убит с камъни по македонски обичай. Хефестион, Кратер и Кев смятаха, че ще открият самата истина само чрез мъчение. И макар че преди бяха на друго мнение, и останалите се съгласиха с тях. С това съвещанието беше разпуснато.

Хефестион, Кратер и Кен отидоха при Филота, за да проведат разпита. Царят задържа Кратер и води с него разговори, чието съдържание остана неизвестно. След това се оттегли в най-вътрешната част на шатрата си и като отпрати всички, до късна нощ остана да чака резултата от разпита.

Мъчителите поставяха вече пред Филота най-страшните инквизиторски уреди, а той каза: „Защо се бавите да убиеете този, който признава, че е неприятел и убиец на царя? Защо има нужда от изтезания? Реших това, пожелах го.“ Кратер поиска и уредът да потвърди това, което Филота беше признал. Тогава го хванаха. Докато му връзваха очите и му събличаха дрехите, напразно зовеше бащините богове и законите на всички народи. Ушите им оставаха глухи. А след това го подложиха на най-ужасни мъчения, защото беше вече осъден, и правеха това само за да угодят на царя.

Измъчваха го ту с огън, ту с камшици не за да се доберат до истината, а за да го принудят да говори. Постепенно започнаха да замират не само гласът му, но и стоновете му. Когато тялото му не можеше вече да понася ударите на камшиците, той обеща, че ако прекратят изтезаването, ще каже това, което искат да узнаят. Поиска да се закълнат в живота на Александър, че ще сложат край на изтезанията и ще отстранят мъчителите. След като дадоха съгласието си, той каза: „Кажи, Кратере, какво искаш да чуеш от мене?“ Кратер възнегодува, че го подиграва, и извика отново палачите. Филота започна да моли да му позволят да си поеме дъх, за да каже всичко, което знае.

Междувременно хетайрите, всички от благороден произход, и особено роднините на Парменион научиха, че Филота е подложен на изтезания. От страх пред закона на македонците, според който роднините на заговорника за убийство на царя подлежат на смъртно наказание заедно с виновника, едни сложиха край на живота си, други избягаха в планините и пустините. Ужас обхвана целия лагер. Царят

узна за това вълнение и оповести, че отменя закона за смъртното наказание за роднините на съзаклятниците.

Трудно е да се каже дали с истинско признание, или с лъжа Филота е искал да сложи край на мъченията. Един и същи край очаква и тези, които говорят истината, и тези, които излъжат. Впрочем, той каза: „Вие добре знаете колко близък беше моят баща с Хегелох^[2], който падна в боя. От него започнаха всичките ни нещастия. Защото, щом като царят заповяда да го поздравяваме като син на Юпитер, Хегелох възмутен каза: «И така, този ли да признаваме за цар, който се отказва от баща си Филип? Свършено е с нас, ако изтърпим това. Който иска да му вярваме, че е бог, презира не само хората, но и боговете. Загубихме Александър, загубихме царя. Попаднахме под властта на тиранин, нетърпим както за боговете, с които се сравнява, така и за хората, от които се отказва. Нима с кръвта си създадохме бог, който да ни презира и да не желае смъртните да му дават съвети. Вярвайте ми, че ако бъдем истински мъже, ще бъдем осиновени от боговете. Кой ще отмъсти за смъртта на Александър, чичото на този Александър? Кой след това за Архелай^[3], кой за Пердика^[4], които бяха убити? А нашият цар прости дори и на убийците на баща си.» Така каза Хегелох на трапезата. На следващия ден бях извикан от баща ми. Беше разстроен, а забеляза, че и аз съм тъжен. Бяхме разтревожени от това, което бяхме чули. Баща ми го извика, за да разбере дали го е казал на смях, тъй като тогава беше пиан, или това е негово убеждение. Дойде, потвърди казаното и добави, че ако се осмелим да застанем начело, той ще ни бъде първият съучастник, а ако ни липсва смелост, той ще си състави свой план. Парменион сметна, че докато Дарий е жив, това не бива да става, тъй като от убийството на Александър щеше да се възползува врагът. След като Дарий бъде свален, като награда на убийците на Александър щяха да се паднат Азия и целият Ориент. Планът беше приет и беше дадена дума за вярност. Колкото се отнася до Димн, не зная нищо, но разбирам, че след моето признание никаква полза не ще ми донесе това, че не съм участник в замисленото престъпление.“

Палачите приближиха отново уредите и започнаха да нараняват устата и очите му, като настояваха да признае и това престъпление. Те настояха да разкаже как е трябвало да осъществят плана си. Той отговори, че са се опасявали да не би Александър да се задържи в Бактра, а седемдесетгодишният му баща, оглавяващ голяма войска, да

умре. Тогава Хегелох, лишен от неговата помощ, няма да има повод да убие царя, за да осъществи плана си. Но към настоящия заговор неговият баща не е имал никакво отношение. Ако не вярват, нека продължат да го измъчват, въпреки че повече не може да издържа мъките.

Водещите разпита решиха, че е казал истината, и се върнаха при царя. Той заповяда на следващия ден да се разгласят показанията на Филота, а него да го пренесат, защото не можеше да ходи.

След като Филота призна всичко, въведоха Деметрий, който беше посочен като участник в заговора. Упорито и непоколебимо той отричаше да е замислял каквото и да било против царя. Дори предлагаше и него да сложат на уредите за измъчване.

Филота обгърна с поглед всички и зърна някой си Калан, който стоеше близо до него. Той го извика да се приближи. Объркан, той отказа да дойде по-близо, но Филота му каза: „Ще търпиш ли Деметрий да лъже и отново да започнат да ме измъчват?“

Калан пребледня. Македонците помислиха, че Филота иска да опетни невинен, понеже младежът не беше споменат и от самия него при изтезанията. Като се видя заобиколен от царските телохранители, Калан призна, че и Деметрий, и той са участвували в съзаклятието. Всички, споменати от Никомах, по бащиния обичай бяха убити с камъни.

Така Александър преодоля тази голяма опасност не само за живота си, но избягна и това да го намразят. Парменион и Филота, най-първите от приятелите му, не можеше да бъдат осъдени, ако не беше доказана вината им и цялата войска не бе възнегодувала. Последиците от това дело бяха двояки: докато Филота отказваше вината си, изглеждаше, че изтезанията са много жестоки, а след признанието му той не намираше състрадание дори и от своите приятели.

[1] Фурия — богиня на отмъщението; бяс, лудост. ↑

[2] Хегелох — роднина на Парменион. ↑

[3] Архелай — македонски цар (413–393 г. пр.н.е.), син на Пердика II, достигнал до престола след убийството на брат си. Привърженик на атиняните и на гръцкото образование. В неговия дворец в Пела са гостували Еврипид, Агатон и други старогръцки писатели. ↑

[\[4\]](#) *Пердика II* — баща на Архелай. [↑](#)

КНИГА СЕДМА

ПРОЦЕСЪТ ПРОДЪЛЖАВА

Под влияние на разкритията за престъплението на Филота войниците считаха, че заслужено е наказан със смърт. Но сега, след като вече го нямаше, негодуванието отстъпи място на съчувствието. Вълнуваха ги знатният произход на младежа и старостта на бащата — вече напълно осиротял. Парменион пръв беше отворил за царя пътя към Азия, бил му е винаги другар в опасностите, в строя винаги е командувал единия фланг, а е бил и пръв приятел и на Филип. Беше толкова верен на Александър, че той не потърси никого друго да му съдейства в убийството на Атал.

Такива разговори се водеха от войниците и за тях се донасяше на царя. Макар и да не го тревожеха много, той разбираше, че вредата от бездействието се отстранява само с дела. Затова заповяда всички да дойдат пред преторията. Щом разбра, че повечето са дошли, излезе пред събранието. Явно по предварителна уговорка с царя, Атархий започна да настоява да се доведе Александър от Линцестида^[1]. Още преди Филота той беше замислял да убие царя. Наклеветен от двама доносници, както по-горе споменахме, вече трета година беше в окови. Със сигурност се знаеше, че е бил съмишленик на Павзаний в заговора за убийството на Филип, но понеже пръв беше поздравил Александър като цар, беше се отървал от смъртно наказание, но не и от подозрение. А и молбите на тъста му Антипатер бяха отложили справедливия гняв на царя. Гноясалата рана сега отново се беше възпалила, тъй като страхът от настоящата опасност възобнови спомена за старата.

Изведоха Александър от Линцестида под стража и въпреки че цели три години беше подготвял защитата си, сега, като му заповядаха да говори, само заекваше и трепереше и каза малко от това, което беше намислил да каже. Накрая паметта му изневери и разумът му го напусна. Никой не се усъмни, че уплахата е признак на вина, а не на забрава. И докато още се мъчеше да си спомни, войниците, които стояха най-близо до него, го намушкаха с копията си.

Отнесоха трупа му. Царят заповяда да въведат Аминта^[2] и Симий. Най-малкият им брат Полемонт, след като беше узнал, че

Филота е разпитван чрез мъчения, беше побягнал.

Аминта и Симий бяха най-близки на Филота от всичките му приятели. С негова препоръка бяха издигнати до големи и почетни длъжности. Царят си припомни, че са били привлечени от него много старателно, и затова не се съмняваше, че се били съучастници и в последния му престъпен план.

Царят заяви, че отдавна се е усъмнил в тях по повод на едно писмо от майка му, с което тя го предупреждавала да се пази от тях. Тогава не повярвал, че имат лоши намерения, но сега, при наличието на ясни доказателства, е заповядал да бъдат оковани. Няма съмнение, че преди да се разкрие заговорът, те са имали тайна среща с Филота. А и брат им, избягал по време на следствието срещу Филота, се е саморазобличил. Припомни си как неотдавна, въпреки обичая, под прикритието на изпълняваната от тях длъжност те, като изтласкали другите, се приближили до него без какъвто и да било повод. Учуден, че постъпват на стража, преди да им е дошла смяната, и стреснат от тяхното смущение, бърже се отдръпнал при телохранителите, които вървели след него. Упрекна и Аминта за неотдавнашното му лошо отношение към писаря на конницата Антифан. Преди още да се разкрие заговорът на Филота, Антифан поискал от Аминта според обичая да отдели от конете си за тези, които са загубили своите. Аминта надменно бил отвърнал, че ако Антифан не се откаже от искането си, скоро ще разбере с кого си има работа. Тези нагли и безразсъдни думи, подхвърлени по отношение на царя, се сторили на Антифан очевидно указание за престъпни намерения. Александър твърдеше, че ако това е истина, те заслужават наказанието, което получи Филота, а ако е лъжа, трябва да докажат, че са невинни.

Въведоха и Антифан. Той потвърди случката с непредадените коне и разказа за високомерните заплахи. След като получи разрешение да говори, Аминта помоли:

„Ако царят се съгласи, моля нека ми бъдат свалени оковите, докато говоря.“ Царят заповяда да бъдат развързани и двамата и освен това да се даде на Аминта копието, тъй като той настояваше да му бъде върнато оръжието на телохранител. Аминта взе копието в лявата си ръка и като се отмести оттам, където малко преди това беше трупът на Александър от Линцестидата, започна: „Каквато и участ да ни заплашва, царю, ще ти признаем, че ако е щастлива, ще сме задължени на тебе, а

ако е неблагоприятна — на съдбата. Ние говорим пред съда и духом, и телом свободни и без да се страхуваме от предварително взето решение, защото ти ни върна оръжието, с което обикновено те придружавахме. От обвинението не се боим. Ще престанем да се боим и от съдбата. И моля те позволи ми най-напред да се защитя от това, в което ме упрекна най-накрая.“

„Ние, царю, не сме били посветени в никакъв заговор и не сме те оскърбявали. Ти отдавна си надвил всякакви опасения от човешката завист, освен ако не се опасяваш, че аз с ласкателство ще поискам да изкупя някакво предишно злословие. И ако е бил долавян понякога по-суров глас на твой войник, изостанал от отряда или отклонил се от бойния строй, или пък за да лекува в палатката раните си, то ние с делата си сме заслужили да отдадеш това по-скоро на обстоятелствата, отколкото на волята ни. Когато и каквото нещастие и да се случи, всички сме виновни. Готови сме тогава да се изправим един срещу друг, ако и да няма между нас никаква омраза. Та нали и децата ненавиждат родителите си, когато не изпълняват желанията им. Обратно — когато ни отрупват с дарове, когато се връщаме претоварени с плячка, кой може да бъде недоволен? Кой може да ограничи възторга ни? У войниците няма мярка нито в негодуванието, нито в радостта. Всеки успех ни разпалва. Ние се караме, хвалим се, окайваме се, гневим се — накъдето ни поведе случаят. Днес сме готови да тръгнем към Индия и Океана, утре ни обхваща мъката по жените, децата и отечеството. Но даденият с тръбата сигнал слага край на такива размишления и разговори. Всички се втурваме в бойните редици и колкото гняв се е събрал в палатките, го изливаме върху главата на неприятеля. О, ако и Филота беше сгрешил само на думи!“

„Но да се върна към това, в което ни обвиняват. Не ще отричам дружбата, която ни свързваше с Филота, и ще призная, че ние извлякохме от нея голяма полза за себе си. Или се учудваш, че ние обичахме Филота, сина на Парменион, който надминава с достойнството си почти всички твои приятели и който ти желаше да бъде най-близо до тебе? В името на Херкулеса, ако искаш да знаеш истината, царю, ти си причина за опасността, която ни заплашва. Кой друг освен ти самият заставяше тези, които желаеха да ти се харесват, да се обръщат към Филота? Препоръчани от него, ние спечелихме твоето приятелство. До тебе беше този, чиято благодарност можехме

да очакваме и от чийто гняв трябваше да се боим. Ако не по твое искане, то нали по твоя препоръка ние се заклехме, че ще имаме общи приятели или врагове? Обвързани с тази клетва, можехме ли ние да страним от този, когото ти предпочиташе пред всички? И така, ако това е престъпление, ти ще намериш в цялата войска много малко невинни и дори никого. Защото всички желаеха да бъдат приятели на Филота, но не всички можеха да постигнат това. И ако не правиш разлика между приятели и участници в заговора, не ще можеш да разкриеш истината и да разграничиш приятелите си от онези, които само са желаели да изглеждат такива.“

„Кое, смяташ, е указание за участие в съзаклатието? Както виждам, това, че един ден преди разкриването му Филота е разговарял с нас приятелски и без свидетели. Аз не бих могъл да се оправдая, ако един ден преди това съм променил каквото и да е от стария си начин на живот и навици. Но ако сме го направили както през всички останали дни, така и в онзи ден, в който той е заподозрян, то навикът измива вината.“

„Казват, че не сме дали коне на Антифан един ден преди да бъде разкрит Филота. Ако Антифан иска да хвърли върху нас подозрение за това, че точно в този ден не сме му дали конете, той не би оправдал и себе си, тъй като е пожелал това точно в този ден. Трудно е да се реши кой е виновен, ако, разбира се, не се вземе предвид и фактът, че който пази своето, постъпва по-правилно от този, който иска чуждото. Впрочем, царю, отначало имах десет коня. Осем от тях Антифан вече беше разпределил между тези, които бяха загубили своите, тъй че за мене бяха останали само два. Бях принуден да ги задържа, докато този горд и несправедлив човек не пожела да ми ги вземе. Бях принуден да ги задържа, за да не стана пехотинец. Не ще отрека и това, че съм говорил свободно с най-ненавистен човек, присвоил си правото да разпределя чуждите коне между тези, които ще влизат в бой. И се стигна дотам в злините: аз да оправдавам думите си едновременно и по отношение на Александър, и по отношение на Антифан.“

„А майка ти? За бога! Писала ти, че ние сме твои врагове. Дано да беше по-разумно загрижена за сина си и да не беше обезпокоявала душата си с напразни тревоги! Защо не ти обясни причината за страха? Защо не посочи кой ни е наклеветил? О, нещастен аз! Може би е безопасно да мълча, отколкото да говоря! Но докъдето и да стигнат

нещата, предпочитам да съм недоволен по-скоро от думите, с които се защитавам, отколкото от извършеното от мене. Ще признаеш едно, което искам да ти кажа: ти си спомняш, че когато ме изпращаше да доведе от Македония войници, ми каза, че много младежи, здрави и прави, се укриват в дома на майка ти. Даде ми наставления да не се съобразявам с волята на никого освен с твоята и да ти доведе отклонилите се от военна служба. Това нещо аз изпълних, и то с по-голяма смелост, отколкото беше в мой интерес, като се съобразих със заповедта ти. Доведох Горгий, Хекатей, Горгидан^[3], които ти служат добре. И тъй, има ли по-несправедливо нещо от това аз да бъда наказан, защото съм изпълнил заповедта, когато при неподчинение трябваше да понеса наказание според закона. Защото няма никаква друга причина твоята майка да ни преследва, освен че поставихме твоя интерес пред уважението към жената майка. Доведох ти шестхилядна македонска пехота и шестстотин конници. Част от тях нямаше да ме последват, ако бях по-отстъпчив. Редно е ти да успокоиш майка си, защото ти си причина тя да се гневи на нас.“

Докато Аминта говореше, ето че неочаквано пристигнаха тези, които бяха настигнали забягналия му брат Полемонт, за когото споменах по-горе. Връщаха го окован. Враждебно настроеното събрание едва можа да бъде спряно да не започне по обичая да хвърля върху него камъни. Той без какъвто и да било страх каза: „Нищо не моля за себе си, само не обвинявайте братята ми за моето бягство! Ако това не може да се докаже, съдете мене! И подозрението върху тях се намалява от това, че избягах сам.“ Така говореше младежът и трогна цялото събрание. Всички зарониха сълзи, променили внезапно настроението си към него, тъй че всичко, което преди му донасяше вреда, се обърна в негова полза. Беше юноша от отряда на конниците, когото страхът пред мъченията на Филота беше прогонил. Изпратените от Александър хора да го догонят го бяха настигнали, когато се колебаел дали да се върне, или да продължи да бяга. Плачеше и се удряше по главата. Страхуваше се не толкова за себе си, колкото за своите братя, които се намираха в опасност. Вече беше трогнал и царя, а не само събранието, когато единият му брат, като го погледна гневно, извика: „Безумецо! Трябваше да плачеш тогава, когато пришпорваше коня и побягна от братята си. Нещастнико, защо и откъде бягаш? Ти си причина аз от обвинен да се превърна в обвинител.“

Полемонт признаваше, че по-тежко е прегрешил спрямо братята си, отколкото спрямо себе си. Тогава нито със сълзи, нито с викове можяха да успокоят тълпата, която изразяваше настроението си. Чуваше се само едно — царят да пощади невинните и смели мъже. Приятелите му използваха възможността да предизвикат състрадание и със сълзи на очи започнаха да молят царя. Накрая, след като се въдвори тишина, Александър каза: „И аз самият по свое собствено решение освобождавам Аминта и братята му. И бих желал вие да забравите за тази моя добрина, а преди всичко да помните избягнатата опасност. Върнете се при мене със същото доверие, с каквото и аз се отнасям към вас. Ако не бях разследвал това, което ми беше донесено за вас, можеше да бъда заподозрян в лицемерие. По-добре е да бъдете справедливо оправдани, отколкото подозирани. Имайте предвид, че никой не би могъл да бъде освободен, ако не се оправдае пред съда. Ти, Аминта, прости на брат си. Това ще бъде и за мене доказателство, че ти искрено се връщаш при мене!“

Александър разпусна събранието и заповяда да извикат Полидамант^[4]. Той беше особено близък на Парменион. В строя обикновено стоеше до него. И сега, макар и да влизаше в преторията с чиста съвест, все пак когато царят го накара да му доведе братята си, за които поради младостта им не знаеше нищо, увереността му се превърна в безпокойство. Разтревожен, премисляше по-скоро в какво са могли да се провинят, отколкото с какво да ги оправдава.

Телохранителите, както им беше заповядано, вече ги въвеждаха, когато царят заповяда да дойде по-близо до него прежълтият от страх Полидамант. И като отстрани всички останали, му заговори: „Всички сме засегнати еднакво от престъплението на Парменион, но най-много аз и ти, които той излъга под сянката на приятелството. Той трябва да бъде настигнат и наказан. Виж колко голямо доверие ти имам — реших да те използвам като помощник. Заложници, докато извършиш това, ще бъдат братята ти. Ще отпътуваш за Мидия и ще отнесеш на управителите писма, написани собственоръчно от мене. Необходимо е да се бърза, за да изпреварим мълвата. Желая да стигнеш там през нощта, а на следващия ден да изпълниш това, което ще бъде написано в писмото. На Парменион също ще занесеш две писма: едното написано от мене, другото — от името на Филота.

Неговият пръстен с печат е в мои ръце. Ако бащата повярва, че е подпечатано от сина му, твоето пристигане не ще го изплаши.“

Освободен от големия страх, Полидамант обеща да извърши повече, отколкото се искаше от него. И похвален, и подкупен от обещанията, съблече дрехата, която носеше, и облече арабска. Като придружители му бяха дадени двама араби, чиито жени и деца останаха също при Александър като залог за верността им.

Вървяха на камили през места, запустели поради липсата на вода. Пристигнаха на единадесетия ден, както беше предварително уточнено. Преди да съобщи за пристигането си, Полидамант облече македонското си облекло и по време на четвъртата нощна стража пристигна в палатката на Клеандър^[5], който беше тук царски наместник. След връчването на писмата решиха на разсъмване да се срещнат пред жилището на Парменион.

Полидамант беше предал вече и на другите военачалници писмата от царя. Готвеха се да отидат при Парменион, комуто беше съобщено, че е дошъл Полидамант. Зарадван от идването на приятеля си и любопитен да узнае какво прави царят, тъй като отдавна не беше получавал от него писмо, Парменион заповяда да го въведат.

В оазисите на тази страна има уединени, но обширни горички, засадени от човешка ръка. Там отпочиват царете и сатрапите им. Парменион се разхождаше в гората заедно с пълководците, на които чрез писмата на царя беше наредено да го убият. Изчакваха момента, когато Парменион ще започне да чете предадените му от Полидамант писма. А той, още преди пълководецът да го съзре, зарадван се спусна да го прегърне. Поздравиха се мълчаливо и Полидамант му предаде писмата на царя. Разпечатвайки първото писмо, Парменион попита какво прави царят. Онзи му отговори, че ще разбере от писмото. След като го прочете, Парменион каза: „Царят подготвя експедиция към страната на арахозите^[6]. Смел човек е и никога пред нищо не се спира. Но нека отделя време и за здравето си, след като е придобил толкова голяма слава.“ След това започна да чете другото писмо, написано от името на Филота. Беше твърде много зарадван, което личеше и по лицето му. Тогава Клеандър прободe хълбока му с меч, а след това отрязва главата му. Другите също намушкаха безжизненото вече тяло.

Телохранителите, които стояха в покрайнините на гората, узнаха за убийството и неосведомени за причината, изтичаха в лагера и

вдигнаха на крак с тревожното известие войниците. Всички с оръжие в ръка се спуснаха към горичката, в която се извърши убийството. Те крещяха, че ако не им бъдат предадени Полидамант и останалите участници в убийството, ще съборят стената, която обграждаше горичката, и ще пролеят кръвта си за своя военачалник. Клеандър заповяда да пуснат при него командирите и им прочете писмото на царя до войниците — за заговора на Парменион и за молбата му да отмъстят за него. Като разбраха волята на царя, негодуванието им изчезна. Може да се каже, че беше предотвратен истински бунт. Повечето войници си отидоха. Останаха няколко души, които помолиха да им се разреши да погребат трупа. Дълго Клеандър не им разрешаваше, понеже се страхуваше да не засегне царя. После прецени, че това може да предизвика недоволство, и им позволи да погребат трупа. Главата изпратиха на Александър.

Такъв беше краят на Парменион, прославен както във военно, тъй и в мирно време. Много дела доведе до щастлив край без царя, а царят без него не беше извършил нито един подвиг. Угаждаше на царя, който изискваше пълно подчинение в името на собственото си щастие. Седемдесетгодишен, Парменион изпълняваше задълженията на млад пълководец, а често и на обикновен войник. Разумен в решенията си, сръчен, обичан от командирите, а още повече от обикновените войници. Дали тези неща го бяха тласнали към жаждата за власт и бе станал толкова подозрителен, може само да се спори, тъй като не можеше да се докаже, че е истина. Съмнително е и друго — дали Филота, сломен от мъченията, беше казал истината. Това не можеше да се провери. Той може да е потърсил край на мъките в лъжата, факт, все още скорошен, за да може да се забрави.

Александър реши, че трябва да отстрани тези, които открито скърбяха за Парменион, и ги отдели от останалата войска. Постави им за командир Леонид^[7], който някога беше най-близък другар на Парменион. Бяха същите, които царят отдавна вече подозираше. Защото, за да изпита настроението на войниците, беше ги убедил, когато пишат писма на близките си в Македония, да ги предават за сигурно на царските куриери. Всеки войник откровенно беше писал до близките си това, което чувствуваше. Едни бяха писали, че военната служба им тежи, но повечето — че вече не им тежи. Така бяха заловени писмата и на доволените от царя, и на недоволените. Тези,

които случайно бяха писали в писмата си за тежестите на военната служба, царят заповяда да ги настанят в отделен лагер. Така можеше да използва силите им в боя, същевременно да попречи волнодумството им да достига до доверчивите уши на другите. Това решение, може би безразсъдно, защото най-храбрите младежи бяха много засегнати от тази обида, все пак беше от полза за царя. Никой не се хвърляше в боя така, както тези войници. Подтикваше ги храбростта им и желанието да измият позора, както и това, че в толкова малобройна кохорта подвизите им не можеше да останат незабелязани.

[1] *Линцестида* — област в Македония, съседна на Илирия. ↑

[2] *Аминта* — син на Андромен, телохранител на Александър. ↑

[3] *Горгий, Хекатей и Горгидан* — македонци. ↑

[4] *Полидамант* — управител на област при Александър и приятел на Парменион. Убива Парменион по заповед на Александър. ↑

[5] *Клеандър* — военачалник. ↑

[6] *Арахозия* — провинция в Източна Азия, северно от Гедрозия, (дн. Южен Афганистан), Кандахар и югозападните части на Кабулистан. ↑

[7] *Леонид* — военачалник. ↑

ПО СЛЕДИТЕ НА БЕС

След като уреди тук работите и постави за сатрап на дрангите^[1] Арзам^[2], Александър заповяда да обявят, че предстои поход към страната на аримаспите^[3], които сега се наричаха евергети^[4]. Те бяха променили името си от момента, когато бяха подпомогнали с храна и покрив изтощената от студ и глад армия на Кир. В тази област Александър пристигна на петия ден. Узна, че Сатибарзан, който беше минал на страната на Бес, се е отправил с конница отново към земята на арианите^[5]. Царят изпрати срещу него Каран^[6], Еригий^[7] с Артабан^[8] и Андроник^[9]. След тях вървяха шест хиляди гръцки пехотинци и шестстотин конници. В продължение на шестдесет дена той уреди положението при племето на евергетите, като им даде огромна сума пари като награда за изключителната им вяност към Кир. Той остави тук начело Амедин^[10], който преди е бил писар на Дарий, и покори и арахозите. Там го посрещна войската, която преди беше под командването на Парменион. Беше шестхилядна редовна македонска войска с двеста души представители на аристокрацията, петстотин гърци пехотинци и шестстотин конници — без съмнение, цветът на въоръжените сили на царя. За управител на арахозите беше назначен Менон. Тук остави четири хиляди пехотинци и шестстотин конници за гарнизон.

Александър навлезе с войската си в земите на племе, малко известно дори на съседите му, което не поддържаше търговски връзки с никого. Наричаха ги парпанисади^[11]. Най-дивото човешко племе дори между варварите. Студеният климат беше направил характера на хората суров. В по-голямата си част областта им спада към студената северна зона, на запад граничи с Бактрия, а южната ѝ част се спуска към Индийско море. Строят си колиби от кирпич. Понеже земята е бедна на строителен материал дори и по планинските хребети, строят ги чак догоре от кирпич. Впрочем, строежът долу е по-широк, с изграждането нагоре постепенно се стеснява, а най-горе наподобява кила на кораб. Оттам през специално оставен отвор влиза светлината. Лозите и овощните дървета са приспособени към този суров климат.

Парапанисадите държат лозите през цялата зима засипани с пръст. Когато земята започне да се показва изпод топящия се сняг, те ги разравят. Впрочем, такъв дълбок сняг, скован от почти непрекъснат студ и мраз, покриваше земята, че не можеше да се види никаква следа нито от животни, нито от птици. Мъглата, подобна повече на нощ, отколкото на ден, не позволяваше да се различават и най-близките неща.

В тази страна, лишена от нормални условия за човешки живот, войската изтърпя всевъзможни злини: глад, студ, умора, отчаяние. Мнозина уби заледеният сняг, на мнозина премръзнаха краката, на повечето пострадаха очите. Студът беше гибелен, защото бяха преуморени. От мраза загубваха сили и се просваха на снега. Студът така ги сковаваше, че и да се опитваха, вече не можеха да се вдигнат. Заспалите биваха разбуджани от другарите им. Нямаше друго средство за спасението им, освен да бъдат принудени да вървят. Само тогава жизнената топлина се разнасяше по тялото им и се възвръщаше силата им. Който успееше да стигне до колибите на варварите, бързо се възстановяваше. Мъглата беше толкова гъста, че само по дима можеха да откриват къде са колибите.

Варварите, които никога дотогава не бяха виждали в своята земя чужденци, щом ги съзряха въоръжени, обезумяха от страх, изнасяха всичко, каквото имаха в колибите, и им се молеха да пощадят живота им. Царят обхождаше войската си пеша, вдигаше някои от легналите, а други, които го следваха трудно, подкрепяше. Ту в първите редици, ту в средата или най-отзад — навсякъде помагаше. Най-после достигнаха до по-обитаеми места, където войската получи в изобилие храна за възстановяване на силите си, а дори и за из път. Пристигнаха в лагера и изостаналите.

Оттук войската потегли към планината Кавказ, която с билото си разделя Азия. От едната страна приближиха до Киликия, от другата — до Каспийския залив, реката Аракс и пустинята на Скития. Планината Тавър, втора по големина след Кавказ, е успоредна на нея. Тя започва от Кападокия, минава покрай Киликия и се свързва с Арменските планини. Така билата, като че ли допиращи се, образуват непрекъснат хребет, от който водят началото си почти всички реки на Азия: едни текат към Червено море, други — към Каспийско (Хирканско) или към Понтийско.

Войската премина Кавказ за седемнадесет дена. Тук се издига скала, обиколката на която е десет стадия, на височина е повече от четири стадия и е надвиснала над морето. Според преданието на нея е бил прикован Прометей. Избрана беше местност за основаване на нов град в подножието на планината. Седем хиляди от най-старите македонци и войниците, вече негодни за военна служба, получиха разрешение да се заселят в него. И него жителите нарекоха Александрия^[12].

Бес, уплашен от бързото напредване на Александър, направи жертвоприношения съгласно обичаите на разните племена. По време на един пир разговаряше с приятелите и военачалниците си за войната. С глави, доста размътени от хубавото вино, те започнаха да надценяват силите си и да говорят презрително ту за безразсъдството на неприятеля, ту за малочислеността му. Особено дързък на думи, горд от придобитата чрез престъпление власт и едва владеейки се, Бес започна да приказва, че немарливостта на Дарий е допринесла за победата на противника; че се е устремил към най-тесните проходи на Киликия, докато е можел да увлече с отстъпление непредпазливите в места, защитени от природата; че в тези места има толкова реки и толкова пещери в планината, че обърканият неприятел не само не би могъл да избяга, но дори и да се върне; че той е решил да се оттегли към зогдианите; че река Окс ще се изпречи като стена пред неприятеля, а в това време той ще получи помощ от съседните племена. Бес говореше, че ще му дойдат на помощ хоразмите^[13], дахите, саките^[14], индите и даже скитите, населяващи земите отвъд река Танаис. Между тях няма нито един толкова нисък, че раменете му да не се изравнят с темето на македонския войник. Пияните се развикаха, че единствено това е най-полезно. А Бес нареждаше да се разлива вино и да пият за предстоящата му победа над Александър.

На този пир присъствуваше мидиецът Гобар^[15], сръчен фокусник в магическото изкуство — ако това е изкуство, а не измама на глупавите хора. Той беше умерен и честен човек. Преди това беше казвал, че за роба е по-полезно да се подчинява на заповедите, отколкото да дава съвети, а сега настоятелно започна да твърди, че тези, които убеждават в истината другите, както и тези, които трябва да се подчиняват, с празни приказки само си навличат неприятности. Бес му заповяда да говори без страх. Даже му подаде чашата, която

държеше в ръцете си. Гобар я взе и започна: „Природата на човека може да се нарече превратна, тъй като всеки вижда по-малко своите недостатъци, отколкото чуждите. Съмнителни са съветите на тези, които убеждават другите в своя полза. Лъже ги един път страхът, друг път — страстта, понякога — самомнителността. Това се отнася и за тебе. Ти смяташ, че което си измислил сам, е или единствено, или най-доброто. Голям товар държиш на главата си — царска корона. Този товар или трябва да го носиш умерено, или това, което искаш да отдалечиш от себе си, ще рухне върху тебе. Имаш нужда от разсъдък, а не от буйство.“ Прибави след това разни разпространени у бактрианите^[16] пословици, че „страхливото куче по-силно лае“, че „най-дълбоките реки текат най-тихо“. Това показва, че и у варварите може да има мъдрост.

С тези думи Гобар привлече върху себе си вниманието на присъстващите. След това изложи мнението си, повече полезно, отколкото приятно за Бес: „Пред вратата на двореца ти е най-бързият цар. Той ще вдигне войската си в поход по-бързо, отколкото ти масата. Сега събираш войски от бреговете на Танаис и ще разчиташ на реките като преграда. Нима смяташ, че неприятелят не ще те последва, накъдето и да побегнеш? И на двамата пътят ви е общ, но за победителя е по-сигурен. Можеш да смяташ, че страхът е силен, но надеждата е по-бърза. Защо не се опиташ да спечелиш благосклонността на по-силния и не се подчиниш на неговата власт? Като се предадеш, не ще ли имаш по-добра съдба, отколкото като пленник? Сега държиш чужда власт, от която можеш лесно да се откажеш. Би могъл да станеш законен цар, но само когато пожелае този, който може и да ти даде властта, и да ти я вземе. Това решение единствено е правилно и е излишно да го обсъждаш по-нататък. Добрият кон се управлява даже и със сянката на камшика, а ленивият не може да се подкара и от шпорите.“

Поради буйния си характер, а и под действието на виното Бес изпадна в такава ярост, че едва беше задържан от приятелите си да не убие Гобар — беше стиснал вече късия персийски меч. Скочи бързо от трапезата, вън от себе си. Гобар се изплъзна в бъркотията и избяга при Александър.

Бес разполагаше с осем хиляди бактриански войници. Те вярваха, че поради лошия климат македонците ще се отправят за

Индия, и послушно изпълняваха заповедите на Бес. Но след като се разбра, че Александър приближава, всички оставиха Бес и се разпръснаха по своите села. С малцината, които не му измениха, той премина река Окс и изгори лодките, с които я беше преминал, за да не се използват от противника. След това започна да събира нови войски сред зогдианите.

Александър беше преминал Кавказ, както казахме по-горе, но недостигът на храни едва не предизвика глад сред войските му. Мажеха телата си със сок от изстискан сусам вместо с масло. Една амфора от този сок се оценяваше на двеста и четиридесет денара, една амфора мед — на триста и деветдесет денара, а една амфора вино — на тридесет денара. Пшеница нямаше или почти никъде не се намираше.

Варварите наричаха сири зърнохранилищата си. Те ги замаскирваха така изкусно, че освен тези, които са ги заровили, никой да не може да ги открие. В тях бяха скрили храните си. Поради недостига на жито войниците се хранеха с речна риба и треви. Когато и тази храна се свърши, получиха заповед да колят впрегатния добитък. С неговото месо поддържаха живота си до пристигането си в земите на бактрианите.

Природата на Бактрия е богата и разнообразна. В някои области овощните дървета и лозята дават в изобилие сладки плодове. Много извори оросяват почвата. Където почвата е по-плодородна, засяват я с житни култури, а другата оставят за паша на добитъка. Голяма част от територията на Бактрия обаче е безплодна пустиня. Напуканата от сушата земя не може да ражда каквото и да било за храна на човека. Като задухат ветровете откъм морето, измитат и тънкия слой пясък, останал в равнината. Натрупан на купчини, тогава пясъкът прилича отдалеч на големи възвишения и по него се губят и най-малките следи от път. Тези, които минават през тези равнини, подобно на корабоплавателите наблюдават през нощта звездите и по движението им се ориентират за пътя. Затова по-желана беше тъмнината на нощта, отколкото светлината на деня. Денем тази област е непребродима, понеже няма следи, по които да се върви. А и вятърът, който идва откъм морето, ако изненада някого, го засипва с пясък. Където почвата е по-плодородна, там има много хора и коне.

Бактрианите бяха набрали войска от тридесет хиляди конници. Самата Бактра, център на тази област, е разположена в подножието на планината Парапанис. Река Бактра тече покрай скалите. Тя е дала името на града и на областта.

Александър се разположи на постоянен лагер. Тук дойде известие от Гърция за отцепването на пелопонесците и лаконците. Те още не бяха победени, когато тръгваха вестителите, които щяха да му съобщят за началото на тяхното въстание. Възникна и друга опасност: скитите, които населяват земите отвъд река Танаис, наближаваха, повикани на помощ от Бес. В същото време дойдоха известия и за боевете, които Караний и Еригий водеха в земите на арианите. Завързало се сражение между македонци и ариани. Начело на варварите бил беглецът Сатибарзан. Той, като видял, че при равни сили сражението се води вяло, изскочил с коня си пред първите бойни редици, свалил кожения шлем от главата си и заповядал да не хвърлят повече стрели. След това приканил на двубой да се сражава с него който пожелае — боец срещу боец — и заявил, че ще бъде в боя с открита глава. Македонският вожд Еригий не издържал на предизвикателството. Той бил доста възрастен, но по сила на духа и тялото не отстъпвал на никого от младежите. Той свалил шлема си, показал бялата си коса и казал: „Дойде денят, в който или с победа, или с честна смърт трябва да покажа какви приятели и войници има Александър.“

Без да говори, подкарал коня си срещу неприятеля.

Могло е да се помисли, че е дадена заповед войниците и от двете страни да спрат мятането на стрели. Дори отстъпили назад и оставили свободно място за двубоя, очаквайки напрегнато резултата, загрижени не само за вождовете, но и за своята съдба, която сега зависела от чуждия жребий. Пръв варваринът хвърлил копието си, което Еригий избягнал с леко навеждане на главата. Той пришпорил коня и забил смъртоносното македонско копие в гърлото на варварина така, че излязло отзад на врата му. Варваринът полетял да падне от коня си, но все още продължавал да се бие. Еригий забил за втори път измъкнатото от врата на врага копие. Сатибарзан го обхванал с ръце, с което подпомогнал удара на противника и ускорил смъртта си. След като загубили вожда си, когото били последвали повече от необходимост, отколкото по своя воля, а и не били забравили

великодушието на Александър към тях, варварите предади оръжието си на Еригий.

Александър се зарадва от това известие, но по отношение на спартанците не остана равнодушен. Все пак великодушно понесе отцепването им. Каза, че те не са се осмелили да разкрият намеренията си, преди да узнаят, че той е пристигнал до границите на Индия. И поведе войската си да догонва Бес. Насреща му се зададе Еригий с главата на варварина — най-хубавия трофей по време на война.

Александър предаде Бактрианската област на Артабан и остави там достатъчно припаси и войски. С отбрана леко въоръжена войска сам навлезе в земите, изоставени от зогдианите^[17]. Движеха се нощно време. Липсата на вода разпалваше предварително жаждата у войниците по-скоро поради отчаянието им, отколкото от потребността да пият. На около четиристотин стадия нямаше никаква вода. Лятното слънце нагорещяваше пясъците и непрекъснат жар изгаряше всичко. След това мараня закриваше светлината и забулваше равнините. Нощното пътуване все пак беше по-поносимо. Облекчаваха ги росата и утринният хлад. Жегата настъпваше още на разсъмване. Засухата изпиваше всяка влага: устата пресъхваха, стомахът започваше да пари.

Отначало започнаха да отпадат духом, после и телом. Трудно беше и да спират, и да продължават да вървят. Някои, предупредени от местните жители, се бяха запасили с вода, която за кратко време утоляваше жаждата. Но със засилването на горещината тя отново се разпалваше и войниците започнаха да проверяват колко вино или масло има у всекиго. Сладостта от изпитото вино беше толкова голяма, че не се замисляха за последствията. С натежали от изпитото вино глави нито можеха да държат оръжието си, нито да вървят. Тези, които нямаша вино, се чувствуваха по-щастливи, защото другарите им започнаха да повръщат.

Александър беше много изплашен от тези големи бедствия. Приятелите му започнаха да настояват да помисли и за себе си, тъй като само неговото мъжество можеше да укрепи отслабващите вече войници.

Двама войници, изпратени напред да огледат мястото за лагер, се втурнаха насреща му с пълни мехове вода, за да подкрепят синовете си, които бяха в същия отряд. Изправиха се точно пред царя. Единият от тях развърза меха, напълни съда, който носеше, и му го поднесе.

Той го взе, но запита за кого носят водата. Като разбра, че я носят за синовете си, им върна съда и каза: „Не мога да си позволя да пия само аз, а не мога и да разделя това малко количество между всички. Дайте я на децата си, понеже сте я донесли за тях.“

Надвечер Александър стигна, и то само с авангарда, до река Окс. По-голямата част от войската не беше в състояние да го следва. Заповяда да запалят на висок хълм огън, та тези, които трудно вървят, да разберат, че не са далеч от лагера. Заповяда на войниците от авангарда бързо да се подкрепят с храна и вода, едни да напълнят мехове, други — каквито намерят съдове и да помогнат на другарите си. Тези, които бяха пили без мярка, започнаха да дишат тежко и да умират. Техният брой беше по-голям, отколкото бяха загубвали в което и да е сражение. Александър, все още облечен в ризница, без да се подкрепи нито с вода, нито с храна, пропускаше край себе си войниците. Оттегли се на почивка едва след като мина цялата войска. Цялата нощ бодърствуваше и я прекара заедно с дежурните стражи.

И следващият ден не беше по-лек, тъй като нито имаше плавателни съдове, нито можеше да се построи мост. Край реката не можеше да се намери какъвто и да било дървен материал. Затова раздаде на войниците мехове и те ги натъпкаха колкото се може повече със слама. Легнали върху тях, те започнаха да минават реката. Преминалите първи заставаха на стража, докато и останалите преплуват реката. Така на шестия ден успя да прекара цялата си войска на отсрещния бряг. Беше решил да продължи преследването на Бес, когато узна какво е станало при зогдианите.

От всичките приятели на Бес на най-голяма почит беше Спитамен^[18]. Измяната спрямо когото и да било не може да се оправдае с никакви заслуги. По отношение на него можеше да се сметне по-малко престъпна, понеже бе проявена към Бес, убиеца на своя цар. Спрямо него всички средства бяха оправдани.

Отмъщение за Дарий — това му беше послужило като предлог, за да устрои заговор. Спитамен ненавиждаше Бес не толкова заради престъплението му, колкото заради щастieto му. Като разбра, че Александър е преминал река Окс, привлече за свои съмишленици Датаферн^[19] и Катан^[20], в които Бес имаше най-голямо доверие. Те се съгласиха с готовност. Избраха осем измежду най-силните младежи и си послужиха с хитрина: Спитамен се отправи при Бес и насаме му

каза, че Датаферн и Катан са устроили срещу него заговор да го предадат жив на Александър и че той ги е заловил и ги държи в окови. Бес му благодари за тази голяма услуга и заповяда да бъдат доведени виновниците, за да ги накаже със смърт.

Участниците в заговора бяха доведени с привидно завързани ръце. Бес ги изгледа и се надигна, за да ги убие. Те престанаха да се преструват и го заловиха. Поставиха го в окови, свалиха от главата му царската корона и разкъсаха дрехата, която беше взел от убития Дарий. Той крещеше високо, че боговете му отмъщават за престъплението. Добавяше, че заговорниците са не само врагове на Дарий, за когото отмъщават, но са и благодетели на Александър, за чиято победа винаги са подпомагали противниците. Не е известно дали тълпата наоколо нямаше да защити Бес, ако тези, които го бяха завързали, не бяха излъгали, че го връзват по заповед на Александър. Това изплаши и неговите хора. Поведоха го качен на кон, за да го предадат на Александър.

Междувременно Александър отдели около деветстотин души, на които предстоеше да бъдат освободени от военна служба. Даде им по два таланта на конник, а на пехотинците по три хиляди денара и като пожела да им се народят синове, ги изпрати да се върнат по домовете си. На останалите благодари, че са обещали да продължат да носят старателно службата си.

Александър пристигна в малко градче. Жители му бяха бранхидите^[21]. Бяха се преселили някога от Милет по заповед на Ксеркс, когато се връщал от Гърция. Той ги оставил на това място като изгнаници, тъй като, за да му угодят, били осквернили храма^[22] на Аполон в селището Дидима на юг от Милет. Още не бяха забравили бащините обичаи, но вече говореха на смесен език, който постепенно беше изместил родната реч. С голяма радост те приеха Александър и му се предадоха заедно с града. Той заповяда да дойдат при него милетчаните, които служеха във войската му.

Милетчаните изпитваха отколешна омраза към бранхидите поради тяхната постъпка. Царят предостави те да решат съдбата на тези хора, като вземат предвид както провинението им, така и общия произход. Съществуваха най-различни мнения. Заяви, че накрая той ще отсъди как е най-добре да се постъпи.

На следващия ден заповяда на бранхидите да вървят след него. Като стигнаха до града, влезе вътре само с отбран отряд. Фалангата получи заповед да обкръжи градските стени и по даден сигнал да пристъпи към разграбването на града — убежище на предатели — и да избие до един жителите му.

Избиваха ги както бяха невъоръжени. Нито общият им език, нито молбите, придружени с размахване на свещени воали, можаха да попречат на жестокостта на македонците. Накрая разрушиха до основи и стените, за да не остане нито следа от града. Изсякоха горите и свещените лесове, дори ги изкорениха, за да се превърне всичко наоколо в пустиня. Смятаха, че не постъпват жестоко, а справедливо. Вината на прадедите сега изплащаха потомците, които дори не бяха виждали Милет и съвсем не можеха да бъдат обвинени в предателство.

Оттук Александър продължи към река Танаис. Там беше доведен Бес, окован и свършено гол. Водеше го Спитамен, праметнал през врата му верига — зрелище, приятно както за варварите, така и за македонците. Спитамен каза: „Аз отмъстих и за тебе, и за Дарий — моите царе — и сега водя убиеца на моя господар по същия начин, по който той ми даде пример. Нека Дарий види това зрелище! Нека излезе от подземното царство този, който не беше достоен за онова наказание, но сега е достоен за такова отмъщение.“

Александър похвали Спитамен, след това се обърна към Бес и каза: „Яростта на кой див звяр обхвана душата ти, че окова своя цар, от когото ти си бил най-много облагодетелствуван, а след това го уби? Сега получи възмездие за това убийство, след като си беше присвоил незаслужено титлата «цар»!“

Бес се оправдаваше, че е извършил престъплението не за да присвои царската титла, но за да предаде своя народ на Александър. Ако той се бил забавил, друг е щял да завземе властта. Александър заповяда да дойде Оксатър, братът на Дарий, когото държеше на служба като телохранител, и да му се предаде Бес, а варварите, след като му отрежат ушите и носа, да се прицелват със стрели в него и да следят никаква птица да не се докосне до тялото му. Оксатър обеща, че това ще бъде негова грижа. И добави, че само Катан може да прогонва птиците. С това искаше да изтъкне изкуството му. Защото Катан бил такъв отличен стрелец, че ги свалял и по време на полет. Сега това изкуство при всеобщото усвояване на стрелбата с лък не ни учудва, но

тогава то беше изключително зрелище за войниците и голяма чест за Катан. След това раздадоха награди на всички, които бяха довели Бес. Изпълнението на смъртната присъда се отложи, за да бъде убит на мястото, където беше свалил Дарий от колесницата.

Много македонци, пръснали се да търсят храна, бяха изненадани от варвари, слезли от близките планини. Голяма част от тях бяха пленени, а имаше и убити. Варварите бяха подкарали пред себе си пленените и бяха избягали в планината.

Бяха двадесет хиляди разбойници. Влизаха в сражение с прашки и стрели. Докато ги обкръжаваше с войската си, Александър, както винаги сред първите, беше улучен от стрела, която се заби в бедрото му. Разтревожени и уплашени, македонците го отнесоха в лагера. Варварите забелязаха, че напусна строя, защото виждаха всичко от високия планински връх.

На следващия ден те изпратиха при царя пратеници. Той заповяда да ги въведат, махна превръзката, за да видят, че раната е голяма. Накара ги да я огледат добре. Те заявиха, че са се разтревожили не по-малко от македонците, като узнали за нараняването му. Казаха, че ако открият виновника, ще му го предадат, защото само безбожниците се сражават с богове. Смутени от нараняването на Александър, те се предадоха и царят ги прие за съюзници. Върна им и пленниците и ги постави под свое покровителство. Оттук, като вдигнаха лагера, го понесоха на носилка. Всички — конници и пехотинци — спореха кой да го носи. Конниците, с които царят обикновено влизаше в сражение, смятаха, че това е тяхно задължение. Пехотинците пък, свикнали сами да носят ранените си другари, се оплакваха, че точно сега им се отнема най-важното задължение — да носят царя. За да не обиди никого, Александър заповяда да го носят на смени.

Тръгнаха и на четвъртия ден пристигнаха до град Мараканда.^[23] Градът беше заобиколен от крепостна стена, дълга осемдесет стадия. Крепостта се обграждаше и от втора стена. Остави тук хиляда души да обсаждат града, а той опустоши и изгори най-близките села.

Пристигнаха пратеници на абиите — скитско племе, свободно, откакто Кир беше умрял. Сега те бяха решили да се подчинят на Александър. Смятаха ги за най-справедливи между варварите. Въздържаха се да воюват, освен когато биваха предизвикани. Като

използуваха справедливо свободата, те бяха изравнили бедните със знатните. Александър разговаря благосклонно с тях и изпрати един от приятелите си на име Дерда^[24] при скитите, които населяват Европа, за да ги предупреди да не преминават без негова заповед река Танаис^[25], границата на тяхната земя. Поръчано му беше още да огледа местностите и да посети онези скити, които живеят отвъд Боспора. Беше избрал и място за основаване на град на бреговете на река Танаис, за да служи като опора на завладяната територия и на тази, в която по-късно щеше да проникне. Известието за отцепничеството на зогдианите, което беше повлякло и бактрианите, отложи това му решение.

Седем хиляди конници бяха вдигнали въстание, а след тях бяха тръгнали и останалите. Александър извика Спитамен и Катан, като вярваше, че тяхното съдействие може да върне под властта му тези, които бяха замислили преврата. А те, сами подбудители на въстанието, за потушаване на което ги викаше, бяха разпространили вече мълвата, че царят събира бактрианските конници, за да ги избие. Но те няма да изпълнят заповедта му и няма да допуснат да бъде извършено злодеяние спрямо техните съотечественици. Казваха, че не могат да понасят нито жестокостта на Александър, нито злодейството на Бес. Така лесно вдигнаха на оръжие хора, които се страхуваха от раздори.

Александър разбра за отцепничеството на бегълците и заповяда на Кратер да обсади град Киропол^[26]. Той самият обсади и превзе другия град в областта. По даден от него сигнал избиха годните да носят оръжие, а останалите предаде като плячка на победителя. Градът беше разрушен за назидание на всички други.

Мемацените^[27] бяха силно племе. Те решиха да издържат на обсадата. Така искаха да заслужат почит, а имаха и надежда, че ще успеят. За тяхното усмиряване царят изпрати предварително петдесет конници, които да засвидетелствуват снизхождението му към тези, които се предадат, и да предупредят упоритите, че той ще бъде неумолим. Те отговориха, че не се съмняват както в уверението, така и в неумолимостта на царя. Предложиха на конниците да се разположат извън укрепленията на града. Късно през нощта нападнаха заспалите и преситени от ядене и ги избиха.

Разтревожен, Александър обсади от всички страни града, добре укрепен, за да може да бъде превзет още при първото нападение.

Нареди Мелеагър и Пердика да поддържат обсадата, а той отиде при Кратер, който обсаждаше град Киропол. Беше решил отначало да пощади града, основан от Кир, тъй като от всички царе на тези народи най-много го възхищаваха Кир и Семирамида. Смяташе, че по величието на духа и по славата на делата те са най-изтъкнати. Упоритостта на жителите му обаче го разгневи извънредно много. И затова заповяда да се разграби превзетият град. След като го унищожи, с право враждебно настроен към менацените, се върна при Мелеагър и Пердика.

Никой обсаден град не беше се съпротивлявал така упорито. Бяха избити най-смелите от македонските войници, а и самият цар беше изложен на голяма опасност: беше улучен във врата от камък. Притъмня му пред очите и падна безчувствен. Войниците започнаха да го оплакват, като че ли беше умрял. Но непобедим в това, от което другите се плашеха, той, преди да се погрижи за раната си, продължи обсадата още по-ожесточено. Присъщата му бързина под влияние на силния гняв се разпали още повече. В крепостните стени, на места разрушени чрез подкопаване, се откриха достатъчно широки отвори за нахлуване в града. След като го завладя, заповяда да го разрушат.

От Киропол Александър изпрати три хиляди пехотинци и осемстотин конници начело с Менадем^[28] към град Мараканда. Беглецът Спитамен беше изгонил оттам македонската охрана и се беше укрил зад стените на града, въпреки че населението не одобряваше отцепничеството му. Изглежда, че са го последвали, тъй като не са могли да му попречат.

Александър се върна при река Танаис и обгради с крепостна стена лагера си. Стената на новия град беше дълга шестдесет стадия. Заповяда и този град да се нарече Александрия. Работата беше извършена толкова бързо, че на седемнадесетия ден, след като бяха издигнати укрепленията, бяха завършени и покривите на къщите. Голямо беше съревнованието между войниците. Тъй като работата им беше разпределена, всеки искаше да покаже способностите си и да излезе пръв. За жители на новия град оставиха робите, които Александър откупи от господарите и освободи. Техните потомци и досега не са забравили спомена за Александър.

[1] *Дранги* — войнствено племе в Азия, съседно на арахозите. ↑

- [2] *Арзам* — сатрап на Киликия. ↑
- [3] *Аримаспи* — скитско племе в Азия, населяващо областта Дрангия. ↑
- [4] *Евергети* — синоним на аримаспите (благодетели). ↑
- [5] *Ариани* — жители на Ариа. ↑
- [6] *Каран* — управител на област. ↑
- [7] *Еригий* — военачалник. ↑
- [8] *Артабан* — благородник от роднините на Дарий. ↑
- [9] *Андроник* — управител на област. ↑
- [10] *Амедин* — писар на Дарий. ↑
- [11] *Парапанисади* — азиатско племе в подножието на планината Парапанис (дн. Хиндукуш). ↑
- [12] *Александрия* — град близо до Кабул. ↑
- [13] *Хоразми* — племе, живеещо в областта Зогдиана. ↑
- [14] *Саки* — скитско племе. ↑
- [15] *Гобар* — мидиец фокусник. ↑
- [16] *Бактриани* — жители на Бактрия, азиатска област по средното течение на р. Окс (дн. Амударя), с главен град Бактра (дн. Балх). ↑
- [17] *Зогдиани* — жители на Зогдиана, азиатска област между реките Окс и Яксарт (Сърдаря). ↑
- [18] *Спитамен* — приятел на Бес. ↑
- [19] *Датаферн* — отначало съюзник на Бес, по-късно негов предател. ↑
- [20] *Катан* — съюзник на Бес, по-късно негов предател. ↑
- [21] *Бранхиди* — род от свещеници в гр. Милет. ↑
- [22] *Дидимейон* — храм на Аполон, в който имало и оракул. Намирал се е близо до Милет. ↑
- [23] *Мараканда* — град в Зогдиана (дн. Самарканд). ↑
- [24] *Дерда* — македонец, изпратен от Александър при скитите. ↑
- [25] *Река Танаис* (дн. р. Дон). Със същото име има град в Скития, река в Нумидия (Африка) и река в Персия. ↑
- [26] *Киропол* — град в Зогдиана. ↑
- [27] *Мемацени* — силно азиатско племе. ↑
- [28] *Менадем* — управител на област при Александър. ↑

ВОЙНА СЪС СКИТИТЕ

Царят на скитите, чието царство тогава се простираше отвъд река Танаис, сметна, че градът, който македонците бяха основали на брега на реката, е като ярем на шията му. Затова изпрати брат си Картазид с многочислена конница, за да разруши града и да прогони далеч от реката македонските отряди.

Река Танаис отделя бактрианите от скитите, които се наричат европейски. Тя служи и като граница между Азия и Европа. Народът на скитите, който живее недалеч от Тракия, заема земите на североизток от тях, но не граничи със сарматите^[1], както някои смятат, а е част от тях. Скити населяват гористата местност, разположена непосредствено до река Истър, както и най-крайните области на Азия, където е Бактрия. Населяват и места, които са още по на север. Това са гъсти гори и обширни безплодни равнини. В земите между река Танаис и Бактрия няма разлика в бита и културата на обитаващото ги население.

Александър не възнамеряваше да започне война срещу скитите, без да се е подготвил, макар че те като неприятели язدهа пред очите му. Още не беше оздравяла раната му. Беше останал съвсем без глас поради слабата храна и болката на врата му. Затова свика приятелите си на съвет. Плашеше го не противникът, а неблагоприятната обстановка: бактрианите се бяха отцепили, скитите започнаха да го предизвикват, а той не можеше да се държи на краката си, нито да язди, нито да командува, нито да насърчава войниците си. Оплакваше им се, че е попаднал в двойна опасност. Обвиняваше даже и боговете, че принуждават да лежи неподвижен този, от бързината на когото преди никой не можеше да избяга. А не беше в състояние да увери и войниците си, че не се преструва на болен.

Извика Аристандър, който след победата над Дарий беше престанал да го съветва не само като гадател по вътрешностите на животните и на птиците, но и като прорицател. Към него Александър също беше проявил жестокостта си, но сега му заповяда чрез

жертвоприношение — залъгалка за човешките умове — да разгадае изхода от затрудненията.

Обичаят искаше, докато се изследва черният дроб на животното, царят да не присъства, а след това да му се съобщи резултатът. Междувременно, докато по вътрешностите на животното се опитваха да разгадаят бъдещето, царят нарочно помоли приятелите си да стоят по-близо до него, за да не би от напрежението на гласа да се подлюти незаздравялата още рана. В шатрата влязоха Хефестион, Кратер и Еригий с охрана. Александър каза: „Критичен момент ме завари при по-добри обстоятелства за противника, отколкото за мене. Необходимостта обаче стои над разума по време на война, когато рядко се позволява да се избират средствата. Отцепиха се бактрианите, с чиито земи сме в съседство, и с помощта на чужди сили изпитват доколко още сили има у нас. Положението е ясно: ако оставим ненаказани дръзките скити, ще се върнем опозорени при тези, които се отцепиха от нас. А ако преминем река Танаис и покажем с гибелта и кръвта на скитите, че сме непобедими, кой ще се забави да изрази покорността си към победителите? Лъже се този, който мери границите на нашата слава с пространството, което имаме намерение да изминем. Една река тече между нас. Ако я преминем, ще понесем оръжието си към Европа. А малко ли е това, че след като сме покорили Азия и като проникнем в Европа, ще съединим с една победа страни, които природата е разхвърлила на такова обширно пространство? Но, в името на Херкулес, ако се забавим, скитите ще надвиснат над тила ни. Нима ние сме единствените, които могат да преминават реки? Много неща, с които досега сме побеждавали, ще паднат обратно върху нас. Съдбата учи на изкуство даже и победените.“

„Неотдавна дадохме пример как се преминава река с мехове. Ако скитите още не знаят това, бактрианите ще ги научат. Освен това една войска от това племе вече е дошла, очакват се и останалите им пълчища. С отлагане само предизвикваме войната и вместо да нападаме, ще сме принудени да се отбраняваме. Съображенията за моето решение са ясни. Съмнявам се обаче дали македонците ще ми позволят да го приведа в изпълнение. Защото откакто получих раната, нито съм яздил, нито съм стоял на крака. Но ако желаете да ме следвате, здрав съм, приятели! Достатъчно сили имам, за да понеса трудностите. А ако вече е настъпил краят на живота ми, в какъв по-

славен подвиг бих намерил смъртта си?“ Каза това с постепенно отпадащ глас, едва долавян от тези, които бяха най-близо.

Всички се изплашиха от безразсъдния му план, най-много Еригий. И понеже не можеше с авторитета си да сломи упоритостта на Александър, се опита да прибегне до суеверие, с което царят не беше в състояние да се бори. Каза му, че и боговете се противопоставят на този план и че го заплашва голяма опасност, ако премине реката.

Наистина, когато влизаше в шатрата на царя, Аристандър беше съобщил на Еригий, че вътрешностите на жертвените животни са неблагоприятни. Еригий каза това, което беше узнал от гадателя. Александър, не само разгневен, но даже и засрамен, понеже стана известно предсказанието, което криеше, заповяда да се извика гадателят. И щом той дойде, му каза: „Значи аз съм ти възложил да извършиш жертвоприношението не като цар, а като частно лице? Защо съобщаваш на друг това, което е предсказано, а не на мене? Еригий узна моите тайни мисли, след като ти ги издаде. Смятам, в името на Херкулеса, че той е изтълкувал това, което си му казал, под влияние на своя страх. Моля те обаче да ми кажеш какво си узнал от вътрешностите, за да не можеш след това да отричаш думите си!“

Аристандър стоеше пребледнял и като поразен от гръм, не смееше да проговори от страх. Но скоро, подтикнат от същия страх да не би, докато чака, гневът на царя да се засили, заговори: „Предсказах, че ти предстои решително събитие с много трудности, но не безуспешно. Смущава ме не толкова моето изкуство, колкото грижата за твоето добро. Виждам състоянието ти, зная, че успехът зависи единствено от тебе. Страхувам се да не би сега да не можеш да се справиш с трудностите.“

Царят изпрати Аристандър, като го накара да вярва в неговото щастие. Каза му, че боговете, както и в други случаи, ще му отредят слава. Докато продължаваше да се съветва с приятелите си как да се премине реката, Аристандър се върна. Той твърдеше, че никога друг път не е виждал по-благоприятни предзнаменования, далеч по-различни от предишните. Тогава е имало основание за безпокойство. А сега жертвоприношението се е оказало напълно благоприятно.

Случката, за която съобщиха на Александър непосредствено след благоприятното предсказание, като че ли поставяше началото на неговия залез. Беше изпратил Менадем да обсажда Спитамен,

вдъхновител на въстанието на бактрианите. Спитамен узнал за идването на неприятеля. За да не остане затворен в стените на града, укрил се, за да го пресрещне на пътя, по който е предполагал, че ще мине. Пътят бил горист, удобен за устройване на засада. Там настанил войници от племето на дахите. Конете носели по двама войници, които на смени трябвало да скачат внезапно от коня и да объркват неприятеля. Упоритостта на хората му била равна на бързината на конете. Спитамен заповядал на своите войници да заобиколят гората и обкръжил противника. Обграден отвсякъде и разполагащ с много помалко войници от врага, Менадем устоявал все пак дълго време. Убеждавал войниците си, че подведени и от самата местност, им остава само едно утешение — да паднат честно от ръката на неприятеля. Яздел силен кон. Втурвал се често сред клинообразния строй на варварите и им причинявал големи загуби. Накрая, останал сам, обезкървен от многото рани и заобиколен от неприятели, помолил един войник на име Хипсиклей^[2] да се качи на неговия кон и да се спаси чрез бягство. Преди да изрече последните думи, смъкнал се от коня си мъртъв на земята.

Хипсиклей имал възможност да избяга, но след като загубил приятеля си, решил и той да умре. Имал само едно желание — да не умре, без да си отмъсти. Пришпорил коня си и се втурнал сред неприятеля. След ожесточен бой паднал, отрупан със стрели. Оцелелите от клането заели хълма, който се издигал над полесражението. Спитамен ги обкръжил, за да ги принуди да се предадат от глад. В тази битка паднали две хиляди пехотинци и тридесет конници. Александър скри това поражение и заплаши със смърт всеки, който би разказал за станалото.

Като не можеше повече да прикрива силното вълнение, което го бе обзело, той влезе в шатрата, разположена на брега на реката. Там съвсем сам прекара в бдение цялата нощ, преценявайки различни решения. Често махаше кожите от входа на шатрата, за да вижда огньовете в неприятелския лагер. По тях можеше да съди каква беше числеността му.

Разсъмваше се, когато, облякъл ризницата, излезе пред войниците — за пръв път след последното му нараняване. Почитта към царя беше толкова голяма, че самото му присъствие прогони от тях всякакви мисли за предстоящата опасност. Радостни и просълзени, те

го поздравяваха и започнаха да настояват да започне войната, за която малко преди това му бяха възразявали. Той съобщи, че конницата и фалангата ще бъдат прекарани на салове, а на леко въоръжените нареди да преплуват реката с мехове. Не бяха необходими други нареждания, а и той поради болестта не можеше дълго да говори. Войниците приготвиха саловите бързо. За три дена бяха направили дванадесет хиляди сала.

Всичко беше готово за преминаване, когато пратеници на скитите — двадесет души според обичая на племето, — яздещи на коне през лагера, помолиха да съобщят на царя, че желаят лично да му поднесат своите предложения. Допуснати в шатрата и поканени да седнат, скитите бяха втренчили поглед в царя. Те съдеха за силата на духа по ръста на тялото. Струваше им се, че непредставителният му вид не отговаря на славата му. Скитите обаче не са така груби и некултурни, както останалите варвари. Казват, че някои от тях даже не са чужди и на мъдростта, доколкото може да я има у племе, което е винаги под оръжие.

По памет е предадено това, което са говорили пред царя. То може да не отговаря на нашите нрави и на таланта на нашите оратори, които живеят в по-културно време. Но дори речта им да заслужава презрение, все пак моята добросъвестност ми налага да предам кога и какво са казали, без да го изменям.

И така, ето какво е говорил най-възрастният от тях: „Ако боговете биха пожелали твоят ръст да бъде равен на алчността ти, не би те побрал целият свят. С едната си ръка би достигнал Изгрева, а с другата — Залеза. И като достигнеш това, ще поискаш да узнаеш къде е огнището на голямото божество. Желаш това, което не можеш да завладееш. От Европа се стремиш към Азия, от Азия тръгваш към Европа. И ако ти се удаде да покориш целия човешки род, ще започнеш война с горите и снеговете, с морските вълни и дивите животни. Не знаеш ли, че големите дървета израстват за много дълго време, а се изтръгват само за един миг? Глупав е този, който гледа само плодовете на дърветата, без да се съобразява колко високо са те. Внимавай, докато ти си се устремил към върха, да не се сгромолясаш заедно със същите клони, за които си се хванал! Даже и лъвът понякога става храна на малките птици, а и ръждата прояжда желязото. Няма нищо толкова трайно, което да няма опасност да ти се отнеме дори от

сакат човек. Каква вражда има между тебе и нас? Никога не сме се доближавали до твоите земи. Кой си, откъде идваш? Или ние, които живеем в тези обширни земи, нямаме право да те питаме? Ние не желаем да робуваме, нито пък се стремим да заповядваме на когото и да било. На нас ни са дадени като дарове, ако познаваш племето на скитите, яремът с воловете, ралото, копието и патерата. Тях използваме и с приятелите си, и срещу неприятелите. На приятелите си даваме плодове, придобити с труда на воловете. С патерата изливаме вино на безсмъртните богове, с тяхна помощ поразяваме неприятелите си със стрелата отдалеч, а с копието отблизо. Така победихме сирийския цар, след това персийския и мидийския и нашият път беше отворен чак до Египет. Ти, който се хвалиш, че идваш да преследваш разбойници, си разбойник за всички народи, до които си достигнал. Превзе Лидия, завладя Сирия, държиш в ръцете си Персида, под твоя власт са бактрианите, стремиш се да достигнеш до индите. А протягаш ръцете си, алчни и ненаситни, вече и към нашия добитък. Какво е това, каква е тая страст към богатства, която те кара да изпитваш непрекъснат глад? Пръв от всички в пресищането, ти сам си причиняваш глад, тъй че колкото повече имаш, още повече желаеш това, което нямаш. Не си ли се замислял колко време обикаляш около Бактра? И докато подчиниш бактрианите, зогдианите започнаха срещу тебе война. У тебе стремежът към война се поражда от самата победа.“

„Дори и да си по-силен от който и да е друг, би трябвало да знаеш, че никой не желае да търпи чужд господар. Ако преминеш река Танаис, ще разбереш колко нашироко се простират нашите земи, но никога не ще достигнеш до скитите. Нашата бедност ще бъде по-бърза от твоята войска, която влачи плячка, заграбена от толкова много народи. И когато мислиш, че сме далеч от тебе, тогава ще ни видиш в лагера си. Защото с една и съща бързина и бягаме, и преследваме.“

„Чувал съм, че скитските пустини се споменават дори и в гръцките пословици. Ние предпочитаме пустите и недокоснати от човешка ръка земи повече, отколкото градовете и цветущите поля. Задръж тук щастието си и не го изпускай! На несигурното и безлюдното не можеш да го задържиш. След време по-добре ще разбереш ползата от този съвет, отколкото сега. Сложи юзда на щастието си, по-лесно ще го направляваш! Нашите мъдрости говорят,

че щастието е без крака, а има само ръце и крила. Ако ръката ти посяга, едва ли ще докосне дори перата.“

„И най-последно, ако си бог, ти си длъжен да дадеш на смъртните щастие, а не да им го отнемаш. Ако ли пък си човек, гледай винаги да си останеш такъв! Безсмислено е да ти напомням това, заради което ти си се самозабравил. Ще имаш като добри приятели тези, на които няма да обявяваш война. Защото приятелството между равни е най-силно, а равни са тези, които не се заплашват едни други с насилие. Не си въобразявай, че са ти приятели тези, които си победил. Между роб и господар не може да има приятелство. За тях дори и в мирно време важат законите на войната. Недей да мислиш, че скитите крепят дружбата си с някакви клетви. За тях клетвата е да зачитат дадената за вярност дума. Тази предпазливост я има и у гърците — да подписват договори и да призовават за свидетели боговете. Който не почита хората, той лъже боговете. Не ти е нужен приятел, в доброжелателството на когото се съмняваш. Ти ще ни имаш като страж и над Азия, и над Европа. Ние бихме се съединили с Бактрия, ако не ни разделяше река Танаис, а отвъд Танаис населяваме земи чак до Тракия. Казват, че Македония граничи с Тракия. Внимавай дали ще пожелаеш съседите на двете ти империи да ти бъдат врагове или приятели!“

Това каза варваринът. Александър отговори, че ще се поучи и от своята съдба, и от техните съвети: ще следва съдбата си, на която вярва, но не ще пренебрегне и техните съвети, за да не извърши нещо дръзко и безразсъдно. И като отпрати пратениците, настани войската си в пригответените салове.

В предната част на саловите се настаниха щитоносците, застанали на колене, за да се предпазят от стрелците. Зад тях застанаха тези, които щяха да привеждат в действие метателните машини, обградени и от двете страни и отпред с войници. Останалите, наредени зад метателните машини, направиха костенурка от щитовете, за да закриват гребците, които бяха без ризници. Същият ред беше установен и в саловите, които щяха да прекарват конницата. Повечето конници държаха за поводите коне, които плуваха след саловите. Тези, които плуваха върху мехове със слама, прикриваха саловите зад тях.

Царят с телохранителите си пръв отвърза своя сал и заповяда да го насочат към срещуположния бряг. Скитски конници навлязоха във

водата, за да попречат на саловете да се приближат до брега. Ужас обхвана войниците върху саловете, като видяха завардените брегове. Кормчиите не бяха в състояние да направляват саловете, повлечени от течението на реката. Войниците, уплашени, че могат да паднат във водата, пречеха на работата на кормчиите.

Македонците не се опитваха дори да стрелят с лъковете, тъй като се стремяха да запазят равновесие, за да не паднат във водата. Помогнаха им метателните машини, от които те сполучливо изпращаха копия в редиците на врага, който непредпазливо стоеше насреща им. Варварите също започнаха да хвърлят масово стрели. Едва ли остана щит, в който да не се забият по няколко стрели.

Саловете вече опираха до брега, когато щитоносците се изправиха и започнаха още от саловете да се прицелват. Като видяха уплашените, дърпащи се назад коне на противника, насърчени, пъргаво започнаха да скачат на брега и да се насочват смело към объркания противник.

Конниците възседнаха конете си и пробиха варварския боен ред. Прикрити от тях, останалите се приготвиха за бой. Царят, още отпаднал физически, ги насърчаваше с бодростта си. Гласът му не можеше да се чуе поради незаздравялата рана на врата, но всички го виждаха как се сражава. Всеки стана командир на себе си и като взимаха пример един от друг, връхлетяха върху противника, без да жаят живота си. Варварите не можаха да издържат нито на вида, нито на крясъка, нито на оръжието на неприятеля. Пришпорили конете — войската им беше от конници, — всички се спуснаха да бягат. Александър, макар и да изнемогваше от болка, продължи да ги преследва още осемдесет стадия. Накрая нареди на войската си неотстъпно да преследва бягащите, докато се стъмни. Той с изчерпани сили се оттегли в лагера и остана там.

Македонската войска премина границите на пътешествията на татко Либер^[3], отбелязани с камъни и с посадени на чести интервали високи дървета, чиито стебла бяха обвити с бръшлян. Но яростта ги увлече много по-навътре. Те се върнаха в лагера едва през нощта, след като бяха избили голяма част от скитите, бяха пленили още повече и бяха докарали хиляда и осемстотин коня. Македонците загубиха шестдесет конници и около сто пехотинци, а хиляда бяха ранени.

Славата за голямата победа усмири значителна част от изнемогващата Азия. Дотогава всички вярваха, че скитите са непобедими. Тяхното поражение накара народите да признаят, че няма народ, равен по боеспособност на македонския. И саките изпратиха пратеници, които да обещаят, че народът им ще се подчини на Александър. Към това ги беше подбудила не само храбростта на царя, но и снизхождението му към победените скити. Той беше пуснал всички пленници без откуп, за да им докаже, че се сражава с най-силните хора на земята не поради някакъв гняв към тях, а по храброст. Прие благосклонно пратениците на саките и им даде за водач Евксенип, млад мъж, когото беше направил свой приближен заради младостта му. По красота той можеше да се сравнява с Хефестион, но му отстъпваше по мъжественост.

Александър заповяда на Кратер да го следва с по-голямата част от войската, а той се отби в град Мараканда. Спитамен беше узнал за неговото идване и беше избягал в Бактра. Царят измина за четири дена по-голямата част от пътя и пристигна на мястото, където Менадем беше загубил двете хиляди пехотинци и тристате конници. Заповяда да ги погребат и извърши жертвоприношение по родния им обичай. Кратер, който имаше заповед да го следва с фалангата, вече го беше настигнал. За да понесат загубите от войната еднакво всички, които се бяха отцепили, Александър заповяда да изгарят селата и да избиват всички възрастни.

[1] *Сармати* — номадско племе, населявало земите между Черно море и Балтийско море. ↑

[2] *Хипсиклей* — македонец. ↑

[3] *Татко Либер* — италиейско божество на плодородието. ↑

ШЕСТТЕ АЛЕКСАНДРИИ

Областта в по-голямата си част е пустинна. На осемстотин стадия по дължината ѝ се простира степ. Отдясно през значително голяма територия протича река, наричана от населението Политимет^[1]. Отначало тече буйно в тясно корито, а след това навлиза в огромна дупка и се скрива под земята. Шумът от водата издава скритото ѝ течение, но почвата под нея не изпарява никаква влага.

Измежду пленниците зогдиани бяха доведени при Александър тридесет стройни и с изключителна сила мъже. Щом разбраха от преводача, че ги водят за изкупителна жертва по заповед на царя, започнаха да пеят някаква песен, изразяваща радост, а и с танцови стъпки и своеобразни движения също да изразяват някаква душевна радост. Царят беше учуден, че с такова мъжество отиват срещу смъртта. Той ги извика и запитва коя е причината за голямата им радост пред смъртта. Те отговориха, че ако бяха умрели от ръката на друг, щяха да бъдат печални. Но сега, след като ще бъдат изпратени при дедите си от толкова велик цар, пълководец и победител на всички народи, те, пеейки своите родни песни и веселейки се, празнуват тази почетна смърт, желана от всеки храбър мъж.

Учуден от това величие на духа им, царят каза: „Не желаете ли да останете да живеете, ако ви подаря живота, но вече не като мои врагове?!“ Те отговориха, че никога не са му били неприятели, но поради войната са станали негови врагове. И ако някой би пожелал да ги изпита чрез благосклонност, а не с несправедливост, те не биха му отстъпили по преданост. Запитани с какъв залог желаят да бъдат обвързани във вярност, те отговориха, че животът, който получават, ще бъде този залог и че ще му го отдадат, когато пожелае.

И удържаха на думата си. Защото като се върнаха по домовете си, задържаха в подчинение техния народ. А четирима, взети за телохранители на царя, не отстъпиха по преданост към него на никого от македонците.

Александър остави при зогдианите Певколай с три хиляди пехотинци, повече не бяха необходими, и пристигна в Бактра. Заповяда

Бес да бъде отведен в Екбатана, за да се изпълни смъртното му наказание заради убийството на Дарий.

По това време Птоломей и Меланид доведоха като наемници четири хиляди пехотинци и хиляда конници. Дойде от Ликия и Азандър^[2] със същия брой пехотинци и петстотин конници. Също толкова вървяха след Асклепиодор^[3] от Сирия. Антипатер беше изпратил осем хиляди гърци, между които имаше шестстотин конници.

След като получи тези подкрепления, Александър се зае да премахне последиците от въстанието. Той изби подстрекателите и за четири дена пристигна при река Окс. Понеже влачи тиня, тази река винаги е мътна и негодна за пиене. Войниците започнаха да копаят кладенци. Копаяха твърде дълбоко, но вода не се появи. Неочаквано откриха извор вътре в шатрата на царя. Започнаха да уверяват войниците, че е бликнал изведнъж. Царят също пожела да вярва, че това е дар от боговете.

Преминаха реките Ох^[4] и Окс и пристигнаха в град Маргиана^[5]. Близо до него Александър избра място за основаване на шест града крепости: два от тях откъм южната му страна, а четири — откъм източната. Разположи ги на близко разстояние един от друг, за да си оказват помощ, когато стане нужда. И шестте града крепости бяха застроени на високи хълмове, сякаш за да служат за юзда на покорените народи, забравили вече своя произход, и да напомнят за тези, над които някога бяха господствували.

Александър усмири и останалите области. Оставаше едно скалисто възвишение, което зогдианецът Ариаман^[6] държеше с тридесет хиляди въоръжени. Беше натрупал храни в такова голямо количество, че да му стигнат за около две години. Възвишението беше високо тридесет стадия, обиколката му беше сто и петдесет стадия. Отвсякъде стръмно, то можеше да бъде изкачено само по една съвсем тясна пътечка. Някъде по средата ѝ има пещера, чийто отвор е тесен и тъмен. Навътре постепенно се разширява и в дълбочината ѝ има обширно скривалище. Около пещерата текат поточета, които събират водите си и се спускат по склоновете на възвишението като река.

Царят прецени, че мястото е непристъпно, и отначало беше решил да се оттегли. Но след това го завладя желанието да преодолее природата. Все пак, преди да си опита щастието чрез обсада, изпрати

при варварите Кофен^[7] — той беше син на Артабан, — за да ги убеди да се предадат. Ариаман, уверен в непристъпността на възвишението, отвърна горделиво и накрая запита дали Александър може да хвърчи.

Известиха на царя отговора. Той се разгневи, извика приятелите си, разказа им за високомерието и насмешките на варварина. И добави, че той още през първата нощ ще докаже на горделивеца, че македонците могат да летят.

Нареди на командирите си всеки да отбере измежду своите войници по триста най-безстрашни младежи, които са свикнали да гонят добитъка по стръмните пътеки в отечеството си.

Доведоха му ги. Бяха силни и смели. Царят ги огледа и каза: „С вас, младежи, мои връстници, превзех укрепленията на непобедими преди градове, пребродих покрити с вечен сняг планини, навлязох в проходите на Киликия, без умора понасях студовете на Скития. Аз съм ви бил за пример, но съм бил свидетел и на вашите подвизи. Възвишението, което виждате, има един вход, който варварите са завардили. Те го охраняват само откъм нашия лагер. Като потърсите старателно, ще намерите път към върха. Природата не е поставила нищо толкова високо, което смелостта да не може да достигне. Като завземем това, пред което другите са се отчайвали, ще имаме в ръцете си Азия. Щом достигнете върха, ще ми дадете знак, като развеете бяло платно. Аз ще привлека вниманието на противника към нас. Този, който пръв изкачи върха, ще получи като награда десет таланта. Един по-малко ще получи този, който стигне след него. По този начин ще бъдат наградени десет души. Сигурен съм, че вие ще се ръководите не толкова от щедростта ми, отколкото от волята ми.“

Младите войници изслушаха царя с такова внимание, че им се струваше, че вече са превзели върха. След като ги разпусна, снабдиха се с железни клинове, които да вмъкват между камъните. Приготвиха и здрави въжета. Царят им нареди да тръгнат по време на втората нощна стража оттам, откъдето подстъпът би се оказал по-малко труден.

Младежите взеха храна само за два дена и въоръжени с ками, копия и мечове, започнаха да се изкачват. Най-напред вървяха, а след това започнаха да се катерят по извънредно стръмен скат. Едни си помагаха, като се залавяха за стърчащите камъни, други се катереха, като правеха примки от въжета, а трети забиваха между камъните клинове и правеха стълби, по които да се изкачват.

Прекараха деня в страх и тежък труд. Пред измъкналите се от едни стръмнини се изпречваха нови, по-стръмни. Струваше им се, че височината се издига все по-високо. А тя наистина беше страшна, и то не само на вид. Които се подхлъзваха, започваха да се търкалят надолу презглава. Това, което претърпя един, стана предупреждение за другите.

Все пак достигнаха върха. Уморени от изтощителния труд, а някои и от получените рани, заспаха веднага и тъй ги завари настъпилата нощ. Налягали върху непроходимата и стръмна скала, спаха до разсъмване, забравили за каквато и да е опасност. Най-после се изправиха и започнаха да оглеждат скалите под тях и около тях, за да открият как неприятелят е разположил главните си сили. Забелязаха дим, който излизаше от пещерата под тях. Разбраха, че това е убежището на врага. Издигнаха на копията си уговорения знак. Стана ясно, че при изкачването са загинали тридесет и двама души.

Царят бе неспокоен не толкова от жаждата да завладее скалата, колкото за съдбата на тези, които беше изпратил. През целия ден той стоя навън и наблюдаваше върха. Едва през нощта, когато тъмнината закри от погледа му всичко, той се прибра за почивка. На следващия ден, преди още да се разсъмне напълно, той пръв съгледа бялото платно — знак, че са се изкачили на върха. Обзе го съмнение в успеха, тъй като небето непрекъснато се променяше — ту блестящо от светлина, ту потъмняващо. Когато то се изясни, съмнението му изчезна. Той изпрати отново Кофен при варварите, за да ги убеди да вземат по-разумно решение. Ако ли пък продължават да се надяват на непристъпността на възвишението, да им покаже зад гърба им тези, които бяха заели върха.

Кофен пристигна при Ариаман и започна да го увещава да се предаде. Каза му, че ще получи милостта на царя, ако не го принуждава да се бави толкова в обсадата на едно възвишение. Ариаман заговори по-дръзко и по-гордо отпреди и покани Кофен да си отиде. Кофен го хвана за ръка и го помоли да излезе от пещерата заедно с него. Показа му младежите на върха и заслужено го подигра, като му каза, че войниците на Александър имат крила.

Сигналите на тръбите и шумът на войската вече се чуваха откъм македонския лагер. Подвигът на младежите накара варварите да се предадат. Обхванати от страх, те не можеха да преценят колко малко са

тези, които се бяха явили зад гърба им. Бързо извикаха Кофен, който ги беше оставил разтревожени, и изпратиха обратно с него и триста първенци, които да предадат възвишението и да помолят да им се разреши да се оттеглят. Александър се страхуваше да не би варварите, след като забележат малочислеността на младежите, да ги нападнат, но уверен в щастието си и настроен враждебно поради гордостта на Ариаман, отговори, че не приема никакви условия за предаване. Ариаман повече поради безнадеждността, отколкото поради безизходността на положението слезе в лагера с близките си и с най-знатните от племето. Всички, пребити от бой, приковаха на кръстове в подножието на възвишението.

Повечето от предалите се бяха отведени за жители на новите градове заедно със завладяното съкровище. Артабан беше оставен за защита на възвишението и областта, която беше разположена под него.

[1] *Политимет* — река в Зогдиана (дн. р. Зеравшан), приток на Окс. Според историка Ариан гр. Бактра е бил разположен по долното течение на р. Политимет. Вероятно това е сегашният град Бухара. ↑

[2] *Азандър* — военачалник. ↑

[3] *Асклепиодор* — военачалник. ↑

[4] *Ох* — река в Бактрия, извира от планината Парапанис и се влива в Каспийско море. ↑

[5] *Маргиана* — столица на Маргиана, област в Азия до Каспийско море. ↑

[6] *Ариаман* — зогдианец. ↑

[7] *Кофен* — син на Артабан. ↑

КНИГА ОСМА

УБИЙСТВОТО НА КЛИТ

След като превзе възвишението, с което постигна по-скоро известност, отколкото истинска слава, Александър раздели войската си на три, тъй като му предстоеше да преследва разпръснати в различни страни противникови части. За командир на единия отряд определи Хефестион, на другия — Кен, а сам той застана начело на всички останали. Варварите нямаха еднакво отношение към него. Едни от тях той подчини с оръжие, а повечето признаха властта му, без да се стига до сражение. Заповяда на тях да се дадат земите и градовете на тези, които още се съпротивляваха.

Изгнаници бактриани заедно с осемстотин масагетски конници бяха опустошили най-близките села. Управителят на тази област Атина, като не очакваше да му се устрои засада, изведе триста конници, за да ги усмири. Те укриваха въоръжени части в околните гори, а някои подкараха пред себе си добитък, с който да примамят Атина.

Жаден за плячка, управителят поведе войската в безпорядък след стадото. Излезли внезапно, масагетите го убиха. Избиха и всичките му войници, както се движеха покрай гората.

Бързо известиха на Кратер за това клане. Той дойде на помощ с цялата си конница, но масагетите вече бяха избягали. Завари само хиляда души дахи, които изби до един. С тяхното унищожаване беше сложен край на съпротивата в цялата област. След повторното покоряване на зогдианите Александър се завърна в Мараканда. Посрещна го Дерда, когото неотдавна беше изпратил при скитите, живеещи отвъд Боспора. Придружаваха го пратеници на тези скити. Фратаферн^[1], който стоеше начело на хоразмите, съседни на областите, където живеяха масагетите и дахите, също изпрати пратеници, които да засвидетелствуват покорността му пред Александър.

Скитите предлагаха на Александър да вземе за жена дъщерята на техния цар. Ако не ги удостои с такова сродяване, да позволи македонски първенци да влизат в брак с дъщери на първенци от техния народ. Даже обещаваха, че царят им сам ще дойде при него.

Царят изслуша благосклонно и едните, и другите, а после се установи на постоянен лагер в очакване на Хефестион и Артабан. И когато и те се присъединиха към него, той тръгна към областта, наречена Базаира^[2].

Богатството на варварите в тези места са стадата от специални породи животни, които те отглеждат в просторни горички и пасища. За тази цел избират места, богати с непресъхващи през цялата година извори. Обграждат ги със стени и издигат високи постройки за убежище на ловците. Казват, че в продължение на четири поколения един от тези райони е останал непокътнат от ловци. Сега Александър, като нахлу с цялата си войска, заповяда да подгонят зверовете. Един голям лъв се приближи до царя и се готвеше да се хвърли върху му. Лизимах^[3], който стоеше до царя и по-късно стана цар на Тракия, вдигна ловджийското си копие, за да прободне звяра. Царят го отблъсна и му заповяда да се отстрани. Прибави, че и царят, а не само Лизимах може да убие лъв. Някога, по време на лов в Сирия, Лизимах беше убил много голям лъв, но лявото му рамо беше раздрано чак до костите и беше застрашен животът му. Като му напомняше с укор това, царят постъпи по-смело, отколкото се беше похвалил: той допусна звяра да се доближи до него и го уби само с един удар.

Склонен съм да вярвам, че измислицата, според която Лизимах е бил възпрепятствуван от царя да убие лъва, води началото си от този случай. Но македонците решиха според обичая на техния народ, макар че царят беше убил лъв, да не ходи на лов пеша и без да е придружен от първенците и приятелите си. След като убиха четири хиляди животни, той с цялата си войска в същата гора организира гуляй.

Завърнаха се в Мараканда. Тук освободи Артабан поради преклонната му възраст и предаде неговата провинция на Клит — същия Клит^[4], който при река Граник закри с щита си царя и с меча си отсече ръката на Розак, надвиснал над незащитената му с шлем глава.

Клит беше сподвижник на Филип, прославен в много военни подвизи. Ланица^[5], неговата сестра, беше откърмила Александър и го обичаше като родна майка. Поради това и царят повери най-силната част от империята си на него.

Клит беше получил вече заповед да тръгне още на другия ден, но същевременно беше поканен от Александър и на угощение. На това угощение царят, разпален от изпитото вино, започна да надценява това,

което беше извършил, и да се хвали. Стана отегчителен даже и за тези, които знаеха, че говори истината. По-възрастните мълчаха дотогава, докато Александър не започна да омаловажава подвизите на Филип. Подхвърли, че и забележителната победа при Херонея е била негово дело и че поради злобата и завистта на баща му му е била отнета славата от този голям подвиг; че Филип по време на появилите се разногласия между македонските войници и гръцките наемници лежал, отслабнал от раната, получена по време на този бунт; че с нищо друго, освен като се е престорил на мъртъв, не е можел да се спаси; че синът закрил тялото на баща си с щита си и със собствената си ръка убил втурналите се към него гръцки войници. Казваше, че баща му никога не бил признал, че дължи живота си на своя син. След похода срещу илирите, който беше завършил без баща си, му беше писал, че неприятелите са разпръснати и прогонени; че Филип никога не е бил там; че са достойни за похвала не тези, които тръгват за самотракийските^[6] мистерии, когато е трябвало да се опустошава Азия, а тези, които са извършили подвизи по-големи, отколкото човек може да си представи.

Такива и подобни слова младежите слушаха развеселени. За възрастните те бяха неприятни, най-вече поради спомена за Филип, под чиято власт бяха живели дълго време. Клит, вече доста пиан, обръщайки се към съседите си, им прочете стихове от Еврипид, но така, че царят да може да чува по-скоро звука на думите, а не съдържанието им. В стиховете се говореше, че гърците не правели добре, като записвали върху трофеите само имената на царете, защото славата си те добивали с чужда кръв.

Царят заподозря, че думите на песента са зложелателни, и започна да разпитва най-близките до него какво долавят от думите на Клит. Те упорито мълчаха, а Клит с по-висок глас започна да припомня подвизите на Филип и войните, водени от него в Гърция, като поставяше всичко над сегашните подвизи на Александър. Започна спор между младите и старите.

Александър привидно търпеливо слушаше как Клит омаловажава славата му, но в душата му накупя яростен гняв. Може би щеше да се овладее, ако Клит беше прекъснал песента, започната така дръзко. По нищо не личеше, че това ще стане, а царят все повече се ожесточаваше. Клит вече се осмели да защитава Парменион и

победата на Филип над атиняните, да я противопоставя на унищожаването на Тива, тъй като беше увлечен не само от виното, а и от лошата си привычка да противоречи на всичко. Накрая каза: „Ако трябва да се умре за тебе, Клит е пръв! Но като правиш преценки за победата, даваш предимство на тези, които най-нахално опорочават паметта на баща ти. Ти ми определи зогдианската област, за която воювахме толкова пъти. А тя не само че още не е подчинена, но и не може да се подчини. Изпращаш ме при дивите зверове. Но да оставим това, което се отнася до мене! Ти презираш войниците на баща си, забравил, че ако този старец Атархий не беше върнал младежите, бягащи от сражението, и досега щяхме да сме под стените на Халикарнас. А ти как покори цяла Азия с тези младежи? Вероятно поради това, което, както знаеш, е казал вуйчо ти в Италия: че той е водил война срещу мъже, а ти — срещу жени!“

От всичко, казано необмислено и безразсъдно, нищо не засегна толкова царя, колкото изказаната с благоговение похвала за Парменион. Но потисна обидата, като се задоволи само с това да му заповяда да излезе. Все пак прибави, че ако Клит продължава да говори, може да започне да укорява и Александър, че още го държи между живите. Защото Клит наистина често е бил високомерен.

Тези, които бяха най-близо до Клит, се опитваха да го отстранят, караха му се, че се бави, и се мъчеха да го изведат. Когато го поведоха, той крещеше високо, тъй като към пьянството се беше прибавил и гневът. Говореше, че със собствените си гърди е защитил царя, а сега, толкова време след този случай, само споменаването му му е станало неприятно. Започна да го упреква и за убийството на Атал. И накрая, надсмивайки се над оракула на Юпитер Амон, когото Александър вече смяташе за свой баща, каза, че той, Клит, дава на царя по-верни отговори, отколкото баща му.

Гневът в гърдите на царя беше толкова голям, че дори и да беше трезвен, не би се овладял. Крайно възбуден, той скочи. Изплашени, приятелите му захвърлиха чашите и се надигнаха в очакване на това, което царят беше решил да извърши. Александър грабна копие от ръцете на телохранителя и се опитваше да удари Клит, който буйствуваше и продължаваше да говори. Птоломей и Пердика го спряха. Обкръжиха го, а той продължаваше да се съпротивлява, докато Лизимах и Леонат не му отнеха копие. Призоваваше със сълзи на очи

признателността на войниците, оплакваше се, че претърпява от най-близките си приятели това, което неотдавна се беше случило и на Дарий, заповяда даже да се подаде сигнал с тръбата и всички с оръжие в ръка да се съберат пред шатрата. Тогава Птоломей и Пердика, паднали на колене, започнаха да го молят да не дава воля на гнева си, а да даде време на духа си да се успокои. Обещаваха на следващия ден всичко да се разгледа справедливо. Глухи бяха ушите, след като гневът бушуваше. Обезумял, Александър се спусна в преддверието на шатрата си и като отне копието от стражника, се спря на изхода, през който трябваше да излизат гостите.

Заизлизаха другите, а Клит тръгна последен, чак когато угасиха светлината. Тогава царят попита кой е. Дори в гласа му се долавяше жестокостта на престъплението, което готвеше. А онзи, забравил вече не само своя, но и царския гняв, отговори, че е Клит и излиза от угощението. Царят заби копието си в хълбока му и изпръскан с кръвта на умиращия, каза: „Върви сега при Филип, и при Парменион, и при Атал!“

Природата е приучила зле хората — да преценяват повече миналото, отколкото да мислят за бъдещето. Така и царят, след като изтрезня и се успокои, прецени трезво деянието си. Видя, че е убил човек, може би твърде дързък, но храбър воин, и макар да го беше срам да си признае — негов спасител. Той, царят, беше поел гнусната длъжност на палач, като си отмъсти с жестоко убийство за своеволието на думите, предизвикани от виното. По целия под се беше разляла кръвта на този, който допреди малко му беше гост. Стражите, зашеметени и като вцепенени, стояха настрана, а мълчанието им го подтикваше към най-искрено разкаяние. Той изтръгна копието от тялото на убития и го насочи към себе си. Беше го приближил до гърдите си, когато дотичаха стражите и го изтеглиха от ръцете му, а него, все още съпротивляващ се, внесоха в шатрата. Той се просна на земята и изпълни цялата шатра с ридание и жалко вайкане. Започна да дере ръцете си с нокти, да моли да не допуснат той да живее при толкова голям позор.

Така измина нощта. Александър започна да се съмнява и в друго — дали гневът на боговете не го беше довел до това голямо злодеяние. Сети се за извършеното ненавреме ежегодно жертвоприношение на

татко Либер. Накрая решиха, че след като убийството е станало по време на пир, то е било поради гнева на боговете.

Впрочем, тревожеше го повече това, че вижда всичките си приятели отчуждени от него. Никой не се осмеляваше да му заговори, трябваше да живее уединен като дивите животни, едни от които той плаши, а от други се страхува. На разсъмване заповяда да внесат все още кървящото тяло. Поставиха го пред него, а той, ронейки сълзи, заговори: „Такава благодарност аз отдадох на моята дойка, чиито двама синове намериха смъртта си при Милет за моя слава, а брат ѝ, единствената утеха за осиротялата, падна убит от моята ръка. С кого сега тя, нещастната, ще се утешава? От всичките ѝ близки съм останал само аз, когото тя не ще може вече да гледа равнодушно. А аз, убиецът на моите спасители, ще се върна в отечеството си, без да мога да подам десница на възпитателката си, за да не ѝ напомням нещастиято ѝ.“ И тъй като нямаха край нито сълзите, нито жалбите му, приятелите му решиха да изнесат трупа на Клит.

Царят лежа усамотен три дена. Телохранителите помислиха, че е решил на всяка цена да умре. Всички нахлуха в шатрата и като го молиха дълго, го убедиха да приеме храна. Македонците решиха, че Клит е убит с право и че трябва да бъде лишен от погребение. Но царят нареди да го погребат.

[1] *Фратаферн* — сатрап на Дарий, предал се на Александър. ↑

[2] *Базаира* — област в Бактрия. ↑

[3] *Лизимах* — управител на област при Александър. След смъртта на Александър е поставен за управител на Тракия и тракийските племена около Черно море. ↑

[4] *Клит* — управител на област при Александър. ↑

[5] *Ланица* — дойка на Александър, сестра на Клит. ↑

[6] *Самотракийски мистерии* — на о. Самотраки са почитали боговете на плодородието — Кабирии — и уреждали в тяхна чест тайно религиозно богослужение, на което присъствували само посветени. ↑

ПОХОДЪТ НА ИЗТОК ПРОДЪЛЖАВА

Като прекара десет дена около Мараканда, най-вече за да измие срама, Александър изпрати Хефестион в Бактрия с част от войската, за да приготвят храни за зимата. Областта, която беше определил за Клит, даде на Аминта, а той замина за Ксенипа^[1]. В тази област, съседна на земите на скитите, има много и богати села, тъй като плодородието на земята изхранва не само местното население, но привлича и пришълци. Преди време тя бе станала убежище на бактрианските изгнаници, които се бяха отцепили от Александър. Но жителите ѝ, след като узнали, че царят идва, ги изгонили.

Изгонените, около две хиляди и петстотин души, се събраха на едно място. Всички на коне, те бяха разбойници даже и в мирно време, а сега загубената надежда за прошка ги беше ожесточила още повече. Като се появиха внезапно, дълго водиха сражение с Аминта, наместника на Александър, и то с променлив успех. Накрая, след като загубиха седемстотин души от своите, от които неприятелят плени триста, бактрианите обърнаха гръб на победителите. Но не отстъпиха, без да си отмъстят. Убиха осемдесет македонци, а още триста и петдесет раниха. Все пак и след втората им измяна те измолиха прошка.

Александър сключи с тях съюз за вярност, а след това с цялата си войска пристигна в област, наричана Навтака^[2]. Сатрап ѝ беше Сизимитър, който имаше от собствената си майка двама синове, тъй като у тях е позволено родителите да встъпват в брак с децата си. Той се беше укрил с въоръжени съотечественици като в здраво укрепление там, където проходът, през който се влизаше в областта, беше най-тесен. Обграждаше ги пенлива река, а зад тях се издигаше скала. Местното население беше издълбало дълбоко подземие, но пещерата беше осветена само на входа. Вътрешността ѝ оставаше тъмна, ако не се внесеше факла отвън. Непрекъснат подземен проход откриваше към полята път, непознат за никого освен за местните жители.

Макар че варварите охраняваха със силна войска защитения и без това от природата проход, Александър придвижи тараните и

разруши изградените укрепления.

С прашки и стрели повалиха повече от излезлите да се сражават срещу македонците. Александър ги разгони и се изкачи върху развалините на укреплението. Пред македонците се изпречи река, водите на която падаха в дълбока пропаст. Александър заповяда да се насекат дървета, да се докарат камъни и да ги хвърлят в пропастта. Варварите, неопитни в такива дела, се уплашиха, като гледаха как бързо се издига натрупаната от македонците грамада. Александър прецени, че могат да се предадат от страх, и изпрати Оксарт — от същото племе, но покорен нему — да убеди вожда им да се предадат. За да увеличи страха им, придвижи и бойните кули. Машините започнаха да хвърлят стрели. Варварите не се надяваха вече на никакво спасение и се отправиха към върха. Оксарт започна да убеждава уплашения и загубил всякаква надежда за успех Сизимитър да предпочете съюза с македонците, отколкото борбата срещу тях и да не забавя победителя в устрема му към Индия. Казваше му, че който в каквото и да се е опитал да се противопостави на Александър, само е навличал гнева му върху главата си. Сизимитър беше готов да се предаде, обаче майка му, която му беше и съпруга, заяви, че по-скоро ще умре, отколкото да признае властта на когото и да било. Стремеше се да предизвика у варварина по-скоро чувство за чест, отколкото надежда за спасение и го караше да се срамува, че свободата е повече ценена от жените, отколкото от мъжете. Сизимитър реши да отстоява на обсадата и върна посредника за мир. После прецени силите на неприятеля и своите и решението на жена му му се видя безразсъдно и неосъществимо. Затова бързо извика Оксарт и му каза, че ще се предаде. Помоли само едно: да не съобщава на царя волята на майка му, за да може по-лесно да измоли прошка.

Сизимитър тръгна след предварително изпратения при него Оксарт заедно с майка си и двамата си синове. Тръгнаха с него и хората от свитата, без да очакват някаква награда за верността им, която Оксарт им беше обещал. Александър изпрати напред конник, който да им заповяда да се върнат и да изчакат неговото идване. После дойде сам и след като извърши жертвоприношение на Минерва и Виктория, възстанови властта на Сизимитър. Даде му и надежда, че ще увеличи земите му, ако той остане верен на съюза. Двамата му синове,

годни за войници, той взе със себе си, след като бащата се беше предал.

Александър остави фалангата да усмири и покори тези от племената, които се бяха отцепили, а той продължи нататък с конницата.

Отначало се справяха със стръмния и осеян с остри скали път. Скоро обаче копитата на конете се протриха и силите им отпаднаха. Започнаха да изостават. Конницата все повече оредяваше. И както обикновено става, прекалената умора надвишаваше срама. Александър както обикновено сменяше непрекъснато конете си и продължаваше да преследва без пощада бягащите.

Знатните младежи, негови телохранители, които го придружаваха, бяха изостанали, с изключение на Филип. Той беше младо, много духовито момче, брат на Лизимах. Невероятно звучи, но той в продължение на петстотин стадия следваше пеша царя, който яздеше кон, въпреки че брат му често му предлагаше своя кон. И не изостана дори за момент от царя, макар да носеше ризница и оръжие. Когато пристигнаха в гората, в която се бяха укрили неприятелите, той героично се сражава и закриваше с тялото си царя в боя срещу противника. След като варварите изоставиха гората и побягнаха, високият дух, който поддържаше силите му в разгара на сражението го изостави. Внезапно го обля пот, той политна и се хвана за дънера на най-близкото дърво. След това, съвсем изнемощял, беше поет от ръцете на царя. И в тях издъхна.

Голяма скръб обхвана и без това натъжения цар, който разбра, че и Еригий, един от прославените му пълководци, беше убит, преди да се прибере в лагера. Погребението на единия и на другия беше удостоено от царя с най-голямо великолепие и почести.

Царят реши да тръгне на поход срещу племето на дахите. Беше узнал, че Спитамен е там. Но щастието му, всякога благосклонно към него, беше осъществило това намерение в негово отсъствие.

Спитамен обичаше много жена си и я водеше навсякъде със себе си въпреки несгодите. Тя трудно понасяше бягството и съпътстващите го изпитания. Изтощена от несгодите, използваше всякакви женски хитрини, за да застави мъжа си да спре най-после бягството и да потърси милост от Александър, от когото и тъй не можеше да избяга. Беше родила от този мъж трима синове, вече

възмъжали. Тя ги доведе пред бащата и започна да го моли да се съжали поне над тях. За да бъдат молбите ѝ по-убедителни, допринасяше и това, че Александър не беше далеч. Но Спитамен смяташе, че тя желае да се предаде, а не го съветва и че, уверена в красотата си, желае да се отдаде на Александър. Той измъкна късия си персийски меч и щеше да я заколи, ако синовете ѝ не бяха се спуснали насреща му. След това ѝ заповяда под смъртна заплаха да се махне от очите му. За задоволяване на страстта си започна да прекарва нощите с развратни жени. Отвращението към тях обаче разпали още повече любовта към жена му. Той се върна отново при нея и не преставаше да я моли да се откаже от решението си и да го придружава каквото и да им поднесе съдбата. Казваше ѝ, че ще понесе по-леко смъртта, отколкото да се предаде. Тя продължаваше да му обяснява, че това, което желае, е по-полезно и дори и да е женски каприз, е все пак чистосърдечно; че и за в бъдеще тя ще бъде покорна на мъжа си.

Спитамен, опиянен от любовта си към нея и измамен от престореното ѝ послушание, реши още през деня да даде угощение. Беше вече пиан и полусънен, когато го занесоха в спалнята. След като се увери, че е заспал дълбоко, жена му го закла с меча, който беше скрила под дрехите си, и предаде отрязаната и обляна в кръв глава на посветения в тази работа роб. След това, придружена от същия роб, както беше в окървавената дреха, пристигна в македонския лагер и помоли да се съобщи на Александър да я приеме. Искаше той лично от нея да чуе това, което трябваше да узнае.

Като я вида опръскана с кръв, царят помисли, че е дошла да се оплаче от обида, и я попита какво желае. Тя помоли да въведат роба, който стоеше в преддверието. Той носеше главата на Спитамен, покрита с дрехата му, и им я показа. Бледност беше покрила чертите на безкръвното лице и не можеше да се познае кой е. Царят, като разбра, че носи човешка глава, излезе от шатрата. Разпита в какво се състои работата и се осведоми от самия роб.

Най-различни мисли терзаеха душата му, обезпокоен от този обрат. Смяташе, че е от голяма полза за него това, че беглецът и предателят, който щеше да го забави толкова много, е убит. Отвращаваше го обаче нейното страшно престъпление. Мъжът, изпитващ към нея такава любов, баща на децата ѝ, беше убит от нея зверски. Погнусата от това престъпление надделя над благодарността

и той заповяда да ѝ съобщят да напусне лагера, за да не би примерът на варварското своеволие да се пренесе в нравите на податливите гърци. Дахите, като узнаха за убийството на Спитамен, се предадоха заедно със завързания Датаферн, негов съучастник в измяната.

Александър, освободен от грижи, се зае да накаже своите наместници за неправдите, които бяха извършили над подчинените си от алчност и високомерие. Предаде Хиркания на Фратаферн. Предаде му още племената марди и тапури и му възложи да му изпрати под стража Фрадат, а на негово място постави Фратаферн. На мястото на Арзам, управител на дрангите, назначи Стазанор^[3], а Арзам беше изпратен в Мидия, за да замени там Оксидат^[4]. След смъртта на Мазей Вавилония беше подчинена на Стамен^[5].

След като уреди тук всичко, на третия месец Александър вдигна войската си от зимния лагер и се отправи към областта, наричана Газака^[6]. През първия ден пътуването беше спокойно. Вторият ден мина все още при ясно небе, без буря и дъжд, но все пак беше помрачен от предишния с признаци за приближаваща буря. На третия от всички страни небето започна да гърми, като ту по-ярки, ту по-бледи светкавици започнаха не само да заслепават войниците, но и да ги плашат. Трясъкът по небето беше почти непрекъснат. Отвсякъде се виждаха бляскащи мълнии. Вцепенени, със заглъхнали уши, войниците не се осмеляваха нито да вървят, нито да спрат. Изля се внезапно пороеен дъжд, смесен с градушка. Отначало войниците се закриваха с щитовете си, но след това вече не само не можеха с вкочанелите си ръце да държат измокреното оръжие, но и да се ориентират на коя страна да се обърнат, тъй като бурята връхлиташе от всички страни с голяма сила. В разстроени редици войската се разпръсна по цялата седловина. Мнозина, изтощени повече от страха, отколкото от умората, лягаха на земята, въпреки че студът беше превърнал дъжда в едра градушка. Други се прикриваха зад дънерите на дърветата. Те им служеха и за опора, и за заслон. Не си правеха илюзии, че сами са си избрали мястото за смърт. Като не се движеха, топлината на тялото ги напускаше. Тази неподвижност беше приятна за умореното тяло и те не се отказваха дори от смъртта при такъв покой. Бурята продължаваше да бушува свирепа и упорита. И облаци, и тъмните като нощ гори закриваха дневната светлина. Единствен царят, понасяйки бодро това голямо зло, се беше заел да обхожда

войниците, да прибира разпръснатите, да вдига просналите се на земята, да показва дима, излизащ от близките колиби, да ги подтиква да заемат тези убежища, каквито и да са те. И нищо не можеше да допринесе повече за спасението им от обхваналия ги срам — да напускат царя си, готов да ги подпомогне и в най-тежките изпитания.

Неволята, по-силна от разума или несгодите, намери лек срещу студа. Започнаха със секири да повалят околните дървета, навсякъде запалиха купчини клони и дънери. Сякаш гората бе пламнала от пожар и само между пламъците бе останало място за войниците. Тази топлина раздвижи вкочанените им тела и започнаха спокойно да дишат. Варварските колиби, които неволята беше открила вътре в гората, подслониха някои от тях. Разположиха лагера на мократа земя, тъй като гневът на небето вече бе отминал. Бурята погуби две хиляди войници заедно с продавачите и слугите. Очевидци разказват, че са видели как смъртта е заварила някои от тях в момент, когато, прислонили се под дърветата, си говорели помежду си.

Случайно един македонски войник, който едва се държеше на краката си, все пак се добра до лагера с оръжието си. Като го съзря, царят, който току-що беше разпалил огъня и топлеше замръзналите си ръце, скочи от дънера, на който седеше, и като свали оръжието от премръзналия и вече губещ съзнание войник, го постави на своето място. Войникът дълго не разбра къде си отпочиваше и от кого беше подпомогнат. След като се посъживи и видя, че седи на царското място, скочи изплашен. Александър му каза: „Съзнаваш ли, войнико, колко по-добре живеете сега под моя власт, отколкото под властта на персийския цар? Там биха те наказали със смърт, ако седнеш на царския трон, а при мене това беше твоето спасение.“

На следващия ден свика приятелите си и военачалниците и им заповяда да разгласят, че царят ще възстанови всичко, което са загубили. И изпълни обещанието си. Защото Сизимитър докара много впрегатен добитък, две хиляди камили и още едър и дребен рогат добитък.

Всичко това, разпределено поравно между войниците, ги спаси от глад и смърт. А царят беше много радостен, че Сизимитър му отвръща с такава благодарност, и заповяда на войниците да се запасят със суха храна за шест дена, тъй като се готвеше да тръгне на поход

към племето саки. След като опустоши и техните земи, даде от плячката на Сизимитър като дар тридесет хиляди глави добитък.

[1] *Ксениа* — област в Зогдиана, съседна на Скития. Име на едноименен град. ↑

[2] *Навтака* — област в Зогдиана. ↑

[3] *Стазанор* — назначен на мястото на Арзам. ↑

[4] *Оксидат* — знатен персиец. ↑

[5] *Стамен* — назначен за сатрап във Вавилон. ↑

[6] *Газака* — област в Зогдиана. ↑

СВАТБАТА НА АЛЕКСАНДЪР

Македонците пристигнаха в област, начело на която стоеше знатният сатрап Оксиарт^[1]. Той се предаде на Александър и сключи с него съюз. Царят му остави властта и не поиска нищо друго, освен това да тръгнат с него като войници двама от тримата му синове. Сатрапът, като му предаде и третия, устрои изключително богато угощение по варварски, на което покани и царя.

Веселието беше в разгара си, когато Оксиарт заповяда да се въведат тридесет знатни девойки. Между тях беше и собствената му дъщеря Роксана^[2], с изящна красота и рядка привлекателност. Макар и да вървеше между най-отбраните девойки, тя привлече погледите на всички и най-много на царя. Той вече не можеше да овладява страстта си при благосклонността на съдбата, на която не можеше да устои никой от смъртните. Докато навремето беше гледал с бащински поглед жената на Дарий и двете му дъщери, с които никоя друга освен Роксана не можеше да се сравни по красота, сега беше пленен от тази девойка, обикновена по произход в сравнение с тези от царски род. Заяви, че за укрепване на властта е нужен брачен съюз между македонци и перси. Единствено това могло да отстрани чувството на срам у победените и гордостта на победителя. Нали и Ахил, от чието потекло е той, се оженил за пленница. За да не сметнат, че само ще опозори Роксана, заяви, че желае да се свърже с нея в законен брак. Бащата прие предложението му с възторг, а царят, пламнал от страст, заповяда по бащин обичай да внесат хляб — това беше у македонците най-свещеният залог. От този хляб, разрязан с меч надве, трябваше да вкусят и двамата, встъпващи в брак. Вярвам, че тези, които са създали обичаите на племето, са искали чрез тази скромна храна да покажат на встъпващите в брак от колко малко трябва да бъдат довольни.

Така царят на Европа и Азия взе за жена девойка, въведена по време на угощението за развлечение, за да му се роди от робиня наследник, който да царува и над победителите. Близките му се срамуваха, че царският тъст е бил избран по време на пир из средата на покорените. Но след убийството на Клит беше заличена всякаква

свобода и на непривикналите към раболепие лица бе изписано одобрение.

Александър имаше намерение да тръгне за Индия и оттам към Океана, но се страхуваше да не би да възникнат някакви събития в тила му и да му попречат. Затова заповяда да се съберат от всички области тридесет хиляди младежи, да ги въоръжат и доведат при него. Искаше да ги има едновременно и като заложници, и като войници. Изпрати Кратер да преследва Хаустан^[3] и Катан^[4], които се бяха отцепили от него. Хаустан беше пленен, а Катан бе убит в бой. Полиперконт^[5] завзе властта в областта, Бубацена^[6]. След като тук беше уредено всичко, започна да обмисля войната с Индия.

Смяташе се, че Индия е богата не само със злато и сребро, но и с грижливо обработени скъпоценни камъни и бисери. Те бяха за индите повече белег на разкош, отколкото на величие. Войници, които познаваха Индия, казваха, че всичко в нея блести от злато и слонова кост. Александър се опасяваше да не би в нещо да бъде надминат, след като досега беше надминал всички и във всичко. Затова прибави към щитовете на войниците сребърни пластинки, а на конете — златни юзди, украси ризниците на едни със злато, а на други със сребро. Сто и двадесет хиляди войници тръгнаха с царя към Индия.

След като подготви всичко, Александър реши, че вече е дошъл моментът за осъществяване на безразсъдното и отдавна замислено дело — да придобие законно право да му се отдават почести като на бог. Поиска не само да го наричат син на Юпитер, но и да вярват в това. Като че ли можеше по един и същи начин да заповядва и на душите, и на езиците. Заповяда и македонците да му отдават почести като на бог по персийски обичай и като го поздравяват, да лягат по очи на земята пред него.

Такова унижително угодничество беше опасно за него, но той силно го желаше. Вечното зло за царете — угодничеството — побързо подрива силите им, отколкото неприятелят. И това стана не по вина на македонците — защото между тях нямаше такъв, който да се съгласи да отстъпи от бащиния обичай. Намериха се такива между гърците, които обикновено чрез лицемерни почести покваряват нравите.

Гъркът Агид^[7] от Аргос, автор на най-долнопробните песни след Херил^[8], и Клеон^[9] от Сицилия, подбудители на пороците и на други

гадости, бяха предпочитани от царя пред приближените му, дори и пред предводителите на многочислените войскове отряди. Двамата сякаш разтваряха небето за него и често му подхвърляха, че Херкулес и татко Либер заедно с Полукс и Кастор^[10] ще отстъпят пред неговото божество.

В предварително определен за тържеството ден Александър заповяда да отрупат трапезата с изобилие и да бъдат поканени не само най-знатните измежду приятелите му македонци и гърци, но и най-знатните измежду неприятелите. По време на веселието той незабелязано излезе от залата. Клеон, както беше уговорено, започна реч, в която възхваляваше подвизите на царя: че на него можели да отдават благодарност единствено с тамян като на бог, след като вече са го признали за такъв; че персите не само от благочестие, но и с радост поставят царете си между боговете. Защото авторитетът на властта е гаранция за тяхното благо. Агид пък говореше, че и Херкулес и татко Либер не са били признати за богове, преди да победят завистта на хората; че потомците ще го възприемат така, както им го завещае сегашното поколение. Накрая заяви, че макар и някои да се колебаят, той самият ще падне по очи пред царя, щом влезе отново на угощението, и другите трябвало да направят същото, и преди всичко тези, които и в мислите си са му предани. Тяхната преданост към царя трябвало да бъде пример и за останалите.

Съвсем недвусмислено речта бе отправена към Калистен^[11]. Царят ненавиждаше достойнството на този мъж и смелото му свободолюбие. Като че ли само той задържаше македонците от такова раболепие. Всички бяха обърнали погледите си към стария учител. Като се въдвори тишина, той заговори: „Ако царят слушаше твоята реч, нямаше да има нужда да ти отговаря друг. Защото той самият винаги се е страхувал от това да не го принудиш да възприеме чужди обичаи и при това щастливо развитие на събитията да му навлечеш ненавист чрез такова угодничество. Но понеже в момента той отсъства, вместо него ти отговарям аз. Не може един набързо узрял плод да бъде дълготраен. Сега ти не можеш нито да отнемаш, нито да отдаваш на царя почести като на бог. Нужно е време, за да бъде приет за бог един смъртен. Тази благодарност към героите винаги я отправят потомците. Аз моля за по-сетнешно безсмъртие на царя, моля животът му да бъде дълъг, а величието му — вечно. Божественото достойнство

никога не съпровожда хората, докато са живи, но идва при тях след смъртта им. Ти ни даваш Херкулес и татко Либер като пример за безсмъртие. Вярваш ли, че те са били провъзгласени за богове по време на един гуляй. Най-напред тялото на човека изчезва от очите на смъртните, а после мълвата го издига до небето. Само си помисли, Клеоне, аз и ти можем ли да създаваме богове. От нас царят може да поиска само потвърждаване на неговото обожествяване. Ако искаш да изпиташ силите си, направи някого цар, а ако можеш, направи го и бог! Кое е по-лесно: да му дадеш небето или властта. Нека боговете бъдат благосклонни и без завист да изслушат това, което Клеон каза, и да ни помагат да напредваме все така бързо, както досега. Нека те ни вдъхнат задоволство от собствените ни обичаи. Аз не се срамувам от отечеството си и не бих желал да се уча от победените как да прославям своя цар. Кого да смятам за победител, ако приемем от победения неговите закони?“

Калистен стана изразител на общото желание за свобода и като че ли беше изслушан благосклонно. Той предизвика не само мълчаливо съгласие, но и възгласи на одобрение, особено от по-възрастните, за които беше тежко да заменят старите си нрави с чужди.

Нищо от това, за което се говори на гуляя, не остана скрито от царя, тъй като той стоеше зад завесата, закриваща леглото му. Изпрати хора при Агид и Клеон да им кажат, след като прекратят приказките, да наредят само варварите по техния обичай да легнат по очи на земята, щом той влезе. Малко след това той се завърна на угощението, като даде вид, че го е отвлякло нещо важно. Докато персите го поздравяваха като божество, Полиперконт, който беше до царя, започна да подбужда на подигравка един от тях, докосващ с брадичката си пода, да я удари по-силно. С това предизвика гнева на Александър, защото той вече трудно се владееше. Обърна се и каза: „Ти не ме ли почиташ? Или на тебе единствен ти се виждам достоен за подигравка?“ А Полиперконт отговори, че нито царят е достоен за подигравка, нито пък той — за унижение. Тогава царят го наведе силно към пода и като го натисна, за да падне на колене, каза: „Виждаш ли, че сега и ти направи същото, за което преди малко се подиграваше на другите?!“ Заповяда Полиперконт да бъде поставен под стража и сложи край на пира. Наистина Александър по-късно прости на Полиперконт, но го държа дълго време под арест. Продължи да се гневи обаче на Калистен,

когото отдавна подозираше. Скоро му се удаде удобен случай да даде воля на гнева си.

Съществуваше обичай, както по-горе казах, аристократите да дават на царете момчета, за да изпълняват длъжности, които малко се различаваха от робските задължения. Тези младежи стояха на стража на смени пред входа на това жилище, в което царят си почиваше. Те въвеждаха наложниците през друг вход, а не през този, на който имаше стража. Поемаха от конярите конете преди езда и когато царят ходеше на лов. Съпровождаха го и в битките, добре подготвени за всичко, което вършеха свободните хора. Смяташе се за голяма чест това, че им беше позволено да се хранят, седнали до царя. Никой нямаше власт да ги порицава или да ги бие с пръчки освен той. Тази кохорта беше нещо като школа за пълководци и държавни служители у македонците. Оттук потомците ѝ си избираха царе, от техните наследници малко по-късно римляните отнеха властта.

Хермолай^[12], знатен младеж от тази кохорта, беше бит с пръчки по заповед на Александър, понеже беше улучил със стрела глигана, в който царят се прицелвал. Той понасяше тежко тази обида и започна да се оплаква пред Сострат^[13], който беше от същата кохорта и силно привързан към Хермолай. Сострат, като разгледа внимателно разраненото тяло, може би враждебно настроен още отпреди към царя по друга причина, подбуди и без туй възбуденото момче с клетва двамата да организират заговор срещу царя и да го убият. Те се заеха с тази работа с младежка разпаленост, но умело подбраха кои да посветят в заговора. Намериха за добре да привлекат Никострат^[14] Антипатер^[15], Александър^[16] и Филота^[17]. С тяхното посредничество към заговора се присъединиха Антиклей^[18] и Епимен^[19]. Пътят към осъществяването на замисленото обаче съвсем не беше лесен. Необходимо беше в една и съща нощ да бъдат на стража всички съзаклятници, за да не би да им попречат непосветените, а тогава случайно бяха поставени в две последователни нощи. Докато се изредят дежурните стражи и отново дойде и техният ред, изминаха тридесет и два дена.

Настъпи нощта, в която на стража щяха да бъдат съзаклятниците. Бяха радостни от взаимното доверие. Страхът и надеждата не бяха променили никого. Толкова голям беше или гневът им към царя, или взаимното им доверие.

Те пазеха вратата на залата, в която царят пируваше, за да го заведат след угощението в спалнята. Но може би самата съдба, а същевременно и веселието и буйното вино задържаха по-дълго всички. Забавленията около софрата се удължиха. Заговорниците се радваха, че ще нападнат царя, но започнаха да се опасяват пирът да не продължи до сутринта, тъй като на разсъмване трябваше да бъдат заменени от други. След това чак след седем дена щеше да им дойде ред да дежурят и не бяха сигурни дали у всички ще остане дотогава кураж.

Вече се разсъмна, угощението беше към края си и съзаклятниците посрещнаха царя радостни, че имат възможност да осъществят плана си. Внезапно една жена, която обикновено стоеше на вратата на залата (смятаха я за безумна, но вярваха, че тя предсказва бъдещето), се втурна към Александър и му препречи пътя. Развълнувана, тя започна да го убеждава да се върне на пира. Царят на шега ѝ отговори, че боговете лесно се убеждават, извика отново приятелите си и продължи веселието до разсъмване.

Пред вратата на спалнята застъпиха на стража младежи от другата кохорта, а съзаклятниците все още стояха, въпреки че вече беше завършила тяхната смяна — дотолкова упорита беше надеждата, която затъмнява човешкия разум. Царят, по-разположен, отколкото друг път, им заговори и дори им заповяда да си отидат и да отпочинат, понеже са бдели през цялата нощ. Даде на всекиго по петдесет сестерции и ги похвали, че са продължили доброволно смяната си. Заговорниците си излязоха, без да осъществят голямата си надежда. Разотидоха се по домовете и още по-нетърпеливо зачакаха нощта на следващото дежурство.

Един от заговорниците на име Епимен, било поради любезността на царя разкажал се (но той с такава любезност беше приет и между съзаклятниците), разкри на брат си Еврилох^[20] съзаклятието, понеже беше повярвал, че боговете му се противопоставят. Преди той беше пожелал брат му да остане извън съзаклятието; припомни си и мъките на Филота, и като взе за ръка брат си, пристигнаха в царския дворец, разбудиха телохранителите и ги убедиха, че това, което ще съобщят, се отнася до живота на царя. И времето, по което идваха, и изражението на лицата, и скръбта на единия от тях — признак на неспокоен дух — заставиха Птоломей и Леонат, които лежаха пред вратата, да станат. Те отвориха вратата и внесоха светлина, започнаха да бъдат унеслия се в

дълбок сън от виното цар. Той дойде постепенно на себе си и ги попита какво ще му съобщят. Еврилох каза, че боговете все още не са се отвърнали от неговия дом, след като и брат му, съучастник в един нечестен заговор, се е разкажал и му е разказал за подготвяното убийство; че той идва да му каже, че точно през тази нощ, която си отива, му е била подготвена засада от хора, които най-малко би заподозрял. Епимен изложи подред всичко и изреди имената на заговорниците.

Известно е, че Калистен не е бил споменат като съучастник в заговора, но е слушал с удоволствие как младежите са порицавали и обвинявали царя. Едни твърдят, че когато Хермолай се е оплакал пред него за наложеното му от царя наказание, той им напомнил, че вече са мъже. Не е известно дали им го е казал, за да понасят по-търпеливо наказанията, или за да възбуди самочувствието им.

Смутен от неочаквано възникналата опасност, която беше избягнал, царят надари Еврилох с четиридесет таланта и му даде имуществото на някой си Тиридат. Простил на брат му, преди още той да се реши да помоли за помилване. Заповяда да се задържат под арест ръководителите на заговора, между които беше и Калистен.

Едва след като бяха доведени в двореца му, той се реши да продължи почивката си. Спа през целия ден и през следващата нощ, изтощен от продължителното безсъние.

На сутринта Александър събра голям съвет, на който дойдоха и бащите, и роднините на тези, заради които ги беше повикал. Никой не беше спокоен за себе си, тъй като според обичая на македонците се полагаше смъртно наказание за всички, които имаха кръвно родство с виновните.

Царят заповяда да се въведат съзаклятниците без Калистен. Те без колебание признаха всичко, което бяха замислили. Всички започнаха да ги порицават. Царят ги запитва с какво е заслужил замисленото от тях злодеяние. Тъй като всички стояха занемели, Хермолай отговори: „Питах ни за причините, като че ли не знаеш, че решихме да те убием, защото започна да се държиш с нас не като със свободно родени, а като с роби.“

Пръв от всички се изправи баща му Сополид. Нарече Хермолай отцеубиец и като му затискаше устата, каза, че не трябва да бъде слушан човек, загубил разсъдъка си от престъпни замисли. Царят

прекъсна бащата и заповяда на Хермолай да каже какво го е научил учителят им Калистен. Хермолай продължи: „Ползвам се от твоето благоволение и ще кажа в какво сме се научили в нашите нещастия. Каква част от македонците е останала незасегната от твоята жестокост? Наистина колко хора, и то от благороден произход, ти погуби: Атал и Филота, Парменион и Александър от Линцестиди, Клит. Когато воюваме срещу варварите, те се сражават, закриват те с щитовете си, получават рани за твоята слава, за твоята победа. На тях ти отвърна с черна неблагодарност. Един опръска трапезата ти с кръвта си, друг умря от мъчителна смърт. Предводителите на твоите войски, поставени на уредите за изтезаване, станаха зрелище за персите, които те бяха победили. Парменион, чрез когото ти навремето уби Атал, бе умъртвен без съд. Изпълнени бяха смъртни наказания от ръцете на принудени за това хора. Изведнъж заповядваш да бъдат убити от други тези, които преди това си използвал като твои помощници.“

Всички около Хермолай настръхнаха. Баща му стискаше оръжието си, за да го убие. Но беше спрял от царя. Той заповяда на Хермолай да продължи да говори и настоя всички търпеливо да изслушат този, който се самообвиняваше. Трудно ги удържа. Хермолай продължи: „Колко великодушно заповядваш на недодяланите в речите младежи да приказват! А Калистен е затворен в ареста, понеже само той единствен може да говори. Защо не бъде доведен и той, па макар да го чуят само тези, които са си признали? Очевидно защото се страхуваш да чуеш откровения глас на невинния и не би издържал погледа му. Аз твърдя, че той е невинен. Тук са тези, които заедно с мене са замисляли това прекрасно дело. Няма никой, който би казал, че Калистен е бил съгласен с нас, макар че той отдавна вече е осъден на смърт от «най-великодушния» и «най-справедлив» цар. Това са следователно наградите за македонците, с чиято кръв ти злоупотребяваш. Тридесет хиляди мулета возят заграбеното за тебе злато, докато войниците ти няма да занесат у дома си нищо освен белезите от раните си. Всичко това все още можеше да се понася, преди да ни предадеш на варварите и като победители да ни изпратиш под робството на нови обичаи.“

„Възхищават те персийските дрехи и порядки, а си презрял бащините си обичаи. Следователно ние сме пожелали да убием царя на персите, а не на македонците и с право те преследваме като беглец от

войната. Ти пожела македонците да ти падат на колене, да те приветствуват като бог. Ти се отвърна от баща си Филип и ако имаше някой бог, по-голям от Юпитер, ти би пренебрегнал и Юпитер. Учудваш ли се, че ние, свободните хора, не можем да понасяме твоето високомерие? Какво да очакваме от тебе ние, на които е съдено да умрем невинни, или, което е по-печално и от смъртта, да живеем в робство? И ако ти би пожелал да се поправиш, би ни бил много задължен. Защото ти от мене най-напред ще узнаеш това, което свободно родените не могат да понасят. И затова недей да обременяваш осиротялата старост на близките ми с мъчителна смърт. Заповядай нас да отведат, та каквото сме искали да постигнем с твоята смърт, да го постигнем със собствената си!“ Това каза Хермолай.

Царят заговори: „Колко невярно е това, което говори той, като подражава на учителя си, го потвърждава и моето търпение. Ето, аз не само че го изслушах докрай, но го заставих и вие да го чуете, за да се убедите, че като позволя на този разбойник да говори, той ще прояви цялата си злоба, която го подбужда да ме убие, докато би трябвало да ме почита наравно с баща си. Неотдавна, когато неканен се беше довялкъл с нас на лов, аз по бащин обичай, а и както е възприето от най-старите царе на Македония, заповядах да го обуздаят. Това се изпълни. Възпитаниците го изтърпяха от възпитателите, жените — от мъжете си. Даже на робите си отстъпваме правото да бият младежите на тази възраст. Това е моята жестокост спрямо него, заради която той пожела да ми отмъсти с нечестно убийство. Защото излишно е да припомням, а и вие сами знаете колко съм снизходителен и внимателен към тези, които сами се подчиняват на волята ми. О, Херкулесе, учудвам се, че Хермолай не одобрява смъртното наказание за убийците, след като сам го е заслужил. Защото, като хвали Парменион и Филота, той се старае да оправдае себе си. Що се отнася до Александър от Линцестиди, ако и да беше уличен от собствените му писма в предумишлено убийство, аз отложих процеса за три години и го държах окован, докато вие самите не настояхте да измие престъплението със заслужено наказание. Вие си спомняте за Атал — той беше враг на живота ми още преди да стана цар. А Клит! Не трябваше да предизвиква гнева ми! Той говореше нечестни неща по отношение на мене и на вас и все пак аз го понасях по-дълго, отколкото той би ме търпял, ако говорех така. Умереността на царете и

вождовете е заложена не само в собствения им характер, но и в характера на тези, които им се подчиняват. Заповедите се смекчават при покорност. Но където покорността отстъпи на най-долни замисли и не прави разлика между висши и низши, налага се на силата да се отговори със сила. Защо да се учудвам, че ме упреква в жестокост този, който се осмели да ме укорява и в алчност. Не желая да подбуждам никого от вас, за да не би с щедростта си да предизвикам омразата ви, ако тя засяга вашето честолюбие. Погледнете войската: който преди нямаше нищо освен оръжието си, сега лежи на сребърно легло; масите са натежали от злато; водят тълпа от роби; не могат да носят плячката, взета от неприятеля.“

„Персите, които победихме, били поставени от мене на голяма почит! Да, най-характерната моя черта е скромността, понеже наистина не се отнасям горделиво към победените. Но аз дойдох в Азия не за да унищожа народите, нито пък да разделя земята надве, а за да са доволни и тези, които съм победил във войната, и да не съжаляват, че съм ги победил. Ето, наред с вас воюват и проливат кръвта си за вашето господство тези, които биха ни отвърждали с война, ако се отнасяхме с тях горделиво. Не е вечна собствеността, в която забиваме мечи си. Вечна е благодарността за благодеянията ни. Ако желаем да имаме Азия, а не само да я преминем, трябва да проявим нашето снизхождение към народите. Тяхната вяроност ще направи властта ни здрава и вечна. Имаме повече, отколкото бихме могли да задържим. На ненаситната алчност е присъщо да желае да пълни безконечно това, което вече прелива. Бил съм въвел и за македонците техните обичаи. Аз виждам, че у много народи има неща, на които можем да подражаваме, без да се срамуваме. Не може по друг начин да се управлява толкова голяма империя. Като налагаме нашето, трябва да се учим и от тях.“

„Другото, което Хермолай искаше от мене, а именно да се отрека от Юпитер, от чийто оракул съм признат, е достойно за смях. Нима зависи от мене това, което боговете са решили? Нарекъл ме е «мой син». Близко до ума е, че ме е приел заради делата ми. Дано и индите повярват, че аз съм бог! Защото славата предопределя успеха във войните и често това, което се смята за лъжа, се превръща в истина. Смятате ли, че аз от любов към разкоша съм украсил оръжието ви със злато и сребро? Не! На тези, които не познават нищо по-евтино от този

метал, аз искам да покажа, че македонците няма да изостанат от тях и по отношение на златото и среброто. Най-напред ще заслепя очите на тези, които очакват да видят у нас само голота и беднотия. Ще им покажа, че не сме жадни за злато и сребро, а сме тръгнали да покорим целия свят. И тази слава ти, отцеубиецо, пожела да прекъснеш и като погубиш царя, да предадеш македонците на победените народи. Дори ме предупреждаваш да пожаля родителите ви. Не би трябвало вие да знаете какво съм решил по отношение на тях, за да си отидете опечалени, ако, разбира се, у вас има някаква мисъл и грижа за родителите ви. Аз отдавна съм отменил този обичай — да се убиват заедно с престъпниците и невинните близки и родители — и заявявам, че те ще си останат на същата почит, на която са били досега. Известно ми е защо ти желаеш да бъде въведен твоят Калистен. Само за него ти си мъж, защото си разбойник. Искаш и той да изрече пред всички нечестните думи, които отправи към мене. Него — най-достойния учител за ученик като тебе — бих го въвел заедно с тебе, ако беше македонец. Но законът за олинтиеца е друг.“

Разпусна събранието и заповяда провинените да се предадат на войниците от същата кохорта. За да засвидетелствуват своята вяност към царя с жестокостта си, те ги убиха след безмилостно измъчване. Загина изтезаван и Калистен, невинен по отношение на съзаклатието срещу живота на царя. Всички знаеха, че той съвсем не беше съгласен с ласкателите и с порядъка в двореца.

Ничие друго убийство не предизвика у гърците по-голяма ненавист към Александър. Калистен беше много благочестив и красноречив, от него той беше възвърнат към живота, когато след убийството на Клит искаше да умре. Сега Александър не само че го уби, но даже го подложи на измъчване, без да посочи причината. И тази жестокост на царя, макар и по-късно, предизвика разкаяние.

[1] *Оксиарт* — сатрап на Дарий, баща на Роксана. ↑

[2] *Роксана* — съпруга на Александър. ↑

[3] *Хаустан* — съюзник на Катан. ↑

[4] *Катан* — съюзник на Бес, по-късно негов предател. ↑

[5] *Полиперконт* — управител на област при Александър. ↑

[6] *Бубацена* — област в Скития. ↑

[7] *Агид* — гръцки поет от Аргос. ↑

[8] *Херил* — гръцки поет, живял през V в. пр.н.е. ↑

[9] *Клеон* — сицилианец. ↑

[10] *Полукс и Кастор* — синове на Юпитер и Леда. Смятани за покровители на моряците. ↑

[11] *Калистен* (от град Олинт на Халкидическия полуостров) — историк и философ, другар на Александър Велики. По време на похода е записвал всичките подвизи на Александър. Поради свободолюбието си по-късно е намразен, заподозрян и след изтезания — убит по заповед на Александър. ↑

[12] *Хермолай* — син на Сополид. Влязъл в заговор за убийство на Александър. ↑

[13] *Сострат* — младеж от царската кохорта. ↑

[14] *Никострат* — знатен младеж. ↑

[15] *Антипатер* — знатен младеж. ↑

[16] *Александър* — войник. ↑

[17] *Филота* — младеж от царската кохорта. ↑

[18] *Антиклея* — съучастник в заговора срещу Александър. ↑

[19] *Епимен* — съучастник в заговора срещу Александър. ↑

[20] *Еврилох* — брат на Епимен. ↑

КЪМ ИНДИЯ

За да не подхранва бездействието, което поражда непрекъснати раздори, Александър тръгна към Индия, винаги по-славен по време на война, отколкото след победата.

Почти цяла Индия е разположена на изток. По-малка е на широчина, отколкото на дължина. Тези области, където духа южнякът, са по-високи. Другите са равни и през техните поля протичат много големи реки, които водят началото си от Кавказките планини^[1]. Река Инд е по-студена от другите реки. По цвят водата ѝ малко се отличава от морската. Река Ганг — най-голямата от всички реки на Ориента — се спуска на юг и с десния си бряг опира до големи планини. По-надолу скали я отклоняват на изток. И двете реки се вливат в Червено море. Река Инд подронва бреговете и изтръгва големи дървета и пръст. Препречвана от скали, често сменя течението си. Където почвата е по-мека, разлива се и образува острови. В нея се влива река Ацезина^[2]. Ганг приема водите на спускащата се от високо река Йоман, която причинява силно вълнение при устието си. Водите ѝ се втичат буйно в река Ганг. Река Диардина^[3] е по-малко известна, понеже тече в най-отдалечените земи. В нея живеят не само крокодили, както в река Нил, но и делфини и някои животни, непознати на другите народи. Река Етимант^[4], която има много остри завои, се използва от населението за напояване на почвата. Поради това тя достига до морето само чрез тесни ръкави, повечето без име.

Цялата земя се прорязва от още много неизвестни реки, тъй като текат през необитаеми места. Северният вятър предизвиква засуха в областите, които са близо до морето. Възпрепятствуван от билата на планините, той не достига до по-вътрешните области, които са с по-мек климат, благоприятен за узряване на плодовете. Природата в тези области е толкова своеобразна по отношение на климата, че когато едната част на Индия изгаря от слънчев пек, в другата вали сняг и обратно — когато в другите области има студ, тук настъпва непоносима горещина. Не е известна причината, поради която климатът се променя така. Сигурно е, че морето, от което се мие, не се

отличава по цвят от останалите. Получило е името си от цар Еритър. Невежите вярват, че заради това се нарича Червено.

Земята отглежда щедро лен. Дрехите на повечето от индите са от лен. На тънка дървесинна кора може да се пише като на пергамент. Има птици, които могат да подражават на човешки глас. Тукашните животни, без докараните отвън, са непознати на останалите народи. В тази земя живее и носорогът, също непознат на другите народи. Силата на слоновете в Индия е по-голяма, отколкото на тези, които живеят в Африка, а и големината им отговаря на силата.

Злато носят тези реки, които влачат водите си бавно. Морето изхвърля на брега скъпоценни камъни и бисерни миди. Откогато индите са започнали да търгуват с другите народи, бисерната мида е предмет за забогатяване. Нищо друго не ги обогатява така, защото цената на изхвърлените от морето миди се определя от желанието да бъдат притежавани.

Характерите на хората и тук, както навсякъде, са обусловени от природните условия. Покриват телата си чак до ходилата с тънко лено платно, на краката имат сандали, главите си обвързват с ленти, на ушите им висят златни обеци. Даже раменете и бедрата си украсяват със злато. По това богатите се отличават от бедните. Косите си сресват и не ги режат. Брадата си никога не бръснат, но останалата част на лицето бръснат от хигиенни съображения.

Разкошът на царете, които те наричат „великолепни“, надминава този на останалите народи. Когато царят благоволи да се покаже пред народа, служители носят сребърни кадилници и целият път, по който е пожелал да го носят, се изпълва с благоухание. Той лежи на златна носилка с висящи по нея бисери. Дрехите, в които е облечен, са общити със злато и пурпур. Войници и телохранители вървят след носилката. Те носят клони, по които има птици, научени с пеенето си да развличат царя даже и по време на сериозните му занимания. В двореца има позлатени колони. Около тях се е увила позлатена лоза, а по нея са поставени направени от сребро птици, от които би се възхитил всеки.

Дворецът е достъпен за гости, след като срещат косата на царя и я украсят. Тогава той дава отговори на пратениците. Тогава раздава правосъдие на народа. След като събуят домашните му сандали, намазват краката му с благоуханни масла. Ловът, неговото най-голямо

развлечение, се състои в това да се прицелва в затворени в парка животни, а в това време наложниците му четат молитви и пеят песни. Трудно, с голямо усилие мятат копията, дълги два лакътя, без да постигат желания резултат, тъй като силата на копието е в неговата лекота, а тук то е тежко и неудобно. При кратки пътешествия използват коня. А когато предстои по-дълъг поход, слонове теглят колесницата. Телата и на тези големи животни също украсяват със злато. След царя идва дългата върволица от наложниците му, носени в златни носилки. Тази свита придружава царя отделно от царицата, но със същия разкош. Жени приготвят ястията. Те поднасят вино, което индите пият в големи количества. Наложниците отнасят в спалнята упоения от виното цар и с песни призовават боговете на нощта.

Ще допусне ли някой, че сред този разкош някой би се интересувал от мъдростта. Но между тях има особен род хора, диви и груби, които те наричат мъдреци. Те се чувствуват щастливи, ако изпреварят определения от съдбата край на живота, и проповядват да бъдат изгаряни живи възрастните и болните. Според тях животът, прекаран в очакване на смъртта, е позорен. Никаква почит не се отдава на хората, които са умрели от старост. Смятат, че се омърсява огънят, ако не ги изгорят живи.

Има хора, които живеят в градовете и се грижат за обществения ред, наблюдават движението на звездите и предсказват бъдещето. Вярват, че само ускорява смъртта си този, който очаква със страх нейното настъпване. Вярват също, че във всичко, което расте, има бог, а най-много в дърветата, нараняването на които се наказва със смърт.

Всеки месец у тях има по петнадесет дена, но годината запазва дължината си. Отбелязват периодите от време по движението на Луната, но не както повечето народи, когато изпълни диска, а когато изгрее с рог, обърнат нагоре. Месеците им са по-кратки, защото дължината им се определя от тази особеност на Луната. Още много и различни неща се разказват. Струва ми се, че е неуместно да разказвам за тях и да отлагам разказа за започнатата история.

И тъй, след като Александър навлезе в земите на Индия, князете на граничните племена побързаха да го посрещнат, готови да изпълняват неговите заповеди. Вярвах, че при тях е дошъл третият син на Юпитер. Казвах, че знаят татко Либер и Херкулес само от славата им, а сега самият бог е дошъл при тях и го виждат със

собствените си очи. Царят благосклонно прие предложението им да го следват като съюзници, за да ги използва в похода като водачи.

Отначало никой не излезе насреща му. Затова изпрати Хефестион и Пердика с част от войската да усмиряват непокорните, където ги срещнат. Заповяда също да слязат към река Инд и да построят кораби, с които да прехвърли войската си на другия бряг. Понеже щяха да преминат много реки, така сглобиха корабите, че като ги разглобят, да могат да ги използват като товарни коли и при нужда отново да ги превръщат в кораби, Александър заповяда на Кратер да го следва с фалангата, а той поведе конницата и леко въоръжените войски. След едно кратко сражение прогони в най-близкия град излезлите насреща му индийски войници. Точно тогава дойде и Кратер. И за да внуши още в началото страх у народа, досега неизпитал силата на македонското оръжие, нареди да бъдат разрушени укрепленията на града, който беше обсадил, и да не бъде пощаден никой. Докато обхождаше крепостните стени, Александър беше улучен от стрела. Все пак превзе града. Заради раняването си извърши редица безчинства над цялото население, дори и в домовете. Оттук, след като усмири това непознато племе, пристигна до град Ниса^[5].

Нощен студ, по-силен от друг път, се спусна над лагера на македонците, разположен в гората под самите градски стени. Единствено огънят можеше да им помогне. Те насякоха дървета и разпалиха огънове. Огънят обхвана градските гробници, направени от стар кедър. Те пламнаха и разнесоха огъня нашироко. Всичко стана на пепел. Откъм града отначало се чуваше лаят на кучетата, а след това — и човешки вой. Едва тогава жителите на града забелязаха неприятеля, а и македонците разбраха, че са до самия град. Александър изведе войската си и започна обсадата. Макар и да очакваха този решителен момент, все пак жителите на града бяха изненадани, когато засвистяха стрелите на неприятеля. Едни искаха да се предадат, други — да опитат щастието си в сражение. Царят разбра колебанията им и заповяда само да ги обсаждат, но да се въздържат от клане. Накрая, изтощени от дългата обсада, те се предадоха. Казваха, че водят произхода си от татко Либер. И наистина произходът им беше такъв. Градът е разположен в подножието на планина, която жителите наричаха Мерос^[6]. Въз основа на това гърците измислили, че татко Либер е бил скрит в бедрото на Юпитер.

Царят, след като се осведоми от местните жители за разположението на планината, изпрати напред разузнавачи и с цялата си войска се изкачи на билото ѝ. То беше обрасло изобилно с трева и лозя. Оттук извираха много и непресъхващи през цялата година потоци. Растяха различни саморасли дървета със сочни плодове.

По тези, диви места расте гора от лавър, чемшир и мирта. Не от божествени подбуди, а поради своята разюзданост войниците започнаха да късат листата на бръшляна и лозите, да се кичат с тях и да скитат из цялата гора подобно на вакханките. Билата на планините и долините закънтяха от гласовете на толкова хиляди хора, възхваляващи бога закрилник на тази гора. Разюздаността, както обикновено става, завладя всички. Както правеха в мирно време, те налягаха върху тревите и натрупаната шума. Царят не се противопостави на внезапно избухналото веселие. Той им предостави всичко нужно за един пир и остави войската си в продължение на десет дена така — да чествува татко Либер.

Ще отрече ли някой, че дори и изключително голямата слава е по-скоро резултат на съдбата, отколкото заслужена с храброст? Противникът не се осмели даже да приближи към тях, макар че бяха упоени от виното. Уплаши се от глъчката им, защото виеха като бесни. Уплаши се повече, отколкото ако това беше шум от сражение. Същото щастие се усмихна и на македонците, които се завръщаха откъм Океана и пияни се веселяха по неприятелския бряг.

Пристигнаха в страна, наречена Дедала^[7]. Жителите бяха напуснали домовете си и бяха избягали в планините. След това преминаха през град Акадира, изгорен и запустял след бягството на населението.

Необходимостта застави Александър да промени плана си. Раздели войската на части, за да може да се сражава на много места. Там, където населението не очакваше неприятеля, направо го смазваха. Птоломей превзе много градове, но Александър завладя най-големите. После отново събра войските си. След като премина река Хоасп^[8], остави Кен да обсажда един цветущ град, наречен Беира^[9], а той се отправи към град Мезага^[10]. Отскоро, след смъртта на царя Асакан^[11], начело на града стоеше неговата майка на име Клеофида^[12]. Войска от тридесет и осем хиляди пехотинци пазеше града, естествено непристъпен и защитен от укрепления. От изток бе обграден от буйна

река, която не позволяваше да се достигне до града. От запад и от юг го обграждаха високи скали, под които имаше издълбани още през най-дълбока древност пещери и пропасти. Там, където те свършваха, населението бе изкопало с голям труд ров. Градът е заобиколен и от крепостна стена, чиято основа е от дялани камъни, а горната ѝ част е изградена от суха зидария. Дълга е тридесет и пет стадия. Връзката между отделните страни на стената е от камъни. Замазани са и с кал. Върху здрави греди са поставили дъски, които покриват стената и я правят недостъпна.

Откъм стената долетя стрела и улучи Александър, който оглеждаше укреплението и се колебаеше какво да предприеме. За да може да придвижи обсадните машини до стените, трябваше да запълни рова. Стрелата беше улучила прасеца на крака му. Измъкна върха ѝ и заповяда да му доведат коня. Качи се на него, без да превърже раната си, и продължи да проучва крепостта. Но раненият крак изтръпна и от студа раната започна да го боли повече. Течеше кръв. Чули го да казва, че макар и да е син на Юпитер, чувства болките на раненото си тяло. И все пак не се прибра в лагера, преди да огледа всичко и да нареди какво да се прави.

Както беше заповядано, едни започнаха да разрушават къщите извън града и свличаха голямо количество материал за насип, други хвърляха в рова стебла от големи дървета заедно с клоните, както и големи камъни. Ровът постепенно се изравняваше със земята. Започнаха да издигат бойните кули. Войниците ги подготвиха с голям ентузиазъм само за девет дена. Александър излезе, за да огледа всичко, макар че раната още не беше заздравяла. Похвали войниците и заповяда да придвижат обсадните машини. От тях срещу защитниците излетяха облаци от стрели. Подвижните бойни кули изплашиха много защитниците на града, които досега не бяха виждали такова нещо. Смятаха, че толкова тежките бойни кули не могат да се движат по друг начин освен с помощта на боговете. Не вярваха, че смъртни могат да мятат копия и тежки греди, каквито се изхвърляха от бойните машини.

Надеждата за спасяване на града ги напусна. При царя дойдоха пратеници, за да молят за милост. Той им прости. След това дойде и царицата, придружена от свита знатни жени, които изливаха вино от златни патери. Тя се приближи до царя и постави малкия си син на коленете му. Измоли не само милост, но даже запази и предишното си

положение — беше призната за царица. Някои вярваха, че това ѝ беше дадено повече заради красотата ѝ, отколкото от съжаление. Както и да е, но сигурно е едно — че роденото от нея по-късно момче от някого е било назовано Александър.

[1] Вероятно става дума за Хималаите. ↑

[2] *Ацезина и Йоман* — реки в Индия. ↑

[3] *Диардина* — река в Индия. ↑

[4] *Етимант* — река в Индия. ↑

[5] *Нуса* — град в Индия. ↑

[6] *Мерос* — планина в Индия. На гръцки „мерос“ означава бедро. ↑

[7] *Дедала* — област в Индия. ↑

[8] *Хоасп* — река в Сузиана. ↑

[9] *Беира* — град в Индия. ↑

[10] *Мезага* — град в Индия. ↑

[11] *Асакан* — индийски цар. ↑

[12] *Клеофида* — индийска царица. ↑

ЗАВЛАДЯВАНЕ НА ЦАРСТВОТА НА ОМФИС И АБИЗАР

Изпратеният с войска към град Хора Полиперконт победи в сражение жителите му, излезли, без да построят боен ред. Той влезе в укреплението и установи македонската власт. Много незначителни селища, изоставени от жителите им, минаха под властта на македонците. Цялото им въоръжено население беше заело едно скалисто възвишение, наречено Аорн^[1]. Разказваха, че то е било обсаждано напразно от Херкулес^[2] и че поради земетресение той е бил принуден да прекъсне обсадата.

Някакъв си старец, който познаваше местността, приближи с двамата си синове до Александър, който в момента не знаеше какво да реши. Старецът обеща да му покаже път към възвишението, ако му се заплати. Александър обеща да му даде осемдесет таланта. Задържа за залог единия от синовете му и го изпрати напред, за да изпълни обещанието си. За командир на леко въоръжените войски постави Мулина, царския писар. Те трябваше да заблудят противника, като достигнат до билото на планината по околен път.

Възвишението не се издигаше нагоре постепенно, а се извисяваше като пирамида. Основата ѝ беше широка, към средата се стесняваше, а най-горната част образуваше остър връх. В подножието ѝ от едната ѝ страна тече река Инд, много дълбока и със стръмни брегове. От другата страна има пропасти, тресавища и стръмни скали. А и откъм третата стена липсваха условия за развръщане на войски. Александър заповяда да изсекат гората, която растеше там, и така да орежат клоните, че да останат само голи дънери. Клоните, обрасли с шума, щяха да им пречат. Сам той пръв повали отсечено дърво. Последва възторжен вик на войската, признак на бодрост. След него никой не изостана в работата, в която той пръв даде пример.

Преди да изтече седмият ден, те бяха запълнили пропастите. Царят заповяда стрелците и агрианите да започнат да се изкачват. Отбра и от своята кохорта тридесет от най-смелите младежи. Даде им за командири Хар и Александър^[3], на когото напомни, че носят едно и също име. Понеже опасността беше много голяма, бяха решили царят

да не се излага на нея. Но щом прозвуча тръбата, този храбър мъж веднага заповяда на телохранителите си да го последват. И пръв се заизкачва. Не остана македонец, който да не го последва доброволно. Мнозина намериха смъртта си още в началото. Реката под тях ги погълна, както се търкаляха надолу по стръмнината — печално зрелище за тези, които не бяха рискували.

На другия ден вече знаеха от какво трябва да се страхуват. Състраданието към другарите им се измести от страха и те заоплакваха не загиналите, а себе си. Но бяха стигнали дотам, откъдето не можеха да се върнат, освен като победители, тъй като варварите търкаляха огромни камъни върху тях и ги улучваха. А те се подхлъзваха и падаха през глава назад.

Александър и Хар, които царят беше изпратил напред с тридесетте отбрани младежи, се бяха изкачили на възвишението и бяха влезли в бой. Но тъй като варварите мятаха стрелите отгоре, те често получаваха рани, отколкото причиняваха. Александър не забравяше чие име носи и се сражаваше смело и непредпазливо. Отвсякъде го обсипваха стрели. И когато Хар го видя, че е паднал на земята, втурна се към противника, като мислеше само за отмъщение. Мнозина прободе с копието си, други — с меча. Към него се насочиха безброй неприятели. Той падна мъртъв върху тялото на другаря си. Разтревожен от гибелта на най-способните младежи, както и на другите войници, царят даде сигнал за отстъпление. Беше необходимо, за да не се дават жертви, да отстъпват постепенно и в ред, без страх.

Доволни, че са отблъснали неприятеля, варварите се отказаха да го преследват. Но макар да беше решил да преустанови настъплението, тъй като беше загубил надежда да завладее възвишението, Александър все пак даваше вид, че продължава обсадата. Заповяда пътищата да бъдат завардени, бойните кули да бъдат придвижвани напред, а уморените да бъдат сменявани с други. Макар и да познаваха вече неговата упоритост, индите в продължение на два дена и две нощи пируваха. И сякаш демонстрирайки не само своята увереност, но и победа, те биеха с барабани, както е техният обичай. Чак на третата нощ замлъкнаха. Но по цялото възвишение продължаваха да горят факли, запалени от варварите в бягството им през тъмната нощ по стръмните скали.

От предварително изпратения Балакър Александър разбра, че индите напускат в безредие възвишението. Той заповяда всички едновременно да нададат боен вик. Това причини у бягащите ужас. Мнозина, сякаш ги беше настигнал врагът, падаха стремглаво по хлъзгавите камъни и непроходимите пътеки, търкаляха се надолу и повечето със счупени крака и ръце бяха изоставени от здравите. Царят, победител повече на празно пространство, отколкото над хора, все пак даде вид, че победата е голяма, и чрез жертвоприношение отдаде почитта на божествата. На възвишението поставиха жертвеници на Минерва и Виктория. На водачите по пътя, по който вървяха леко въоръжените войници, макар да бяха направили по-малко, отколкото бяха обещали, даде награда за верността. Защитата на възвишението и областта около нея предостави на Сизокост^[4].

Оттук Александър се отправи за Екболима^[5]. След като узна, че проходите са заети от двадесет хиляди въоръжени начело с някой си Ерик^[6], възложи на Кен да води тежковъоръжената част от войската през по-достъпни пътища, без да бърза, а той с прашкарите и стрелците излезе напред. Изгони варварите от гората и разчисти пътя за идващата след него войска. Било от недоволство от своя вожд или пък от желание да измолят милост от победителя, индите настигнали бягащия Ерик и го убили. Отрязали главата му и я донесли на Александър заедно с оръжието му. Той им даде възможност да се оттеглят безнаказано, но за назидание не ги награди.

Оттук за шестнадесет дена стигна до река Инд и намери всичко за преминаването ѝ, подготвено от Хефестион така, както му беше заповядал.

В тази област управляваше Омфис^[7], който още преди беше склонил собствения си баща да предаде властта на Александър. Сега, след смъртта на бащата, той изпращаше пратеници, които да попитат царя дали му позволява да управлява царството, или да очаква като обикновен гражданин неговото пристигане. Въпреки че получи позволение, не се реши да си присвои даденото му право. Прие благосклонно Хефестион и безплатно отпусна храна за войските. Не отиде при него, тъй като искаше да се срещне лично с царя.

Омфис се отправи към Александър с войска, в която пристъпваха и бойни слонове. Отначало Александър мислеше, че идва не съюзник, а неприятел. Той заповяда пехотинците да вземат оръжието си и

конниците да се наредят в полукръг, готови за бой. Индът разбра заблуждението на македонците и заповяда другите да останат. Сам пришпори коня си. Същото направи и Александър, без да е сигурен дали насреща му идва приятел или враг, като разчиташе било на своята храброст, било на думата на Омфис. Срещнаха се като приятели и това личеше на лицата и на двамата. Обаче без преводач те не можеха да започнат разговор. Извикаха преводач. Варваринът каза, че той идва на срещата с войската си, за да му предаде царството си, и че предоставя живота си и царството си на този, за когото знае, че воюва само за слава и не се страхува от нищо друго повече, отколкото от вероломство.

Зарадван, от скромността на варварина, царят му подаде десницата си, залог за вярност, и му възвърна властта.

Слоновете, които Омфис предаде на Александър, бяха петдесет и шест. Предаде и много добитък, и то изключително едър, и бикове около три хиляди, високо ценени в тази страна и любими на царете. Александър го запитва какво има повече в Индия — земеделци или войници. Омфис отговори, че той воюва с двама царе и има нужда повече от войници. Двамата царе били Абизар^[8] и Пор^[9], но силата на Пор била по-голяма. И двамата управлявали области отвъд река Хидасп^[10] и били решили да опитат щастието си във война, който и да им я обяви.

С разрешение на Александър Омфис прие и отличията на царската власт и според обичая на неговия народ — името на баща си. Народът го нарече Таксил — това име се даваше на всички, които се възкачват на престола.

Александър беше гост на Омфис три дена. На четвъртия Омфис му каза колко храна беше дал за войската на Хефестион и изпрати златни венци на царя и на всичките му приближени. Изпрати в дар още осемдесет таланта сребро. Александър беше изключително зарадван от неговата щедрост, но му върна обратно всичко. Прати му хиляда таланта от плячката, която караше, много съдове и покъщнина от злато и сребро, много персийски дрехи, тридесет коня от своите с хамута, който им надяваха, когато сам царят яздеше.

Тази щедрост привързва варварина, но засегна приятелите на царя. Мелеагър^[11] пил малко повече от изобилното вино по време на угощението, подметна на Александър, че едва в Индия царят им е

намерил човек, който струва хиляда таланта. Незабравил още колко тежко беше понесъл убийството на Клит поради безразсъдството и дързостта на езика му, Александър въздържа гнева си и му каза, че завистливите хора сами си навличат неприятности.

[1] *Аорн* — скалисто възвишение. Превземането на Аорн е откривало пътя към Пенджаб. ↑

[2] *Херкулес* — възможно е тук Херкулес да е отъждествен с бог Вишну (или Кришну). ↑

[3] *Александър* — войник. ↑

[4] *Сизокост* — назначен от Александър за сатрап на Аорнското възвишение и областите около него. ↑

[5] *Екболима* — град в Индия. ↑

[6] *Ерик* — индийски племенен вожд. ↑

[7] *Омфис* — цар в Индия. ↑

[8] *Абизар* — цар в Индия. ↑

[9] *Пор* — цар в Индия. ↑

[10] *Хидасп* — река в Индия (дн. р. Бхат или Джелам). Македонските войски я преминали при селището Джалапура. ↑

[11] *Мелеагър* — управител на област при Александър. След смъртта на Александър подстрекава войниците и довежда на престола Архидей, брат на Александър. Убит е по нареждане на Пердика. ↑

ПОР

Пратеници на Абизар посетиха царя и както им беше поръчано, му предадоха властта. След взаимните уверения във вярност те се върнаха при своя цар.

Александър смяташе, че уплашен от голямата му слава, и Пор може да склони да се предаде. Изпрати при него Клеохар^[1] да му извести, че Пор е длъжен да му плати данък и да посрещне царя на границата на царството си. А Пор му отговори, че само едно от тези изисквания ще бъде изпълнено: той ще посрещне навлизащия в страната му цар, но ще направи това с оръжие в ръка.

Александър беше решил вече да преминава река Хидасп, когато му доведоха в окови Барзент^[2], който беше подбудил към бунт арахозите. Караха пленени и тридесет бойни слона, навременна помощ във войната срещу индите. Силата на индите беше в тези животни. На тях те възлагаха повече надежда, отколкото на войската. Доведен беше в окови и Дамаракс^[3], цар на една малка област в Индия, който се беше присъединил към Барзент. И тъй, с беглеца принц под стража, след като изпрати слоновете на Таксил, Александър пристигна при река Хидасп. На отсрещния ѝ бряг се беше разположил Пор с намерение да попречи на неприятеля да премине реката. Разполагаше с осемдесет и пет изключително големи бойни слона. Освен тях имаше триста колесници и около тридесет хиляди пехота, в която влизаха стрелци с такива тежки стрели, че им беше трудно да се прицелват. Пор се намираше върху боен слон, по-висок от останалите. Оръжието му, украсено със злато и сребро, правеше по-величествена и без това едрата фигура на царя. Духът му съответствуваше на физическата сила. Беше умен, доколкото могат да бъдат умни диваците.

Не само видът на противника, но и големината на реката, която трябваше да преминат, плашеше македонците — четири стадия широка, разлята в дълбоко корито. Тъй като никъде не се виждаше брод, тя им приличаше на море. Течението ѝ не беше бавно, както при широко разлелите се реки. Тя течеше бързо и пенливо, сякаш между тесни брегове. Войниците настъпваха бавно. Откриваха и подводни

скали. Но по-страшен беше видът на хората и конете, изпълнили отсрещния бряг. Там стояха и чудовищно големите слонове. Нарочно раздразвани, те заглушаваха всичко със страшния си рев. Отсам — реката, а оттатък противника внасяше смут в душите им. Закалени вече в трудностите, все пак изпитваха страх, защото виждаха, че саловете са нестабилни и не можеха дори да ги насочат към отсрещния бряг. Не вярваха, че лесно ще могат да го приближат.

Имаше сред реката тук-там островчета, към които плуващите инди и македонци достигаха с вдигнато над главите си оръжие. Там ставаха леки схватки, от изхода на които двамата царе предугаждаха изхода на бъдещото сражение. Между македонските войници се отличаваха с безразсъдната си смелост Хегезимах^[4] и Никанор^[5], знатни младежи, разчитащи на постоянното си щастие и готови да презрат всяка опасност. Начело с тях най-смелите от младежите, въоръжени само с копия, доплуваха до острова, зает от много инди. Не толкова с оръжието, колкото с храбростта си те избиха много от индите. И можеха да се оттеглят със слава, ако щастливото безразсъдство имаше мярка. Докато гордо и презрително те очакваха тези, които идваха насреща им, бяха заобиколени от укрилите се наоколо инди и бяха обсипани със стрели. Които можеха да избягат, потънаха или в дълбоката река, или във водовъртежите.

Този бой разколеба голямата увереност на Пор, който наблюдаваше от брега всичко. Безсилен отначало да предприеме каквото и да е, Александър изготви план, с който да измами противника.

В реката имаше остров, по-голям от останалите, горист и подходящ за засада. На него недалеч от брега имаше изкоп, който можеше да побере не само пехотинците, но и конници. За да отклони вниманието на неприятеля от тази удобна позиция, царят заповяда Птоломей с всичките конници да обикаля встрани от острова, непрекъснато да крещи и да заплашва индите, сякаш се готви да премине реката. Птоломей в продължение на много дни вършеше това. Накрая Пор насочи вниманието си към тази страна, към която го примамваха, така че островът остана без наблюдение от страна на индите. Александър заповяда да поставят на отсрещната страна на брега шатрата му, а гвардейската кохорта да стои пред нея и да показва пред очите на противника нарочно целия блясък на царското величие.

Даже облече в царската дреха Атал, равен на него по възраст и много подобен по физиономия и телосложение. Отдалеч изглеждаше, че е самият цар, който седи на брега и не мисли да преминава реката.

Внезапна буря забави изпълнението на плана му, но скоро и тя му помогна, а след това и съдбата го поведе към успешен край.

Александър се готвеше да премине реката с останалите войски откъм тази страна на острова, за която вече казахме. Противникът беше насочил вниманието си натам, където беше Птоломей. Царят беше заел по-ниския бряг, докато излезе буря с дъжд, непоносим даже под покрив. Измокрени до кости, войниците започнаха да напускат саловете и лодките и да скачат на брега. Скачаха безразборно, но шумът им не можеше да се скрие от противника. След това, изведнъж дъждът престана, но надвиснаха толкова гъсти облаци, че закриха светлината, и дори стоящите един до друг не можеха да се разпознаят помежду си. Закрила цялото небе, тъмнината би уплашила всекиго, още повече сред тази непозната река. А може би и противникът щеше да се задържи на брега, към който те бяха тръгнали като слепи и изложени на изненади. Но Александър, който търсеше слава в опасностите, сметна, че неизвестното, което плашеше другите, е за него удобен случай. Той даде сигнал всички мълчаливо да се качат на саловете и заповяда да подкарат първо този, в който беше той. Брегът, към който се отправи, беше безлюден, тъй като Пор все още наблюдаваше Птоломей. Един от саловете, който течението удари в скалата, се беше залостил здраво, но другите излязоха на брега. Войниците получиха заповед да вземат оръжието и да се наредят в бойни редици.

Александър вече водеше войската си, разделена на две фаланги, когато известиха на Пор, че брегът е завладян от македонците и че индите са в критично положение. Сега се прояви слабостта на човешкия разум. Пор помисли, че военният му съюзник Абизар, комуто беше готов да прости, идва, защото така се бяха уговорили. Скоро просветна и пролича бойният строй на неприятеля. Пор изправи срещу него сто квадриги и четири хиляди конници. Вожд на войските, които изпрати напред, беше неговият брат Спитацен. Колесниците бяха най-голямата сила. Всяка от тях взеше по шестима мъже — двама щитоносци, двама стрелци и разположените от двете страни кочияши, също въоръжени. Те отпускаха юздите, когато се сражаваха отблизо, и

хвърляха копията върху неприятеля. Обаче през този ден беше невъзможно да се използват колесниците. Защото, както казахме, поройният дъжд беше направил земята хлъзгава и негодна за яздене. Тежките и трудно подвижни колесници засядаха в тинята и дупките. Александър с бързите и леко въоръжени войници се носеше напред. Скитите и дахите първи от всички връхлетяха върху индите. След това той изпрати Пердика с конница към десния фланг на противника. Когато сражението се разгоря по целия фронт, кочияшите, сметнали, че това ще бъде последна помощ за техните, започнаха да нахлуват през средата на македонския боен ред с отпуснати поводи. Променливо беше злото и за едните, и за другите. Още при първото нападение македонските конници бяха стъпкани, а навлезлите в гъсталаците и непроходимите пътеки колесници причиняваха смъртта на кочияшите. Някъде уплашените коне обръщаха колесниците не само в ямите и пропастите, но и в самата река. Само малцина, измъкнали се изпод стрелите на неприятеля, достигнаха до Пор, който продължаваше упорито да се бие.

Пор, като видя, че по цялото бойно поле се носят колесници без кочияши, разпреди бойните слонове между най-близките си помощници. След тях постави пехотата, стрелците и барабанчиците. У индите барабанът заменя сигнала на тръбата. Те отдавна са свикнали с този сигнал. Пред пехотата носеха статуята на Херкулес. Това въодушевяваше най-силно войниците и се смяташе за военно престъпление, ако не го следват. Даже наказваха със смърт тези, които не го връщаха след боя. Страхът, който някога бяха изпитали пред този вражески бог, се беше превърнал вече в суеверие и страхопочитание.

За кратко време не само видът на големите животни, но и външният вид на Пор възпря македонците. Животните, които се движеха между войниците, изглеждаха като кули, а Пор надвишаваше ръста на обикновен човек. Изглежда, че слонът, на който той се намираше, допринасяше ръстът му да се издига над останалите толкова, колкото неговият слон се издигаше над останалите животни. Александър огледа царя и войската на индите и каза: „Най-последно виждам опасност, достойна за храбростта ми. Едновременно ще се бия и с диви зверове, и с отлични мъже.“ На Кен каза: „Когато аз, придружаван от Птоломей, Пердика и Хефестион, нападна откъм левия фланг неприятеля и видиш, че съм в разгара на битката, ти се

приблужи към десния и там създай суматоха. Ти, Антигене^[6], и ти, Леонате^[7], и ти, Тавроне^[8], ще нападнете по фронта и ще се вклините в центъра, за да ги изтласкате оттам. Нашите дълги копия могат да бъдат използвани и срещу конниците. Хвърляйте ги върху тези, които са на слоновете, а самите животни колете. Защитата със слоновете е двойка, защото обръщат озлоблението си към своите. Те нападат врага по заповед, а вредят на своите хора в страха си.“ Каза това и пръв подкара коня си. Както беше решено, беше навлязъл вече в редовете на противника, когато Кен се понесе с огромна сила откъм левия фланг. Фалангата проби центъра на индите още с първото нападение.

Пор заповяда да подгонят слоновете, накъдето видят, че настъпва македонската конница. Но бавното, трудноподвижно животно не можеше да се сравнява по бързина с конете. Варварите не можеха да използват даже и стрелите, защото не можеха да ги закрепват удобно и леко, ако преди това не подпрат лъка на земята. Така че неприятелят ги изпреварваше с ударите си, докато те се мъчеха да се закрепят на хлъзгавата почва. Започнаха да пренебрегват каквато и да е заповед на царя, както обикновено става, когато вместо пълководеца започне да командува страхът. Появиха се толкова военачалници, колкото бяха отрядите. Един заповядваше бойният строй да се стъсти, друг — да се разрежи. Някой нареждаше да се спрат на едно място, друг — да се заобиколи неприятелят откъм тила. Не се постигна никакво съгласие. Пор с малцината, у които чувството на чест беше по-голямо от страха, продължи да събира разпръснатите и да върви срещу неприятеля. Заповяда да подкарат и слоновете пред войските.

Слоновете причиняваха голям ужас и необикновеното им съскане объркваше не само конете — животно толкова чувствително към всичко, — но и хората, и бойните редици на македонската войска. Само допреди малко македонците се чувствуваха победители, а сега започнаха да се оглеждат накъде биха могли да побегнат. Александър изпрати срещу огромните животни агрианите и леко въоръжените траки — войници, по-добри в престрелките, отколкото в ръкопашния бой. Те започнаха да обсипват със стрели и слоновете, и техните водачи. Фалангата също настъпваше към уплашения враг. Някои от войниците нараняваха слоновете, но биваха стъпквани от тях. Стъпканите послужиха като предупреждение за другите да действуват по-предпазливо. Особено страшна беше гледката, когато слоновете

сграбчвайки с хоботите си войниците, ги издигаха над себе си и ги предаваха на водачите си. Сражението се развиваше в полза ту на македонците, ту на индите. Най-после започнаха със секири, защото беше приготвено и такъв вид оръжие, да секат краката на животните. Копиди се наричаха леко извитите мечове, подобни на сърпове. С тях отсичаха хоботите на слоновете. Не само страхът от смъртта, но и страхът преди смъртта заставяше хората да опитват всички средства. Изтощени от раните, слоновете побягнаха и поваляха своите. Накрая и водачите им из попадали на земята, биваха смазвани от тях.

По-голямата част от индите напуснаха бойния строй, изплашени от слоновете, които не можеха да обуздаят. Изоставен, Пор започна да хвърля от слона си стрели върху обкръжилите го врагове. Макар и отдалеч да нараняваше мнозина, сам беше прицелна точка на удари от всички страни. Беше получил вече девет рани — по гърба и по гърдите си — и беше загубил много кръв, но продължаваше да изпраща стрелите, по-скоро изпускани от безсилните му вече ръце, отколкото отпращани. Неговият слон вече се беше вбесил, но все още без рана, се движеше пред бойните редици, докато водачът му съзря, че царят, облян в кръв, е отпуснал оръжието и е почти в безсъзнание. Тогава подкара животното в бягство, преследван от Александър. Но и неговият кон, получил много рани, останал без сила, се отпусна на земята. Докато смени коня си, Александър изостана.

Братът на Таксил, цар на индите, изпратен от Александър, започна да предлага на Пор да не се съпротивлява повече, а да се предаде на победителя. Макар и с изчерпани сили и загубил много кръв, Пор дочу познатия глас и каза: „Познавам брата на Таксил, предател на своето царство.“ И отпрати последната си стрела в него. Тя се заби в средата на гърдите му и излезе откъм гърба. След като даде това последно доказателство за своята храброст, Пор започна да бяга по-бързо. Слонът му, с много рани от стрелите, започна да отпада. Пор се спря и се хвърли срещу преследващата го неприятелска пехота. Александър го настигна. Вече му беше позната упоритостта на Пор и затова го подкани да продължат боя. Едва когато и пехотата, и Пор бяха обсипани със стрели, той, изтощен, започна да се свлича от слона. Индът, водач на слона, сметна, че той слиза, и както обикновено, заповяда на слона да коленичи. Щом това стана, всички останали

слонове — защото така бяха научени — коленичиха. Това предаде на победителите и Пор, и войската му.

Александър заповяда да съблекат Пор, като смяташе, че е мъртъв. Спуснаха се към него, но слонът започна да защитава господаря си и да напада тези, които се мъчеха да му свалят доспехите. Опитваше се да постави тялото му на гърба си. Чак когато засипаха слона със стрели и го убиха, положиха Пор в колесница.

Александър видя, че Пор отваря очи. Трогнат и не с омраза, а със съжаление му заговори: „Какво безразсъдство, нещастнико, те накара да опитваш щастието си в бой с мене, след като знаеш бойната ми слава? След като и моето снизхождение към предалия се Таксил е толкова добър пример за тебе?“ А онзи отговори: „Понеже ме питаш, ще ти отговоря с тази откровеност, която и ти прояви с въпроса си. Смятах, че никой не е по-силен от мене. Защото познавах собствените си сили, без да съм ги премерил с твоите. Но сражението показва, че във войната ти си по-силен. Не съм щастлив да бъда равен, но съм доволен, че съм втори след тебе.“ Отново запитан как според него трябва да постъпи победителят, той каза: „Както ти подсказва този ден, в който ти изпита колко мимолетно е щастието.“

Със своето откровение Пор постигна повече, отколкото ако беше молил. Неговият дух, неустрашим и величествен, беше оценен от Александър не само като достоен за състрадание, но и за почести. Александър се погрижи за ранения не по-зле, отколкото ако този се беше сражавал за него. Възстанови здравето му въпреки всеобщото очакване. Пор беше приет от Александър между приятелите му. Беше му предоставена по-голяма власт, отколкото имаше преди.

Хората се възхищаваха от твърдия и постоянен характер на Александър не по-малко от бойната му слава и чест. Защото и тук постъпи по-честно към враговете, отколкото към сънародниците си. Беше се убедил, че неговото величие може по-скоро да се подрони от негови хора и че ще стане толкова по-прочут, колкото по-прочути врагове е победил.

[1] Клеохар — военачалник при Александър. ↑

[2] Барзент — сатрап на дрангите. ↑

[3] Дамаракс — индийски цар. ↑

[4] Хегезимах — македонски войник. ↑

- [5] *Никанор* — знатен младеж във войската на Александър. ↑
- [6] *Антиген* — управител на област при Александър. ↑
- [7] *Леонат* — телохранител на Александър. ↑
- [8] *Таврон* — управител на област при Александър. ↑

КНИГА ДЕВЕТА

В НЕДРАТА НА ИНДИЯ

Александър беше много радостен от тази голяма победа, защото разбираше, че сега пред него са открити земите на Ориента^[1]. Той принесе жертва на Слънцето. За да посрещнат войниците му останалите изпитания на войната с по-бодър дух, похвали ги пред общо събрание. Обясни им, че колкото сили е имало още у индите, те са унищожени в последния бой; че пред тях вече има само плячка и големите богатства на страната, към която са тръгнали. Казваше им, че пред тази плячка заграбеното от Персия е малко и не така ценно; че ще препълнят не само домовете си, но Македония и Гърция със скъпоценни камъни, бисери, злато, сребро и слонова кост.

Жадни за плячка и слава, войниците обещаха и занапред да вървят с него, тъй като никога не ги беше лъгал. След като ги разпусна обнадеждени, заповяда да построят кораби. Искаше, след като толкова бързо беше прекосил цяла Азия, да види и морето, където е краят на света.

В най-близките планини имаше много дървен материал за построяване на кораби. Като започнаха да го секат, те се натъкнаха на огромни змии. Имаше и носорози — животни, редки по другите места. Това име всъщност е дадено на животното от гърците. Като не знаеха техния език, индите му бяха дали друго име на своя език. Царят основа два града^[2] на двата бряга на преминатата река, награди пълководците си с венци и даде по хиляда златици на всекиго. Отдаде почит на едни, понеже му бяха близки приятели, на други — според заслугите.

Още преди сражението с Пор Абизар беше изпратил пратеници при Александър. Сега изпрати други с обещание, че ще изпълнява всичко, каквото му заповяда.

Помоли да не го превръща в пленник, тъй като нито може да живее, лишен от царската власт, нито пък да управлява като пленник. Александър заповяда да му отговорят, че ако той не може да дойде, той сам ще отиде при него.

И тъй, след като премина тази бърза река, Александър навлезе във вътрешността на Индия. Почти цялото пространство е заето от

гори с дълбоки сенки поради изключителната дебелина на дърветата. Клоните на повечето от тях, превити ниско към земята, се издигаха отново като стебла и съвсем загубваха формата си. Приличаха на отделни дръвчета със собствени корени. Температурата на въздуха е здравословна, тъй като сенките намаляват слънчевия пек, а водата изобилствува навсякъде. Но и тук имаше змии, и то с люспи, които отразяваха като злато блясъка на слънцето. Нищо друго не е по-опасно от отровата им, защото ухапаният умира веднага, преди да му помогнат. Оттук през безлюдни места достигнаха до река Хираота^[3]. Непосредствено до нея имаше сенчеста гора с големи дървета. В нея видяха пауни, които дотогава не бяха срещали. Александър обсади близкото селище, взе заложници и определи данък на населението.

Достигна до голям град^[4], защитен не само от крепостни стени, но и от блато. Варварите, решили да се сражават, бяха навързали колите си една за друга. Едни бяха въоръжени с копия, други — със секири. Със скокове преминаваха от кола в кола, когато искаха да се притекат на помощ на изпадналите в затруднение. Необикновеният начин на водене на война отначало изплаши македонците, тъй като получаваха рани от копия, хвърляни отдалеч. След това заобиколиха колите им и започнаха да ги избиват. Александър заповяда да разсичат връзките между колите, за да може по-лесно да ги сразят. След като загубиха осем хиляди души, варварите се прибраха в града. На следващия ден македонците поставиха щурмови стълби на крепостната стена и я завладяха. Малцина успяха да избягат. Тези, които бяха узнали за падането на града, преплуваха блатото и предизвикаха голям страх сред съседните селища, като разказваха, че непобедима войска от богове идва към тях.

Александър изпрати Пердика да опустошава с част от войската тази област. Предаде друга част от войските си на Евмен^[5], за да принуди и той варварите да се предадат, а сам поведе останалите към укрепения град, в който бяха избягали жители и от други селища. Макар и да се беше подготвило за война, населението изпрати хора при Александър, за да молят за милост. В настъпилата суматоха хората се бяха разделили на две: едните смятаха, че нищо друго не би ги спасило, освен да се предадат, а другите — че няма на какво повече да се надяват. Преди да се споразумеят, тези, които бяха за предаване, отвориха вратите и пуснаха неприятеля. Александър имаше право да

се разгневи на инициаторите на съпротивата, но прости на всички. Взе заложници. След това се отправи към най-близкия град.

Водеха заложниците пред войската. Хората, накачили се по крепостните стени, разбраха, че са от същото племе, и ги заговориха. И останалите градове, усмирени по този начин, той прие за съюзници. И те, като виждаха снизхождението, а същевременно и силата на царя, се убеждаваха едни други да се предават.

Пристигнаха в земите на цар Сопит. Племето, което ги населяваше, се отличаваше с мъдростта си и имаше добри нрави. Новородените деца тук не се отглеждаха от родителите им, но от хора, на които се възлагаше възпитанието им. Ако у някое дете се забележи някакъв физически недъг, те заповядват да се убие. Женят се не по род и знатност, но по телесната красота, понеже смятат, че тя ще бъде наследена от децата.

Начело на селището, където Александър водеше войската си, стоеше цар Сопит. Вратите бяха затворени, нямаше въоръжени хора нито по кулите, нито по стените на крепостта. Македонците не знаеха дали жителите са изоставили града, или са се укрили. Внезапно вратата се отвори и насреца им излезе заедно с двамата си вече възмъжали синове царят на индите, който се отличаваше от останалите с изключителната си красота. Дрехата му беше украсена със злато и пурпур. Тя покриваше и коленете. Даже на златните сандали беше поставил перли. Раменете и лактите му бяха украсени с големи бисери. Блестящи обеци висяха на ушите му. Зелени скъпоценни камъни украсяваха жезъла. Сопит предаде на Александър жезъла си и го помоли да го приеме като залог за щастие, като каза, че той предава заедно със себе си и децата, и племето си.

Забележителни в тази област са ловджийските кучета.

Казват, че не лаели, когато откриели звяра, и че най-враждебни са към лъвовете. За да покаже силата им на Александър, Сопит заповяда да вкарат в оградата голям лъв и да насъскат срещу него четири кучета. Те бързо заловиха звяра. Един от слугите, който се занимаваше с това, започна да дърпа крака на едното куче, което заедно с другите беше захапало бедрото на лъва. Понеже не го изпускаше, той започна да го сече с меча си. И след като не можа да надвие упоритостта на кучето, продължи да го сече от другата страна. После започна отвсякъде да удря с оръжието си кучето, което, даже

умирайки, забиваше още по-дълбоко зъбите си в тялото на звяра. Тази толкова голяма страст към ловуване у тези животни се е запечатала в паметта на хората.

Може би преувеличавам, но не бих твърдял нещо, в което се съмнявам, нито пък бих подценил това, в което съм се уверил.

След като остави Сопит да управлява царството си, Александър продължи към река Хипазид^[6], за да се свърже с Хефестион, който беше покорил областта на отсрещната страна на реката. Цар на най-близкото племе беше Фегей^[7]. Той заповяда на народа да си обработва земята, а самият посрещна Александър с дарове и не му отказа нищо, което му поиска. При него царят остана два дена. Беше решил на третия ден да премине реката, което беше трудно не само поради широчината ѝ, но и поради подводните скали. Той разпита Фегей за това, което го интересуваше, и разбра, че пътят отвъд реката ще може да се измине за дванадесет дена през пусти и усамотени места, а след това се стига до река Ганг, най-голямата река на Индия; че отвъдния ѝ бряг го населяват племената гангариди^[8] и прازی^[9] и че техният цар Аграм^[10] е заел пътищата с двадесет хиляди конници и двеста хиляди пехотинци. Казваше, че към това е прибавил още две хиляди квадриги и три хиляди бойни слона.

Всичко това се видя на Александър невероятно. Той запита Пор, който беше с него, дали е истина това, което говорят. Пор потвърди, че за силата на племето и на царството не са го излъгали, но каза, че този, който управлява, не само че не е знатен, но е и от долен произход. Пор му разказа, че бащата на Аграм някога едва е изкарвал прехраната си като бръснар в двореца. Поради хубостта му не е бил безразличен на царицата. Тя го направила приближен на царя, той го убил и заграбил престола, а тя го взела за опекун на децата си. Но и те били убити, а после им се родил този ненавистен за народа човек, известен повече със съдбата на баща си, отколкото с авторитета си.

Думите на Пор предизвикаха загриженост у царя. Александър презираше неприятеля и зверовете, но се опасяваше, че местността и реката са мъчно проходими. Виждаше му се трудно да преследва хора, прогонени на края на света, и да ги изгони и оттам. Но жаждата за слава и страстта му към почести не му позволяваха да види, че замисля нещо неосъществимо. Понякога се съмняваше дали македонците, преминали през толкова много земи, вече остарели, ще го последват

при преминаването на реката и в толкова много несгоди. Претоварени с плячка, не ще ли предпочетат да се наслаждават на придобитото, отколкото да се преуморяват в търсенето на нови придобивки. Не е еднакъв духът у него и у войниците му. Той, стремящ се да завладее цялата земя, е още в началото на своите подвизи, а войниците, изтощени от тежкия войнишки живот, очакват да настъпи край на опасностите. Страстта надви над разума и като свика войската си на събрание, започна така: „Зная, войници, че много неща, които могат да ви изплашат, са нарочно измислени от жителите на Индия. Но за вас пустословието на лъжците не е нещо ново. Персите ни представяха толкова страшни проходите на Киликия, полята на Месопотамия, реките Тигър и Ефрат, едната от които преминахме по брод, а другата — по мост. Никога мълвата не е представляла нищо вярно. Докато тя разпространи всичко, става по-голямо от истината. Та дори и нашата слава, макар и заслужена, все пак надхвърля действително извършените дела. Доскоро кой вярваше, че не ще отстъпим пред бойните слонове, наредени пред нас като стена? Кой мислеше, че ще минем река Хидасп, който допускаше, че ще преодолеем останалите преувеличени опасности? Вярвате ли, че слонове могат да бъдат повече, отколкото някога бикове? Това рядко животно, колкото трудно се улавя, още по-трудно се опитомява. Преувеличени са и техният брой, и числеността на пехотата и на конницата. А реката, като се разлива нашироко, става по-спокойна. Обуздана в тясно корито, тя влачи по-буйно вадите си, но с разширяването на руслото ѝ течението ѝ става по-бавно. Главната опасност е на брега, където неприятелят очаква приближаващите се кораби. Същата опасност очаква и нас, и тези, които ще вървят по суша...”

„Да предположим, че слуховете са верни. Нима ще ни уплашат големината на зверовете или броят на неприятелите? Що се отнася до бойните слонове, имаме вече опит — те ще врхлетят по-силно върху своите хора, отколкото върху нас. Тези грамадни животни се осакатяват със секири и сърповидни мечове. От значение ли е дали са толкова, колкото имаше Пор, или са три хиляди, когато, след като бъдат осакатени един или два, останалите се обръщат в бягство? Дори и да са хиляди, те се трупат и притискат един друг. Събрани на едно място толкова хиляди, нито има къде да застанат, нито накъде да побегнат поради тяхната тромавост. И да имах тези животни, не бих ги

използувал в бой, след като зная, че повече са опасни за своите, отколкото за неприятеля.“

„Защо ви плаши числеността на конницата и пехотата? Защото сте свикнали да се сражавате с малко хора и сега за първи път ще се сражавате с една безредна тълпа. Свидетели за непобедимата сила на македонците са реката Граник и залетите с кръвта на персите Киликия и Арбела, които са осеяни с костите на сражените от вас. Късно започнахте да пресмятате числеността на неприятелите — сега, след като с победите си превърнахте Азия в пустиня. За нашата малочисленост трябваше да мислите тогава, когато преминавахме Хелеспонт. Сега ни следват скитите, бактрианите ни подпомагат, дахите и зогдианите се бият наред с нас. Но аз все пак не се доверявам на тази сбирщина. Разчитам на вашите ръце, на вашата храброст в делата, които искам да извърша. Тях имам като поръчители и гаранتي. Докато съм сред вас в строя, аз не ще броя нито моята, нито войската на противника. Бъдете смели и ми се доверете! Ние не сме на прага на нашите подвизи, а накрая. Ще достигнем скоро до Изгрева на слънцето и до Океана. Ако не ни попречи завистта, ще се върнем в отечеството си оттук като победители, след като сме достигнали до края на земята. Не постъпвайте така, както правят ленивите земеделци — поради леност да изпуснете от ръцете си узрелите плодове. Облагите са по-големи от опасностите. Богата и мирна е тази земя, тъй че не ви водят толкова към слава, колкото към плячка. Вие сте достойни да отнесете в отечеството си тези богатства, които морето изхвърля на бреговете си, и не пропускайте нищо поради страх. В името на вашата слава, в името на моите заслуги към вас и вашите към мене моля и настоявам: не изоставяйте устремилия се към края на човешкото ваш приятел и боен другар — не казвам цар. За всичко друго съм ви заповядвал. Но единствено за това ще ви бъда задължен и ви моля аз, който никога не съм вършил нещо самоволно, а съм се хвърлял в опасностите, често прикривайки бойния ви ред с гърдите си. Не пречупвайте клончето на победата в ръцете ми! С тази победа аз ще се изравня с Херкулес и татко Либер при благосклонността на съдбата! Отговорете на молбите ми и нарушете най-последното упоритото мълчание. Защо не се чуват одобрителни възгласи, признак на вашата бодрост? Къде са обичайните за моите македонци открити лица? Не мога да ви позная,

войници, а изглежда и вие не ме познавате. Отдавна вече говоря на глухи, опитвам се да подбудя смутени и колебливи души!“

Войниците продължаваха да мълчат с наведени към земята очи, а той продължи: „Не зная аз, безразсъдният, какво съм ви казал, та не желаете дори да ме погледнете! Струва ми се, че съм изоставен. Никой не отговаря, но и никой не възразява. На кого говоря или какво искам? Да защитя вашата слава и величие. Къде са онези, които неотдавна се надпреварваха по смелост в сражението, които се спускаха да поемат тялото на ранения цар? Изоставен съм от вас, излъган, подхвърлен на неприятеля! Не! Дори и сам, аз ще продължа! Оставете ме на дивите зверове и на онези племена, от чието име само настръхвате! Изоставен от вас, аз ще намеря кой да ме последва. С мене ще бъдат скитите и бактрианите, доскоро неприятели, а сега наши войници. По-добре да умра, отколкото като пълководец да ви моля! Вървете си! Вървете тържествуващи, след като сте изоставили царя си! Аз тук ще намеря място или за победата, в която не вярвате, или за честна смърт!“

И сега не можа да изтръгне нито дума от който и да е войник. Всички очакваха пълководците да изяснят на царя, че са изтощени от раните и непосилната военна служба, че те не бягат от задълженията си, но не могат да издържат. Затова, уплашени, бяха забили погледи в земята.

Най-напред се зачу шушукане, а след това — въздишки. Постепенно започнаха да изразяват болката си по-свободно. Потекоха сълзи. След като гневът премина в съчувствие, и царят не можа да задържи сълзите си. Накрая, след като всички се разплакаха, Кен придоби смелост и даде знак, че иска да говори. Приблужи до трибуната. Щом го видяха, че сваля шлема от главата си — защото само така се позволяваше да се говори на царя, — войниците започнаха да го насърчават да се изкаже от тяхно име. Той заговори: „Нека боговете прогонят от нас нечестните мисли! Всъщност такива мисли у нас няма. Духът у твоите войници е същият, какъвто е бил винаги — те са готови да вървят, накъдето заповядаш, да се сражават, да се прославят, проливайки кръвта си, да възвеличават името ти за поколенията. Ако настояваш, дори с похабено оръжие, оголели и отпаднали, ще те следваме и дори ще те изпреварим. Но ако ти искаш да чуеш истината от своите войници, то, моля те, изслушай

внимателно тези, които винаги са изпълнявали твоите заповеди и са готови да те следват, накъдето ги поведеш.“

„Ти победи, царю, с величието на подвизите си не само неприятелите, но и войниците си. И което като смъртни сме могли да изпълним, извършвали сме го. На нас, които пребродихме земи и морета, всичко ни е по-добре познато, отколкото на самите им жители. Вече сме почти на края на света. Ти се готвиш да преминеш другата страна на света и да опознаеш Индия, непозната дори на индите. Ти искаш да изкараш от тайните им скривалища тези, които живеят между диви зверове и змии, за да блеснеш със славата си повече, отколкото самото слънце. Намеренията ти са достойни за твоя дух, но са крайно тежки за нашия. Защото твоята храброст винаги ще расте, а нашата е вече към своя край. Погледни изтощените ни тела с толкова много зараснали рани, понесли толкова много удари! Оръжието ни вече е изхабено, а друго нямаме. Облекли персийски дрехи, понеже не можем да си доставим наши, македонски, ние се изродихме към чуждите нрави. Колцина от нас имат кожена ризница? Кой има кон? Заповядай да се провери колко роби вървят след когото и да е от нас и на кого какво е останало от плячката! Победители сме на всички, а от всичко сме лишени. Не сме потънали в разкош, но във войната загубихме и това, което ни е необходимо и за самата война. И тази прекрасна войска ти я подхвърляш беззащитна на дивите зверове. Техният брой смятам, че е голям, дори и нарочно варварите да си служат с лъжи. Ако си сигурен, че е Индия земята, до която вече си достигнал, ето, земята на юг е по-малко пуста и ако покориш и нея, ще можеш да стигнеш до онова море, което природата е пожелала да бъде граница на човешките възможности. Защо със заобикаляне се стремиш към славата, която ти е подръка? Дори и тук насреща ни е Океанът. Ако не тръгнеш да бродиш по дивите места, ние ще дойдем, накъдето ни води твоята съдба. Аз предпочетох да говоря за тези неща с тебе, отколкото с войниците без тебе. И не за да тръгна против славата на стоящата наоколо войска, но за да чуеш гласа на хората, а не само въздишките на недоволните.“

Щом Кен завърши речта си, отвсякъде се надигнаха гласове, примесени с плач. Назоваваха го „царю“, „татко“, „господарю“. След това и другите пълководци и преди всичко по-възрастните, които имаха по-голям авторитет и поради възрастта можеха да разчитат на

снизхождение, започнаха да го молят за същото. Той не беше в състояние нито да ги порицае, нито пък, вече разгневен, да ги успокои. Безсилен да вземе решение, слезе от трибуната и заповяда да затворят шатрата му за всички освен за тези, които го обслужват. Два дена се отдаде на гнева си. На третия излезе и заповяда да се издигнат дванадесет олтара от издялан камък, паметник на похода му. Да се изградят лагери, по-обширни от обикновено, и легла, по-големи от обичайните, да се уголеми всичко, за да остане като паметник за поколенията.

Като се отправи през места, през които беше вече минавал, Александър разположи лагера си при река Ацезина^[11]. Внезапно Кен заболя тежко и почина. Царят се разтревожи от смъртта му, подхвърли, че той се е изтощил от подготовката на толкова дългата си реч преди няколко дена. И още, че не само той е имал желанието да се върне в Македония.

Флотът, който трябваше да бъде построен, вече беше пуснат във водата. Мемнон беше довел от Тракия като подкрепление пет хиляди конници. Освен тях Харпал доведе седем хиляди пехотинци и донесе двадесет и пет хиляди бройки оръжие, украсено със злато и сребро.

Александър го разпреди и заповяда да унищожат старото.

Имаше намерение с хилядата кораба да достигне Океана и земите на Пор и Таксил, които бяха подновили старата си вражда. Александър използва помощта на двамата в построяването на флота и се раздели с царете на Индия, вече сдобрени и скрепили дружбата си чрез някаква женитба. Дори основа два града, единия от които нарече, Никея, а другия — Буцефала, в памет на коня си, който вече беше умрял. Заповяда да го следват със слоновете и обозите. Тръгна покрай десния бряг на реката, като изминаваше почти по четиридесет стадия на ден, за да може да разполага войските си на удобни места.

Достигнаха до област, където река Хидасп^[12] се влива в река Ацезина. Оттук се спуснаха в земите на сибите^[13]. Те казваха, че прадедите им произхождат от войската на Херкулес; че оставените тук болни войници били заели селището, в което те сега живеят. За дрехи им служеха кожи от животни, за оръжие — тояги. Имаха и доста пороци, защото и те като гърците бяха извратили нравите си. Оттук се спусна надолу на двеста и петдесет стадия и продължи по равна местност, като опустоши областта и с обсада превзе града, който беше

нейна столица. Племето беше изправило на отсрещния бряг на реката четиридесет хиляди пехотинци. Като я премина, той ги прогони и покори потърсилите защита зад стените на града. Годните за войници младежи изби, останалите продаде в робство. Когато започна да опустошава другия град, Александър бе отблъснат от защитниците му и загуби много войници. Той продължи обсадата. Хората загубиха всякаква надежда за спасение, хвърляха огън под покривите на къщите и пламъците ги поглъщаха заедно с жените и децата им. Те сами разпалваха пожара, та трябваше неприятелите да го гасят. Населението унищожаваше града, неприятелите го спасяваха. Такива обрати се случват по време на война.

Крепостта на града не беше засегната и в нея царят постави гарнизон, а той я обходи с кораб, тъй като три реки, най-големите в цяла Индия след Ганг, я опасваха. От север я мие Инд, от запад — сливащите се Ацезина и Хидасп. При сливането на реките като при морско вълнение те изхвърляха много тиня и кал, които замърсяваха водите и ограничаваха пътя на корабите. Когато вълните се надигнаха и заудряха корабите ту в носа, ту в бордовете, моряците започнаха да свалят платната. Вълнението и бързото течение пречеха на работата им. Пред очите на всички потънаха два от най-големите кораби. Полеките, които също не можеха да бъдат управлявани, бяха изхвърлени на брега без повреди. Корабът на царя попадна в най-бързите водовъртежи и не можеше да се управлява. Александър се беше съблякъл и се готвеше да се хвърли във водата, когато приятелите му с плуване се приближиха до него, за да го поемат. Еднаква опасност го грозеше и ако плува, и ако остане на кораба. Гребците натискаха греблата с всички сили, за да се измъкнат от вълните, които ги отнасяха. Сякаш вълните се разцепваха, а водовъртежът утихваше. Накрая корабът не можа да се придвижи до брега, а се вмъкна в най-близкия брод. Това бе истинска война с двете реки. Александър постави жертвеници според броя на реките и извърши жертвоприношение. След това продължи още тридесет стадия. Пристигна в земите на судраките^[14] и малите^[15]. Те обикновено враждуваха помежду си, но сега при възникналата опасност се бяха сплотили. Имаха въоръжени деветдесет хиляди пехотинци, десет хиляди конници и деветстотин квадриги.

Македонците смятаха, че вече са преодолели всички опасности. Но като разбраха, че войната с най-дивите племена на Индия едва сега започва, изпаднаха в ужас. Изправиха се открито с бунтовни възгласи пред царя. Говореха, че и реката Ганг да премине, и реките, които са зад нея, войната все не свършва; че ги опълчва срещу диви племена, за да му разчистят с кръвта си пътя към Океана; че ги е довякъл отвъд звездите и слънцето и ги принуждава да търсят земи, които самата природа е скрила от очите на смъртните; че все нови и нови неприятели се изпречват пред тях. Питаша, като покорят и прогонят и тях, каква награда ще получат! Тъмнина и мрак и вечната нощ, спуснала се над дълбокото море, пълно с хищници, мъртви вълни, в които природата, умирайки изчезва.

[1] *Ориент* — Изгряващото слънце. Бог на слънцето. Източни народи. ↑

[2] Става дума за градовете Никея и Буцефала. ↑

[3] *Хираота* — река в Индия (дн. р. Рави). ↑

[4] Вероятно става дума за днешния град Лагора. ↑

[5] *Евмен* — управител на област при Александър. ↑

[6] *Хипазид* — река в Индия, приток на Инд (дн. р. Сатлежд). ↑

[7] *Фегей* — индийски цар. ↑

[8] *Гангариди* — индийско племе, живяло по левия бряг на р. Ганг. ↑

[9] *Прази* — индийско племе, живяло по левия бряг на р. Ганг. ↑

[10] *Аграм* — индийски цар. ↑

[11] *Ацезина* — река в Индия. Диодор и Юстин я наричат река Хидасп. ↑

[12] *Хидасп* — река в Индия, вливаща се в Ацезина в земите на сибите (дн. р. Бахат или Джелам). ↑

[13] *Сиби* — индийско племе. ↑

[14] *Судраки* — индийско племе. ↑

[15] *Мали* — индийско племе. ↑

ОЩЕ ЕДИН ГРАД АЛЕКСАНДРИЯ

Заставен от брожението сред войниците, царят ги събра и им обясни, че враговете, от които се страхуват, не са войнолюбиви, че никой повече няма да ги спира освен споменатите племена, за да достигнат края на земята и на света, както и края на мъките си. Казваше им, че поради техния страх той изоставя Ганг и множеството племена отвъд нея и насочва похода натам, където има повече слава и по-малко опасности, че той вече съзира Океана и усеща полъха на морето. Молеше ги да не го лишават от славата, към която се стреми. Нека само прекратят земите на Херкулес и татко Либер и с малко труд ще донесат на своя цар славата на безсмъртието. Нека му позволят да си отиде, а не да бяга от Индия.

Успя да развълнува всички и най-много войниците. Защото е по-лесно да възбудиш чувствата, отколкото да ги уталожис. Никога преди това войниците не бяха му говорили с толкова бодър глас. Подканваха го да ги води под покровителството на боговете и да се изравни по слава с тези, на които е съперник. Зарадван от техните възгласи, Александър незабавно ги поведе срещу противника. Това бяха най-силните племена на индите, които усърдно се бяха подготвили за войната. Бяха избрали за вожд най-храбрия от племето на судраките. Той беше разположил лагера си в подножието на планината и запалил нашироко огньове, за да създаде илюзия за голяма войска. С крясъците и обичайния за индите вой се опитваше напразно да плаши отпочиващите македонци.

Разсъмваше се, когато Александър, пълен с увереност и надежда, заповяда на отпочиналите войници да вземат оръжие и да се построят. Тогава — не е известно точно дали от страх, или поради някакъв бунт — варварите побягнаха и претоварени с походен багаж, заеха отсрещните хълмове. Александър се опита да ги настигне, но завладя само обоза им. Достигна и до града им, където бяха избягали повечето от тях, с по-голяма вяра в оръжието си, отколкото в силите си. Готвеше се за нападение, когато гадателят го предупреди да отложи обсадата, защото имало опасност за живота му. Александър погледна

Демофонт^[1] — така се казваше гадателят — и каза: „Ако някой те прекъсне точно когато най-напрегнато проучваш вътрешностите на жертвата, не се и съмнявам, ще ти се види невъздържан и досаден.“ И когато гадателят му отговори, че предсказва истината, царят продължи: „Не разбираш ли, че за устремилия се към толкова славни дела човек нищо не би било по-голяма пречка, отколкото суеверието на един жрец!“ И без да чака отговор, заповяда да приближат щурмовите стълби и докато другите още се канеха, той се изкачи на крепостната стена. Тя беше тясна, не я разширяваха и зъберите, но все пак пречеше да се влезе в града. Царят увисна на края на стената и с щита си започна да отблъсква летящите към него стрели, хвърляни от бойната кула. Беше уязвим, а войниците не можеха да му помогнат, тъй като отгоре и върху тях се сипеха стрели.

Чувството на срам накрая надделя над страха пред голямата опасност. Те разбраха, че като се бавят, предават царя си на противника, но и прекомерното бързане не бе от полза. Защото, докато всеки бързаше да се изкачи пръв, претоварваха щурмовите стълби. Които не успяваха да се качат, падаха надолу и осуетяваха единствената надежда на царя. Той стоеше пред погледа на толкова много войници като че ли изоставен.

Лявата му ръка, с която местеше щита, за да се предпази от ударите, се умори. Приятелите му стояха под стените и крещяха отдолу да скочи при тях, за да го поемат. Александър се реши на една невероятна, повече безразсъдна, отколкото смела постъпка: скочи в пълния с неприятели град, като дори не можеше да се надява да си отмъсти, преди да умре в боя. Защото, още преди да се изправи, можеше да бъде хванат. Отначало не можа дори да се изправи на крака. Щом успя, веднага влезе в бой. А за да не бъде обграден, му помогна щастието му.

Недалеч от крепостната стена старо дърво беше разпростряло клоните си, покрити с гъста шума, като че ли нарочно, за да го прикрият. Той се притисна здраво зад стеблото, твърде дебело, за да може сам човек да го обгърне с ръце, и започна да отблъсква с щита си стрелите, които летяха към него. Никой не се осмеляваше да го доближи, въпреки че бяха толкова много. Стрелите попадаха повече в клоните, отколкото в щита му. Славата на царя и безнадеждността на

положението му го подтикнаха да се сражава смело и да се стреми да умре честно.

Неприятелите го обградиха. Александър трябваше с щита си да отбива стрелите им. Камъни пробиха шлема му, а коленете му отмаляха и се подгъваха. Най-близкостоящите се спуснаха непредпазливо към него. Двама от тях прободех с меч си. Те се проснаха мъртви пред очите му. След това никой не посмя да го приближи. Отдалеч хвърляха копията и стрелите си. Изложен на ударите на всички, но все още на крака, Александър беше улучен от стрела, дълга два лакътя. Както се каза по-горе, у индите стрелите имат тази дължина. Хвърлил я беше някакъв инд така, че се заби през ризницата му малко над дясното бедро. От раната зашуртя кръв, той изпусна оръжието си, сякаш бе убит. Толкова беше отслабнал, че нямаше сили да издърпа стрелата. Убиецът дръзко и радостно се спусна, за да ограби тялото, което беше ранил.

Царят почувствува, че той протяга ръцете си към него. Възмутен, призова изоставящия го вече дух и го прободех в гърдите. Около царя лежаха труповете на трима, а другите стояха далеч вцепенени. За да умре в бой, след като не му оставаха вече никакви сили да се пази, той се опита да се повдигне и хвана клоните, които висяха над него. Макар вече съвсем без сили, на колене, с ръка приканваше неприятеля да се осмели да се приближи.

Най-после на помощ на царя се притече Певцест^[2], който си беше пробил път в града откъм другата му страна. Александър го видя и сметна, че той идва повече да го утеши в последния му час, а не да го спасява. Той отпусна умореното си тяло върху щита. Дойде и Тимей^[3], след него Леонат^[4], а след това и Аристон^[5].

Разбрали, че царят е в града, индите се спуснаха към него и се трупаха около тези, които го защитаваха. Тимей получи много рани и падна мъртъв, след като се бе сражавал славно. Певцест, ранен на три места, защитаваше с щита си не само себе си, но и царя. Леонат падна, тежко ударен във врата, пред краката на царя, докато отблъскваше устремилите се към него. Певцест, изтощен от раните, беше изпуснал щита. Последната надежда беше в Аристон. Но и той, тежко ранен, едва се държеше на крака, притиснат от многобройните неприятели. Сред македонците се разпространи слух, че царят е убит. Тази вест би изплашила други, но този слух само увеличи смелостта

им. Забравили за всякаква опасност, с кирки започнаха да разбиват стената и отваряха проходи, нахлуваха в града и избиваха бягащите инди, които бяха изоставили защитата му. Не пощадиха нито старците, нито жените, нито децата. Който и да им се изпречеше, смятаха, че точно той е ранил царя.

След като избиха много неприятели, справедливият им гняв беше удовлетворен. Писателите Клитарх и Тимаген^[6], които описват подвизите на Александър, пишат, че Птоломей^[7], който по-късно стана цар на Египет, не е участвувал в това сражение. Той сам разказва, че бил изпратен в разузнаване може би за да не му бъде засенчена славата. Така древните са записвали делата си било поради небрежност, било поради равния на нея порок — доверчивостта.

След като занесоха царя в шатрата, лечителите отстраниха стеблото на стрелата, забита в тялото му, но така, че да не раздвижат върха ѝ. След като го съблякоха, забелязаха, че стрелата има куки и не може да се измъкне по друг начин освен чрез разрез. Страхуваха се обаче да не би при разреза да причинят кръвоизлив. Виждаше се ясно, че стрелата е проникнала много навътре.

Критобул, най-опитният от лечителите, се страхуваше да направи разреза, защото, ако не успееше, вината щеше да падне върху него. А царят, втренчил поглед в почти разплаквания, обхванат от голяма тревога и останал без сили лечител, каза: „Защо и какво чакаш, а не ме освободиш поне накрая от тези мъки? Или се страхуваш да не би ти да излезеш виновник за това, че аз съм получил неизлечима рана?“ Критобул може би бе преодолял страха си или се престори, че го е преодолял, и започна да обяснява на Александър, че трябва да го вържат, докато се измъкне върхът, че дори и най-лекото движение на тялото ще бъде опасно. Царят каза, че не е нужно да го връзват, но все пак се съгласи.

Извършиха разреза и измъкнаха острието. Затече изобилна кръв. Пред очите на царя притъмня, той загуби съзнание и се опъна като мъртъв. Понеже лекарствата не можаха да спрат кръвоизлива, надигнаха се олелия и плач отвсякъде. Мислеха, че умира. Най-после кръвта спря. Постепенно съзнанието му се възвърна и започна да разпознава хората около себе си. Въоръжени войници обграждаха през целия ден и пред следващата нощ шатрата, съзнавайки, че ще живеят всички, ако оживее той. Не се оттеглиха, преди да разберат, че се е

унесъл в здрав сън. Оттук разнесоха по целия лагер вестта за неговото оздравяване.

Въпреки големите грижи цели седем дена раната не заздравя напълно. Александър, чу, че у варварите се е разнесъл слух, че е умрял. Заповяда да поставят на два съединени кораба шатрата му, за да им се покаже. Така отне всякаква надежда у неприятеля. След това отплува на известно разстояние надолу по реката и се отдалечи от останалия флот, та ударите на веслата да не смущават почивката му, все още необходима за оздравяването му.

На четвъртия ден, откакто отплуваха, пристигнаха в област, изоставена от населението и богата с храни и добитък. Това място му хареса за почивка както за него, така и за войниците.

Обичай беше най-близките му приятели и телохранители да стоят на стража пред шатрата на царя винаги когато беше застрашен животът му. И сега този обичай трябваше да бъде спазен. Всички се отправиха към шатрата. Уплашен да не би да се е случило нещо, тъй като идваха всички наведнъж, той попита дали ще му съобщят за ново нападение на противника. Но Кратер, комуто беше възложено да говори от името на всички, каза: „Вярваш ли, че бихме се загрижили повече от появата на неприятелите, които и без туй са вече разгромени, отколкото за твоето здраве? Силата на всички народи да се събере срещу нас, да изпълнят целия свят с оръжие и хора, а моретата с кораби, да използват във войната дивни животни, ти ще ни изведеш непобедими. Но кой от боговете ще ни гарантира, че ти, величието и опората на Македония, ще бъдеш вечен, след като излагаш живота си толкова страстно на явни опасности, забравил, че водиш към гибел толкова хора? Защото кой би пожелал или пък би могъл да те преживее? Оттук никой не ще се върне, ако ти не ни водиш. Стигнахме дотук, като следвахме твоите предвиждания и твоите заповеди. Затова, макар и да си се сражавал смело за персийското царство с цар Дарий, дори и никой да не беше желал това, все пак никой не може да се възхищава на толкова лекомислената ти дързост при всеки критичен момент. Трябва да знаеш, че там, където опасността и наградата са еднакви, там и наградата от успешните подвизи е по-голяма, а и утешението при неблагоприятен изход е по-голямо. Но сега с цената на живота си да завладееш някакво си неизвестно село, кой ще понесе това не само измежду твоите войници, но и всеки жител на

варварското племе, който е чул за тебе? Тръпне душата ни, като си помислим за това, което преживяхме неотдавна. Страхувам се да кажа, че най-недостойни ръце се готвеха да вземат като плячка непобедимото ти тяло, ако милостивата към нас съдба не те бе запазила. Толкова пъти ние ще бъдем предатели, толкова пъти бегълци, колкото пъти не успеем да те последваме. Ти може да упрекнеш цялата войска в безчестие. Никой не ще се осмели да измие позора, след като не е намерил в себе си сили да го предотврати. Ние сме готови, уверявам те, по друг начин да покажем своето подчинение пред тебе. Където и да заповядаш, ще отидем, макар и да ни очакват скрити опасности и тежки сражения. Но ти пази себе си за такива дела, които са достойни за тебе. Бързо овехтява славата в борбата с мръсни и дрипави врагове и нищо не е по-недостойно от това да ти я отнемат там, където не можеш да я покажеш.“

Същото потвърдиха Птоломей и останалите. В един глас го молеха най-после да сложи край на жаждата си за слава и да помисли за своето и за общото спасение.

Приятна беше на царя любовта на приятелите му към него. Той ги прегърна поотделно, любезно ги подкани да въдворят тишина и заговори: „Благодаря ви, мои мили и честни приятели! Благодаря ви не само че днес предпочетохте моето здраве пред вашето, но защото още от началото на войната не сте пропускали случай да ми засвидетелствувате любовта си. Трябва да призная, че животът никога не ми е бил така скъп, както започна да ми става, за да мога да ви се радвам. Но не мислим еднакво аз и вие, които желаете да умрете за мене. Аз отдавна вече съм преценил, че съм заслужил любовта ви. Вие ми желаете дълготраен, може би и вечен успех, а аз меря себе си не по продължителността на времето, но по славата. Вярно, аз имах възможност, доволен от бащината слава, да очаквам напълно спокоен в границите на Македония една безславна старост. Ленивите не се излагат на несгоди и опасности. Те мислят само за своето лично щастие, но често ги нападат тежки болести. Аз, който броя не годините си, а победите си, ако преброя даровете на щастливата ми съдба, вече съм живял дълго. Тръгнал от Македония, аз получих власт над Гърция, покорих Тракия и Илирия, заповядвам на трибалите и медите, притежавам Азия, която се мие и от Хелеспонта, и от Червено море. И вече не съм далеч от края на света, до който, като стигна, съм решил да

разкрия друга природа, друг свят. От Азия^[8] аз преминах земите на Европа само за един час. Като победител на двата континента, на деветата година от моята власт и двацет и осмата година от живота ми, смятате ли, че аз бих могъл в разцвета на славата си да прекратя пътя към нея, след като единствено на нея съм се посветил? Аз не ще се откажа. И където и да се сражавам, ще вярвам, че действувам на сцената на световния театър. Ще прославя безславни досега места, ще разкрия за всички народи земи, които досега природата скриваше от тях. Да умра в такива подвизи за мене би било най-голяма чест.“

„Аз произлизам от такъв род, че трябва да изживея по-скоро богат с дела, отколкото дълъг живот. Заклевам ви, помислете, ние сме достигнали до земи, от които можа да стане прочуто само името на една жена. Какви градове основа Семирамида? Кои народи покори под своя власт? Колко трудности е преодоляла? Ние още не сме се изравнили по слава с една жена, а искате да се наситим на славата си. Нека боговете ни помагат! Чакат ни още по-големи дела. Ние ще постигнем това, което още не сме успели, само ако не пренебрегваме нищо, в което е заложена голяма слава. Вие само ме освободете от безпокойството ми, породено от вътрешните врагове и заговори. Аз без страх ще навляза в полето на Марс. Филип се чувствуваше по-сигурен в бойния строй, отколкото в театъра. Много пъти избягна ръката на врага, но от ръката на своите не можа да избяга. Ако си припомните живота на други царе, ще видите, че повечето от тях са убити от свои, а не от неприятели.“

„Понеже сега ми се случи да разказвам за дела, извършени някога, най-голяма награда за трудностите и подвизите ми ще бъде, ако се обезсмърти майка ми Олимпиада след смъртта ѝ. И ако боговете ми помогнат, аз сам ще ѝ дам това, а ако съдбата ме изпревари, запомнете, че аз съм ви заръчал това.“ И остави приятелите си. Задържа се на лагер тук още няколко дена.

Докато ставаше това в Индия, гръцките войници, наскоро доведени от царя в областта около Бактра, се отцепиха. Те се бяха озлобили не толкова към Александър, колкото поради това, че се страхуваха от наказания заради появилите се между тях разногласия. Те избиха някои от предводителите си и се разбунтуваха. Превзеха крепостта на Бактра, която се смяташе за сигурна и беше пазена небрежно. Привлякоха като съмишленици и варвари. Най-знатен от

тях, техният вожд Атенодор^[9] си беше присвоил царско име. Не жадуваше толкова за власт, колкото да се върне в отечеството си с тези, които бяха го признали за свой владетел. Друг на име Бикон^[10], от същата народност, негов съперник, замисли да го убие. Покани го на угощение и го уби по време на обяда чрез някой си Бокс^[11] — бактрианец. На следващия ден свика събрание и ги уверяваше, че Атенодор е готвел заговор срещу него и срещу тях. Те заподозряха измамата му. Това подозрение постепенно обзе всички.

И тъй, гръцките войници приготвиха оръжието с намерение да убият Бикон, ако им се удаде случай. Обаче предводителите им ги укротиха.

Против очакванията му, Бикон остана жив. Малко по-късно, избягнал опасността, той реши да убие спасителите си. След като разбраха за измяната му, те заловиха и него, и Бокс. Решиха Бокс да бъде убит веднага, а Бикон да бъде умъртвен след изтезания.

Вече придвижиха уредите за измъчване до него, когато гръците — не се знае точно по каква причина — като обезумели грабнаха оръжие. Когато чуха глъчката, мъчителите му го изоставиха и не посмяха да го убият. Както беше гол, той избяга при гръците. Злочестият му вид внезапно промени настроението на тези, които бяха решили да го наказват. Получи се заповед да му простят. Така два пъти отървал се от наказание, той се завърна в отечеството си заедно с тези, които напуснаха определените им от царя области. Това стана около Бактра и земите на скитите.

Междувременно сто пратеници от двете племена, за които споменахме, дойдоха при царя. Всички се возеха в колесници. Бяха едри мъже, облечени в ленени дрехи с втъкано в тях злато и пурпур. Те му казаха, че му предават градовете заедно със земите край тях и че за първи път предават в негова власт непокътнатата им през толкова векове държава. Казаха, че правят това по внушение на боговете, а не от страх, защото го приемат със запазени бойни сили. Царят свика съвет и ги прие за съюзници. Наложил им данък в такъв размер, в какъвто двете племена са плащали на арахозите. Изиска още две хиляди и петстотин конници. Варварите изпълниха всичко най-покорно. Покани пратениците и царете на племената и заповяда да подготвят угощение.

Сто позлатени легла бяха наредени на еднакво разстояние, около леглата бяха застлани пурпурни килими, блестящи от вшитото в тях злато. Всичко порочно, което вече беше остаряло за персите, а ново за македонците, беше показано на това угощение. Тук се сляха пороците и на двата народа. На угощението присъствуваше и атинянинът Диоксип^[12], известен юмручен борец, отличаващ се сред мъжете с храбростта си. Той беше много близък на царя. Завистници и зли езици говореха, било сериозно, било на шега, че безполезното животно върви след войската във военна униформа и когато те влизат в бой, той подготвя търбуха си за угощения. Тук присъствуваше и един македонец на име Корат^[13]. Вече пиан, той започна да осмива Диоксип и да настоява, ако е истински мъж, на следващия ден да излезе да се пребори с него с оръжие. Царят прецени както безразсъдството на единия, така и завистта на другия. Диоксип презря войнишката му дързост и прие предложението. На следващия ден, след като Корат настояваше да се бият, царят не можа да се противопостави и разреши борбата да се проведе.

Събраха се голям брой войници, между тях и гърците, които бяха на страната на Диоксип. Македонецът взе полагаемото му се оръжие — меден щит и дълго копие, наричано „сариса“, като го държеше в лявата си ръка, а в дясната взе обикновено копие. Препаса и меч, като че ли едновременно щеше да се сражава с няколко души. Диоксип, намазан със зехтин, държеше в лявата си ръка финикийска дреха, в дясната — здрав възлест прът. Това предизвика голям интерес у всички. Виждаше им се лудост, а не необмислена постъпка да излезе беззащитен срещу въоръжен.

Македонецът изпрати копие в Диоксип, уверен, че ще го улучи отдалеч. Диоксип го отбягна само с лек наклон на грамадното си тяло. И преди още онзи да прехвърли в дясната си ръка другото копие, той скочи и го строши с пръта си точно по средата. Загубил и двете си копия, македонецът започна да измъква меча, когато внезапно Диоксип го сграбчи между краката си и го повали на земята. Започна да го удря, отне му меча, постави на врата му крак и го заплаши, че ще го смаже. Но беше спрял от царя.

Краят на тази борба беше неприятен не само за македонците, но и за царя, тъй като присъствуваха много варвари. Опасяваше се, че прочутата македонска храброст ще стане за подигравка. Царят започна

да обръща по-голямо внимание на приказките на завистливите. След няколко дена, по време на угощение, както беше уговорено, изчезна златна чаша. Слугите, които бяха извършили това, дойдоха при царя уплашени, като че ли те са я загубили.

Често силният човек е по-малко устойчив, когато изпитва срам, отколкото ако наистина е виновен. Обстрелван от погледи, които го обвиняваха като крадец, Диоксип не можа да го понесе. Излезе от угощението, написа писмо, отправено до царя, и се закла с меча си. Царят бе наскърбен от неговата смърт и прецени, че тя е показател за негодувание, а не за разкаяние. Защото и след обвинението му в кражба Диоксип не достави никакво удовлетворение на завистливите.

Изпратени по домовете им, индите след няколко дена се върнаха при Александър с богати дарове. Доставиха триста конници, хиляда и тридесет квадриги, значителен брой ленени дрехи, хиляда четвъртити щита — индийски, сто таланта „бяло желязо“^[14], едри лъвове и тигри, напълно опитомени и укротени, кожи от ягуари и черупки от костенурки.

[1] *Демофонт* — гадател на служба при Александър. ↑

[2] *Певцест* — военачалник. ↑

[3] *Тимей* — военачалник. ↑

[4] *Леонат* — управител на област. ↑

[5] *Аристон* — управител на област. ↑

[6] *Клитарх, Тимаген и др.* — имена на писатели историци, за които или нищо не се знае, или се знаят само заглавията на загубените им съчинения. ↑

[7] *Птоломей* — по-късно цар на Египет. Писал е спомени за Александър, които са важен исторически източник. ↑

[8] Грешка в текста. Трябва да бъде „От Европа в Азия“. ↑

[9] *Атенодор* — отцепил се от Александър и си присвоил титлата цар на Бактрия. ↑

[10] *Бикон* — грък. ↑

[11] *Бокс* — бактрианец. ↑

[12] *Диоксип* — грък, атинянин, борец. ↑

[13] *Корат* — македонец. ↑

[14] Сплав, на която не се знае точно съставът ѝ. ↑

ФЛОТЪТ ПОТЕГЛЯ КЪМ РЕКА ИНД

Царят заповяда на Кратер да отведе войската си по-близо до реката, по която смяташе да тръгне. Тези, които обикновено го придружаваха, бяха настанени в кораби и при благоприятно течение отплуваха към земите на малите^[1]. Оттук, отиде при самбагрите^[2], силно индийско племе, което се управляваше от народа, а не от цар. Имаха шестдесет хиляди пехота, шест хиляди конници и петстотин колесници. Бяха избрали трима пълководци, забележителни с военната си храброст. Тези, които населяваха земите най-близо до реката, живееха предимно край нейния бряг в малки села. Като видяха, че цялата река е изпълнена с кораби и войската в тях има толкова блестящо оръжие, сметнаха, че идва войска от богове начело с татко Либер, доста известен сред тях. Виковете на войниците, ударите на веслата и разноезичните говори на моряците, насърчаващи се един друг, поразиха варварите. Всички се спуснаха към вождовете си, крещейки, че е безумно да влизат в бой с богове, че не могат да се преброят корабите, които возят такива непобедими мъже. Внесоха такава суматоха сред своите войски, че направо изпратиха пратеници да предадат племето.

Александър прие за съюзник племето на самбагрите и след четири дена пристигна при други племена. И тук настроението беше същото, както у предишните. Основа град и го нарече Александрия^[3]. След това навлезе в земите на племето, наречено музикани^[4]. Тук разпита за сатрапа Териол, когото беше поставил начело на парапанисидите. След като те му разказаха, че е извършил много жестокости, той го изобличи и заповяда да го убият. А Оксиарт, управител на бактрианите, не само че беше оправдан, но заради верността му към Александър беше надарен с нови земи. Александър подчини и музиканите и остави гарнизон в града им. Оттук през горите достигнаха до земите на едно от най-войнствените племена в Индия. Цар му беше Портикан^[5]. Той се беше затворил в укрепения град със своите привърженици. Александър превзе града на третия ден, откакто беше започнал обсадата. А Портикан, като избяга в

крепостта, изпрати пратеници при царя да питат какви са условията за предаване. Преди те да достигнат до царя, две от обсадните кули се сгромолясаха със страшен трясък. През техните развалини македонците се изкачиха на крепостната стена. Крепостта беше превзета. Портикан беше убит по време на боя заедно с малцина от защитниците.

Разрушиха крепостта до основи и продадоха всички пленници в робство. След това Александър навлезе в земите на цар Самб^[6]. Царят сключи съюз с много градове. Превзе чрез подземен подкоп най-големия град на племето. Военното изкуство на македонците се стори на варварите истинско чудо. Македонските войници като че ли изпод земята изскочиха в центъра на града, без да е имало преди това и следа от подкоп. Клитарх пише, че в тази област са паднали осемдесет хиляди инди, а много пленници били отведени в робство. Отново се отцепиха и музиканите. За тяхното усмиряване Александър изпрати Питон^[7], който доведе при царя първенеца на племето, инициатор на отцепването. Царят заповяда да го разпънат на кръст и се върна отново при реката, където беше наредил да го чака флотът. Оттук след четири дена при благоприятно течение достигна до най-вътрешния град в царството на Самб. Царят му вече се беше предал, но жителите защитаваха царството си и бяха заключили вратите. Александър подцени тяхната численост. Той заповяда петстотин войници агриани да отидат под крепостните стени и като ги предизвикат, да ги подмамат извън тях. Ако се опитат да бягат обратно, да ги преследват.

Както им беше заповядано, агрианите предизвикаха противника, а после внезапно му обърнаха гръб. Варварите ги подгониха разпръснато и се натъкнаха на другите, между които беше и Александър. Завърза се отново сражение, в което от трите хиляди варвари шестстотин паднаха убити, хиляда бяха пленени, а останалите се намираха в крепостта. Но докато в началото победата беше радостна, не беше такъв краят ѝ. Варварите намазваха стрелите с отрова и ранените направо умираха. Лечителите нямаха време да открият причината за тъй бързата смърт. Дори и леките рани бяха неизлечими. Варварите се надяваха, че ще могат да хванат непредпазливия и безразсъден цар. Макар и да се сражаваше сред най-смелите, той случайно излезе от боя незасегнат.

Птоломей беше леко ранен в лявото рамо. Причини на Александър повече грижи, отколкото изискваше едно обикновено раняване. Беше му сроден по кръв. Някои говореха, че е син на Филип навярно от някоя от наложниците му. Най-добър телохранител и защитник в мирно време, още по-славен и храбър в битките, умерен в частния си живот, свободолюбив и общителен, Птоломей не беше усвоил нищо от дворцовото високомерие. Поради тези му качества не беше сигурно кой повече го обича — царят или войниците. Но тогава той за първи път почувствува любовта им. Македонците, изглежда, предугадиха щастието, до което той по-късно достигна. Те проявиха не по-малко грижи за Птоломей, отколкото за царя.

Уморен и от битката, а и от тревогата, Александър бе поседнал до Птоломей. Беше заповядал да внесат и леглото му при него. Щом легна, незабавно се унесе в дълбок сън. Скоро се събуди и каза, че в съня си видял как един дракон носи в устата си трева и му подсказал, че е лекарство против отровата. Александър дори твърдеше, че ще я познае, ако някой я открие. Много я търсиха и я намериха. Поставиха тревата на раната и тя успокои болката. За кратко време заздравя и дълбоката рана. Варварите загубиха надежда за успех и се предадоха.

Достигнаха до най-близкото племе — на паталите^[8]. Царят им Серид^[9] беше изоставил града и беше избягал в планините. Александър завладя града и опустоши полята. Тук заграбиха като плячка голямо количество добитък и храни. Царят взе водачи, които познаваха реката, и доплува до острова, който беше почти в средата ѝ.

Беше принуден да остане тук повече, понеже водачите, наглеждани небрежно, бяха избягали. Изпрати да потърсят други. Не можа да намери нови водачи, а желанието му да види Океана и края на света надделя. Той повери живота си и живота на толкова храбри мъже на непознатата, но примамлива река.

Заплуваха, без да познават нито една от областите, покрай които ги носеше течението. Колко имаше оттук до морето, какви племена живеяха, докъде щеше да бъде спокойно течението на реката, докъде щеше да побира дългите кораби — за всичко това само гадаеха и смътно си го представяха. Единствено утешение в това безразсъдство беше вечното им щастие. Вече бяха напреднали около четиристотин стадия, когато кормчиите, усетили диханието на морето, съобщиха на царя, че навярно това е Океанът. Зарадван, той започна да насърчава

моряците и те натиснаха веслата. Радваха се, че беше дошъл желаният от всички край, че са постигнали велика слава, че нищо няма да се противопостави повече на храбростта им и че те ще завладеят края на земята без повече войни, без кръв, защото нататък не би имало живот, или ако има, то това биха били само безсмъртни. Александър изпрати малък брой хора с кораб, които да завладеят селищата на диваците край брега и да проучат условията за по-нататъшното им пътуване. Те претърсваха всички колиби и откриваха криещите се. Питаха ги колко далеч от морето се намират. Диваците им отговаряха, че те дори не са чували за някакво море, но че след три дена ще достигнат до горчивата вода, която поглъща сладката. Ясно беше, че хората, които не познават тамошната природа, споменават за море.

Обнадеждени и въодушевени, моряците продължиха да гребат и с всеки ден, който ги приближаваше до осъществяване на надеждата им, растеше и ентусиазмът им. На третия ден видяха морето, сливащо се с реката, която бавно течеше. Достигнаха до друг остров, почти в средата на реката. Там привързаха корабите и се отправиха да търсят храна, без да предвиждат новата беда, която ги очакваше.

Бяха изминали едва три часа, когато океанът започна да се надига развълнуван и да изтласква водите на реката. Тя започна да си пробива път отначало по-спокойно, след това с по-силен напор, отколкото тече обикновено в коритото си. За хората приливът беше непознат и им се струваше, че това е някакво чудо, признак за гнева на боговете. Водата продължаваше да се надига и да залива бреговете. Повдигаше и корабите. Целият флот се разпръсна. Изпратените на брега войници, разтреперани и занемели от ненадейното зло, се спуснаха обратно към корабите. Но в тази бъркотия и бързането води до забавяне. Едни бутаха корабите с греди, други се мъчеха да приведат в действие веслата и бързайки да отплуват, не дочакваха другарите си. Подкарваха корабите повредени и полуразбити. Не можеха да поемат всички, които в безредие тичаха след тях. И там, където бяха повече, и там, където бяха по-малко, отплуването се забавяше. Тук крясъците, там разбърканите гласове пречеха на командирите да въдворят ред. Не беше по силите на кормчиите да дадат помощ на когото и да било, тъй като не можеше да се чуе нито техният глас, нито да се опазват от уплашените и объркани войници.

Корабите започнаха да се блъскат един в друг, а веслата да се избутват едно от друго. Човек можеше да помисли, че е започнало морско сражение. Удряха и се притискаха един в друг. Гневът на тези хора предизвика ръкопашен бой. Приливът беше залял всичко около реката и достигна до хълмовете, които заприличаха на малки острови. Мнозина, след като бяха изпуснали корабите, бързаха да доплуват до тях. Едни кораби се люшкаха по вълните, други затъваха в плитчините. Ново и по-ужасно от предишното явление ги сполетя. Морето започна да се прибира. Водата бързо спадаше и откриваше залетите допреди малко земи. Корабите се преобръщаха едни напред, а други — встрани. Бреговете бяха осеяни с товари и оръжия, отломки от весла и дъски. Войниците не смееха да слязат на сушата, нито пък да се подслонят в кораб. Очакваха по-страшни от преживените бедствия. Не вярваха, че сами са видели това, което бяха преживели — корабокрушение на сухо, а морето навлязло в реката. Злото нямаше край. След малко морето щеше отново да се развълнува и да повдигне корабите. Войниците очакваха по-страшни от преживените изпитания. Защото страшни чудовища пълзяха по освободените от водата брегове. Нощта настъпваше. Даже и царят се отчая и се отдаде на мрачни мисли. Въпреки това непобедимият му дух не беше сломен. Той прекара цялата нощ в наблюдение и изпрати при устието на реката конници, за да му съобщят веднага щом започне приливът. Заповяда да поправят повредените кораби, да изправят обърнатите, да внимават кога морето отново ще започне да залива сушата. Прекара цялата нощ в бдение и дочака сутринта, когато конниците се върнаха. Приливът започна веднага. Водата отначало с по-малки вълни започна да повдига корабите, а след като заля цялото поле, започна да се плиска и в тях. Войниците и моряците се стекоха масово към морския и речния бряг и дадоха воля на радостта си от неочакваното спасение. Питаха се учудени откъде морето се връща ненадейно толкова голямо, колкото се беше оттеглило, и каква беше неговата природа, подчинена на волята на времето.

Царят пресметна по това, което ставаше, че определеното за прилив време е след изгрев-слънце. За да го превари, посред нощ с няколко кораба при благоприятно течение излезе от устието и навлезе на около четиристотин стадия в морето. Така най-после осъществи

своето желание. Той принесе жертва на боговете, закрилници на морето, и се върна при флота.

Флотът тръгна срещу течението на реката. На другия ден достигна солено езеро, чиито непознати свойства подлъгаха мнозина безразсъдно да навлязат във водата. Телата им се покриха с тиня и допирането им едно до друго стана причина за тежки заболявания. Само зехтинът можа да им помогне. Александър изпрати напред Леонат, за да изкопаят кладенци, тъй като областта беше безводна, а той имаше намерение да преведе войската си по сухо. Остана тук, за да дочака пролетта.

Между това основа много селища и заповяда опитните във военното дело Неарх^[10] и Онезикрит^[11] да закарат най-здравите от корабите в океана, да навлязат в него и да го проучат. Каза им, че те ще могат, като се спуснат по същата река или по Ефрат, да се върнат при него, когато поискат.

След като зимата омекна, той изгори корабите, които бяха вече ненужни, и поведе войската си по суша. За девет дена пристигна в земята на арабитите^[12]. Оттам след толкова дни дойде в земите на кедрозите. И тук народът, ако и свободолюбив, реши да се предаде. Александър не им поиска нищо освен храна. След пет дена стигна до някаква река. Жителите я наричаха Араб. Тръгна по безводна и пустинна област. Като я премина, навлезе в земята на хоритите^[13]. Там предаде по-голяма част от войската си на Хефестион, а леко въоръжените раздели между Птоломей и Леонат. Три войски едновременно опустошаваха земите на индите и заграбваха голяма плячка: Птоломей опустошаваше крайбрежието, царят — вътрешността, а от другата страна — Леонат. И в тази област основа град. В него бяха заселени арахози.

Достигнаха до индите, които живееха по крайбрежието. Владееха широка пустинна област и нямаха никакви търговски връзки със съседите си. Самото усамотение ги беше направило сурови. Ноктите им стърчаха, никога нерязани, косите им бяха рошави, брадите — небръснати. Колибите им бяха изградени от мидени черупки и други изхвърлени от морето материали. Увити в кожата на животни, те се хранеха с риба и с месо от по-големите хищници, които приливът изхвърляше.

Припасите се свършваха. Македонците започнаха да понасят лишения, а след това настъпи голям глад. Разравяха корените на палмите, защото тук вирееше само това растение. Когато и те свършиха, посегнаха на впрегатния добитък. Наложиха се да колят и конете. Когато нямаше и коне, които да возят товарите, изгориха плячката, взета от неприятелите, заради която бяха преминали Ориента. След глада дойдоха и епидемиите. Нездравата храна и вредните сокове, тежкия път и потиснатият дух причиниха масови заболявания.

Не можеха да останат тук, без да дават жертви, а не можеха и да напредват. Оставащите тук ги нападаше гладът, а тези, които тръгваха на път, ги нападаше силна зараза. Полята бяха осеяни с полумъртви, а не с ранени. Заболелите леко не можеха да следват здравите, тъй като придвижването на войската все повече се ускоряваше. На войниците им се струваше, че колкото по-бързо се придвижват напред, толкова по-скоро се приближават до спасителния край. Нямаше добитък, който да ги облекчи. Войниците едва носеха оръжието си и на всички пред очите им се мяркаше смъртта. Затова не се решаваха да се обърнат назад към изоставаните, които настоятелно ги молеха за помощ. Постепенно съжалението се превърна в страх. Изоставените със сълзи на очи се молеха и на боговете, и на общите божества, търсеха помощ от царя. Но когато ушите остават глухи, отчаянието се превръща в ярост към другарите с еднаква съдба.

Царят, опечален и засрамен, че беше станал причина за толкова големи нещастия, изпрати хора при сатрапа на партите Фратаферн, за да помолят да им донесат на камили суха храна. Извести и останалите сатрапи за голямото затруднение, в което се намират. Сатрапите не закъсняха да изпратят помощ.

Задоволила най-после глада си, войската стигна в земите на кедрозите.

Земята в тази страна е богата с всичко. Александър спря в нея, за да могат войниците да укрепнат и отпочинат. Тук получи писмо от Леонат, който му съобщаваше, че се е сражавал сам с осем хиляди пехотинци и четиристотин конници от хоритите и е извоювал победа. Дойде известие и от Кратер, че знатните персийци Озин^[14] и Цариаспид^[15] се опитали да се отцепят, но са били покорени от него и поставени в окови. Александър остави за управител на областта

Сибириций^[16] на мястото на починалия неотдавна от болест Менон. След това се отправи за Кармания^[17].

Сатрапът на това племе Астасп^[18] беше заподозрян, че е желал да извърши преврат, докато царят е в Индия. Той посрещна Александър. Царят разговаря с него любезно, като прикри гнева си. Остави го на същия пост, докато проучи полученото донесение. След това управителите на всички подвластни области, както им беше заповядано, изпратиха голям брой впрегатен дребен добитък. Царят разпредели между всички това, от което имаха нужда. Подновиха си и оръжието. Както казахме, те все още се намираха далеч от покорената и богата област Персида.

Съперник на татко Либер не само по победите си, но даже и по слава, Александър, самозабравил се в гордостта си, реши да устрои за пръв път тържествено и блестящо шествие триумф, както и вакханалии, тъй като смяташе, че се е издигнал над всичко човешко. Заповяда да обкичат с венци селищата, през които предстоеше да мине, да поставят по праговете на домовете си съдове, пълни с вино, да приготвят коли, които да побират колкото може повече войници, да покрят едни с бели ленени, а други — с още по-скъпи платна.

Първи вървяха приятелите му и царската кохорта, обкичени с цветя и венци. На едно място се чуваше свиренето на флейта, на друго — на лира. Колите, също претоварени от изобилие и цветя, возеха войската, която ги придружаваше. Него самия и гостите му ги возеха колесници, украсени със златни съдове и огромни чаши от същия метал. Вакханалиите продължиха седем дена. През това време войската му би погинала, ако поне на един от победените народи му беше дошло наум да се вдигне срещу нея. Кълна се в Херкулес, достатъчни бяха само хиляда яки мъже, за да изловят празнуващите пияни войници. Но щастieto, което определя славата и стойността на нещата, превърна и този войнишки порок в слава.

И съвременниците, и потомците се учудват, че пияните войници са могли да вървят така по земи, все още не напълно покорени, а варварите са приемали безразсъдството им за самоувереност.

Цялото шествие беше следвано от палача. Защото и сатрапът Астасп стана жертва на волята на Александър.

[1] Мали — индийско племе. ↑

- [2] *Самбагри* — индийско племе в земите между реките Ацезина и Инд. ↑
- [3] *Александрия* — по всяка вероятност днешният град Мултан. ↑
- [4] *Музикани* — индийско племе. ↑
- [5] *Портикан* — индийски цар, убит от македонците в сражение. ↑
- [6] *Самб* — индийски цар. ↑
- [7] *Питон* — управител на област. След смъртта на Александър застава начело на Мидия. ↑
- [8] *Патали* — индийско племе, което живеело близо до устието на р. Нил. ↑
- [9] *Серид* — индийски цар. ↑
- [10] *Неарх* — командущ флота на Александър. ↑
- [11] *Онезикрит* — командущ флота на Александър. ↑
- [12] *Арабити* — племе в Кедрозия (дн. Белуджистан). ↑
- [13] *Хорити* — племе в Кедрозия. ↑
- [14] *Озин* — знатен персиец. ↑
- [15] *Цариаспид* — знатен персиец. ↑
- [16] *Сибириций* — управител на област при Александър. ↑
- [17] *Кармания* — област в Азия до Персийския залив. ↑
- [18] *Астасп* — сатрап на Кармания. ↑

КНИГА ДЕСЕТА

ВПЕЧАТЛЕНИЯ ОТ ОКЕАНСКОТО КРАЙБРЕЖИЕ

Междувременно пристигнаха Клеандър^[1], Ситалк^[2], Херакон^[3] и Агатон^[4], които по заповед на царя бяха убили Парменион. С тях дойдоха пет хиляди пехотинци и хиляда конници. А след тях пристигнаха обвинители на сатрапите от областите, начело на които стояха. Извършените от тях престъпления не можеха да бъдат изкупени чрез смъртно наказание. Защото, след като бяха оплячкосали всичкото частно имущество на хората, те не бяха попречили на войниците да вършат всякакви злодеяния. Не се бяха въздържали и от ограбване на олтарите. Девойките оплакваха опозорената си чест, а първенците — нанесените обиди на жените им. Тяхната алчност и своеволие бяха направили името на македонците ненавистно за варварите. Между всички най-провинен беше Клеандър, който беше дал опозорената от него девойка за наложница на роба си.

Много от приятелите на Александър не отдаваха толкова голямо значение на другите престъпления, които им се приписваха, колкото на убийството на Парменион. Ако това останеше премълчано, можеше да оправдае обвинените пред очите на царя. Освен това те се надяваха, че гневът на царя ще се насочи към помощниците му при осъществяване на отмъщението. Защото не е продължителна властта, придобита с престъпление.

Царят устрои процес и заяви, че обвинителите не трябва да се надяват на успех. Упрекна ги даже, че не са имали предвид единствено неговия живот, ако искрено са желаели да е жив и здрав и да се завърне от Индия или поне ако са вярвали, че ще се върне. Окова тях, а шестстотинте войници, които са им служели най-предано, заповяда да бъдат убити. В същия ден се изпълни смъртното наказание на инициаторите за отцепването на персите, доведени от Кратер.

Не след дълго пристигнаха Неарх и Онезикрит, на които беше заповядал да навлязат навътре в океана. Те му разказаха за това, което сами бяха видели и за което бяха чули. Разказваха, че островът, разположен на устието на реката, е богат със злато, но там нямало коне; че жителите му ги купуват от хората, които се осмеляват да

доплуват до тях от материка, и плащали по един талант за кон; че морето е пълно с морски животни. Те излизали след прилива и по големина били подобни на големи кораби. Подмамани от свиренето на флейта, вървели след кораба и с такъв страшен шум се гмуркали във водата, че могли да го потопят. Още много неща те бяха научили от населението, а именно, че морето е наречено „Червено“ не по цвета на водата, както мнозина мислеха, но по името на цар Еритър^[5]; че недалеч от брега има остров, покрит с палмова гора и в средата на гората има колона — паметник на цар Еритър с надпис, написан на езика на местните племена. Прибавиха още, че корабите, които возят разни служители и търговци и чиито кормчии са били привлечани от жаждата за злато, били отвличани на острова и после никой не ги виждал.

Царят, който желал да узнае нещо повече, заповяда да продължат да се движат покрай брега, докато не докарат флота си до устието на река Ефрат, а след това да тръгнат срещу течението на реката към Вавилон.

Той замисляше големи планове. След като покори всички страни на изток от морето, от Сирия да се отправи за Африка поради враждебното му отношение към Картаген. След като прегази пустинята на Нумидия, да се отправи към Гадес^[6], тъй като съществуваше мълга, че там се намират Херкулесовите стълбове. Оттук възнамеряваше да проникне в Испания, която гърците наричат Иберия по името на река Ибер, и да мине покрай Алпите и крайбрежието на Италия, откъдето пътят към Епир е кратък.

Заповяда на управителя на Месопотамия подчинените му да наскат материал от ливанските планини и да го докарат до град Тапсак^[7] в Сирия. Да построят седемстотин кораба. Всички да бъдат седемвеслови и да бъдат докарани във Вавилон. Изиска от царете да доставят мед, въжета и платна. Царете Пор и Таксил му писаха, че Абизар е умрял от болест, а Филип^[8], управителят му, умрял от рана, и че тези, които го бяха убили, също са убити. На мястото на Филип той постави Евдемон^[9], вожда на траките, а властта на Абизар предаде на неговия син.

Пристигнаха в Персагада. Тук живеят перси, чийто сатрап Орзин^[10] беше най-знатен по произход и по богатство. Водеше произхода си от някогашния персийски цар Кир. Богатството си беше

придобил като наследство от прадедите и по време на дългогодишната си власт. Това богатство той беше умножил многократно. Той посрещна Александър с най-разнообразни дарове и възнамеряваше да надари не само него, но и приятелите му. След сатрапа вървяха табуни от коне и колесници, украсени със злато и сребро. На тях беше натоварена скъпа покъщнина, скъпоценни камъни, тежки златни съдове, пурпурни дрехи и сребърни пари на стойност три хиляди таланта.

Голямата щедрост на варварина стана причина за неговата смърт. След като беше почел всичките царски приятели по-богато от обещаното, евнухът Багоан, който беше изключително привързан към Александър, не получи нищо. И когато някой подхвърли, че Багоан е твърде близък до сърцето на Александър, Орзин отговори, че персите имат обичай да даряват приятелите на царя, а не неговите любовници и че персите нямат обичай да почитат мъже, които поради порока си са подобни на жени. Евнухът, като чу това, реши да използва влиянието си, придобито чрез ласкателство и позор, срещу знатния и невинен човек. Привлече с клевети и лъжи хора измежду своите сънародници, готови да му услужат и да направят лъжлив донос, когато той им каже. Всеки път, когато бяха сами, нашепваше лъжи на доверчивите уши на царя за Орзин, прикривайки причината за злобата, за да придаде още по-голяма тежест на клеветата.

Орзин все още не беше заподозрян, но постепенно губеше влиянието си. Обвинението против него се подготвяше тайно, без да подозира заплашващата го опасност. Презреният любовник не забравяше за обидата даже в момент на срамни преживявания. Всеки път, когато разпалваше страстта на царя към себе си, обвиняваше Орзин не само в алчност, но и в измяна.

Лъжливите обвинения водеха към гибелта на Орзин. Наближаваше съдбоносният момент, който той не можеше да избегне. Александър беше заповядал да отворят гробницата на Кир, в която беше положено тялото му, за да направи жертвоприношение. Смяташе, че тя е препълнена от злато и сребро — така разказваха персите. Но освен полуизтърган кръгъл щит, два скитски лъка и къс персийски меч в нея не намериха нищо. Александър постави златен венец в гробницата и покри ковчега със собственото си наметало. Беше учуден, че цар с толкова голяма слава и богатство е погребан така

скромно като човек от простолудиято. Евнухът беше близо до рамото му. Той погледна царя и каза: „Какво чудно има в това, че гробът на Кир е празен, когато домовете на сатрапите не могат да поберат златото, измъкнато оттук? По-преди аз съм виждал тази гробница, но от Дарий знаех, че заедно с Кир са заровени три хиляди таланта. Оттук е щедростта на Орзин към тебе. Той не трябва да остане ненаказан. При това се осмелява да иска и благодарност за даровете си!“ С тези думи евнухът разгневи царя, още повече че пристигнаха и други подготвени от него клеветници. Багоан и подучените от него предизвикаха царя с лъжливи клевети. Преди да бъде предаден на съд, Орзин беше поставен в окови. Недоволен от наказанието на невинния, евнухът доуби със собствените си ръце обречения. Преди смъртта си Орзин му каза: „Бях чул, че някога в Азия са управлявали жени. Но това сега е съвсем ново — да управлява скопец.“ Такъв беше краят на един от най-знатните перси, и то не само невинен, но и изключително верен на Александър. По същото време беше заподозрян, че се стреми към власт и Фрадат^[11]. Царят не само беше започнал да възобновява наказанията, но и да вярва на най-долни клевети. Като че ли успехите изменят характера и рядко някои е бил достатъчно предвидлив за своето собствено благо. Царят неотдавна не се беше решил да убие Александър от Линцестида, наклеветен от двама доносници. Беше помилвал даже доносници от ниско произхождение въпреки волята си само заради това, че другите ги считаха за невинни. Накрая дотолкова се промени, че по внушение на любовника си на едни даваше царства, на други отнемаше живота.

Още докато покоряваше Индия, получи писмо от Кен^[12] за събитията в Европа и Азия. Пишеше му, че Зопирион^[13], поставен от него начело на Тракия, по време на похода му против гетите^[14] ненадейно бил връхлетян от страшна буря и бил унищожен с цялата си войска. Севт^[15], узнал това, разбунтувал неговите сънародници одрисите и те се отцепили.

След Тракия и в Гърция избухнаха вътрешни вълнения. Но с наказанията, които наложи на сатрапите заради техните безчинства над населението, както и с победите си над индите, Александър внуши голям страх у всички. Уплашени, тъй като бяха извършили подобни престъпления, те потърсиха наемни войски, за да ги подпомогнат, ако

бъдат извикани, за да бъдат наказани. Постараха се да си осигурят и заеми и ако се наложи, да търсят спасение в бягство.

Александър узна това и разпрати писма до всички управители на области в Азия. В тях им нареждаше да освободят всички войници чужденци, които са на заплата при тях. Между тях беше и Харпал^[16], негов най-близък приятел, някога изгонен от Македония от Филип. Александър го смяташе за един от най-верните си хора и след смъртта на Мазей го беше назначил за управител на Вавилон и пазач на хазната. Като използваше доверието на царя, Харпал беше извършил много престъпни деяния. Сега взе от царската хазна пет хиляди таланта, събра шест хиляди наемници и избяга в Европа. Още преди това, прекарвайки живота си в разкош и разврат, той беше загубил надежда да получи прошка от царя и се беше решил да потърси чужда помощ срещу гнева му. Старателно беше подработил атиняните. Той знаеше както силата и влиянието им сред останалите гърци, така и скритата им омраза към македонците.

Изважа надеждата си пред своите привърженици, че атиняните, като научат за неговото идване и видят парите и войските, които води, открито ще присъединят оръжието си и строежите си към неговите. Вярваше, че от народ неопитен и изменчив ще може да постигне всичко с помощта на нечестни и подкупни хора.

Той премина с тридесет кораба покрай Сунион, най-южния нос на Атика, откъдето бе решил да нападне пристанището на град Атина.

Александър узна това и еднакво озлобен както към Харпал, тъй и към атиняните, заповяда да се пригответи флот, за да може веднага да нападне Атина. По време на тези приготовления тайно му беше съобщено чрез писмо, че Харпал е влязъл в Атина и с пари е подкупил аристократите, но скоро след като било свикано народното събрание, му било заповядано да напусне града. Той избягал при гръцките войници, откъдето преплувал с кораб до остров Крит и бил убит от засада от негов приятел. Зарадван, Александър реши да не бърза с прехвърлянето в Европа. Заповяда всички гръцки държавици да приемат отново изгнаниците си освен тези, които са се обагрили с кръвта на съгражданите си. Гърците не се осмелиха да пренебрегнат заповедта, макар и да разбираха, че това е начало на отменяне на законите. Те върнаха и имотите на изгнаниците. Единствени атиняните, защитници не само на себе си, но и на цяла Гърция, тежко

понасяха тази сбирщина от войници и свободни хора. Те бяха свикнали да се управляват не от царска заповед, а по бащини закони и обичаи и затова не допуснаха в града си изгнаниците. Бяха готови да понесат всичко, но да не допуснат при себе си тези хора, някога напуснали града им.

След като разпусна и изпрати в родината по-старите войници, Александър заповяда да се събере войска от тринадесет хиляди пехотинци и две хиляди конници. Смяташе, че с такава многочислена войска ще може да държи в подчинение Азия, още повече че на много места беше оставил гарнизони, беше основал много градове и ги бе населил с колонисти. Надяваше се те да се противопоставят на каквито и да са опити за отцепничество.

Преди да отдели тези, които смяташе да остави тук, издаде заповед всички войници да обявят дълговете си. Знаеше, че те са непосилни за повечето от тях. И макар че тези дългове бяха направени поради разточителството им, все пак реши да им ги изплати.

Войниците смятаха, че той само иска да ги изпита, за да може по-лесно да отдели разточителните от скромните, и протакаха известно време работата. Той знаеше, че те не упорствуват, а ги е срам да си признаят дълговете. Затова заповяда да наредят маси посред лагера и да поставят върху тях десет хиляди таланта. Едва тогава войниците доверчиво започнаха да си признават. От тази огромна сума не останаха повече от сто и тридесет таланта. Така тази войска, победителка на най-богатите народи, излизаше от Азия повече прославена, отколкото забогатяла.

[1] *Клеандър* — военачалник. ↑

[2] *Ситалк* — управител на област. ↑

[3] *Херакон* — военачалник. ↑

[4] *Агатон* — управител на Вавилонската крепост. ↑

[5] *Еритър* — митически цар, на чието име е било наречено Червено море. ↑

[6] *Гадес* — град в Испания, финикийска колония. ↑

[7] *Тапсак* — град в Сирия. ↑

[8] *Филип* — управител на област в Индия, умрял от рана. ↑

[9] *Евдемон* — тракийски вожд. ↑

[10] *Орзин* — знатен персиец. ↑

[11] *Фрадат* — управител на област при Дарий, населявана от племето на тапурите. ↑

[12] За смъртта на Кен в Индия се съобщава още в книга девета. Това е грешка на автора. ↑

[13] *Зопирион* — поставен от Александър начело на траките, загинал заедно с всички участници в похода против гетите. ↑

[14] *Гети* — тракийско племе. ↑

[15] *Севт III* — цар на одрисите (тракийско племе, чието царство по негово време е било в земите на днешна Югоизточна България). ↑

[16] *Харнал* — управител на област и надзирател на царската хазна. ↑

ПРЕУСТРОЙСТВО НА ИМПЕРИЯТА

Войниците бяха разбрали, че Александър ще разпрати по домовете им едни, а други ще задържи. Помислиха, че той смята да остане в Азия. Недоволни и изоставили всякаква дисциплина, започнаха да злословят по целия лагер, да негодуват и все по-дръзко да искат отпуск, показвайки лицата си, обезформени от раните, и побелелите си коси. Не ги интересуваха заплахите на командирите. Забравиха и почитта си към царя. Дръзко го прекъсваха, щом започнеше да говори, крещяха високо, че никъде няма да вървят освен в отечеството си, за да умрат там. Най-послед замлъкнаха, защото бяха забелязали, че се е развълнувал повече от самите тях, и зачакаха да видят какво ще направи. А той заговори: „Какво означава този внезапен ужас, тази толкова дръзка и безсрамна разпуснатост? Страхувам се да заговоря, вярвайте ми! Нарушавате заповедите ми и аз съм цар по милост, комуто не давате право нито да заговори, нито да ви разпита, нито да ви посъветва или мъмри. Наистина аз съм решил да изпратя едни в отечеството, а други малко по-късно заедно с мене ще ги последват. Какво означава това? Причините са различни, а всички вдигат еднакво шум. Бих желал да разбера дали са недоволни от мене тези, които ще си отидат, или тези, които ще останат.“ Всички едновременно се развикаха, че всички се оплакват. Тогава той продължи: „В името на Херкулес, не може да се оплаквате всички по една и съща причина, тъй като по-голяма е тази част от войската, която разпускам, отколкото тази, която задържам. Съществува следователно по-важна причина, поради която вие се отмятате от мене. Кога цялата войска е напускала царя? Дори и робите не бягат едновременно от господаря си. Те изпитват срам, който спира някои да изостанат от другите. Забравил за чудовищното ви непослушание, ще се опитам да намеря лекарство за неизлечимите. Но, о, Херкулесе, загубих всякаква надежда у вас! Започвам да се държа с вас не като с мои войници, защото престанахте да бъдете вече такива. Унижавам се да говоря с войници, които неблагодарно са забравили дълга си. В разкоша, в който потънахте, вие започнахте да безумствате и забравихте за

нищетата, от която се измъкнахте благодарение на моята милост. Безумие! Кълна се в името на Херкулес, заслужавате да остарееете в нищета, тъй като по-добре се справяте в бедите, отколкото в благополучието.“

„Неотдавна изпитвахте погнуса от данъкосъбирачите на Илирия и на персите в Азия за това, че са ограбили толкова племена. При Филип бяхте полуголи, а сега дрехите ви от пурпур ви се струват нечисти. Очите ви не могат да понасят злато и сребро. Жадувате за дървените съдове, за плетените щитовете и ръждата по мечовете! Облякох ви скъпо и платих с хиляди таланти дълговете ви. А цялата царска покъщнина не струва повече от петдесет таланта. Това са моите богатства. Бързате да се върнете в Европа, да изоставите царя си точно в момент, когато повечето от вас нямаха пари за път, ако не бях изплатил дълговете ви, и то от азиатската плячка. И няма да ви е срам, надянали на измършавелите си тела военните доспехи на победените народи, да отидете при жените и децата си, без да можете да им покажете наградите от победата. А на тези, които ще се върнат след вас, ако не друго, то поне оръжието ще им служи за доказателство.“

„Наистина, лишавам се от добри войници, бързащи към своите наложници, защото им са останали едва толкова пари, колкото да си заплащат това удоволствие. Няма да ви преча! Ето, разтварям границите за бягащите. Направете това по-бързо! Махнете се от очите ми! Аз ще пазя гърба на бягащите с персите. Не спирам никого. Радостно ще ви посрещнат децата и родителите ви, като ви видят, че си идвате без царя. Ще посрещнат бегълци и страхливци. Ще тържествувам, о, Херкулесе, при вашето бягство и където и да съм, ще ви отмъстя. А тези, на които ме оставяте, ще бъдат почитани и уважавани. Тогава ще разберете доколко една войска е силна без цар и каква сила има в мене самия!“

След това скочи и разярен тръгна сред войниците. Хващаше за ръка тези, които вече бяха набелязани, че са говорили най-дръзко. Предаде на телохранителите си тринадесет души, които не се осмелиха да се съпротивляват. Той бе повярвал, че освирепялото преди малко събрание ще се вцепени от страх, като гледа как водят на смърт тези, които не се бяха провинили в нищо повече от другите.

Било с положението си, тъй като племената, които живееха под неговата власт, почитаха царете си като богове, било поради голямото

уважение към него самия, но те се уплашиха. След това всеки поотделно даваше доказателство за послушанието си. Не се разгневиха от наказанието на бойните си другари, когато разбраха, че са убити. Сега никой не пропусна нищо, с което да покаже послушанието и покорността си. Когато на следния ден царят не ги допусна при себе си, а прие само азиатците, по целия лагер се вдигна страшна глъчка. Всички заявяваха, че е по-добре да умрат, ако той продължава да им се сърди. Още по-непримирим към тях, Александър заповяда да свикат на събрание чуждестранните войници. Македонците остави в лагера. Без преводач произнесе следната реч: „Когато се отправих от Европа към Азия, аз бях уверен, че ще успея да подчиня под властта си много велики народи. Не съм се излъгал, като съм вярвал на мълвата. Но към това трябва да се прибави и фактът, че аз срещнах тук храбри мъже с ненакърнена вярогност към техните царе. Смятах, че потънали в разкош и от много щастие, вие сте затънали в разврат. Но, о, Херкулесе, вие също сте с несломим дух и големи физически сили и изпълнявате добре военните си задължения. Като храбри мъже вие почитате верността не по-малко от храбростта. Казвам ви го за първи път, но го зная отдавна. И затова свиках от вас набор от млади войници и взех от вас телохранители. Имате същото облекло и същото оръжие, но послушанието и подчинението ви към властта са далеч по-силни, отколкото у останалите. Аз самият встъпих в брак с дъщерята на персиеца Оксиарт и не се срамувам, че ще имам деца от пленница. Пожелах след това да създам още по-голямо поколение. Затова взех за жена дъщерята на Дарий и дадох право на най-близките ми приятели да се оженят за пленнички, за да залича всякаква разлика между победители и победени. Повярвайте ми, за мене вие сте природени, а не наемни войници. Европа и Азия са едно царство. Аз ви давам македонско оръжие. Аз вкорених тук чужди за вас наредби. Вие сте и мои съотечественици, и мои войници. Всичко придоби един цвят. Нито персиецът ще опорочава македонските нрави и обичаи, нито за македонците ще е позорно да подражават на персите. Длъжни са да признават един закон тези, които ще трябва да живеят под властта на един цар.“

След тази реч взе за телохранители перси, за помощници перси, за чиновници пак перси. Когато те поведоха на смъртно наказание оковани македонците, подбудители на бунта, казват, че един от тях,

влиятелен с авторитета и възрастта си, се обърна към Александър с думите: „Докога ще храниш душата си със смъртни наказания, и то по чужд обичай? Твоите войници, твоите сънародници без доказателства се отвеждат на смърт, и то от робите им. Ако си решил, че заслужаваме смърт, то поне смени служителите при изпълнението на присъдите!“

Така го посъветва и най-близкият му приятел. Ако търпеше истината, би признал заблуждението си. Но гневът му премина в ярост. Повторно заповяда на тези, които се колебаеха да изпълнят заповедта, да ги удавят в реката така, както бяха навързани.

И това наказание не прекрати бунта на войниците. Защото при приятелите му започнаха да идват цели отряди и го молеха, ако подозира някои за съучастници в предишното обвинение, нека ги накаже. И подлагаха телата си пред него. Нека разгневен да ги осакати в гнева си. Нещастниците се трупаха пред царската шатра и като оставяха оръжието си пред нея, по туники подлагаха голите си и здрави тела за наказание. Молеха го, плачеха. Казваха, че те не искат с жертвоприношение да изкупват вината си, че гневът на царя за тях е по-страшен от смъртта.

Продължаваха денонощно да стоят пред шатрата нищожни, отчаяни, разкайваха се. Твърдостта му устоя два дена. На третия, склонен от постоянните им молби, излезе и упрекна пак войниците, че са се провинили. След това заплака и той заедно с тях. Каза им, че им е благодарен, и ги отпрати да се разотидат.

Това събитие показва с колко много жертви се изкупва милостта на царя. И като извърши жертвоприношение, Александър покани на угощение македонските и персийските първенци.

Казват, че на това угощение били поканени девет хиляди души, всички пили от една чаша при благоприятни предзнаменования на гръцките и персийските гадатели за щастливия съюз между двете царства, които се сливат едва сега в едно и ще останат завинаги така. След това ускори изпращането на войниците.

Бяха уволнени всички, които вече се чувствуваха отслабнали. На някои от старите си приятели даде отпуск. Между тях бяха Клит, по прякор Алб, също така Горгий, Полидамант и Антиген. На отиващите си изплати заплатите не само за прослуженото време, но им прибави още по един талант за из пътя. Заповяда синовете им, родени от азиатки, да останат при него, да не би, като се върнат в Македония и

отново се съберат с родителите си и предишните си жени и деца, да възникнат разногласия и упреци. Обеща им, че той ще има грижата да ги обучава по бащин обичай във военното изкуство. Разпуснати бяха повече от десет хиляди ветерани. Проводи при тях Кратер, най-близкия от приятелите си. И заръча, ако на него му се случи нещо по пътя, да се подчиняват на Полиперконт. Написа писмо до Антипатер и му заповяда следното: да се отдава почит на заслужилите — увенчани с венци да бъдат в първите редици по време на игри и борби; невръстните деца на загиналите да получават бащината заплата.

Александър намери за добре да постави под властта на Кратер земите, граничещи с Македония, а на Антипатер заповяда да попълни войската си с младежи македонци и да дойде при него. Страхуваше се да не би поради разногласията между него и Олимпиада да се извърши някакво убийство. Защото както майка му, така и Антипатер бяха изпращали до Александър много писма, в които остро и предизвикателно се обвиняваха в неща, които често се отнасяха и до царя. Докато слухове за убийството на Филип още се носеха по цяла Македония, майка му и сестра му Клеопатра се бяха оттеглили в Епир, наследство от бащата на Олимпиада.

Случайно, когато Александър държеше получени и от двамата подобни писма, най-довереният му приятел Хефестион се загледа в едно писмо с разкъсан печат. Царят не го спря, подаде му го, но го предупреди да не съобщава никому написаното в него. Разказват, че недоволен от претенциозността на майка си, обвинил и двамата: нея, че му иска наем и лихва, загдето го е носила в утробата си, а Антипатер в това, че вече му става подозрителен, защото след победата над спартанците е станал много високомерен. Превалил е властта, предоставена му в продължение на толкова години. Понеже хората прославяха авторитета и честта на Антипатер, Александър му писа, че може вече да е побелял, но ако се взре човек в него, има за какво да се изчерви. Потисна подозренията си и не показва какъвто и да е признак на отчуждаване. Малко по-късно мнозина подозираха, че Антипатер, сметнал, че го викат чрез измама при царя за наказание, е станал виновен за смъртта му.

За да попълни загубата на значителна част от войската си, царят изпрати най-добрите измежду персите в македонските редове. Даже отдели хиляда от тях, най-представителните, за телохранители. Отбра

друга част от копиеносците, не по-малко от десет хиляди, за стража пред шатрата му. На помощ му дойде Певцест с двадесет хиляди стрелци и прашкари, които беше набрал от своята област. Царят ги раздели между частите на войската и отпътува от Суза.

Александър премина река Паситигър и разположи войската на лагер до селището Кара. Премина с войската си само за четири дена областта Ситацена и достигна до град Сембана. Там остана седем дена. Този град бе в ръцете на пришълци от Беотия, които Ксеркс бе прогонил от родните им огнища и бе прехвърлил на Изток. Като доказателство за произхода си те пазеха родния си гръцки език. Понеже им се налагаше да търгуват, си служеха и с езика на варварите. Оттук навлезе в Багистан, област, изобилствуваща с плодни дървета и много други растения, необходими не само за храна, но и за наслада.

През тези дни възникна голяма вражда между Евмен и Хефестион. Хефестион беше прогонил робите на Евмен от странноприемницата, която бяха заели за господаря си. Искал да настани там флейтиста Евий. Не след дълго, когато враждата изглеждаше почти затихнала, възникна отново, и то така, че се достигна до страшна кавга и горчиви и за двете страни нападки. С намесата и по заповед на Александър, даже придружена със заплаха към Хефестион, поне привидно, враждата се прекрати. Въпреки отправената му от царя благодарност Хефестион упорито отбягваше Евмен, който искаше да се помирят.

Достигнаха в земите на Мидия, където се отглеждаха многобройни табуни коне. Наричаха ги мизийски. Бяха много едри и много красиви. Намериха само около 50 хиляди. Когато преминаваше през там, на Александър му бяха съобщили, че броят им е бил три пъти повече, но по време на безредията през войната разбойници отвлели по-голямата част от конете. Царят престоя тук около тридесет дена. Атропат, сатрапът на Мидия, му доведе сто жени варварки, опитни в ездата и въоръжени с малки щитове и брадви. Някои смятаха, че те са от племето на амазонките. След седем дена Александър пристигна в Екбатана, столицата на Мидия. Там устрои тържествено жертвоприношение и игри. В празнични угощения си отдъхна доста дни, за да се подкрепи за нови подвизи. Докато се увличаше в такива забавления, съдбата му донесе нова изненада. Тя прекъсна живота на най-близкия му другар, преди да прекъсне неговия.

Наблюдаваше борците, когато му известиха, че е умрял Хефестион, който вече седми ден лежеше болен от препиване. Изплашен, веднага се отправи за жилището му, но не можа да го заvari жив. Смъртта го беше изпреварила. Това нещастие се стори на царя по-тежко от всичко, което му се беше случило през живота. Покрусен, той проля много сълзи. Но и по този повод се говорят най-различни неща. Едно е сигурно: за да му устрои колкото се може по-тържествено погребение, Александър не позволи да го погребат в Екбатана, а нареди на Пердика да го закара във Вавилон, закъдето и той се отправи.

За погребението на Хефестион отпусна двадесет хиляди таланта, нечуван дотогава случай. Заповяда да се обяви траур по цялото царство. За да не бъде забравен от войската, не постави командир на конницата, която командуваше Хефестион, и заповяда да я нарекат на негово име. Не позволи да подменят и знамената, а да останат тези, които бяха при Хефестион. Подготвиха погребални игри, за които събра три хиляди изтъкнати борци. Разказват, че малко по-късно тези борци са се борили на неговото погребение.

Никога приятели не са устройвали толкова продължителни игри и борби, чрез които да се почете паметта на мъртвец. Дори Евмен, като чувствуваше, че е навлякъл върху себе си негодуванието на царя заради враждата си с Хефестион, посвети оръжието си на Хефестион и даде много пари за неговото погребение. Този пример беше последван и от други. Дотам стигна безсрамието на угодниците, че царят в скръбта и мъката си по умрелия позволи да го убедят и Хефестион да бъде провъзгласен за бог. Тогава дори и Агатокул от Самос стигна до крайност — да плаче при преминаването на погребалната процесия край него. Пердика си послужи с лъжа и се кълнеше, че по време на лов му се явил Хефестион и чрез мъртвеца е узнал това, че Агатокул го е оплаквал не като мъртвец и не заради титлата по обожествяването, а заради спомена за предишното им другарство. Иначе храбрият и верен на царя мъж незаслужено щеше да понесе наказания заради приятеля си.

След като душата му се успокои от голямата мъка, Александър се отправи към земята на косеите, които владеят билата на планините, съседни на Мидия. Те са грубо и воинствено племе, свикнало да живее от грабеж. Персийските царе са се споразумявали с него да не се

позволява на други племена да слизат в низините за разбойнически грабежи. Освобождавали ги даже и от данък. Защитени от местността, те отблъсквали персите, когато се прибирали, макар и по-добре въоръжени от тях. Ежегодно ги усмирявали и с дарове, тъй че когато отивали от Вавилон в Екбатана, където обикновено прекарвали лятото, да не бъдат нападани. С разделена на две войска той навлезе в земите им и за четиридесет дена ги усмири. Няколко пъти бяха разбити от царя, както и от Птоломей, който водеше част от войската. Накрая обещаха да се признаят за победени, ако получат обратно пленниците. Царят заповяда да се построят големи градове на подходящи места, за да не би, след като се оттегли войската, дивото племе да отхвърли игото. След това вдигна лагера и потегли за Вавилон в бавен ход, за да може войската, уморена от последния поход, да възобнови силите си.

Отстоеше на тридесет стадия от Вавилон, когато Неарх, когото беше изпратил напред през океана и устието на река Ефрат към Вавилон, го посрещна и го помоли да не влиза в този съдбоносен за него град. Това му било разкрито от халдейците, чието гадателско изкуство вече много пъти е доказвано. Той пренебрегна славата на тези хора и отхвърли всякакви предупреждения. Воден само от неизменната си твърдост, изпрати повечето от приятелите си в града, а сам по друг път поведе войската покрай Вавилон и я разположи на двадесет стадия от него. Подучен от Александър философа, царят презря предупреждението на халдейците, чието знание подцени, и влезе в града. Тук се бяха стекли пратеници почти от целия тогавашен свят. В продължение на няколко дена ги изслуша, а после отново се върна към погребението на Хефестион. То беше толкова тържествено, че не би могло да се сравни с погребалните игри в чест на нито един от дотогавашните царе.

СМЪРТТА НА АЛЕКСАНДЪР

Силно желание обзе Александър да преплува река Палакопа и да стигне до земите на арабитите. Мястото там беше удобно за основаване на град за възрастните гърци, за болните и за тези, които доброволно бяха останали при него. След като направи всичко това, спокоен за бъдещето, се надсмя над халдейците, че не само е влязъл невредим във Вавилон, но и че ще си излезе. Но когато се връщаше през блатата край Ефрат, разпрострели се до Палакопа, попадна на зараза. Клоните, висящи над реката, смъкнаха от главата на царя диадемата. Много чудни неща се разказваха. Извършиха се свещенодействия по гръцки и персийски обичаи, но с нищо не можаха да спасят царя от смъртта.

Беше поканил Неарх на угощение, а после, когато го изпрати и вече се канеше да си легне, разреши на Мидий от Лариса да го придружи до спалнята поради настоятелните му молби.

Цялата нощ обилно се потеше. Почувствува се зле. Болестта се разви бързо и толкова го изтощи за шест дена, че той нямаше сили дори да говори. Войниците бяха покрусени. Въпреки забраната на пълководците да не го смущават всички настояваха да им се разреши да го видят. Ронеха сълзи, като че ли оплакваха мъртвец.

Най-голяма беше скръбта на тези около леглото му. Той ги огледа и им заговори: „Ще намерите ли друг цар, достоен за такива мъже, когато мене вече няма да ме има?“

Изглежда невероятно, но бе така. В облеклото, в което обикновено повеждаше войниците на поход, той стоя прав, докато прие поздрава и на сетния войник. След като войниците си отидоха, сякаш освободен вече от всичко, което дължеше на живота, се отпусна безсилен. Извика приятелите си по-близо, защото гласът му вече беше съвсем затихнал, свали пръстена от пръста си и го подаде на Пердика. Заръча тялото му да се отнесе в храма на Амон. Те разплакани го питаха кому оставя царството. Той им отговори, че го оставя на този, който е най-достоен. И добави, че е предвидил вече и в негова чест да се подготвят големи погребални игри. Пердика го попита кога да го

обявят за бог. Александър отговори да го сторят, когато се почувствуват щастливи. Това бяха последните му думи. Малко след това издъхна.

Целият дворец се огласи от плачове, вайкания и ридания. След това всички потънаха в някакво вцепенение. Тръпнеха в размишления какво ще стане по-нататък. Знатните младежи телохранители не можеха повече да стоят в двореца и да потискат голямата си скръб. Като обезумели заскитаха по целия град и го изпълниха с плачове и жалби. Тези, които бяха извън двореца, македонци и варвари, се смесиха. Не можеше в тази голяма скръб да се различават победителите от победените. Персите го назоваваха най-справедлив и умерен господар, македонците — най-добър и храбър цар. И сякаш се надпреварваха в скръбта си. Не само скърбяха. Имаше и такива, които негодуваха, че само поради завист боговете им го отнемат толкова млад, в цветуща възраст. Припомниха си как обучаваше войниците, как ги ободряваше, когато обсаждаше град или с пристъп превземаше крепостните стени, или когато на общите събрания награждаваше най-храбрите. Тогава македонците не искаха да му оказват почести като на бог, а сега признаваха, че са били нечестни и неблагодарни, че са го оскърбявали.

Сега, наведени над него в мъка и оплакване, те дълго мислеха за своята съдба. Дошли от Македония и преминали отвъд река Ефрат, те се чувстваха изоставени, сред неприятели, които презираха неговата власт. Без наследник на царството, всеки щеше да тегли народа към себе си. След това гражданските войни щяха да станат неизбежни. Те предвиждаха всичко това. Отново щяха да проливат кръвта си не за власт над Азия, но за цар. С нови рани да запълват белезите от старите. Вече немощни старци, току-що загубили царя си, щяха да умрат за славата може би на някой си съвсем неизвестен.

Нощта ги завари в такива размисли и засили страха им.

Войниците бяха въоръжени, вавилонците, накачили се на крепостните стени и по покривите на къщите, наблюдаваха да не пропуснат нещо. Никой не се осмеляваше да запали светлина и понеже беше тъмно, те се ослушваха дано доловят нещо. Изпаднали в безпричинен страх, те се блъскаха едни в други по тъмните улички. Персите отрязаха косите си по обичая и облякоха траурни дрехи. Те го жалеха заедно с жените и децата си не като победител и доскорошен

неприятел, а като законен цар. И признаваха, че не са имали друг, по-достоеен от него.

Скръбта излезе извън града и се разнесе и в близката област. Оттам вестта за голямото нещастие обходи най-напред голяма част от Азия отсам реката Ефрат, достигна бързо и до майката на Дарий. Тя разкъса дрехата, с която беше облечена, облече траурна и като разпусна косите си, падна ничком на земята. До нея стоеше една от внучките ѝ, неотдавна загубила Хефестион, чиято жена беше. Нейната скръб се сля с общата. Единствена от всички Сизигамбида предчувствуваше злините, които очакваха нейните близки. Тя оплакваше и своята съдба, и тази на внучките си. Прясната рана възобнови старата. Сякаш ей сега бе загубила Дарий и опечалена ще трябва да погребва двама синове. Оплакваше едновременно и мъртвите, и живите. Защото кой сега ще се грижи за внучките ѝ? Какъв ще бъде новият Александър? Отново ще бъдат пленници, отново ще загубят царството си. Кой ще ги пощади, кой след Александър? Спомняше си осемте си братя, съсечени в един ден от Ох, най-жестокия цар. Спомняше си и за баща им, посечен след своите синове. От седемте деца, които беше родила, единствен остана Дарий, който израсна и живя в охолство, за да умре по-късно от жестока смърт.

Скръбта ѝ стигна до краен предел. С покрита глава и подвити колене, отделила се от внучката и внука, Сизигамбида се отказа както от храна, така и от светлина. На петия ден, откакто беше решила да умре, тя почина. Нейната смърт е най-голямото доказателство за милостта на Александър и за справедливостта му към всички пленници и особено към нея. Защото тя, която остана да живее след смъртта на Дарий, не можа да издържи да живее след смъртта на Александър.

О, Херкулесе, справедливо беше всички да смятат, че неговите добри черти са му били вродени по природа, а пороците са дошли от щастieto и възрастта. Притежаваше невероятна сила на духа и изключителна издръжливост в трудностите. С милостта си превъзхождаше царете. Проявяваше по-голямо свободолюбие, отколкото се искаше дори от боговете. Беше милостив към победените. Царствата, които завладяваше чрез войни, той или ги подаряваше, или ги връщаше на тези, от които ги беше отнел с война. Проявяваше непрекъснато пренебрежение към смъртта, страхът от която лишава

други от смелост. Изпитваше жажда за похвали и слава повече, отколкото беше необходимо, но това бе обяснимо за неговата младост и големите му подвизи. Почиташе родителите си. Беше решил да обезсмърти Олимпиада, а за баща си Филип беше отмъстил. Проявяваше благосклонност почти към всички свои приятели и благоразположение към войниците. Кроежите му отговаряха на величието на духа му, на умението му, но не съответствуваха на възрастта му. Имаше чувство за мярка в своите желания. Задоволяваше страстта си в допустимите от природата граници. Всичко това е повече от достойно.

Щастието му го беше подтикнало и към друго. Той започна да се сравнява с боговете и да иска да го почитат като бог. Вярваше на гадателите, които му внушаваха това, и пламваше от несправедлив гняв към тези, които отказваха да го почитат като бог. Замени македонското си облекло с чуждестранно. Прие нравите и обичаите на победените народи, които беше презирал преди победата. На младини у него се появиха избухливост и влечение към виното, но старостта може би щеше да ги уталожи. Всичко постигнато дължеше най-много на своята храброст, но и на съдбата, която единствен него от всички смъртни неизменно покровителствуваше. Колко пъти тя го спаси от смърт! Колко пъти тя го е спасявала, когато безразсъдно се е подлагал на опасност! Тя сложи край на живота му заедно със славата му. Съдбата го изчака — той завладя Ориента и достигна до Океана, постигна всичко, което е достъпно за един смъртен.

АРХИДЕЙ — ЦАР НА МАКЕДОНИЯ

Трябваше да се намери приемник на царя. Но голямо беше бремето на делата му, за да може да премине в ръцете на един. Името и славата му се бяха разпространили почти по целия свят. Най-известни станаха тези, които са имали дори и най-слаба връзка с неговата съдба.

Във Вавилон — защото тук беше прекъснат разказът — телохранителите на царя свикаха в двореца най-близките му приятели и вождовете. След тях надойдоха много войници, които искаха да узнаят в чии ръце ще премине царството на Александър. Много от пълководците, възпирани от множеството войници, не можеха да влязат в двореца. Затова глашатаят реши да пуска само тези, които познаваше. Но решението му не можа да се осъществи.

Отначало се подновиха риданията и плачът. След това в очакване на предстоящото решение всички престанаха да плачат и замлъкнаха. Тогава Пердика постави пред тях царския трон. На него бяха короната, дрехите и оръжието на Александър. Постави там и дадения му от Александър пръстен. При вида на тези неща сълзите и скръбта отново се засилиха. Пердика заговори: „Ето пръстена, с който подпечатваше царските документи и който той ми даде. Макар да не може да се измисли от разгневените богове по-голямо нещастие от това, което ни сполетя, все пак величието на извършените от него дела ни задължава да вярваме, че със земните си дела този велик човек се е приближил до боговете и че бързо ще го приемат като техен потомък, след като е изпълнил предопределеното му от съдбата. Понеже нищо друго не ни е останало освен трупа му, ние трябва да отдадем дължимото на тялото му. Не трябва да забравяме в кой град сме, между какви хора сме, от какъв цар и защитник се лишаваме. Трябва, мои бойни другари, да положим усилия, за да задържим победата над тези, над които е придобита. Необходим е държавен глава. Във ваша власт е да го изберете. Едно трябва да знаете — войнишката тълпа без вожд е тяло без душа. Роксана е бременна вече шести месец. Да се надяваме, че ще роди син, чието ще бъде царството по волята на боговете, когато

възмъжее. А дотогава определете кой искате да ви управлява!“ Така говори Пердика.

Стана Неарх и каза, че когато се роди наследник от царска кръв, никой не ще откаже да го признае, но че не е в обичая и характера на македонците да чакат неродения цар и да пренебрегват този, който е вече роден. Каза, че Александър има син, роден от Барзина^[1], и на него трябва да се даде короната.

Речта на Неарх не се хареса на никого. По техния обичай всички продължаваха да шумят и да удрят копията си по щитовете. Работата клонеше към бунт, тъй като Неарх не отстъпваше от своето мнение. Тогава стана Птоломей: „Достойна издънка, разбира се, ще бъде този, който ще заповядва на македонския народ — синът на Роксана или на Барзина. От споменаването на името му само Европа ще се срамува. Той е роден от пленничка. Защо победихме персите? За да им робуваме ли? След като и техните законни царе Дарий и Ксеркс ни нападнаха с хиляди войници и флот и искаха да ни поробят? Предлагам да се събираме около престола на Александър, който е тук, в двореца, и да се съобразяваме със завета му, когато стане нужда. Всички пълководци и военачалници да се подчиняват на това, което ще реши болшинството.“ Едни поддържаха мнението на Птоломей, други — на Пердика. Заговори и Аристон. Той каза, че запитан кому да остави царството, Александър е препоръчал да се избере най-достойният. Според него най-справедливо е да бъде Пердика, комуто той предал пръстена си. Защото на смъртното легло Александър не е бил сам, а след като е огледал всички около него, е решил на кого от приятелите си да го даде. След като е решил върховната власт да се даде на Пердика, те не трябва да се съмняват, че Александър е преценил справедливо.

Всички настояха Пердика да вземе царския пръстен от престола. Той се колебаеше между желанието и стеснението и вярваше, че колкото по-умерено се стреми към това, което очаква, толкова по-настойчиво те ще му го предлагат. Колеба се дълго време как да постъпи. Най-после застана зад тези, които бяха най-близо до престола. Тогава Мелеагър, един от военачалниците, по-смел по дух, раздразнен от колебанието на Пердика, каза: „Дано боговете не позволят съдбата на Александър и наследството на това голямо царство да паднат на тези рамене! Хората не ще го понесат. Не говоря

за по-знатните, отколкото е този тук, но въобще за тези, които не трябва да предприемат нищо против волята му. Не е важно дали ще смятате за цар сина на Роксана, когато се роди, или Пердика. Като се предлага за опекун, той ще заграби и властта. Затова на него никой не му се харесва за цар освен този, който още не се е родил. При всеобщото нетърпение напълно законно и даже необходимо е той единствен да изчислява месеците и да предсказва, че ще бъде момче. За него ли се съмнявате дали ще приеме, или ще отстъпи? Вярвайте ми, ако Александър е определил за цар този, мисля, че от всичките му разпореждания не трябва да се изпълни именно това. А защо не тръгнете да разграбвате царската съкровищница? Нали народът вече е наследник на тези богатства?“ Каза това и се измъкна измежду въоръжените. Тези, които му дадоха път, тръгнаха след него, за да разграбят предложената плячка.

Кръгът на въоръжените около Мелеагър вече ставаше голям. Работата отиваше към бунт, когато някой от тълпата, непознат на повечето от македонците, се провикна: „Защо е нужно с оръжие и гражданска война да търсите цар, след като го имате? Вие пренебрегвате Архидей, син на Филип, брат на досегашния наш цар Александър и участник в свещенодействията и церемониите в двореца. Той е единствен наследник. Какво е направил, за да бъде лишен от правата, признати у всички народи? Ако търсите подобен на Александър, никога не ще намерите. А най-близък е той!“

При тези думи като че ли по заповед събралите се най-напред млъкнаха, а след това се развикаха едновременно, че трябва да се извика Архидей^[2] и че заслужават смърт тези, които са свикали събранието без него. Тогава, разплакан, Питон започна да говори, че сега най-достоеен за съжаление е Александър, излъгал се в предаността и любовта на толкова много войници и граждани. Защото, като мислят само за царското име и неговата памет, не виждат какво ги очаква. Всичко им е като в мъгла. Без колебание започна да приписва пороци на този, комуто щеше да се предаде сега царството. Но това, в което го обвиняваше, предизвика повече озлобление към Питон, отколкото презрение към Архидей. Защото, докато го съжаляваха, сега започнаха да му симпатизират. Развикаха се, че не ще търпят за цар никого друго освен този, който се е родил с това право. Настояваха да се извика Архидей. Тогава Мелеагър, враждебно настроен към Пердика,

въведе тържествено в двореца Архидей. Войниците го нарекоха Филип и го поздравиха за цар.

Това беше гласът на народа. Но мнението на първенците беше друго. Питон се зае да изпълни плана на Пердика. Определи за опекуни на бъдещия син на Роксана Пердика и Леонат, родени от царски род. Предложи също и Кратер и Антипатер да поемат работите в Европа. След това всеки се закле, че ще признава властта на сина на Александър.

Изплашен не без основание от наказание, Мелеагър се беше отделил със своите привърженици. Той повлече след себе си Филип и отново нахлу в двореца. Започна да крещи, че в интерес на държавата ще гласува за законния цар Архидей, син на цар и брат на цар. Нека всички му се доверят.

Нито развълнуваното море, нито морският прилив могат да предизвикат такова голямо вълнение, каквото вдига народът, когато му дадат отново, макар за кратко, свобода. Малко бяха тези, които признаваха властта на току-що избрания Пердика. Повечето бяха за Филип, когото преди презираха. Не оставаха дълго на едно мнение — ту се съгласяваха, ту се отказваха от предложенията си. Накрая склониха в полза на царския син. Архидей напусна събранието, изплашен от авторитета на първенците. Войниците посрещнаха с мълчание неговото излизане, без да се отказват обаче от симпатиите си към него. Сега отново го извикаха. Той облече дрехата на брат си — същата, която беше на престола. Мелеагър облече ризницата и взе оръжието като телохранител на новия цар. Появи се и фалангата. Войниците удряха копията в щитовете, готови да се бият до кръв с тези, които си присвояваха власт, над която нямаха никакво право.

Войниците се радваха, че властта ще остане в същата фамилия, че наследствената власт ще укрепи трона. Защото те бяха свикнали да се подчиняват на това име и се страхуваха да не би да ги управлява какъв да е, а искаха само който е роден, за да управлява. Изплашен, Пердика заповяда да заключат стаята, в която беше трупът на Александър. С него бяха още шестстотин храбри младежи. Присъедини се към него и Птоломей с кохортата на царските телохранители. Но не беше трудно да се строши ключалката от хилядите войници, които останаха навън.

Дори новият цар, заобиколен от войници, начело с Мелеагър нахлу вътре. Пердика извика настрана тези, които желяеха да пазят тялото на Александър. Нахлулите започнаха отдалеч да хвърлят копията си към него. Със свалени шлемове, за да могат да ги разпознаят по-лесно, първенците започнаха да молят младежите, привърженици на Пердика, да се въздържат от бой и да отстъпят пред царя и болшинството. Пръв Пердика сложи оръжие. И другите направиха същото. Но тъй като Мелеагър настояваше да не се отделят от тялото на Александър, те се усъмниха, че търси начин да ги убие. Затова се оттеглиха бързо от другата страна на двореца към река Ефрат.

Многобройна конница от най-отбрани младежи следваше Пердика и Леонат. Пердика се страхуваше, че пехотата няма да го последва и че ще го смятат за отделил се от останалата войска. Затова остана в града.

Мелеагър не преставаше да убеждава царя, че заради претенциите му за власт Пердика трябва да бъде наказан със смърт. Защото, ако не обуздаят страстта му, щял да извърши преврат; че Пердика помни заслугите си пред Александър. Но никой не се доверява на този, от когото се страхува.

Архидей изслушваше това, което му говореше Мелеагър, но не даваше вид, че се съгласява. Мелеагър счете мълчанието за заповед и изпрати от името на царя хора, които да извикат Пердика. Беше им заповядано да го убият, ако се колебае да дойде.

Като научи за идването на царските хора, Пердика, придружен само от шестнадесет младежи от царската кохорта, се изправи пред прага на дома си и като ги нарече оръдия и роби на Мелеагър, така ги изплаши със строгостта на лицето си, че те побягнаха като обезумели. После заповяда да оседлаят конете и с няколко младежи се присъедини към Леонат, за да отблъсне с по-голяма сила нападателите, ако се появят такива.

На другия ден македонците прецениха, че е недостойно Пердика да бъде излаган на смъртна опасност, и решиха с оръжие в ръка да отмъстят на Мелеагър за дързостта му... Той разбра, че ще избухне бунт. Отиде при царя и започна да го моли да даде заповед за залавянето на Пердика. Царят отговори, че би заповядал само по своя преценка, но това, че Пердика е жив, не би трябвало да го смущава.

Разтревожен от поведението на конницата, Мелеагър загуби почти три дена в размишления и колебания. Беше изплашен и не беше в състояние да вземе решение, защото и над него надвисна смъртната опасност, която той приготвяше за противника си. А вътре в двореца положението си оставаше същото. Посланици от всички народи идваха да се поклонят пред останките на Александър. Тук бяха и военачалниците. Въоръжената охрана изпълваше коридорите. Голямата скръб беше показател за най-голяма безнадеждност. Подозираха се един друг, никой не се решаваше да се приближи до когото и да било, не се осмеляваха да говорят, всеки се вълнуваше от свои тайни мисли. Сравнявайки новия цар със загубения, изпадаха в още по-голяма загриженост. Къде беше онзи, чиято заповед, чиято воля безпрекословно те изпълняваха? Зовяха го, защото бяха оставени между враждебни и покорени племена и народи, готови при първа възможност да отмъстят за големите кланета, които бяха претърпели. Такива размишления ги терзаеха, когато дойде съобщение, че конниците на Пердика завладели околностите на Вавилон и задържали храните, предназначени за града.

Започна да се чувства недостиг на храна, а после настъпи истински глад. Останалите в града разбраха, че или трябва да се помирят с Пердика, или да се борят срещу него. Селяните, изплашени от разграбването на къщите и колибите им, бягаха в града, а гражданите, на които храната не достигаше, го напускаха. И на едните, и на другите чуждият дом им се струваше по-сигурен.

Обезпокоени от въстанието, македонците се събраха в двореца на съвет. Решиха да изпратят пратеници при конниците, които да им предложат да сложат край на раздорите. Изпратиха тесалиеца Пазий, Димил от Мегалопол и Перилай. Те предадоха нареждането на царя; върнаха се с такъв отговор: конниците не ще сложат оръжие, ако царят не им предаде инициаторите на раздора. При това съобщение войниците без заповед грабнаха оръжие. Обезпокоен от този смут, Филип каза: „Не е необходимо да се биете. Ще получат награда тези от вас, които първи сложат оръжие. Помнете, че имате работа с граждани. Да им отнемем отведнъж надеждите за помирение значи да ги тласнем към гражданска война, към която те и без това са се устремили. Нека да изпратим нови пратеници и дано да ги склоним. Вярвам, че при още непогребаното тяло на царя ще се съберат всички, за да му се отдаде

заслуженото. Що се отнася до мене, предпочитам да върна тази корона, отколкото да потопя гражданите в кръв. Ако няма друга надежда за разбирателство, моля и настоявам: изберете по-достоеен!“ Той заплака, свали короната от главата си и като протегна десницата си, в която я държеше, предложи да я вземе този, който се счита по-достоеен от него.

Умерената реч на Филип, чиито способности само един ден преди това бяха потискани поради славата на брат му, предизвика голяма надежда. Всички започнаха да настояват да изпълни замисленото. Той изпрати пратеници, които да предложат Мелеагър да бъде приет за трети пълководец. Това беше постигнато лесно, защото Пердика искаше да отстрани Мелеагър от царя и смяташе, че ако остане сам, Мелеагър не ще може да се бори с двама. Мелеагър излезе напред с фалангата. Пердика тръгна срещу него, като постави най-отпред отряди от конници. Двете войски се поздравиха мълчаливо, като смятаха, че се събират и завинаги укрепват мира и дружбата. Но съдбата вече заплашваше с гражданска война македонския народ. Властта не можеше да бъде обща, а пък мнозина се стремяха към нея.

Отначало силите се сплотиха, после се разпръснаха. И както тялото, когато се претоварва, отслабва, така и това царство, което можа да устои под властта на един, сега се разпадна, след като премина в ръцете на мнозина. Ето защо с право римският народ признава, че дължи своето благоденствие на своя принцепс, който през нощта, която смятахме, че ни е последна, блесна като нова звезда. Той, о, Херкулесе, а не изгревът на слънцето върна светлината на света, потънал в мрак и лишен от вожда си. Свят, целият разкъсван от вътрешни разпри. А принцепсът! Колко пожари изгаси, колко мечаскри! Колко голяма буря потуши със светлата си поява! Империята не само се раззелени, но и процъфтява! Дано не го докосне никаква завист, да процъфтява дълги години, да бъде вечно благополучието в дома му!

Впрочем, ще се върна към редовете, от които се отклоних, размишлявайки за нашето общо щастие.

Пердика виждаше единствената надежда за спасение в смъртта на Мелеагър. Трябваше да бъде заловен този празноглав и неверен човек, бързо приспособяващ се и гибелен най-много за себе си. Пердика криеше решението си да притисне непредпазливия. Затова

тайно подучи някои от подчинените му войскови части, като се преструваше, че не знае оплакването им, че Мелеагър се е изравнил по положение с Пердика.

Мелеагър изпадна в бяс от техните приказки и разгневен, разказа на Пердика това, което беше узнал. Пердика, правейки се на уплашен, съчувствено му изказа своето съжаление. Стигна се дотам, че решиха да заловят инициаторите на тези бунтовнически настроения. Мелеагър му благодареше и прегръщаше Пердика, хвалеше искреността и доброжелателството му към него. След това решиха по бащин обичай да се направи проверка на войската. Това им се виждаше справедливо, след като раздорът беше избягнат. Македонските царе имаха обичай да прочистват войската така: в края на равнината, на която извеждат войниците, се разхвърлят от двете страни вътрешностите на заклано куче, а в пространството между тях строят войниците — от едната страна конницата, от другата — фалангата.

В деня, в който щяха да се свържат чрез свещенодействие, царят с конниците и бойните слонове стоеше срещу пехотата, командувана от Мелеагър. Конницата вече се придвижваше. Пехотинците още не бяха успокоени от неотдавнашните раздори. Очакваха и подозираха, че може да ги поведат към града, тъй като пред конниците имаше голяма равнина. Като се съмняваха дали справедливо обиждат бойните им другари, те стояха, готови за сражение, ако някой употреби сила. Двете войски се приближиха. Царят започна да язди около пехотинците. Настояваше да излязат подбудителите на раздора, за които Пердика иска смъртно наказание. Заплашваше, че ще хвърли срещу отцепниците конницата и бойните слонове.

Пехотинците се стреснаха от неочакваното зло. На Мелеагър не му стигаше нито разум, нито смелост. Реши да изчака, за да не предизвика съдбата. Пердика видя, че са уплашени и смутени. Отдели около триста войници, които бяха последвали Мелеагър, когато се беше измъкнал още от първото събрание след смъртта на Александър. Пусна срещу тях бойните слонове пред очите на цялата войска. Всички бяха стъпкани в краката на слоновете, без да се противопостави на това нито Филип, нито Мелеагър. Явно беше, че Филип се намесва дотолкова, доколкото се налагаше, за да се оправдае краят на това събитие. Това беше знак и начало на гражданската война за македонците. Мелеагър късно разбра измамата на Пердика. Лично над

него не беше употребено насилие и той стоеше спокойно между войниците. Скоро загуби надежда за спасението си, тъй като видя, че враговете му използват срещу него този, когото сам беше направил цар. Избяга в храма, за да не падне убит. Но и светостта на мястото не го спаси. След упорита съпротива той бе убит.

Пердика въведе войската в града и свика съвет от висшите военачалници. Решиха владенията да се разделят така, че царят да има най-голямата власт в царството. На Птоломей дадоха сатрапството на Египет и народите в Африка, подчинени на Египет. На Леомедонт дадоха Сирия и Финикия. За Филота определиха Киликия. Антигон получи заповед да поеме Ликия, Памфилия и Голяма Фригия. В Кария беше изпратен Касандър, а Менандър — в Ликия. Малка Фригия, достигаща до Хелеспонт, решиха да бъде подвластна на Леонат, а Кападокия и Пафлагония — на Евмен. На него му беше възложено да защитава тази област чак до Трапезунд и да обяви война на Ариарат, който единствен не претендираше за власт. Решиха Питон да поеме Мидия, Лизимах — Тракия с разположените до нея понтийски народи. Решено беше тези, които управляват Индия, Бактрия, Зогдиана и племената по брега на Океана или на Червено море, да поемат и военната власт в тези страни. Пердика да остане с царя и да бъде начело на войските, които се движат с него. Някои мислеха, че областите са били разпределени съгласно завещанието на Александър, но това се оказа невярно, макар и да е споменато от някои писатели. Сега ги разделиха така и всеки укрепи властта си с надежда, че все някога ще се сложи край на разпалените страсти.

Не много преди смъртта на Александър царските наместници под предлог, че завладяват чужди земи, разширяваха владенията си, без да е имало какъвто и да било повод за война. Оправдаваха се с това, че жителите на тези области принадлежали на едно племе в границите на едно царство. Не се задоволяваха лесно с това, което случаят им предоставяше. Виждаше им се много малко първото, което им попаднеше, и се надяваха на още по-голяма плячка. Така че всички се бяха постарали да разширят своите владения, преди да приемат онова, което им беше определено сега.

Вече седми ден тялото на Александър лежеше на смъртното ложе, тъй като грижите на всички бяха насочени към укрепване на положението в страната. Климатът никъде не е толкова горещ, колкото

в Месопотамия. Той става причина за смъртта на животни, останали на открито. Слънцето е толкова силно, че изгаря всичко като че ли с огън. Изворите с вода оредяват. Жителите хитро ги укриват. Те ги знаят къде са, но ги укриват от чужденците. Може би се разказва повече, отколкото е в действителност.

Най-после останаха свободни, за да се погрижат за тялото на мъртвия. Приятелите на Александър забелязаха, че по него няма нито едно синьо петно и никакви признаци на разлагане. Даже силата, която се задържа от дишането, се беше запечатала на лицето му. Когато египтяните и халдейците получиха заповед да се погрижат за тялото му, те не се осмеляваха да протегнат ръка. Струваше им се, че още диша. Молиха ги много и накрая ги убедиха да се заемат с тялото, доколкото е позволено на смъртни да се докосват до бог. Очистиха трупа от вътрешностите, напълниха го с благоухания и го поставиха в златен ковчег. Поставиха на главата му символите на царската власт.

Повечето вярваха, че Александър е бил отровен, че Йолан, синът на Антипатер, един от неговите служители, му бил дал по заповед на баща си отрова. Твърде често Александър беше казвал, че е недоволен, задето Антипатер претендира за властта; че се е възгордял от победата си над спартанците; че се е смятал за по-голям, отколкото му се полага като управител и че всичко, дадено му от него, Антипатер е смятал за постигнато със собствените си сили. Смятаха, че Кратер с войска от ветерани е бил изпращан, за да го убие.

Силата на отровата, която се среща в Македония, казват, е такава, че изгаря и желязото; че само с допирането си разяжда копитата на животните. С името Стикс наричат извора, от който капе гибелната отрова. Пренесена била от Касандър и предадена на брат му Йолан, а от него била излята в последното питие на царя.

Тези неща, възприети от хората, скоро изгубиха значението си. Антипатер зае властта в Македония и даже навлезе в Гърция. След това я получиха неговите потомци, тъй като всички, които бяха по-близки на Александър, бяха избити.

Тялото на Александър беше пренесено от Птоломей, комуто се падна Египет, в Мемфис, а после, след много години — в Александрия. И там са на голяма почит както името, така и паметта му.

[1] *Барзина* — жена на пълководеца Мемнон. След смъртта му заживява с Александър, от когото имала син на име Херкулес. ↑

[2] *Архидей* — син на Филип от Филина. Имал слаби умствени способности поради някакъв телесен недъг. ↑

БОРИС ЧОЛПАНОВ

ВЕЛИК ПЪЛКОВОДЕЦ

Александър Македонски е първият човек, когото народите на древността нарекоха велик. Още по-строгата съдница — историята — го призна за най-велик пълководец на древността.

Младият, едва двадесетгодишен Александър има щастието да наследи от своя баща добре организирана, въоръжена и дисциплинирана армия. Той не се задоволява с постигнатото от Филип II и непрекъснато подобрява и усъвършенствува организацията и въоръжението на войската.

Македонската фаланга, заимствувана от елините, се е превърнала в страшилище на враговете на Филип II. Както при настъпление, така и при отбрана тя е здрава опора на македонския боен ред.

Александър, който схваща предимствата на фалангата — голямата ѝ ударна мощ при настъпление и устойчивостта ѝ при отбрана, — ги засилва, като увеличава числеността на фалангата на 16 384 души (при Филип тя е наброявала около 10 000 воители), както и нейната дълбочина и фронт. По негово време фалангата има 16 редици в дълбочина и 1024 души по фронта.

Македонският предводител изоставя поделянето на фалангата на таксиси от по 1000 души и въвежда постепенно нова, по-съвършена организация. Най-малка единица във фалангата е отделният ред от 16 души, който се нарича лох и се командува от лохаг. По-големите подразделения се образуват чрез съединяването на 2, 8 и 16 лоха.

Колоната от 16 души в дълбочина и 16 по фронта образува епитагма. Епитагмите се свеждат в по-големи подразделения от 2, 4 и 8 епитагми. Шестнадесет епитагми образуват малка фаланга от 4096 бойци, две малки фаланги съставят дифалангархията, а две дифалангархии — голямата фаланга от 16 384 бойци. Когато обстановката налага, дълбочината на фалангата може да се увеличава за сметка на скъсяването на бойния фронт.

Фалангата се състои от тежковъоръжени пехотинци, наречени хоплити или фалангити. Най-характерното оръжие са сарисите — копия, дълги от 2 до 6 метра, — така че след насочването им срещу противника остриетата от всички редици на фалангата стърчат застрашително пред нейния фронт. Освен това фалангитите разполагат с меч и с висок щит, който покрива цялото им тяло.

Македонската фаланга, тази огромна маса от бойци, допрели плътно един до друг железните си щитове, представлява страшен валяк, който е в състояние да прегazi всяка съпротива, а при нужда се превръща в непреодолима, настръхнала от остриетата на сарисите стена.

Фалангата има и слаби страни: нейните флангове са уязвими, а на пресечена местност стройността ѝ се нарушава. Александър винаги я използва така, че недостатъците ѝ не се проявяват.

Освен тежката пехота по времето на Александър в македонската войска съществува и средна пехота — хипасписти, въоръжени с оръжие, подобно на оръжието на хоплитите, но от по-лек тип, — както и лека пехота, въоръжена с метателно оръжие: лък, прашка и дротик (късо метателно копие).

Макар че елините отдавна изобразяваха богинята на победата Нике крилата, пръв Александър оценява символичния смисъл на нейните криле, разбира огромното значение на бързината при провеждането на военните действия и обръща голямо внимание на конницата като представителка на бързината и подвижността на бойното поле. Още в сражението при Херонея, когато застава начело на тежката конница, великият пълководец разбира огромната мощ на тази всепомитаща лавина и прозира огромната роля на нейния внезапен, стремителен и зашеметяващ удар.

Филип II има заслугата, че пръв в историята на военното изкуство организира конницата като редовен род войска. У източните народи тя не е нещо повече от конна орда, а елините я хвърляли в боя в разсипан строй. И едните, и другите ѝ възлагали спомагателни задачи. Александър усъвършенствува това мощно бойно средство и го превръща в главна ударна сила на македонската армия. Докато гръцката конница атакува в тръс, то македонската се носи във вихрен кариер.

По времето на Александър тежката конница има стройна организация и се отличава с желязна дисциплина. Най-малкото подразделение в нея се нарича ила и се състои от 16 конници по фронта и 4 в дълбочина. Осем или образуват хипархия, а две хипархии — ефипархия. Тежките конници са въоръжени с копия, мечове и щитове.

За да увеличи още повече подвижността на тежката конница в борбата срещу чергарските племена в пределите на персийската държава, Александър Македонски разделя всяка ила на два лоха. Той има заслугата, че създава нов род войска — средна конница (димахи), предназначена да води бой както на кон, така и в пеши строй. В състава на Александровата армия има и лека конница, въоръжена само с метателно оръжие: лъкове и къси копия.

Изграждането на македонската армия се извършва върху широка социална основа. Тя се попълва главно из средата на свободните македонски селяни, носители на високи морални и физически качества. По това време нравите в Македония се отличават с първобитна суровост. С уважение се ползува само този, който може да пролива своята и чуждата кръв.

Заможните слоеве на населението служат в тежковъоръжените родове войски, а най-бедните — в леката пехота и леката конница. Леката конница се набира и от зависимите племена, като траки, илири и др. Използувани са и наемни, главно гръцки отряди.

Македонската аристокрация служи в конната гвардия — в „агемата на хетайрите“ („бойни другари“), която съставлява ядрото на тежката конница, и в „агемите на хипаспистите“. Хетайрите са въоръжени с шлем, люспеста броня, щит, меч и дълго копие.

Обкованата в броня македонска аристокрация, която живее от благоволенieto на царя, трупа богатства от военната плячка и е свързана с крепките нишки на бойното другарство, представлява страшна сила. В сраженията тя играе ролята на железен чук, който разбива неприятелския боен ред, устойчивостта и волята за борба на противника.

Не само македонската аристокрация, която се стреми да увеличи богатствата си чрез ограбване на други страни, но и обикновените македонски войници са заинтересовани от Александровите войни, тъй като получават военно възнаграждение и награди от придобитата

плячка. В кръвопролитните битки всеки боец съзнава, че се сражава не само за славата на македонското оръжие, но и за собствения си живот и благополучие.

След като завладява огромни територии, отдалечени на хиляди километри от Македония, Александър започва да включва в армията си и перси, бактриани, финикийци и други представители на източните народи. Това му позволява въпреки понесените големи загуби и разсейването на силите с оставяне на гарнизони не само да запази числеността на войската си, но и да я увеличи. Същевременно армията му загубва националния си характер и придобива източно-космополитен вид.

Армията на Александър Македонски е снабдена с най-добрата за времето си бойна техника: разнообразни метателни машини, каменохвъргачки и стрелохвъргачки, тарани, обсадни кули, понтони за постройка на мостове и др. Обсадните машини играят голяма роля при щурмуването на силни крепости, каквито неведнъж се изпречват по пътя на македонската войска. Александър Велики може да бъде посочен и като родоначалник на артилерията, тъй като пръв в историята на войните използва метателни машини в полеви бой при оттеглянето през река Еригон и при форсирането на река Яксарт.

Преди да се отправи към пълния с неизвестности Индийски поход, въз основа на натрупания огромен опит Александър Македонски реорганизира армията, което е голям принос в развитието на военното изкуство. Той създава смесени самостоятелни отряди, в които влизат различни родове войски, и по този начин поставя началото на войсковите съединения, намерили приложение векове по-късно.

Като се съобразява с начините на воюване на някои азиатски народи и племена, въоръжени отряди от които включва в своята армия, Александър Македонски продължава да въвежда нови организационни формирания в конницата, като например хипоконтисти (т.е. конници с къси копия), хипотоксоти (конни стрелци с лъкове) и др.

Великият пълководец правилно преценява значението на бойния флот и след завръщането си от Индия създава най-голямата морска сила, каквато дотогава светът не е виждал.

Александър Македонски съчетава у себе си качествата на талантлив военен организатор, голям държавник, ловък дипломат и

велик пълководец. Макар фактически да се отнася до господстващите класи, идеята му за „равенство“ на многобройните народи в огромната му империя, която е свършено чужда на огромното мнозинство от неговите съвременници, има голяма притегателна сила за управляващите върхушки в източните области на империята. Тя обуздава центробежните сили, които се развихрят веднага след неговата смърт.

Александър Македонски успява да присъедини обширни области от персийската монархия (Египет, Вавилон и др.), като умело изпълнява ролята на освободител и проявява уважение към местните обичаи и религиозни култове. Изкусно той прикрива лицето си на завоевател с маската на приятел и доброжелател.

Александър притежава забележителни способности трезво и реално да преценява политическата и военната обстановка и грижливо да подготвя както във военно, така и в политическо отношение своите начинания. Той преследва с необикновена твърдост набеязаните политически цели, но същевременно е чужд на всякакъв авантюризъм и проявява гъвкавост и умение да отстъпи с чест, когато обстановката налага.

Александър Македонски умело използва враждата между гръцките полиси (градове-държави) и между индуските раджи за целите на своята политика. Той завладява Индия с помощта на самите индуси, като ловко прилага принципа „Разделяй и владей!“, станал по-късно официална държавна политика на Рим и любим метод на действие на завоевателите до наши дни. В своите завоевания Александър си служи не само с желязо, но и със злато, подкопава устоите на вражеските страни както отвън, така и отвътре.

Македонският предводител със свойствената за възрастта му експанзивност се увлича в грандиозни, понякога дори фантастични планове, но при осъществяването им проявява предпазливост и трезв разум. В това отношение прави изключение идеята му да стане господар на света, която в основата си е порочна, среща противодействие от собствените му войници и е осъдена на крах, който настъпва веднага след неговата смърт.

Разбира се, трябва да се има предвид, че завоеванията на Александър Македонски донасят на населението в Предна Азия издигнато на по-висок етап, но в същото време още по-жестоко

робство. В политиката на македонския предводител се забелязват колонизаторски елементи и стремеж да се разширят и засилят икономическото, политическото и културното влияние на елинизма на Изток.

Александър Македонски открива в историята на войните и на военното изкуство нова епоха. Той поставя в основата на военните планове, които грижливо разработва, решителни стратегически цели и настойчиво ги осъществява докрай. Провежда военни действия на огромни, непознати дотогава разстояния (по време на Източния поход македонската армия изминава 20 000 км), и ги води през всяко време на годината, като изоставя дотогавашната практика да се воюва само през благоприятни годишни сезони.

Разширената арена на въоръжената борба и възникването на няколко фронта на бойните действия изискват грижлива оценка на стратегическата обстановка и правилен избор на театъра на войната и на направлението на основните стратегически усилия. В това отношение Александър Македонски проявява блестящ талант още щом застава начело на македонската войска. Той бързо прехвърля войските си от единия на другия край на Балканския полуостров и нанася зашеметяващи удари на своите противници, преди да успеят да организират напълно своите сили за борба. Александър Македонски разбира, че мощта на персийската монархия се основава преди всичко на подвластните ѝ богати провинции по средиземноморското крайбрежие, и затова насочва главните си усилия към тяхното откъсване, преди да нанесе решителния удар.

Македонската армия нанася съсредоточени удари по врага с всички разполагаеми сили. Сражението е фокус на нейните стратегически усилия. След разгромяването на противника се провежда преследване с непозната дотогава в историята настойчивост, което завършва с пълното унищожаване на врага. Организирането на стратегическо преследване е ново за онова време явление в историята на военното изкуство, свързано с развитието на конницата като подвижен род войска.

След като прониква в Азия, Александър разделя армията на няколко големи отряда, на които възлага определен район на действие и самостоятелни задачи. Пръв в историята на военното изкуство той

поставя началото на съвместни съгласувани действия на бойния флот със сухопътните войски.

Александър добре разбира, че никой не може да бъде победен, докато не бъде разбит, и затова отдава решително предпочитание на настъпателните действия. Но като схваща, че сражението е основен метод на въоръжената борба, той не пренебрегва и такива форми като политическото разложение на врага (писмата му до Дарий), икономическата блокада (овладяването на пристанищата по брега на Средиземно море, за да се прекъсне притокът от подкрепления и материални средства от презморските страни), организираното унищожаване на материалните ресурси на вражеска територия и др. По този начин македонският предводител упражнява комбинирано въздействие върху най-важните съставки от военната мощ на противника.

Александър не се упойва от омайващия лъх на постигнатите успехи, а взема мерки да ги закрепят, като основава колонии — многобройните „Александрии“ със смесено македонско-гръцко и местно военно и гражданско население. Те се превръщат в надеждни опорни пунктове на неговата власт и центрове на културен обмен между елинската и източната култура.

Голямо място в стратегическата дейност на Александър Македонски заема грижливото подготвяне на военните му походи. Подготовката на войната срещу Персия започва още по времето на неговия баща, през 338 г. пр.н.е., но Александър преминава Хелеспонт едва четири години по-късно.

Великият пълководец проявява творчество и в областта на тактиката. Заслугата за неравномерното разпределяне на силите по фронта принадлежи на елинския пълководец Епаминонд, Филип II прегръща тази идея и умело я прилага в редица боеве, а Александър Македонски я усъвършенствува. Той полага основите на златното правило, което надживя вековете основните сили и средства да се съсредоточават за удар в най-чувствителното място от бойното разположение на врага в решителния момент.

Преди да построи бойния си ред, Александър Македонски провежда грижливо разузнаване и оценява местността, силите и разположението на противника. В бойния ред той залага идеята за

бъдещия маньовър в боя, което е нов момент в историята на военното изкуство.

В сражението при Арбела, известно в историческата литература още като сражение при Гавгамела (и двете селища са близо до полесражението), великият пълководец се отказва от обичайното построяване на пехотата в една линия и я разполага в две линии, за да осигури тила си от многобройната персийска конница. По този начин той става родоначалник на идеята за създаване на резерв, който покъсно изиграва огромна роля в историята на войните.

Бойният ред, който използва Александър Македонски, дава възможност за осъществяване на разнообразни тактически комбинации и маньоври по време на сражението в резултат на взаимодействието на родовете войски и на отделните елементи на тяхното построение.

Александър Македонски съумява да използва различните елементи на бойния ред в най-тесно взаимодействие съобразно с нуждите и изискванията на боя. Той превръща мощната машина на македонската войска в прецизен, точно действащ механизъм, който и при най-тежките условия успява да изтръгне победата от ръцете на противника.

Александър Велики е ненадминат майстор на светкавичните удари, които той нанася със своите могъщи хетайри срещу единия от вражеските флангове с невиджан дотогава устрем. Това дава основание на Енгелс да нарече Александър Македонски един от най-добрите кавалерийски командири.

Едновременно с удара на тежката конница непреодолимата желязна маса на фалангата прегазва неприятелския боен ред в центъра, а леките части от левия фланг заангажират врага пред себе си, сковават го и не му дават възможност да маневрира.

Комбинираното използване на различните родове войски изисква непрекъснато ръководство на боя. В това отношение до голяма степен македонският предводител се опира на своите опитни военачалници, някои от които са сподвижници още на неговия баща. Той проявява забележително умение в техния подбор и в използването на техните способности.

Александър Македонски прилага умело обхватите и обходите, особено когато насреща му се изпречват силни естествени прегради,

които противникът смята за непреодолими. Той превежда войските си по стръмнини, изкачва ги по изсечени в скалите стъпала, прекосява безводни пустини, в които витае смъртта, и неочаквано се появява в гръб на противника.

Великият пълководец умело организира и провежда форсирането на големи водни прегради, като Истър (Дунав), Яксарт (Сърдаря), Инд и др. При това той прилага различни способности: в едни случаи разчита на скритото внезапно прехвърляне на войските, а в други осигурява преминаването на водната преграда с метателни оръжия.

Македонският предводител е овладял до съвършенство обсадното изкуство. Той успява да превземе с помощта на обсадната техника много крепости, считани за непревземаеми. Нито една крепост не устоява на македонската армия. Обикновено решителният щурм започва под закрилата на метателните оръжия, след като е извършен пролом в крепостните стени. През него атакуващите нахлуват в крепостта, разширяват пробива, отварят градските врати и водят бой до окончателното овладяване на града.

Александър Македонски води боя до пълно разгромяване на противника. След неговия разгром на бойното поле той пуска в безмилостно преследване конницата. За него бягството на противника е само първата крачка към неговото пълно унищожение.

Александър издига принципа на снабдяването на войските от местни средства и по този начин се освобождава от огромните обози, които сковават маневреността на войските.

Великият пълководец спечелва по един блестящ начин всички битки, които води. Той поражавя въображението на своите съвременници и с изумителните походи през непристъпни планини и снежни преспи, през нажежени пустини, през безводни степи и коварни блатата, тресавища и непроходими джунгли, гъмжащи от отровни змии, хищници и коварни болести. Той поставя началото на една забележителна организация на движението на войските, която и днес буди възхищение.

Александър Македонски е несъмнено и забележителен сърцевед. Той умее да убеди своите военачалници, да въодушеви своите войници, да разколебае своите противници. В решителните моменти на битките той се сражава в първите редици и увлича след себе си войниците. По тялото му личат следи от рани от всички видове

оръжие, познато в древността. В най-тежките походи той върви начело на колоната като обикновен пехотинец и наравно със своите войници споделя всички несгоди: зной и мраз, глад и жажда, безсъние и смазваща умора.

Той е и блестящ, убедителен оратор. Умее да ободрява войниците си и в най-тежката бойна обстановка, както и да оборва противниците си с неоспорими доводи.

Александър Македонски е в плен на една порочна идея — да господствува над света. Благодарение на изключителния си пълководчески талант и на уелото политическо закрепване на постигнатите победи той успява да изгради многоплеменна империя, която се крепи на неговия огромен авторитет в древния свят и се разпада веднага след смъртта му. Но постиженията на неспокойния син на Македония като ненадминат пълководец в древността надживяха вековете.

Издание:

Квинт Курций Руф. История на Александър Велики Македонски

Редактор: Борис Чолпанов

Коректор: Жанет Захариева

Военно Издателство, София, 1985 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.